

DE OPKOMST VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG

IN

OOST-INDIE.

DE OPKOMST
VAN HET
NEDERLANDSCH GEZAG
IN
OOST-INDIE,
(1595—1610.)

VERZAMELING VAN ONUITGEGEVEN STUKKEN UIT HET OUD-KOLONIAAL
ARCHIEF.

UITGEGEVEN EN BEWERKT

DOOR

JHR. MR. J. K. J. DE JONGE.

EERSTE DEEL.

'S GRAVENHAGE, | AMSTERDAM,
MARTINUS NIJHOFF. | FREDERIK MULLER.

MDCCCLXII.

V O O R R E D E.

De geschiedschrijver, die eenmaal de taak op zich zal willen nemen om eene volledige algemeene geschiedenis van Neêrlands-Indie zamen te stellen, zal, naar mijn inzien, vooreerst moeten zijn toegerust met genoegzame kennis der inlandsche volken, welke onder het gebied van Nederland geplaatst zijn, en ten anderen met de kennis van hetgeen door de Nederlanders, als overheerschend Europeesch volk, in Indie is verrigt.

Het eerste vereischte voert tot een zeer uitgestrekt gebied van wetenschappelijke beoefening; want om daaraan te voldoen, zal men in staat gesteld moeten zijn, om kennis te nemen van de resultaten, verkregen door hen, die zich de inlandsche taal-, land- en volkenkunde van vroegeren en lateren tijd en in uitgebreiden zin, tot het onderwerp van hunne studien gemaakt hebben. Ofschoon het voorzeker een ijdel streven zou zijn, om uit inscriptien, historische overleveringen, geslachtslijsten, wetten, gebruiken en andere inlandsche gedenkstukken, een volledig en in alle opzigten juist verhaal van de opkomst en de lotgevallen der inlandsche volkeren te willen zamenstellen, ofschoon men zich in vele opzigten zou teleur gesteld zien in de verwachting, dat de meer eenzijdige of half volledige berichten der Europeanen, door de berichten der inlanders belangrijk zouden worden aangevuld en verbeterd, zoo is het niettemin waar, dat uit die inlandsche bronnen, indien zij met voorzigtigheid en scherpszinnigheid geraadpleegd worden, veel zal kunnen worden geleerd betreffende het interkoers en de wederzijdsche betrekkingen der inlandsche volken. Zoodanige kennis intusschen kan alleen verkregen worden van hen, die de taal-, letter- en oudheidkunde van Neêrlandsch-Indie te gelijk met de geschiedenis beoefenen. De studie dier wetenschappen is in de laatste jaren zeer toe-

genomen en de verkregen kennis is daardoor reeds vermeerderd. Wanneer nu de geleerden, welke deze wetenschappen tot het meer bepaalde onderwerp hunner nasporingen gesteld hebben, zich ook meer zullen wijden aan de bearbeiding en uitgave van gedenkstukken en geschriften, die inzonderheid voor de geschiedenis van gewigt zijn; of wanneer diegenen onder hen, welke die rigting reeds aan hunne studien gegeven hebben, er ook tevens toe kunnen besluiten, om de vruchten van hunnen arbeid openbaar te maken, dan kan, vooral nu ook Nederland hoogst verdienstelijke geleerden in die vakken van wetenschap bezit, de gegronde hoop ontstaan, dat er binnen een zeker aantal jaren, aan het eerst gestelde vereischte grootendeels zal zijn voldaan.

Ik mag mij op dit terrein der geschiedenis van Neêrlands-Indie niet verder begeven, omdat gemis aan kennis van de hierbedoelde wetenschappen mij daartoe de bevoegdheid ontzegt.

Maar er is, zoo als ik reeds gezegd heb, nog een tweede vereischte waaraan voldaan moet worden, en dat is, kennis van hetgeen de Nederlanders, als overheerschend Europeesch volk, in Indie hebben verrigt en tot stand gebragt.

Zonder iets te willen ontnemen aan de wezenlijk niet geringe verdiensten van hen, die te dien einde reeds bouwstoffen hebben zamengebragt, of die, uit hetgeen reeds voorhanden was, eene geschiedenis van Neêrlands-Indie hebben zamengesteld, heb ik niettemin gemeend de nederige, maar toch niet gemakkelijke taak op mij te mogen nemen, om voor den toekomstigen geschiedschrijver, op regelmatige wijze die bouwstoffen bijéén te brengen, welke hem éénmaal welligt in staat zullen stellen, om beter aan het tweede vereischte te voldoen.

Als ambtenaar in dienst van het Rijks-Archief, is mij meer bijzonder de zorg voor de oud-koloniale archieven opgedragen en nu scheen het mij toe, dat ik niet beter aan de verplichtingen mij bij mijne instructie opgelegd, kon beantwoorden, dan door uit te geven en naar vermogen te bearbeiden die oorkonden, welke de opkomst, ontwikkeling en uitbreiding van het Nederlandsch gezag in Indie in het licht kunnen stellen. Geen rijker bron kon daartoe worden geopend, dan die ontspringt uit de tallooze bescheiden van het oud-koloniaal Archief.

De wijze waarop ik die bron zou doen vloeijen was de eerste moeijelijkheid, die zich daarbij al dadelijk voordeed.

Na rijp beraad, ook met meer deskundigen, dan ik mij zelven acht, is het mij voorgekomen, dat de beste wijze, om de schatten van het oudkoloniaal archief aan een ieder dienstbaar te maken, deze is: dat men in tijdrekenkundige orde de gedenkstukken aan het licht brengt en daarbij tevens de stukken, welke worden uitgegeven op zoodanige wijze bewerkt, dat zij in hunnen onderlingen samenhang gemakkelijk worden begrepen en de waarde er van op prijs gesteld.

In de eerste plaats zal ik mij bepalen tot de stukken, welke betrekking hebben tot de *Opkomst van het Nederlandsch Gezag in Indie*.

Dat tijdvak ligt besloten tusschen het ontstaan van de groote vaart in Nederland en de instelling van het Gouverneur-Generaalat in Indie (1595—1610). Wij zullen in dit gedeelte genoodzaakt zijn den Nederlandschen zeeman en handelaar overal in Oost-Indie te volgen, omdat in dien tijd het Nederlandsch gezag zich eigenlijk nog nergens bepaald had nedergezet.

Als dat tijdvak, hetwelk gevoegelijk in twee deelen kan worden zamengevat, zal afgewerkt zijn, zou ik bij voorkeur wenschen over te gaan tot de geschiedenis van die gewesten, welke ook nu nog tot het gebied van Nederland behooren. Te dien einde kunnen de gedenkstukken geleverd worden, door welke de geschiedenis van het Nederl. gezag in de afzonderlijke gewesten van den Indischen Archipel wordt toegelicht. Zonder mij voor de toekomst te willen binden aan een plan, waarin onder de bewerking van zulk een omvattenden arbeid, wijziging noodzakelijk kan worden, zouden bijv. achtereenvolgens kunnen worden uitgegeven en bearbeid, de brieven en memorien betrekkelijk de geschiedenis:

- a.) der Molukken en onderhoorigheden;
- b.) van Celebes, van Timor, Solor en onderhoorigheden;
- c.) van Borneo;
- d.) van Malacca, als hoofdzetel van het bestuur over een uitgestrekt gedeelte van Sumatra en den daarbij liggenden Maleischen Archipel;
- e.) van Sumatra's Westkust;
- f.) eindelijk van Java, als Bantam en de Lampongs, Batavia en de bovenwaarts gelegen gewesten, de Oostkust, Madura, Bali, de Vorstenlanden, enz.

De taak zou, gelijk men ziet, veelomvattend zijn, en om nu juist te vermijden de gevaren van een te uitgebreid plan, heb ik mij vooreerst bepaald tot de uitgave van twee deelen, bevattende de geschiedenis van de *Opkomst van het Nederlandsch Gezag in Indie*, (1595—1610). Het eerste deel behandelt het ontstaan van de groote vaart, de ontwikkeling hier te lande van die wetenschappen, welke de groote ondernemingen op den Oceaan mogelijk maakten, den oorsprong van de vaart op Oost-Indie en de stichting van de algemeene geöctroyeerde Oost-Indische Compagnie. Door den aard dier onderwerpen wordt er dan ook nog betrekkelijk weinig over Indie in dit eerste deel aangetroffen; doch in het tweede stel ik mij voor, mij met de verrigtingen der Nederlanders in Oost-Indie van 1596—1610, en met den toestand uit die verrigtingen geboren, uitsluitend bezig te houden.

Ik mag dit kort woord tot toelichting niet besluiten, zonder mijnen opregten dank te betuigen aan hen, die door raadgeving of hulpvaardigheid, tot de aanvankelijke uitvoering van mijn plan hebben medegewerkt. Onder die velen mag ik niet verzwijgen de namen van de Hll. P. J. Veth, hoogleeraar te Amsterdam, N. C. Mulder raad-adviseur en H. T. Krabbe, referendaris aan het Ministerie van Kolonien, Dr. J. T. Bodel Nyeuluis te Leiden, J. M. Obreen, directeur van het dépôt van kaarten der Marine, en de bibliothecarissen der Koninklijke bibliotheek, van de boekerij der Leidsche Hoogeschool en van de stad Amsterdam, die allen, hetzij door raadgevingen en inlichtingen te geven, hetzij door hulpvaardigheid mij hunne welwillendheid betoond hebben.

's GRAVENHAGE, 3 September 1862.

INHOUD.

EERSTE HOOFDSTUK. Het ontstaan van de groote vaart . . . Blz.	1
§ 1. De togten naar de Witte Zee en het Noorden . . . . . „	9
§ 2. De opkomst en ontwikkeling van de vaart der Nederlanders naar de Westkust van Afrika en naar Amerika . . . „	32
TWEEDE HOOFDSTUK. De beoefening der wetenschappen, welke met de zeevaart in verband staan, tijdens het ontstaan van de groote vaart . . . . . „	56
DERDE HOOFDSTUK. Oorsprong en ontwikkeling van de vaart op Oost-Indie.	
§ 1. De eerste Compagnie voor de vaart naar Oost-Indie, langs de Kaap de Goede Hoop. . . . . „	91
§ 2. De Compagnien voor de vaart naar Oost-Indie, langs de Kaap de Goede Hoop, opgericht te Amsterdam en in Noord-Holland . . . . . „	99
§ 3. De Compagnien voor de vaart naar Oost-Indie, langs de Kaap de Goede Hoop, opgericht in Zeeland . . . . . „	108
§ 4. De Compagnien tot de vaart naar Oost-Indie, bij Zuidwesten om . . . . . „	120
§ 5. De Compagnie tot de vaart naar Oost-Indie, opgericht te Delft in 1601. . . . . „	129
VIERDE HOOFDSTUK. De Staatszorg voor den Oost-Indischen handel. De stichting van de algemeene geotroycerde Oost-Indische Compagnie . . . . . „	131
ONUITGEGEVEN STUKKEN EN BIJLAGEN.	
I. Verslag van eene reis naar Guyana en het eiland La Trinidad, in de jaren 1597 en 1598, overgeleverd aan de Staten-Generaal door den commies-generaal A. Cabeliau. „	153
II. De beoefening der wetenschappen, welke met de zeevaartkunde in verband staan, tijdens het ontstaan van de groote vaart . . . . . „	161
III. Memorie van P. Plancius, getiteld: Van de Oost-Indische Zeevaart ende hare eygeschappen ende aenmerkingen . . . . . „	184

IV. De eerste uitrusting naar Oost-Indie	Blz. 200
V. Verzoekschrift van de tweede Compagnie, handelende op Oost-Indie, opgericht te Amsterdam 1598, met de Apostillen	„ 216
VI. Resolutien der Staten-Generaal, genomen op het verzoekschrift van de derde Amsterdamsche of nieuwe Brabantsche Compagnie, handelende op China, en op een gelijk verzoekschrift van de twee eerste Amsterdamsche Compagnien	„ 217
VII. Verzoekschrift aan de Staten-Generaal van de gemeene kooplieden in het Noorder-kwartier, voorgenomen hebbende te handelen op Oost-Indie	„ 218
VIII. Stukken betrekkelijk de uitrustingen op Oost-Indie, ondernomen in Zeeland, door Balthazar de Moucheron en zijne Comp.	„ 220
IX. Tweede mislukte uitrusting naar het eiland del Principe.	„ 234
X. Twee verzoekschriften van Johan van der Veken, welke met Pieter van der Hagen e. s. uitgerust heeft de expeditie naar Oost-Indie door de straat van Magelhaen, onder bevel van Mahu en de Cordes.	„ 239
XI. Twee Resolutien van de Staten-Generaal op het verzoekschrift van Olivier van Oort of van Noort en Jacob Claessen, van Ylpendam, voorgenomen hebbende eene reize te doen door de straat van Magelhaen. . .	„ 242
XII. Resolutie der Staten-Generaal op het verzoekschrift van Claesz. Jacobsz. Coeckebakker en Banninck Coeckebacker, voorgenomen hebbende eene reis te doen ondernemen naar de straat van Magelhaen.	„ 244
XIII. Resolutie van de Staten-Generaal, waarbij aan Olivier van Noort eene vereering wordt toegekend.	„ 244
XIV. Rondgaande missive van de Staten-Generaal aan de Compagnien.	„ 245
XV en { Instructie en Commissie voor de coopvaarders gedest-	
XVI. { neert naar Oost- en West-Indie.	„ 247
XVII. Remonstrantien der Amsterdamsche Compagnien aan de Staten van Holland.	„ 253
XVIII. Memorie over de vereeniging der Oost-Indische Compagnien, overgeleverd aan de Gecommitteerden der Staten-Generaal.	„ 256

- XIX. Verbaal van de besognes, gehouden tusschen de Ge-
committeerden der verschillende Compagnien en Gede-
puteerden der Staten-Generaal over de oprigting eener
algemeene geotroyeerde Oost-Indische Compagnie . . Blz. 262
- XX. De ontwerpen van het Octrooy. . . . . „ 271
- XXI. Brief en verklaring van Balthazar de Moucheron, be-
treffende de voorwaarden, waarop hij gezind is in de
Algem. Oost-Indische Compagnie te treden. . . . . „ 282
- XXII. Redenen voor onsen trafik in Indien. . . . . „ 283
-

E R R A T A.

Blz. 31, noot, regel 1 v. b.,	<i>staat:</i>	bevond,	<i>lees:</i>	bevindt.
„ 69, „ 10 „ „		1484,	„	1474.
„ 101, noot,		„ Bijlage N ^o . III,	„	Bijlage N ^o . V.
„ 105, „ 12 „ „		„ zy committeeerde,	„	zy committeeerden.
„ 114, noot,		„ N ^o . XXI,	„	N ^o . IX.
„ 165, „ 17 „ „		„ der gantschert,	„	des ganschen.
„ 187, „ 16 „ „		„ noortzyt,	„	noort zyt.
„ 245, „ 8 „ „		„ den Staten-Gen.,	„	de Staten-Gen.
„ 253, „ 7 v. o., „		„ reimonstrantien,	„	reimonstrantie.

EERSTE HOOFDSTUK.

HET ONTSTAAN VAN DE GROOTE VAART.

Het doel, hetwelk ik mij bij de uitgave en bearbeiding van oorkonden uit het Oud-Koloniaal Archief heb voorgesteld, is de geschiedenis van de opkomst en ontwikkeling van het Nederlandsch gezag over den Oost-Indischen Archipel, uit zuivere bronnen zooveel mogelijk toe te lichten. Daartoe zal het wel in de eerste plaats noodig zijn zich de vraag ter beantwoording voor te leggen: op welke wijze is de vaart en handel van Nederland, welke zich zoo lang tot kleinere ondernemingen bepaalde, er toe gekomen om zich ook tot de Indische gewesten uit te breiden? Want in het ontstaan van de groote vaart ligt de oorsprong van het Nederlandsch gezag in Indie. Wanneer men de gelijktijdige schrijvers en onder dezen inzonderheid den nauwkeurigen Pieter Bor, zoowel als de nog bestaande geschreven bewijsstukken, met aandacht ter beantwoording dier vraag naleest, dan komt men al spoedig tot de overtuiging, dat de tot hiertoe onveranderlijk gevolgde overlevering, ons op de schoolbanken reeds ingeprent, niet in allen deele met de waarheid overeenstemt, of liever, dat zij eene min juiste voorstelling van het ontstaan der groote vaart ons aanbiedt. De overlevering stelt ons den Nederlandschen handelaar voor, alsof hij niet alleen noodgedrongen, maar als ver-

ontwaardigd over de aanslagen door den Koning van Spanje op zijn eigendom gepleegd, plotseling den steven wendde naar die Oost-Indische gewesten, waar hij de specerijen en koopwaren vinden kon, die hem in de Spaansche havens werden geweigerd. Ik ben niet vreemd aan het denkbeeld, dat de handelaar der 16de eeuw, hoe ondernemend hij ook ware, eerst, vóór hij zich aan zijne verontwaardiging overgaf, nederzat en berekende de kosten. Maar de gewone voorstelling is daarom vooral onjuist, omdat zij te éénzijdig en te beperkt is. Het ontstaan van de vaart op Oost-Indie toch is geenszins een op zich zelf staand feit, maar hangt naauw te zamen met de gelijktijdige en zich in alle rigtingen uitstrekkende ontwikkeling van de groote scheepvaart, door welke Nederland tot den rang der eerste zeemogendheden opklom, terwijl zij gepaard ging met het levendig worden hier te lande, van eene ijverige beoefening van die wetenschappen, welke aan de scheepvaart naauw verwant zijn. De plaats, welke de Nederlandsche handelaar op het einde der 16de eeuw in den algemeenen schakel van het interkoers bekleedde, was hoofdzakelijk die van den makelaar en vrachtvaarder, die den handel van het Noord-Oosten met die van het Zuid-Westen van Europa verbond. Wat de Oostzee opleverde, bragten de Nederlandsche schepen naar de havens van Spanje en Portugal. Wat de handel van Portugal in koloniale waren, inzonderheid in specerijen aanbood, voerden zij naar Nederland om daarmede het overige Europa te voorzien. Toen nu de Nederlandsche koopman door «arresten en allerley ondragelyke tyrannyen des Konings van »Spanje en uit de dagelicxe experientie bevond, dat de twee principale »vaarwateren daarby de trafycqen en de negotiatie dezer lande by- »sonders was bestaande» voor hen zouden ophouden vrij en onbelemmerd te zijn, toen daarenboven niet minder de maatregelen van het binnenlandsch bestuur door den oorlogstoestand of door den Engelschen invloed uitgelokt, zijnen handel met geheelen ondergang bedreigden, toen wendde hij het oog naar andere havens, waar hij zijne waren kon slijten of nieuwe koopwaren inslaan. Het was toch te voorzien dat de Nederlandsche handelstand van die eeuw, men heeft

haar de « ijzeren » bij uitnemendheid genoemd, zich niet gedweê den handelstaf zou laten ontwringen; maar dat zij even krachtig als geheel de natie liever veel op het spel zou zetten, dan in doffe werkeloosheid het vergaan van handel en welvaart zou blijven aanstaren. De handelaar evenwel paarde beleid aan zijne stoutmoedigheid en zij die dat beleid verwaarloosden om zich in grootsche, doch al te vermetele ondernemingen te steken, zijn dan ook in die dagen te gronde gerigt. Zij die aan stoutmoedigheid voorzigtigheid bleven paren, breidden slechts langzamerhand den kring hunner ondernemingen uit en toen men er na het inwinnen van een aantal berigten toe overging de Kaap om en naar het onbekende Oost-Indie te zeilen, toen had de Nederlandsche handelaar en schipper reeds ondervinding opgedaan door de ondernemingen op de Middellandsche Zee, op Rusland, op de westkust van Afrika en de Kaap Verdische eilanden, op Amerika inzonderheid. Want hoewel de oprigting eener West-Indische handels-compagnie zoo veel later dan die van Oost-Indie plaats heeft gehad, is evenwel de vaart en handel op Brazilië de oefenschool geweest waarin zich menig schipper en handelaar op Oost-Indië heeft gevormd. Uitnemend kwam aan deze omstandigheden¹ te stade, de geest die toen levendig was. Het Nederlandsche volk had aangevangen te bestaan, het was een tijd van gisting en werking. Er was leven in het godsdienstige en ook in de meer stoffelijke wereld, leven in de krijgskunst zoowel als in de kunsten des vredes, in de wetenschappen, den handel en de nijverheid¹. Bij het jongere geslacht openbaarde zich eene zucht naar al wat nieuw, wat gewaagd, ja zelfs naar hetgeen wonderdadig was. Er zijn tijden waarin de zoon in den toestand berust, waarin hij in 's vaders huis bij het intreden van zijn leven zich geplaatst vindt; in zulke tijden wordt er zelden iets grootsch verrigt. Maar er zijn ook tijden waarin het is, als of er eene atmosfeer bestaat die te eng is voor hen die er in leven, waarin de jongeling niet berust in de

¹ Wie eene uitnemend schoone schets van dien tijd lezen wil, leze de Hoofdstukken XIII en XIV van: *Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog*, 1588—1598, door professor R. Fruin.

stelling waarin hij geplaatst is; tijden in welke velen zoeken en turen naar lotsverbetering en avontuurlijke wederwaardigheden; dan vindt men er, die « wezende in 't vaderland in de eerste jeugd » geneigd zijn tot lezen van vreemde dingen van landen en geschiedenissen, waarin zij bijzonder welbehagen en gemakelijkheid hebben, met eene groote verwekking der begeerte om vreemde en onbekende landen te bezien of eenige avonturen te verzoeken. »¹ Als zulk een geest heerschende is, is het gevaarlijk belemmeringen in den weg te leggen, want zoolang er nog bezigheid en werkkring bestaat voor die rustelooze karakters, zullen zij zich nog een tijd lang met het bestaande vergenoegen; maar wordt er in hunne vaart een ketting gespannen, dan blijven zij niet werkeloos liggen; dan wordt de steven gewend en andere koersen worden opgezocht. *Souffrir pour parvenir* blijft dan niet alleen de spreuk van eenen Huyghen van Linschoten, het wordt de wapenkreet van een geheel geslacht. Zoodanige belemmeringen bleven niet lang achterwege. Zij kwamen vooreerst van den kant van Spanje, vooral toen door de verovering van Portugal, ook de havens van dat land onder het gebied van Koning Philips geraakten; maar ook de maatregelen van de regering der Vereenigde Nederlanden zelve en de handelingen van Engeland bragten stroomis te weeg. Geruimen tijd had men in Spanje den handel der opstandelingen, om eigen voordeel, onopgemerkt laten voortgaan.

Wel leden schippers en zeevolk nu en dan overlast van het onderzoek der Inquisitie of door onverwacht voor 's Konings vloten te worden geprest; doch daar men door geene algemeene maatregelen verdreven werd, zoo kon het ongeluk van enkelen het algemeen niet afschrikken. Eerst na den moord van Prins Willem I, werd er in 1585 onvoorziens een algemeen beslag gelegd op alle de Nederlandsche schepen en ofschoon enkelen het nog ontzeilden, het meerendeel bleef echter verloren². Hoe gevoelig de slag ook trof, hoevele zeelieden ook hun ellendig leven op de galeijen of in de kerkers der In

¹ Linschoten.

² Bor, 25ste Boek, fol. 336. Uitgave van 1679.

quisitie eindigden, ¹ door den tijd sleten de diepste indrukken van deze ramp weg en onder verdichte namen en valsche passen vatte men den handel op het Westen weder op. Onzekerheid bleef er echter bestaan en met allerlei belemmering had men te worstelen. Dezerzijds werden er in het tijdvak van 1586—1600 niet minder dan een tiental verbodsplakkaten uitgevaardigd, die den toevoer van leeftogt en oorlogsbehoeften naar de havenen des vijands verboden. Nadat reeds in 1584 twee zoodanige plakkaten ² verschenen waren, kwam op den 4 April 1586 eerst in Holland en Zeeland, daarna in alle de Vereenigde Gewesten ³ het beruchte verbod door Leycester uitgelokt, tot stand, « waarbij aan iedereen van wat Koningrijk of »natie men wezen mogt, de toevoer uit de Nederlanden of uit »eenig ander land, van amunitie, materialen of eenige andere koop»manschap naar Spanje en Portugal ontzegd werd.» Ik zal hier niet ophalen al hetgeen over deze en dergelijke plakkaten tusschen de Staten van Holland en den Britschen landvoogd voorviel. Door dezen maatregel werd alle handel onmogelijk gemaakt, zelfs onder vreemde vlag. De tegenstand was dan ook zoo heftig, dat reeds op den 50 Januarij van het volgende jaar, het plakkaat in zooverre gewijzigd werd, dat de vaart en handel aan onzijdigen werd toegelaten. Omdat men nu hier te lande met passen en onder de vlag dier onzijdigen op Spanje handelde, zoo was daardoor de vaart daadwerkelijk weder geopend. De Engelsche schepen en vrijbuiters waren er echter op uit, om het verbod van handel op het Westen ten hunnen voordeele te handhaven. Zij namen een aantal Nederlandsche of Duitsche koopvaarders in arrest en de namen van Drake en Frobisher boezemden door hunne strooptogten weinig minder schrik aan den handelaar en zeeman in, dan die van den Spaanschen Adelantado ⁴. Niettegenstaandende dit nieuwe gevaar, was de vaart

¹ Ik heb vermeld gevonden van zeelieden die 34 jaren en langer op de Galleijen gevangen bleven.

² Plak. St. Gen. 22 en 27 Junij 1584.

³ Pl. 29 Nov. 1585 en 4 April 1586.

⁴ Zie over de strooptogten der Engelschen, o. a. Linschoten. Het valt niet te ontkennen, dat de Engelschen gegronde redenen van misnoegen

op het Westen, al ware het dan ook ter sluiks weder aangevangen, toen in 1590 andermaal onderscheidene schepen in Spanje werden aangehouden. Op het ernstig en ongeduldig aandringen der Engelschen verscheen nu ook weder hier te lande een scherp verbod om geene krijgsmaterialen, tarwe en granen naar Spanje en Portugal te voeren. Toen in 1595 ondanks alle verbodsbepalingen en gevaren van allerlei aard, de handel op nieuw begon te bloeijen, werden plotseling alle de schepen der Hollanders en Zeeuwen in de havens van den Koning van Spanje in beslag genomen. Men berekende dat het aantal van de aldus in beslag genomen schepen tot 400 krom. De algemeene ontsteltenis hierdoor veroorzaakt, werd wel is waar spoedig door nieuwe en goede verwachtingen vervangen, toen men vernam dat het arrest op voorspraak van Albrecht van Oostenrijk weder was opgeheven, maar die verwachting was van korten duur, want in 1599 werden nog eenmaal, maar nu zonder genade, alle schepen en eigendommen der Nederlanders in Spanje voor goeden prijs verklaard. — Men zou verwachten, dat onder zoo veel kwelling en zoo groote gevaren, bij zoo groote onzekerheid vooral, die meer dan eenige andere omstandigheid den handel verlamt, hier te lande scheepvaart en koophandel in diep verval zouden zijn geraakt. Maar juist het tegendeel zag men gebeuren; alle berigten getuigen van de groote ontwikkeling der handelsvloot in die gevaarvolle dagen. Van Meteren verhaalt ons, dat in 1586 niet minder dan 800 schepen in ééne maand naar de Oostzee voeren en Bor gewaagt van 500 schepen, die in 1587 uit het Vlie en 200 die uit Zeeland en uit den Briel vertrokken. In 1595 lagen niet minder dan 140 schepen te gelijk zeilreë voor Texel en het Vlie en in het begin

---

hadden op de Nederlandsche handelaars. Zonder den rijken aanvoer van hout, touw, pek, teer, en allerhande materialen door de Nederlandsche schepen, had men in Spanje bezwaarlijk de Onoverwinnelijke Vloot kunnen uitrusten. Aanvankelijk waren dan ook de togten der Engelschen niet anders dan het uitvloeisel van den staat van blokkade, waarin Spanje en Portugal eigenlijk verklaard waren; doch weldra onttaarden de togten der Britten in vrijbuitery en strooptogten. De briefwisseling tusschen Elizabeth en de Staten over deze aangelegenheid gevoerd, was bijtend en vinnig.

van April des jaars 1599 wierpen 640 schepen met 15,000 lasten goeds beladen, het anker voor Amsterdam in den grond¹. De regering van die stad durfde dan ook aan de Staten-Generaal te schrijven, toen zij zich tegen het verbodsstelsel van Engeland verzette, dat «in 't stuk der koopvaardij en menigte van schepen, »deze landen den koningryke van Vrankryk en Engelandt te zamen, »zooverre te boven gaan, dat daarvan naauwlijks eenige com- »paratie mag worden gemaakt.»² Waren bij die groote uitgebreidheid, handel en scheepvaart des te meer trefbaar, bij het gevoel van eigen kracht, dat toen heerschte, werd de dolk die aan den Nederlandschen handel de hartader moest afsteken, het snoeimes, dat den boom nog weliger vruchten zou doen dragen. — Tot de eerste schreden op ruïner baan behoort de vaart bij noorden Schotland om, welke men omstreeks 1588 ter beveiliging tegen kapers uit Duinkerken en Engeland en allerlei roofschepen, boven den gewonen weg naar Spanje verkoos. De kennismaking met deze minder bekende zee, vermeerderde al dadelijk de stoutheid der schippers, die tot hiertoe van vader op zoon het gewone water van Nederland op Westen hadden leeren kennen³. Spoedig deed zich een nieuwe uitweg op voor ons handelsverkeer. Het zuidelijk Europa werd in deze dagen hevig geteisterd door gebrek aan granen. In 1590 stevende een viertal schepen uit Hoorn door de straat van Gibraltar⁴, en reeds in het volgende jaar reedde men in die stad 15 of 16 schepen naar de Middellandsche zee uit. Deze nieuwe handels-tak nam in korten tijd dermate toe, dat reeds in 1595 niet minder

¹ Van Meteren, fol. 426, 21^e Boek.

² Brief van Burgem. en Schep. van Amsterdam aan de Staten-Generaal, 1 Nov. 1596, R. A.

³ In 1589 wordt reeds gewaagd van een zestigtal graanhulken, welke bij noorden om naar Spanje voeren en op de kusten van dat land door Norritz en Drake werden genomen.

⁴ De vaart op de Middellandsche zee was niet onbekend aan onze zeelieden. Onder Karel V maakten o. a. 4 nederlandsche schepen den togt tegen Tunis mede, waarvan er twee voor Genua bleven. Sedert 1589 of 1590 evenwel werd deze vaart, welke in onbruik schijnt te zijn geraakt, weder opgevat.

dan vier honderd schepen, beladen met granen in Oostland gehaald, uit deze gewesten naar Italie vertrokken. Maar juist die groote bloei trok de opmerksaamheid der Spanjaarden, die nu ook spoedig in de straat van Gibraltar post vatten met hunne schepen, om de onzen op te vangen, waardoor al weder veel schade ondervonden, doch ook de prikkel vermeerderd werd om nog uitgebreider vaart en handel op te zoeken ¹. Het voorbeeld van andere volken wekte tot stouter ondernemingen. Bij de veelvuldige aanraking met de Engelschen, met welke men hetzij als bondgenoot in dezelfde gelederen streed, hetzij als mededinger op het gebied des handels met naijver kampte, kon het niet anders, of men moest hier te lande kennis krijgen van die wonderlijke togten door Drake en Cavendish rondom de aarde volvoerd, en droombeelden zich vormen van die gewesten, waar men millioenen veroveren kon en uit welke de stoutmoedige reizigers met zeilen van zijde en vlaggen en wimpels van goudlaken en fluweel op den Teems terugkeerden ².

Met nog andere ondernemingen der Engelschen, kon men hier te lande bekend zijn, hoewel mij van die bekendheid geene stellige bewijzen zijn voorgekomen. Ik bedoel de verschillende handelsreizen op Guinea's kusten van Windham (1553), Lok (1554), Towtson (1555—1558), Rutter (1562), Baker (1565), Carlet (1564), Bird en Newton (1588), van welke sommigen in 1577 hunne reisbeschrijvingen in het licht gaven. Maar ongetwijfeld droeg men kennis van de togten naar de Azoren en de Kaap Verdische eilanden, en

¹ Zie Brandt, Historie van Enkhuizen, fol. 77. — Velius, fol. 490—495 en Bor, 25 Boek., fol. 337.

² Men leest bij Bor, 25^e boek, fol. 336, daaromtrent: De gouverneur Russel schreef aen den burgemeester Deventer, te Utrecht, dat de schat die Candish veroverd hadde wel 2 millioenen meer bedroeg, als 'tgene Draek ingebragt hadde," etc. — In het vermaarde *Kaart-thresoor* van Lucas Jansz Waghenaer (uitgave van 1596 en hoogstwaarschijnlijk reeds in de uitgave van 1592) wordt van die togten gewag gemaakt op eene wijze, waaruit men afleiden kan, dat zij niet zonder invloed op de ondernemingen der Nederl. bleven. De reisbeschrijvingen van Drake en Cavendish verschenen in druk in 1598, te Amsterdam bij Cornelisz Claesz. Vroegere hollandsche uitgaven dier reizen heb ik niet gezien.

met de strooptogten op den Oceaan ten westen van Afrika, door Frobisher, Drake en anderen, maakte de Nederlandsche koopvaarder tot eigen schade, genoegzaam kennis. De West-Indische reizen van eenen Walter Raleigh en Laurens Keymis, hoewel later en schier gelijktijdig met die der Nederlanders¹, naar diezelfde gewesten volbragt, waren hier te lande zoo weinig onbekend, dat zelfs Jodocus Hondius de kaarten vervaardigde, welke de beschrijving dier togten moesten toelichten. Zoo werd ook welligt op het voorbeeld der Engelschen een handelsweg in geheel andere rigting geopend. Ik bedoel de vaart benoorden Zweden en Noorwegen op de Witte zee.

§ 1. De togten naar de Witte Zee en het Noorden.

De handel op de Noordelijke gewesten was in 1555 door eene Engelsche Compagnie in overleg met den beroemden Cabot ondernomen, welke drie schepen benoorden Scandinavie om, « *for the discovery of unknown Countries* » uitzond. Twee dier vaartuigen verongelukten met den bevelhebber Sir Hugh Willoughby en de geheele bemanning, in eene kleine baai van Lapland, Nokujev genaamd, tusschen den 68° en 69° NBde gelegen. Het derde schip onder Richard Chancellor geraakte toevallig op eene reede eenigzins ten westen van den Dwina-mond, waar het den winter behouden doorbragt en den handel stichtte met het Noorden van Muscovie, in het klooster van St. Nicolas en op het Rozen eiland. De handel der Britten breidde zich sedert in deze gewesten uit en gaf tot eene vrij levendige vaart aanleiding. Dan weldra vertoonden zich ook hier de

¹ Niet onbelangrijk is het over deze togten na te lezen: Histoire générale des Voyages van den Abt Prevost, de Haagsche uitg. van 1747 en volg., het 1ste en 15de deel. Op den titel van de zeldzame uitgave van Hulsius, 1601 der reisbeschrijving van Raleigh en Keymis, leest men: Erstlich aus befehl seiner Gnaden in Zweyen Buchlein beschrieben daraus Jodocus Hondius ein schöne land-Taffel mit einer Niederländischen erklärung gemacht, Jets aber ins Hochteutsch gebracht etc. — De Hollandsche uitgave verscheen in 1598 bij Corn. Claesz.

lastige mededingers uit de Nederlanden. De berigten omtrent de eerste komst der Hollanders en Zeeuwen in de Witte Zee zijn eenigzins duister. De waarschijnlijkste zijn die, welke ons uit Russische bronnen zijn ter hand gekomen. Volgens deze zou zekere Olivier Brunel uit Brussel geboortig, ook wel Alferius genaamd, met een Enkhuizer schip in den jare 1565 voor eenen Philip Winterkoning op de Laplandsche kusten handel hebben gedreven. Olivier Brunel had den moed om, verkleed, in gezelschap van twee anderen Cornelis de Meyer en Simon van Salingen, eene reize door Rusland langs de kusten van de Witte Zee en ook tot Moscou te ondernemen. Door de Engelschen als spion aangeklaagd werd hij gevangen genomen, doch geraakte door voorspraak van het aanzienlijke Russische huis der Straganows weder op vrije voeten. Waarschijnlijk wist hij bij zijne bevrijders de begeerte op te wekken om in de Nederlanden eenen voordeeligen afzet hunner pelterijen te zoeken. Zoo veel ten minste blijkt, dat Brunel naar Nederland kwam, o. a. te Dordrecht en Antwerpen vertoefde en van daar in 1577 over land naar Moscou reisde, met eenen Jan van de Walle, die in Rusland verscheen als agent van den eerst in Antwerpen en daarna te Middelburg gevestigden handelaar Gilles van Eychelberg, gezegd Hoofman. Van de Walle opende dadelijk de mededinging met de Engelsche Compagnie in de Witte zee. Te dien einde verscheen in ditzelfde jaar 1577 het eerste Nederlandsche schip op de Dwina, gevoerd door den schipper *Jan Jacobse*, voor rekening van Hoofman en werd spoedig door anderen gevolgd. Deze schepen kozen al dadelijk eene andere ligplaats dan de Engelschen gewoonlijk bezetten. Zij ankerden in de Padoshemscomonding der Dwina.

Van nu aan was de handel der Nederlanders genoegzaam gesticht om reeds spoedig klagten door de Engelschen te doen aanheffen over de nadeelen, die zij van de Nederlanders ondervonden en om in 1582 van den Koning van Denemarken maatregelen van geweld uit te lokken tegen eene koopvaart, die zijnen Sondtol afbreuk deed. Het stoutmoedige handelshuis der Mouchérons bleef niet lang achter in dezen nieuw geopenden handelsweg. Melchior de Moucheron, ves-

tigde zich aan de Monding der Dwina als agent van zijnen broeder Balthazar en liet in 1584 zijnen schipper Adriaan Krijt de tot hier toe onbevaren straat van Pudoshemsco opwerken tot aan het klooster van St. Michaël-Archangel, ten einde aldaar eene meer veilige lig- en losplaats voor de schepen te zoeken. Deze daad vond zooveel goedkeuring bij den Grootvorst en den rijks-kanselier, dat hierheen de zetel van den handel in de Witte Zee op hoog bevel verplaatst werd en spoedig verrees aan de Mouchérons rivier eene nieuwe stad, Nowo-Cholmogorü of Archangel geheeten, die haar aanzijn verschuldigd was aan den ondernemingsgeest en de stoutmoedigheid der Nederlandsche kooplieden. Naijver hield de Engelschen intusschen terug in hunne vroegere standplaats; doch in 1591 waren ook zij genoodzaakt naar de nieuwe stad, waarheen de handel zich verplaatst had, te verhuizen¹. De handelsnijd verwekte niet alleen met de Engelschen oneenigheid, ook de Nederlanders onderling geraakten in twist. Op het aantijgen van Jan van de Walle werd de neef en factor der Mouchérons, de later bij de togten naar het noorden beroemd geworden François de la Dale door den Grootvorst van Muscovie gevangen genomen. De Staten-Generaal trokken zich deze zaak aan en schreven er eenen brief over aan den Grootvorst, welk schrijven onder de eerste officiele betrekkingen tusschen Nederland en Rus-

¹ Ik heb gemeend omtrent de vestiging des handels in de Witte Zee, bij de bestaande tegenstrijdigheid in de berigten, te moeten raadplegen, wat ons daarover uit Russische bronnen geleerd wordt. Daarom volgde ik hoofdzakelijk: M. J. Hamel, lid der Academie van St. Petersburg in zijn geschrift: Tradescant der Aeltere in Rusland 1618, te vinden in het Recueil des actes de la séance publique de l'Académie Impériale des sciences de St. Petersburg, tenue le 29 December 1845. St. Petersburg, 1847, pag. 318, sq. Zie verder het belangrijke werk: An Historical and Chronological Deduction of the Origin of Commerce, Londen, 2 vol., 1764, door Anderson, vol. I, en N. van Wassenaer, Histor. Verhael enz., dl. VIII, 1624 December, fol. 91 en Scheltema, Rusland en de Nederl., dl. I. Van de Nederlandsche bronnen is van Wassenaer in deze de meest volledige. Bij Wassenaer vindt men een ander verhaal van de omstandigheden, welke tot de stichting van Archangel aanleiding gaven. Volgens dien schrijver toch, was het niet een schipper van Moucheron, maar zekere Claesz Jansz van Hoorn, die voor den handelaar Wigherincq, uit Groningen, voer en met zijn schip het eerst tot aan het klooster St. Michiel opwaarts stevende in het jaar 1582.

land kan gerekend worden¹. Niet lang daarna schijnt de goede verstandhouding weder te zijn hersteld en Melchior zich zelfs meer dan ooit in de gunst des Grootvorsten te hebben ingedrongen. Want in 1596 verwierf Melchior brieven van privilege² van den Grootvorst voor zijnen handel, ten gevolge waarvan hij vrijdom van inkomend konvooij voor goederen uit de plaatsen in dat privilege vermeld, van de staten van Zeeland erlangde. Maar niet alleen uit Zeeland, ook uit Amsterdam, waarheen Hoofman zijn kantoor verplaatst had, voer men nu op de nieuw gestichte handelstad. Dirk van Os en zijne compagnie rustte in 1599 daartoe een schip uit³, hetwelk van Archangel terugkomende, de aldaar verkregen koopwaren naar Livorno in Toscane brengen moest. Spoedig breidde zich nu ook de vaart uit Amsterdam op de Witte Zee uit, totdat in 1608 door eene vereeniging van Zeeuwsche Noord- en Zuidhollandsche en zelfs eenige Friesche handelshuizen, de *Compagnie tot den handel om het noorden* of der *Moscovietvaarders* opgericht werd. — Er is betrekkelijk dezen handel op Rusland en de ontdekkingen in het hooge noorden, inzonderheid van Spitsbergen veel en meermalen tusschen de Engelschen en Nederlanders getwist over de vraag, wie van hen de eerste is geweest die dezen nieuwen handelsweg heeft geopend of zekere ontdekkingen in het noorden heeft gedaan. In den loop der 17de eeuw twistte men, om uit de prioriteit zich voorregten van handel of visscherij toe te eigenen, later onttaardde het in een twistgeschrijf, waarin de een

¹ Uitgaande Missive der Staten-Generaal aan den Vorst van Muscovie. 5 November 1591. In die missive komt eene zinsnede voor, welke niet onbelangrijk is voor de kennis van onzen handel op Rusland: „te ontslaen „ende den voors. Melchior in handen van synen voors. commis (de la „Dale) te doen redintegeregen alle syne costen, schaaden ende interessen „doende hem in alles recht ende justitie, oock ghedooghende dat den „voors. Melchior ende syne commisen, synen handel aldaer in Uwer „Majt^e. Vorstendom dryve vry ende vranck sonder belet ghelyck hij voor- „maels gedaen heeft, ende soo U. F. Gen. *belieft heeft onsen ondersaeten „ende allen vrenden coopliden altijts toe te laeten enz.*”

² Resol. Zeel. 18 April en 8 Aug. 1596. 20 Januarij en 3 Febr. 1597. Welke de inhoud van dit privilege was, is mij niet gebleken.

³ Resol. Staten-Gener. 30 Junij 1599.

zich boven den anderen uit een gevoel van eerzucht en nationale trots wilde verheffen. Ik zal dien twist hier niet weder opgraven. Nadat de Nederlanders door krachtiger middelen dan door ijdele woorden hunne vermeende regten in de wateren van het noorden hadden gehandhaafd, werd het bovendien vrij nutteloos en onvruchtbaar. Men ziet te dikwijls waar het ontdekkingen, uitvindingen of het openen van nieuwe handelswegen geldt, zulk een strijd gestreden. De beweringen der Nederlanders, voor zooverre die handelsvoorregten in de Witte Zee bedoelden, waren ongepast; maar zoodanig voorgeven was bovendien onregunatig, want het is eene onbetwistbare waarheid, dat de Engelschen de eersten zijn geweest, die dezen handelsweg hebben geopend, gelijk zij aan onze zeelieden zijn voorgegaan in zoo vele verre togten, als het zeilen rondom de aarde, in de ondernemingen op Guinea, op een gedeelte van Amerika, zelfs in het omzeilen van de Kaap de Goede Hoop naar Oost-Indie.

Maar het voordeel van de eerste te zijn in het onderneemen van moeilijke togten in onbekende zeeën moesten de Engelschen spoedig met de Nederlanders deelen, want telkens stuurden deze nu eens wat vroeger, dan weder iets later hunne schepen in het door de Britten geopende kielwater en terwijl de Engelsche zeeman meer als avonturier dan als koopman zijne togten ondernam, wisten de Nederlanders met eene verwonderlijke behendigheid en geestkracht aan hunnen voorman de loef af te steken, handelsbetrekkingen aan te knopen en dan den Brit uit de beste vaarwaters te dringen. Zonder dat men iets aan de verdiensten van andere natiën behoeft af te dingen of bevreesd te zijn voor partijdige inzigten, mag men op de Nederlandsche geschiedenis van het einde der 16de en het begin der 17de eeuw, de aandacht vestigen als op een der belangrijkste tijdperken van het Nederlandsche volksbestaan, waarin het kleine volk der Vereenigde Gewesten niet alleen strijdt voor zijne onafhankelijkheid, maar ook in bijna alle opzigten op de hoogte is van zijnen tijd en in den kamp van ontwikkeling en vooruitgang zich tot in de eerste gelederen vooruitdringt. De Nederlanders

door eenen bijzonderen handelsgeest en groote begeerte om geld te winnen beziel, door het stellige van hunnen inborst geleid, wisten bovendien meer dan eenig ander volk zich voordeelen uit hunne ondernemingen te verschaffen en nestelden en vestigden zich dáár, waar anderen zich naauwelijks staande hielden, terwijl in stoutnoedigheid bij het ondernemen van zeetogten, van welke de uitkomst en het te behalen voordeel meer dan twijfelachtig waren, zij evenmin door hunne mededingers werden overtroffen.

Uit dit oogpunt beschouwd, is het ontstaan van de vaart op de Witte Zee inzonderheid hoogst merkwaardig. Wisten toch de Nederlanders door hunne vestiging te Archangel zich eene betere ladingplaats en meerdere handelsvoordeelen dan de Engelschen te verschaffen, zij begrepen weldra, wat de Engelschen eigenlijk van den aanvang af met de togten naar het Noorden van Rusland hadden bedoeld, om namelijk door eenen noord-oostelijken doortogt in Azie te geraken. En weldra zag men nu de Nederlanders met evenveel stoutnoedigheid dien doortogt opzoeken, als zij met beleid zich in de monden van de Dwina hadden gevestigd. — De beroemde Gerard Mercator ontving in het jaar 1581 omstandige berigten omtrent eenen doortogt naar Cathay, bij noorden om, door het schrijven van eenen Johan Balak. De brief waarin die berigten te lezen waren, werden hem overhandigd door zekeren Alferius, een Nederlander van geboorte, die uit Rusland kwam. Deze wordt door velen en zoo het mij voorkomt, op goede gronden, voor niemand anders gehouden dan voor den eenigzins geheimzinnigen Olivier Brunel, die in de berigten over de noordsche togten, telkens te voorschijn treedt als een persoon van beteekenis, inaar telkens ook weder verdwijnt, zoodat nergens eenig volledig berigt over hem is te vinden. Alferius dan, bevestigde en ontwikkelde de tijdingen welke in den brief aan Mercator werden gegeven en was voornemens om een togt langs de noordelijkste kusten van Rusland naar Azie aan te vangen, welke hij, naar hij verzekerde, te lande reeds tot aan de rivier Oby had verkend.

Weinig tijds nadat Mercator die berigten ontving en Olivier zich

bij hem te Duisburg had aangemeld, deden hier te lande eenige kooplieden, tot welke ook Balthazar de Moucheron gezegd wordt behoord te hebben, aan Prins Willem I het voorstel om met ondersteuning van 's lands regering, een togt bij Noorden om naar China en Indie te beproeven. Hoewel het door geene bewijzen te staven is, dat er enig verband heeft bestaan tusschen de berigten welke Mercator ontvingen het eerste plan dat hier te lande gemaakt werd om een Noord-Oostelijken doortogt te zoeken, komt het mij echter niet onwaarschijnlijk voor, dat inderdaad de eerste denkbeelden, die over zulk eene onderneming in Nederland zijn levendig geworden, een uitvloesel zijn geweest van de tegenwoordigheid van Alferius in of nabij deze gewesten en van de kennis welke Mercator juist in dezen tijd van eenen noordelijken doortogt naar Azie verkreeg. Mercator toch was even als de Moucheron's en als Petrus Plancius uit de Zuidelijke Nederlanden uitgeweken en hij zal met dezen laatsten inzonderheid, die als een leerling en navolger van Mercator mag worden aangemerkt, hoogstwaarschijnlijk betrekkingen hebben onderhouden ¹. De toestand waarin de Vereenigde Gewesten zich in 1584 bevonden, belette dat de regering deze plannen ondersteunde; maar niettemin zien wij juist omstreeks dezen zelfden tijd de schepen en handelsagenten van Balthazar de Moucheron, voor het eerst op de Witte Zee en op de monden van de Dwina verschijnen. Zoo wij dan dien Alferius voor denzelfden als Olivier Brunel mogen houden, hetgeen mij weinig twijfelachtig voorkomt, dan is deze geheimzinnige persoon tot tweemaal toe uit het verre Noorden in deze gewesten verschenen, om den Nederlandschen handelaar en zeevaarder daarheen te lokken; eerst in 1577, toen hij Jan de Walle in Rusland binnen leidde, daarna in 1581 toen waarschijnlijk door zijne berigten, den ondernemenden Moucheron naar het hooge Noorden de weg gewezen werd en bij dezen het groot-sche denkbeeld werd opgewekt, om niet alleen bij den handel op

¹ Moll, in zijne verhandelingen over de vroegere zeetogten der Nederlanders, zegt ook op pag. 46, dat op het aanraden van Mercator de noordsche togten werden ondernomen.

de Dwina zich te bepalen, maar ook om door de IJszee handelsbetrekkingen in China en Indie aan te knooopen ¹. Toen Moucheron eenmaal op de kusten van de Witte Zee handel dreef en aldaar zijne agenten had gevestigd, kon het niet anders, of de schrandere en alles doorzoekende man, moest door zijne factoors en bedienden meer en meer bekend worden met de pogingen, welke de Engelschen in die streken reeds hadden aangewend, om den noord-oostelijken doortogt naar Azie te vinden ². Zoo moest hij vernemen, hoe de Engelsche compagnie met dat doel reeds sedert 1555 werkzaam was, hoe Burrough in 1556 oostwaarts naar de rivier Oby gestevend was en in 1568 James Bassendine, James Woodcocke en Richard Browne waren uitgezonden of dat in 1580 Arthur Pet en Charles Jackman in last hadden gekregen door de straat van Waygats te zoeken « *eastwards the countries or dominions of the mightie prince, the Emperor of Cathay.* » En wat de Moucheron te Archangel niet vernemen kon zal wel zijn aangevuld door de berigten van zijnen bekwamen ouderen broeder Pierre de Moucheron, die sedert 1589 in Londen vertoefde. Door zijn rusteloos zoeken en bijéén brengen van berigten, had Balthazar het in December 1595 zooverre gebragt, dat hij zijne plannen ontvouwen kon aan den tresorier van Zeeland, Valcke en aan de gecommiteerde Raden dier Provincie. Kort daarna werd hij bij Maurits toegelaten, aan wien hij in tegenwoordigheid van Oldenbarnevelt, Cant, Maelson en Valcke, verklaarde in staat en bereid te zijn om te ontdekken « in wat manieren en bij wat middelen » de noordsche zee omtrent Waygats tot China toe bevaarbaar zijn » zou. » Hij bood daarbij aan, één vierde gedeelte van de kosten der onderneming op zich te nemen, mits hij daartegen ook één

¹ Dat Balthazar de Moucheron met Olivier Brunel over den noord-oostelijken doortogt onderhandeld heeft, blijkt uit zijn contract hetwelk hij op den 8 Junij 1594 met de staten van Zeeland sloot. — Zie lager.

² Le Petit, in zijne kronijk, zegt uitdrukkelijk dat M. van zijne bedienden aan de Witte Zee onderrigting ontving. Le Petit schijnt dit van de la Dale, Mouchérons neef en agent te Archangel, te hebben vernomen. Zie ook Fruin, l. c. pag. 135. uitg. in quarto.

vierde van de voordeelen , welke hij er van verwachtte zou genieten. De redenen, die hij aanvoerde, waarom hij deze voorwaarden had gesteld, lezen wij in het contract, hetwelk de Moucheron op den 8 Junij 1594 met de Staten van Zeeland sloot. Die overeenkomst is belangrijk, omdat wij er uit kunnen leeren, op welke wijze en hoe lang reeds Balthazar zijn geliefkoosd plan had zoeken uit te voeren. Hij bedong die voorwaarden « voor zijne industrie en het ont- » decken van der zaecke als ooc ten opsiene van 't verschieten » van merckelicke somme van pennynge, mitsgaders de moeyte » en de periculen, die by hem daaromme alreede aangegaen, » eensamentlick de onderlating en schorsing van zyne negotie ende » traffycque op Moscovien en de andere plaetsen, die welcke hij, » midts dat zijnen naem in desen eenichsins kennelic ende ruchtbaer » gemaect is, nyet en hadde moghen oft derven vervolgen ende » continueren, mits oock het naelaten van zeker contract eertijds bij » *Olivier Brunel* uyt zijnen naeme gemaect metten Conynck van » Denemarcken, daerby hem beloofd was, 100,000 guldens voor » zijne moeyte en industrie met anderen privilegien, die hij (Mou- » cheron) zoude hebben mogen vernieuwen en hervatten, ten hadde » geweest hij den dienst ende welvaart van deze landen hadde ge- » prefercert.» ¹ De staten van Zeeland traden aanvankelijk in zoo- verre in die voorwaarden, dat zij aan Moucheron « de super- intendentie der zaak aanboden met één achtste gedeelte in de voor- deelen der tollens en belastingen, doch hem met een vierde in de onkosten belasten.» — Maar in Holland vonden de Staten het beter om deze onderneming tot eene landszaak te maken. Na lange beraad- slagingen besloten zij, dat Moucheron niet als deelnemer in de zaak zou optreden, maar beloofden hem « eerlijk en liberaalijk te recom- penseren met eene merkelyke som van penningen of met eene jaarwedde, voor hem en zijne nakomelingen.» In den aanvang nam Moucheron daar weinig behagen in; doch toen ook Zee-

¹ Deze en andere bijzonderheden zijn geput uit het contract door de Staten van Zeeland met B. de Moucheron gemaakt op den 8 Junij 1594 en te vinden onder de bijlagen der Resolutiën van Zeeland van dat jaar.

land zich met die voorstellen vereenigde, onderwierp zich de Moucheron en sloot hij met de Staten der beide gewesten in dien geest eene overeenkomst.¹ Toen de tijd naderde om den togt te ondernemen werd het schriftelijk advies van Moucheron ingewonnen. Bij de langdurige beraadslagingen, welke over alles wat de onderneming betrof en over de vast te stellen instructien gevoerd werden, maakte men een ruim gebruik van Moucheron's verkregen kennis. Eindelijk werden op den 11 Mei die instructien vastgesteld en op den 16 daaraanvolgende door de vergadering der Staten-Generaal bekrachtigd.

De togt zou ondernomen worden met drie schepen en één jacht. Twee schepen werden bij de admiraliteiten van Zeeland en het Noorder-Kwartier uitgerust; het derde schip met zijn jacht werden bij de expeditie gevoegd door de Regering van Amsterdam, welke door den invloed van Plancius daartoe geleid en aangespoord, aan de onderneming zich wilde aansluiten, maar afzonderlijke instructien uitreikte. De schepen door Holland en Zeeland toegerust, moesten stevenen door de straat gelegen tusschen Waygats en het vasteland, in de zee van Tartarije (de Kara-zee), langs het door Plinius genoemde promontorium Tabin (C. Taimyr?), zooveel mogelijk de kust houdende naar eene straat Amur, door welke men meende in China te geraken. Plancius daarentegen was van oordeel, dat men niet, zoo als Moucheron voorschreef, tusschen Waygats en Rusland den doortogt zoeken moest, maar geheel benoorden Nova Zemla om. Als leerling van Mercator deelde hij de denkbeelden en de meening, welke deze aardrijkskundige in zijne poolkaart had uitgedrukt, dat in het hooge Noorden « *Euripus ob celerem fluxum nunquam congelatur.* »

In dien zin ontvingen de Amsterdamsche schepen hunne voorschriften. Op den 5 Junij 1594 aanvaardden de schepen hunnen togt. Cornelis Cornelisz. van Enkhuizen, die lange jaren voor de

¹ Resol. Zeeland, 29 April 1594 en Resol. Zeeland, 8 Junij 1594.

Vergelijk ook van der Chijs, Gesch. der stichting der Ver. O. I. Comp., pag. 23.

Moucheron's op Moscovie gevaren had, voerde bevel over de beide admiraliteits-schepen en onder hem Brant IJsbrantsz, terwijl de Amsterdamsche vaartuigen onder Willem Barendsz waren gesteld. Onder de deelgenooten aan deze stoutmoedige onderneming bevonden zich mannen als Jan Huyghen van Linschoten, François de la Dale, Pieter Diericx ¹, Christoffel Spindeler, die hunne ondervinding en ervarenheid in 't noorden of zuiden van den aardbol hadden opgedaan. De vier schepen waren den 21 Junij op de reede van Kilduin. Barendsz stak nu, volgens zijne voorschriften, het noorden in, verkende de geheele westkust van Nova Zemla, drong door tot aan de noordelijkste punt van die eilandenreeks tot op 78° NBrdte. Na menigvuldige koers-wisselingen en het doorworstelen van vele gevaren, kon Barendsz evenwel niet door het ijs heenbreken en nam hij dus weder den terugtogt aan langs de westkust van Nova Zemla. De twee andere schepen geraakten op den 5 Julij op de breedte van 72° in het ijs beklemd; doch door het aannemen van eenen meer 'zuid-zuid-westelijken koers kwamen zij op de hoogte van Kaap Candenos (Kanin-nos) er weder uit. Nu oostwaarts door het ijs worstelende, gelukte het aan schipper Cornelis Cornelisz. en de zijnen door straat Nassau te geraken, het Staten- en Maclsons-eiland te ontdekken of te verkennen en in de Kara-zee, die zij de nieuwe Noordzee noemden, binnen te dringen. Op den 11 Augustus eindelijk, na bij gissing 50 mijlen oostwaarts van Waygats te hebben gezeild tot op eene hoogte van 71° 10" zagen zij niets dan open water en hielden «daerom de vaert naer China toe, voor »ontwifelbaer, derhalve zij met gemeene bewilliginghe en groote »blijdschap weer naar huis zijn gckeerd.» Zij hadden het geluk op den 16 Augustus Willem Barendsz op ongeveer 12 mijlen westen Waygats weder te ontmoeten en nu nam het kleine smal-

¹ Kan deze Pieter Diericx ook dezelfde zijn, die in het volgende jaar 1595 als opperste piloot de eerste reis naar Java medemaakte en door zijne sterrekundige waarnemingen onder den naam van Petrus Theodorus zich beroemd heeft gemaakt? Christoffel Spindeler was tolk en was bekend met de Russische taal.

deel gezamenlijk de terugreis naar het Vaderland aan, waar het den 16 September behouden het anker vallen liet.

Het schijnt wel, dat deze eerste togt meer ten doel had om de gesteldheid van de zee en de kusten in het hooge noorden te verkennen, dan wel bij deze eerste reize tot China door te dringen. Door hetgeen men bevonden had, was men vol moed en hoop en door de meesten werd aan eenen goeden uitslag niet meer getwijfeld. De aanvoerders van den togt deden verslag van hetgeen er verrigt en gevonden was, aan de Staten van Holland, in tegenwoordigheid van een afgevaardigde van de provincie Zeeland, eveneens aan Maurits en de Staten-Generaal. De tesorier Valeke liet inniddels niet na door Emanuel van Meteren, die zich toen ter tijd in Engeland bevond, bij den beroemden Richard Hackluyt nog meerdere berigten in te winnen. Hoewel het opstel, hetwelk Hackluyt voor eene som gelds aan van Meteren over deze zaak overhandigde, verloren is gegaan, blijkt het uit dat gedeelte der briefwisseling, welke van Meteren op het einde des jaars 1594 en in het begin van 1595 met Valeke voerde, hetwelk nog op het Rijks-Archief bewaard wordt, dat Hackluyt hem had medegedeeld, wat hij betrekkelijk eenen noordoostelijken doortogt uit de oude schrijvers en uit de berigten zijner landgenooten had bijeenvergaderd.

Hackluyt zelve, hoewel onbekend gelaten met de nitkomsten van den togt der Nederlanders, scheen aan de mogelijkheid van eenen goeden uitslag niet meer te twijfelen. Zoo liepen alle berigten te zamen om tot het voortzetten dezer gewigtige onderneming aan te moedigen. Ook buiten 's lands had de zaak reeds zooveel gernerchts gemaakt, dat « overinids de jalousie die alreede diesaangaande « was gerezen ende oock van Vrankrijck stond te verwachten, » de Staten van Holland bepaalden, dat « secretelijk en met alle discretie tegens de aenstaende bequame tydt de vaert » weder moest worden ondernomen. Bij sommige van Holland's staatslieden was de overtuiging van het welslagen der onderneming zóo sterk en de vrees voor navolging zóo groot, dat deze voorsloegen straat Waygats op staatskosten als eene tweede Sond te versterken en door forten

af te sluiten. De meerderheid evenwel vond zulk een voorstel te overijld. Doch Holland vaardigde vijf leden uit de Staten-vergadering af tot Graaf Maurits om over de onderneming te beraadslagen ¹. In Zeeland liep het tot 1595 aan, eer men over het hervatten van de noordsche vaart, in gemeenschap met Holland, voorstellen ter tafel bragt. Wederom leverde Moucheron zijn advies bij geschrifte in en was hij persoonlijk tegenwoordig bij de bijeenkomsten van de Zeeuwsche en Hollandsche afgevaardigden, welke in de maanden April en Mei te 's Hage gehouden werden. Toen men in die zamenkomsten eindelijk zich onderling verstaan had, kwam het plan der onderneming bij de Algemeene Staten in behandeling. Deze traden in overleg met de gedeputeerden van Holland en Zeeland, Cant, Maelson, Parduyt, van der Warcke en de Moucheron.

Reeds op den 9 Mei 1595 besloot de vergadering der Staten-Generaal, dat « men wederom de vaart op China en Japan bij « noorden-om zou bezoeken en voortzetten, en dat de lasten der- « selver zouden worden gevonden uit de inkomsten van de gemeene « middelen der convoyen en licenten ². » Twee dagen daarna zonden de Algemeene Staten bevel aan de admiraliteits-collegien te Amsterdam, te Enkhuizen en Hoorn, Rotterdam en Middelburg, tot het uitrusten van één schip van 100 last, met een bootjagt te Amsterdam, onder bevel van Willem Barendsz, van een gelijk schip met zijn adviesjagt te Enkhuizen, onder schipper Brandt IJ-brandts, even zoo te Middelburg onder schipper Cornelis Cornelisz. en te Rotterdam van een jagt van 20 à 50 last ³. Eenige kooplieden en anderen, welke zich daartoe in compagnie vereenigd hadden, bevrachten deze schepen met koopwaren tot eene proeve. Op den 20 Junij werd bevel tot de aanmonstering gegeven en op den 2 Julij stak het smaldeel, sterk zeven schepen, groot en klein, uit Texel in zee. Naarmate de verwachting van dezen tweeden

¹ Resol. Holl. 31 Oct. en 24 Dec. 1594.

² Resol. Staten-Generaal 9 Mei 1595.

³ Resol. Staten-Generaal 11 Mei 1595.

togt hooger gespannen was, naar die mate baarde hij meerdere teleurstelling. De schepen ondervonden schier niets dan tegenwind, met stormen, ijsbergen van onafzienbare uitgestrektheid, met sneeuwstormen had men dagelijks te kampen. Straat Nassau geraakte men niet eens door. Teruggedreven, op nieuw door storm beloopt, met ijs omsingeld, zonder hoop op verbetering voor dit jaar, besloot de meerderheid der opperhoofden in het einde ontmoedigd, op den 13 September de terugreis aan te nemen. Op den 18 October daaraanvolgende kwam de kleine vloot in het vaderland terug.

Toen de Algemeene Staten en die van Holland en Zeeland van het verslag dezer tweede onderneming hadden kennis genomen, begrepen zij wijselijk, dat van 's lands geldmiddelen in die dagen nuttiger gebruik kon worden gemaakt, dan ze tot het verkrijgen van zoo onzekere uitkomsten te besteden.

Als staatsonderneming zag men dus voorloopig af van het zoeken naar den noordelijken doortogt; maar voor hem, die met eigen middelen en krachten den handelsweg bij noorden om naar China en Japan mogt vinden, loofde men eene premie uit van vijf en twintig duizend guldens en vrijdom van regten voor een zeker aantal jaren ¹.

Nu werd in het volgende jaar 1596 de zoo beroemde togt onder Willelm Barendsz, Jacob van Heenskerk en Jan Cornelisz Rijp ondernomen.

Het was ditmaal de regering van Amsterdam, welke twee schepen uitrustte, van welke de bevelhebbers geheel volgens de voorschriften van Plancius, de straat Nassau en de engten langs Waygats moesten verwaarloozen, om onmiddellijk geheel noordwaarts te stevenen. Op den 10 Mei 1596 verlieten de schepen Amsterdam en in het begin van de volgende maand Junij waren zij tot boven de Noordkaap gevorderd. Een verschil van gevoelen omtrent de uitvoering van hunnen last tusschen Barendsz, die oostelijk en Rijp, die meer noordelijk wilde stevenen, gaf aanleiding dat toen de meening van

---

¹ Resol. Staten-Gener. 13 April 1596.

Rijp de bovenhand gehouden had en zij noordwaarts aan waren gezeild, zij op den 9 Junij op 74°50' N. B. een eiland ontdekten, hetwelk zij het Beeren-eiland noemden¹. De koersen, welke de schepen nu van den 9 tot den 30 Junij volgden zijn uit de journalen, welke van deze reis zijn in het licht gegeven, niet zoo gemakkelijk op te maken. Zeker is het, dat zij het eiland Spitsbergen ontdekt hebben; doch hoe en langs welke kust zij dat eiland bezeild hebben, daaromtrent bestaat bij enkelen onzekerheid. De algemeene opvatting van den zin der reisgeschriften is, dat Barendsz, Heemskerck en Rijp langs de geheele westkust en voor een gedeelte om den noordhoek van Spitsbergen, hetwelk zij Groenland noemden, met hunne schepen gezeild zijn. De belangrijke kaart van Jodocus Hondius, welke bij Pontanus gevonden wordt, wijst ook dien koers en alleen de westkust van Spitsbergen aan.

De heer Charles T. Beke Ph. D. bezorgde in 1855 voor de Hackluyt Society eene hoogst verdienstelijke Engelsche uitgave van de drie voyagien der Nederlanders naar het noord-oosten, van 1594 tot 1597, door Gerrit de Veer.

In de inleiding welke Dr. Beke aan die uitgave vooraf doet gaan, ontwikkelt hij het gevoelen, dat Barendsz en Rijp, geheel Spitsbergen rondom hebben gezeild, waartoe zij volgens hem, eerst hunnen koers ten oosten, daarop ten noorden en westen van dat eiland zouden genomen hebben. De Britsche geleerde is zoo overtuigd van de waarheid zijner stelling, dat hij de koersen, welke Barendsz en Rijp volgens hem zouden gevolgd hebben, op een daartoe strekkend kaartje nauwkeurig heeft afgezet. Desniettemin wordt het niet duidelijk, hoe Dr. Beke zich tot dat denkbeeld heeft laten verleiden en afgeweken is van de tot hiertoe gevolgde meening volgens welke Barendsz en de zijnen slechts ten westen van Spitsbergen geweest zijn. In het journaal van de Veer toch, zooals het is uitgegeven door Dr. Beke zelve, gelijk mede in de uitgave bij Cornelis Claesz van 1605, leest men op den 17, 18 en 19

---

¹ Door de Engelsen later het Cherie-island genaamd.

Junij, dat zij naar hunne berekening tot op 80° 11' N. Br. stevenden, tot dat zij kwamen aan eenen hoek, waar zij niet boven konden komen, want de wind *zuid-oost* zijnde, was hun regt tegen. Zij laveerden een tijd lang, maar zij konden het «niet bedrijven» dien hoek met ijs bezet om te zeilen (17 Junij). Men moet nu aannemen, dat zij zijn teruggekeerd, want onmiddelijk op dit berigt leest men op den 19 Junij. «Dit lant (Spitsbergen dat zy Groenland meenden te zyn) was seer groot, en wy seyden daer by heenen westelijk »aen totte 79 graden en een half, daer wy een goede reede vonden, »en condon niet naerder het Lant comen, vermits de wint N. O. »waeyde recht van 't Lant af.» Ik geloof dat het eene gewaagde stelling is te lezen, dat Barendsz oostelijk van Spitsbergen zich bevond, als uit de woorden blijkt, dat de zuid-oosten wind tegenwind was, om den noorderhoek van Spitsbergen om te komen, terwijl in dat geval de zuid-oosten wind juist gunstig zou geweest zijn. Het overige van het berigt is nog duidelijker, daar toch staat zonder eenigen twijfel, dat zij westelijk van het land waren en de noord-oosten wind regt van het land af. Het eenige wat voor het gevoelen van den heer Beke pleit, is dat van eenen terugkeer tusschen 17 en 19 Junij niet bepaald melding wordt gemaakt. Doch ook hieromtrent kwam mij op het Rijks Archief een stuk in handen, hetwelk ik wel niet als een onomstootbaar bevijs durf aanvoeren, maar toch ook niet als ongeldig geheel ter zijde durf leggen. Het is eene verklaring van Jan Cornelisz. Rijp, voor Burgemeester en Schepenen van Delft afgelegd in den jare 1615 omtrent de ontdekking van Spitsbergen in 1596. Het bedoelde stuk is evenwel slechts een afschrift en dan nog in de fransche taal overgezet, bij andere papieren gevoegd, betrekkelijk de bekende twisten met de Engelschen over de walvischvangst en visscherij op de kusten van Spitsbergen. ¹ In deze verklaring

¹ Het door mij bedoelde stuk luidt als volgt:

Traduit de Flamand en François.

Nous Escoutette Bourgmaistres, Eschevins et Conseil de la ville de Delft Faysons foy que pardevant nous est comparu et establi Jean Cornelisz. Reip aagé d'environ 43 ans se trouvant de present icy en ville, Lequel à L'instance de Lambrecht van Tweeënhuysen, Jacques Niquet et Gilles Dodeur

vindt men hoegenaamd geen melding gemaakt van het omzeilen van Spitsbergen, maar integendeel wel, dat Rijp en Barendsz « *Navigans le long de la coste pour trouver quelque passage.....* RETOURNÈ-

(Deze waren later alle drie leden van de Noordsche Compagnie opgerigt en geectroyeerd 27 Januarij 1614.) et consorts tous marchands d'Amsterdam, lequel a dit et déclaré, par serment solemnel à luy deféré et prins de luy, que l'an 1596 furent esquippez pour la ville d'Amsterdam et envoyez au Nord deux navires d'un desquels estoit M^{re} iceluy Deposant. Et veindrent iceux deux navires à certaine Isle laquelle ils nommerent (à cause qu'ils y avoyent prins un ours) le Beren Eylandt ou Isle aux ours, Allans de là jusques en certain pays sous la hauteur de huitante degrez et quelques minutes ou ils furent quelques jours en plusieurs endroits à terre et allerent querir du lest qu'il menèrent à bord firent et laisserent aussi là quelques signes et donnerent à ce pays le nom de Spitsberguen à cause des grandes et hautes pointes qu'il y a en iceluy et navigans de la le long de la coste pour trouver quelque passage pour Chine pour ou il estoient destinez retournerent finalement à la dite Isle aux ours. Mais voyant qu'ils trouvoient partout glace resolurent avec Willem Barentsz et Jacob Heemskereke. Maistre et pilote respectivement de l'autre navire que chacun d'iceux prendroit un chemin à part au meilleur service de leurs Maistres. Et estans à terre planterent un pal en signe ou advertissement à ceux qui y pourroyent venir après eux, qu'ils y avoyent esté avec billets denotans le cours qu'ils avoyent prins et que si l'un manquoit en son dessein qu'il eust à suivre l'autre. Et prist ainsi icelvy deposant son cours en amont *a tour d'iceluy pays* pensant de traverser, ce qui luy faillist et revinst au lieu ou ils avoyent esté premierement et vindrent de là au 79 degré et quelques minutes estant auprès d'une plage ou baye grande ou ils tirerent quelques coups de canon et mirent à terre un signe ou Marque tel escript qu'ils avoyent conelu par ensemble. Mais voyant qu'il n'y avoit nulle apparence de traverser, suyvoient lesdts Willem Barentsz pour Nova Zembla ou lesdts Willem Barentsz et Heemskerek furent tellement circuits de la glace, que ne pouvant passer plus avant retournerent de là en leurs maysons. Aussi vray Dieu le Tout Puissant luy puisse estre en ayde. Et d'autant qu'on est tenu de donner tesmoignage de vérité specialement en estant requis comme nous sommes maintenant, nous Escouette, Bourgmaistres, Eschevins et conseils susdts avons imprimé cy dessus le seau de la dite ville, fait et passé le 3me de Decembre l'an 1613, etoit signé J. Grauweghen 1613; avec le dit seel, de la dite ville de Delft imprimé en cire verde; de costè sur l'espace au bas estoit escript: La presente copie est trouvée accorder avec l'original, quod attestor. Estoit signé, Ruttens Notaire.

Bovenstaand stuk, gelijk door mij reeds gezegd is, heeft gediend tijdens de twisten, welke in 1613, 1614 en volgende over de noordsche visscherij met de Engelschen voorvielen. Daartoe moet ook gebragt worden eene uitgave door Hessel Gerrits, in 1613 van een geschrift, getiteld: Histoire

RENT *finalemeut à la dite isle aux ours*. Men zal, niet geheel ten onregte, mijne uitweiding op dit punt wat te ruim vinden; doch ik heb gemeend ook te dezen opzigte de waarheid weder op hare plaats te moeten brengen. De togt van Barendsz heeft te veel verdiensten, om aan eenige versiering behoefte te hebben.

Het zal wel onnoodig zijn, dezen zoo bekenden togt van Barendsz en zijne beroemde overwintering op Nova Zemla hier op nieuw te beschrijven. Ik wil er slechts aan herinneren, hoe Heemskerk en Barendsz, nadat zij Rijp hadden verlaten, zuidoostwaarts gestevend zijn, verder wederom langs Nova Zemla's westkust door het ijs tot op 77° zich een weg gebaad hebben, de noordelijke kaap dier eilanden-reeks omgezeild en eindelijk aan de oostkust op 76°, van den 26 Augustus 1596 tot den 14 Junij 1597 overwinterd hebben. In dit onherbergzaam oord vond Barendsz zijn graf en besloot hij zijn werkzaam en roemrijk leven. Met bewonderingswaardige stoutmoedigheid worstelden zich zijne togtgenooten in twee open booten door het ijs, over eene uitgestrektheid van 581 mijlen, tot dat zij na allerlei gevaren te hebben doorgestaan, eindelijk te Kilduin aanlandden.

Toen alzoo ook deze onderneming was mislukt, verflaauwden hier te lande voor eenigen tijd de ijver en het vertrouwen om den noord-oostelijken doortogt te vinden. De prijs van 25000 gulden bleef evenwel uitgelooft en het denkbeeld, bij noorden om naar Indie te stevenen, stierf niet weg. Weinige jaren later werd het op nieuw levendig. In 1601 en 1602 vindt men voor het eerst sedert Barendsz, gewag gemaakt van pogingen om den pas bij noorden te beproeven; doch deze eerste hernieuwde pogingen schijnen zelfs geen begin van uitvoering te hebben gekregen ¹. Van meer gewigt

du Pays nommé de Spitsberghe. Men zie hierover het aangehaalde werk der Hackluyt Society, *Three voyages by the North-East etc.*, edited by Charles T. Beke, P. D. Introduction pag. 87. Hoogst belangrijk en volledig zijn ook de berigten over de twisten met de Engelschen en over den oorsprong en de oprigting der noordsche compagnie bij Wassenaer, *Historisch Verhael*, 8ste deel, December 1624.

¹ Resol. Staten-Generaal, 21 December 1601, 8 November 1602 Witsen. Noord- en Oost-Tartarye, 2de deel, pag. 906. Witsen noemt, zoo ik meen, verkeerdelijk het jaar 1603.

was de uitrusting door de Oost-Indische compagnie in den jare 1609 gedaan, onder beleid van den bekenden *Henry Hudson*.

Deze, nadat hij in dienst der Nederlandsche Oost-Indische compagnie getreden was, vertrok met eene vlieboot den 6 April uit Texel naar de kusten van Nova Zemla, welke hij even als zijne voorgangers door ijs bezet en bijna ongenaakbaar vond. Hudson vertrouwende op de berigten van twee Engelsche zeelieden, kapitein Smith en George Weymouth, besloot ondanks de voorschriften, welke Petrus Plancius, hem voor zijn vertrek had medegedeeld, naar de kusten van Amerika te stevenen, van daar langs de kust opwaarts, aanvangende op ongeveer 40° N. B. een noordwestelijke doortogt te zoeken, hetzij boven Virginie, hetzij door straat Davis. Op dezen togt onderzocht Hudson inzonderheid den Noord-Amerikaanschen stroom, welke sedert de Hudsons-rivier genoemd werd ¹. Zoo als uit de meeste berigten bekend is, keerde Hudson niet meer in Nederland terug, omdat hij te Dartmouth, alwaar hij in November 1609 binnen viel, van de Engelsche overheid zou gelast zijn niet verder te vertrekken, maar dienst te doen voor zijn eigen land. Volgens de berigten van de Laet zou Hudson nog hier te lande verslag zijner reize hebben gedaan, maar zeker is het, dat hij sedert in dienst der Engelschen is teruggekeerd. De groote naijver, welke er over den doortogt door het Noorden en het stichten van kolonien in Amerika tusschen de Engelsche en Nederlandsche kooplieden bestond moet als de oorzaak hiervan worden aangemerkt.

Niet alleen in Engeland, maar ook in Frankrijk was men op dit punt ijverzuchtig. Door middel van zijnen gezant Jeannin, knoopte ook te dezer tijde Hendrik IV betrekkingen aan met Isaac Lemaire. Deze, gedeeltelijk ook uit vijandige gezindheid tegen de Nederland-

---

¹ Meer volledige berigten omtrent den togt van Hudson, vindt men behalve bij van Meteren, fol. 629, inzonderheid in: *Henry Hudson in Holland etc.* door Henry C. Murphy, The Hague. Giunta d'Albany 1859 en *Henry Hudson the Navigator etc. with an introduction* bij G. M. Asher, London, printed for the Hackluyt society 1860. Beide werken zijn niet in den handel, doch op de Koninklijke Bibliotheek te 's Hage te vinden.

sche Oost-Indische compagnie spoorde nu den Franschen Koning aan, om eene expeditie tot het zoeken van de Noord-passage uit te rusten. Eerst trachtte Lemaire te dien einde eene verbindtenis met Hudson aan te gaan, doch toen de Oost-Indische compagnie hem bij dien zeeman was vóór geweest, schijnt hij een anderen gevonden te hebben, en waarschijnlijk wel den kapitein Kerckhove, een man, van wien in dit werk nader nog meer sprake zal zijn.

Hoewel er over de expeditien door de beoefeningen van Lemaire ondernomen, weinig meer dan verwarde berigten bestaan, schijnt het toch zeker, dat in Mei 1609, dus slechts ééne maand later dan Hudson, een schip naar het noorden uitliep. In een geschrift door Hessel Gerrits in 1612 uitgegeven, vindt men vermeld, dat Kerckhove voor Lemaire eene slechte reize gemaakt heeft¹. Het is niet onwaarschijnlijk, dat tusschen 1610 en 1612 nog eene poging met datzelfde doel door Isaac Lemaire gedaan is. In de resolutien van 2, 10 en 12 Februarij 1610, van de admiraliteit van Amsterdam, vindt men althans dat Lemaire van dat collegie eene vlieboot aankocht voor eene reize, die, gelijk hij zegt, zoo zij succedeert den lande zeer profijtelijk zijn zal, en in het Cort verhael van Is. Massa in 1612 uitgekomen, wordt er gesproken van een klein schipsken van Isaäc Lemaire, hetwelk dit jaar (1612) *wederom* nabij Nova Zemla was geweest.

Een andere togt, tot hiertoe evenzeer naauwlijks bekend, maar waarover het Rijks-Archief vrij volledige en hoogst belangrijke berigten bezit, is die, welke ten gevolge van de voorstellen van twee personen, Ernst van de Walle en Pieter Aerts, de jonge, in de jaren 1611 en 1612 namens de Staten-Generaal ondernomen werd, op gezag en op kosten van de admiraliteit van Amsterdam. Na langdurige beraadslagingen, waarin ook Petrus Plancius en Jan Huyghen van Linschoten gehoord werden en nadat met groote zorgvuldigheid, na een

---

¹ Beschrijving van der Samoyedenland in Tartarye uit de Russische tale overgezet a° 1609. Amsterdam Hessel Gerrits 1612. (Bibliot. Duncaniana) waarachter ook te vinden is: Cort verhael van de wegen en rivieren uit Moscovia Oostwaarts (door Is. Massa).

voor Plancius afgelegd examen, bekwame stuurlieden en matrozen waren aangenomen, rustte de admiraliteit twee schepen uit, de Kraan en de Vos genaamd, onder het bevel van Jan Cornelisz May, als superintendent, Simon Willemsz Cat, als schipper, Jan Cornelisz Mes en Pieter Fransz als stuurlieden, terwijl de eerste aanleggers van de Walle en Pieter Aerts als scheepsraden in dienst van den lande werden aangenomen. Volgens het berigtschrift van de admiraliteit, was vooreerst het doel der reize, het zoeken van een doortogt door de straat van Anian, vervolgens in geval die doortogt het eerste jaar niet mogt worden gevonden, alsdan eene plaats op te zoeken, geschikt om te overwinteren, en zoo beoosten de Pool, de straat niet ware te bereiken, alsdan te trachten bewesten de noordpool door straat Davis te geraken en te gelijker tijd naauwkeurig acht te geven op die plaatsen, welke blijken zouden geschikt te zijn, om aldaar van wege den Staat fort en kolonien te vestigen. Zonder twijfel was dit laatste gedeelte van het berigtschrift een gevolg van de pogingen, welke de Engelschen en Franschen sedert eenige jaren hadden aangewend om op de kusten van Noord-Amerika zich te vestigen.

Op den 28 Maart 1611 nam de togt een aanvang. May spreidde op die reize eene buitengewone kunde en volharding ten toon, waarin hij door de overige bevelhebbers en zeelieden met groote trouw werd ondersteund. Van de maand Mei tot September zvierf May met zijne beide schepen tusschen Spitsbergen en Nova Zemla en bereikte eene breedte van ruim 76 graden; doch kon nimmer door het ijs heen breken. Alstoen besloot hij westelijk te zeilen naar Noord-Amerika en overwinterde op de kusten van Nova Francia. Aldaar aangekomen bleef hij niet werkeloos, maar ontdekte de kust tusschen den 46° en $42^{\circ} 50'$ NBr. Hij landde op verschillende punten, en bij eene dier landingen werd Pieter Aerts door de inboorlingen vermoord. Op den 20 Februarij 1612 besloot May en zijn scheepsraad, dat het schip de Kraan nog gedurende eenigen tijd op de kust van Nova Francia zou blijven, maar dat hij met de Vos nogmaals den noordelijken doortogt zou gaan opzoeken.

Met nieuwen moed en krachtsinspanning volbragt hij dien togt tot

den 11 Augustus, doch met geen beteren uitslag dan in het voorgaande jaar. Hij bevond, dat de winter van 1611 op 1612 de strengste in die oorden geweest was, welke de kustbewoners zich konden herinneren. Meermalen geraakte hij met zijn schip in het ijs bekneld en hij zelf met de zijnen in groot levensgevaar. Tot op eene breedte van 76° graden steeg hij langs de ijskusten van Nova Zemla, zeilde langs den ijszoom oostwaarts en terug westwaarts en bevond, dat de zee tusschen Spitsbergen en Nova Zemla dit jaar geheel met ijs was overdekt. Aan het vinden van een doortogt scheen dus niet te denken en hij keerde in de maand September naar het vaderland terug.¹ In het volgende jaar 1615, werd er nogmaals eene poging gewaagd, om bij noorden om den weg naar China te vinden, toen Jonas Witsen, raad en oud-schepen van Amsterdam en Simon Willemsz Nooms, met dat doel, het schip de Vos, van de admiraliteit van Amsterdam aankochten. Omtrent de uitkomst dier onderneming worden geene berigten aangetroffen; doch het is hoogst waarschijnlijk, dat deze expeditie in verband heeft gestaan met de toenmaals ingestelde onderzoekingen op de kusten van Amerika.² Het varen in de noordelijke zeeën nam intusschen meer en meer toe. De visscherij en walvischvangst op de kust van Spitsbergen was in 1615 van dat gewigt geworden, dat toen door de Engelschen aan onze zeelieden aldaar geweld werd aangedaan, in het volgende jaar de Noordsche of Spitsbergsche Compagnie zich vestigde en de admiraliteit van Amsterdam eene vloot van acht schepen, onder den kapitein Hillebrant Gerbrantsz. Quast, werd uitgezonden, ter verdediging van de Nederlandsche belangen in de noordsche wateren. Het slaan van walvisschen en robben lokte de Nederlandsche sche-

---

¹ Het journal van deze reis bevindt zich op het R. A. Het is in vele opzigten hoogst merkwaardig. De heer Murphy, onlangs gezant der Ver. Staten bij het Nederl. hof, liet er een afschrift van maken, en heeft het voornemen, dit reisjournal met inleiding en aantekeningen voorzien, in het licht te geven. Het verdient opmerking dat het Jan Mayen eiland, hetwelk volgens Bennet en van Wijk in 1611 zou zijn ontdekt, in dit journal niet genoemd wordt.

² Resol. admir. Amsterd. 27 Maart 1613.

pen niet alleen naar Spitsbergen, maar ook naar de zeeën van Noord-Amerika. Daartoe in staat gesteld door zijne handelsbetrekkingen in de zuidelijke havens van Frankrijk en de Baskische provincien, rustte Balthazar de Moucheron met Cornelis Meunier reeds in 1597 een schip uit om « te visschen te varen naar Terra Nova »¹, terwijl uit andere bescheiden op het Rijks-Archief blijkt, dat omstreeks 1614 onze zeelieden Straat Davis, Groenland en welligt ook de in 1611 nieuw gevonden Hudsonsbaai bezochten en in kaart bragten².

Ik heb reeds te veel uitbreiding gegeven aan mijne mededeelingen omtrent de togten der Nederlanders naar het Noorden, en ik heb mijn doel, het aanwijzen van de ontwikkeling der Nederlandsche scheepvaart vóór en tijdens de eerste ondernemingen op Oost-Indie, voor zoo verre het de noordsche togten betreft, reeds eenigermate voorbijgestreefd. Ik liet mij daartoe verleiden, omdat het minder algemeen bekend is, wat door onze zeelieden gedurende de eerste jaren na Barendsz in de hoognoordelijke streken is verrigt en omdat de uitstekende volharding, stoutmoedigheid, schrandereheid en kennis dezer lieden mij boeide aan een tijdperk, waarin

¹ Resol. Zeeland 28 Maart 1597.

² Er bevond zich namelijk op het R.-A. een fragment van eene uitnemend fraai geteekende kaart, welke tot titel heeft: *Nieuwe pascaerte van Ysland, Fretum Davids ende de Landen, daerby Westen mitsgaders de nieuwe straat en de nieuwe zee genaemt Mare Christiane. Beschreven ende byeen vergaert en driemaal selfs bezeylt door Meester Joris Carolus, stuurman ende Caertschryver tot Enckhuyzen in den jare 1626.* Nu blijkt uit een zeldzaam kaartboek van dienzelfden Joris Carolus, dat hij in 1614 zoo verre om de Noord is geweest, tot op 83 graden, gelijk hij verhaalt op pag. 147, in zijn *Nieuw vermeerde licht genaemt de sleutel van 't tresoor, spiegel, gesicht ende vierighe colom des grooten zeevaarts. Amsterdam by Jan Janssen, op 't water in de paskaert anno 1634*, waarin o. a. twee zeer belangrijke kaurten „met een cort verhael van de coerssen en de strekkingen van Hitlandt naer Ysland ende van daer naer Fretum Davids ofte het promontorium van 't oude Groenlandt nu ghenaeamt Statenhoek” (met de omliggende vaarwaters). Omtrent reizen nog later, o. a. tusschen 1623 en 1625 in het hooge Noorden van Europa en Amerika volvoerd, vindt men hoogst merkwaardige berigten bij Wassenaer, *Historisch Verhaal*, Junij 1624, Dec. 1624, April en Julij 1625.

met de meeste eenvoud en zonder eenig vertoon van ijdelheid, in verlaten en eenzame zeeën, de grootste daden van zelfopoffering zijn verrigt of ontdekkingen en waarnemingen gedaan, welke in verschillende opzigten voor zeevaart en wetenschappen nuttig zijn geweest.

§ 2. *De opkomst en ontwikkeling van de vaart der Nederlanders naar de westkust van Afrika en naar Amerika.*

Gelijk uit de eerste togten naar de Witte Zee, het zoeken naar de noordoost-passage is ontstaan, gaf dat onderzoek, zoo als wij gezien hebben, op zijne beurt weder aanleiding dat de weg naar China ook ten noord-vesten van de pool gezocht werd. Als een noodzakelijk gevolg van dit laatste streven moeten beschouwd worden de ontdekkingen van Hudson in 1609 en de verkenningen, welke J. C. May, in 1611 en 1612, op last der Algemeene Staten deed, op de kusten van Nova Francia. Het is toch niet zeer lang na die togten en ook naar aanleiding van andere meer toevallige omstandigheden, dat de plannen van kolonisatie in Noord-Amerika, welke men reeds zag doorstralen in de instructie, door de admiraliteit van Amsterdam in 1611 aan Jan Corn. May gegeven, een begin van uitvoering erlangden.

Ondanks de gewone geheimzinnigheid der Oost-Indische Compagnie, kon het verslag hetwelk Hudson van zijne reize had overgelegd niet onbekend blijven, toen sommige kooplieden, die tevens bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie waren, er gebruik van maakten en met anderen vereenigd, in 1610 een scheepje uitzonden naar de door Hudson ontdekte rivier.¹ Lang vóór dien tijd vindt men evenwel in de resolutiën van de Staten van Zeeland een berigt, waaruit men zou kunnen opmaken, dat men reeds veel vroeger uit die provincie op Noord-Amerika gevaren is. Zoo als wij gezien hebben, zond Moucheron, in het voorjaar van 1597, een schip naar Terre-Neuve. Onder dagteekening van 18 November 1595, vindt

¹ De Laet, Boek III, cap. 10, fol. 101.

men bovendien, dat de Staten van Zeeland vrijdom van uitgaand regt verleenden, voor eene partij lijnwaden, zijden, lakens, fluweelen, Neurenberger kramerijen enz., welke geladen waren in het schip de Zeeridder «gedestineerd op de noordkuste van Indië.» Welk land hiermede is bedoeld, is bij de onvolledigheid van het berigt moeilijk uit te maken; doch het is niet onwaarschijnlijk, dat men in Zeeland het voorbeeld der Franschen en Engelschen heeft willen navolgen en handel drijven met de Indianen van Noord-Amerika.

Omstreeks denzelfden tijd, waarop sommige kooplieden ten gevolge van Hudson's berigten een scheepje uitreedden, verviel door een toeval de schipper Hendrick Christiaensz. van Cleef, wanneer wordt niet met zekerheid gemeld, op zijne terugreis uit West-Indie nabij de monding van de Hudsons-rivier. Toen hij in Nederland was aangekomen vereenigde deze schipper zich met twee anderen, Adriaen Block en Rijsers genaamd en nu volvoerden zij te zamen eene reize naar den nieuw ontdeekten stroom. De berigten, welke die zeelieden van hunne reize te huis bragten wekten de ondernemingsgeest van eenige kooplieden op, om twee schepen de Fortuin en de Tijger genaamd, onder bevel en leiding van Hendrick Christiaensz, Adr. Block en Rijsers, uit te rusten. Anderen voegden zich bij die eerste reeders en in 1612 en 1613 liepen reeds 4 of 5 schepen uit Nederland naar deze aan de Nederlanders nog onbekende gewesten. Een ongeval, hetwelk aan het schip van Adr. Block overkwam, deed hem besluiten, een klein jagt, dat hij Onrust heette, op de kust van Noord-Amerika te bouwen. Met dit jagt werden nu weder meer Zuidwaarts nieuwe verkenningen gedaan.

De Staten-Generaal hadden intusschen in den jare 1614 het bekende plakkaat uitgevaardigd, waarbij aan hen, die eenige nieuwe passagien, havenen, landen of plaatsen zullen ontdekken, een monopolie werd toegekend voor 4 reizen op zoodanige nieuw ontdekte plaatsen. Naar aanleiding van dat plakkaat werd al spoedig door de reeders der vijf uitgezonden schepen uitsluitend octrooi

voor hunne ontdekkingen aangevraagd, hetwelk hun dan ook den 11 Oct. 1614 verleend werd voor vier reizen, te doen binnen drie jaren, op de kusten van Noord-Amerika, tusschen 40 en 45° NBrte.

De vereeniging van kooplieden, welke dat octrooi verkreeg, noemde zich de Compagnie van Nieuw-Nederland en stichtte het fort Nassau ongeveer ter plaatse, waar men nu Albany aantreft en het fort op Manhattan, hetwelk de eerste grond was voor Nieuw-Amsterdam. Zij liet het hierbij niet berusten, maar naauwelijks twee jaren later, toen haar de nadere verkenningen door het jagt Onrust gedaan, bekend waren, verzocht zij uitbreiding van haar octrooi. Op den 18 Aug. 1616 deden dezelfde kooplieden aanvraag, „dat hun ook de uitsluitende vaart mogt verleend worden op zeker » land, baai met drie rivieren, liggende op de hoogte van 38 tot » 40 graden, » als breeder te zien was op eene figuratieve kaart ¹, bij hun verzoek gevoegd. Dit land was naar hun voorgeven *ontdekt* door « een cleyen jachtgen van omtrent 8 lasten, genaemt Onrust, daer schipper op was Cornelis Hendricx van Munnickendam, welk jachtgen zij remonstranten aldaer in 't landt hadden laten timmeren, en met den voors. Cornelise Hendrickz in de voorsz. landen den tyt van drye jaeren hadden geëmployeerd. » Maar de Staten-Generaal, hetzij dat zij dit niet als eene ontdekking beschouwden, hetzij omdat zij verder strekkende inzigten hadden, weigerden dit nieuwe monopolie te verleen.

Met den eersten Januarij 1616 eindigde het eerst verleende octrooi van de Compagnie van Nieuw-Nederland. De vaart en de handel op Manhattes en de Zuid-Rivier (de Hudson en Delaware) bleven echter voortduren en namen zelfs toe, terwijl de Nederlanders zich beijverden om meerdere ontdekkingen te doen en met de volkstammen, meer binnenwaarts gevestigd, zich in betrekking te stellen, tot dat in 1621 de landen van Nieuw-Nederland onder het octrooi der West-Indische Compagnie werden begrepen ².

¹ Deze kaart berust op het Rijks-Archief.

² Men raadplege inzonderheid over de eerste vaart op Noord-Amerika en de stichting van de kolonie van Nieuw-Nederland: Bijdragen tot de geschie-

Maar lange jaren vóór dat dit alles in het Noorden van Amerika geschiedde, hadden onze zeelieden reeds de zoogenaande Spaansche of West-Indiën bezeild. Ik zal niet spreken van de pogingen, door zekeren Engelschen kapitein Butz in 1581 in het werk gesteld, om van de Staten van Holland te verkrijgen, dat voor hunne rekening een togt op de eilanden nabij Peru gelegen, wierd ondernomen ¹, want hoewel de Staten de zaak rijpelijk overwogen en Prins Willem toonde, dat hij er belang in stelde, bleef die voorslag zonder gevolg en zou zij toch ook, zoo zij tot uitvoering ware gekomen, meer een op zich zelf staand oorlogs-feit dan eene Nederlandsche handels-onderneming geweest zijn ².

De oudste geregelde vaart op de kusten van Amerika door onze zeelieden, is geweest de vaart op Brazilië. Deze was aan onze schippers en kooplieden veel vroeger bekend dan men zich gewoonlijk voorstelt. Reeds zeer vroeg, misschien reeds in de jaren tusschen 1570 en 1580, zeilden de Nederlandsche schepen in vrachtvaart op de kusten van Braziel. In gemeenschap met Portugesche huizen, dreven de Nederlanders grooten handel in artikelen van nijverheid op de steden Oporto en Viana. Het in- en uitgaand regt in die havens was lager dan ergens elders in Portugal of Spanje. Hierdoor ontstond eene soort van handel uit het vrije verkeer. De Portugezen toch maakten er gebruik van, om de goederen door de Nederlanders ingevoerd, ook weder met de Nederlandsche schepen

---

denis onzer kolonisatie in Noord-Amerika, door den heer Berg van Dussen Muilkerk, in de Gids, November 1848. Voorts Wassenaer, Hist. Verhael, April 1624, pag. 11 en Dec. 1624, pag. 84 en 85, en History of the State of New-York. bij John Romeyn Brodhead, London, Sampson Low. 1853, pag. 23—97, Resolutien Staten-Generaal van 27 Maart en 11 Oct. 1614 en 18 Aug. 1616, eindelijk ook de Laet, Beschrijving van West-Indie, Boek III.

¹ Men verstond toen ook onder Peru die landen, welke later den naam van Wilde Kust of Guyana droegen.

² Zie Berg van Dussen Muilkerk, in de Gids, Nov. 1848 t. a. p. en de Resolutien van de Staten van Holland, die aldaar naauwkeurig zijn aangehaald.

naar Brazilië uit te voeren. Zij werden aldaar in de havens toegelaten als Portugesche schepen, omdat zij onder de vlag van die natie of onder Spaansche handelsvlag en als varende voor rekening van Portugesche handelshuizen, uit Oporto en Viana waren uitgeklaard.

Zoodanige bedekte wijze van handel te drijven duurde geruimen tijd voort; eerst sedert den jare 1594 begon men hier te lande ook regtstreeks op Brazilië te varen ¹. Hieraan moet men toeschrijven, dat Petrus Plancius in eene memorie over de navigatie naar Oost-Indië, in 1599 geschreven, zeggen kon, dat de vaart naar Brazilië aan de Nederlandsche schippers genoegzaam bekend was om daar nog over te spreken. Even zoo verklaart het zich nu, hoe een stuurman van een der schepen van den admiraal van Neck, die in 1598 naar Oost-Indië op reis was, in zijn journaal kon opteekenen, dat hij toen voor de *zevende* maal onder de linie doorzeilde en hoe Brandt, in zijne Historie van Enkhuizen, als hij van de eerste togten naar Guinea spreekt, ter loops en zonder het als eene bijzonderheid te vermelden, kan verhalen, dat een ervaren zeeman van Enkhuizen, Barend Erickszoon genaamd, reeds in 1590 den koers naar Brazilië stelde.

Dat de Nederlanders reeds vroeg op Brazilië gevaren hebben, wordt nog nader bevestigd door de woorden van zeker octrooi, in 1592 door de Staten-Generaal aan Jacob Florisz. van Langeren verleend, in welk stuk gesproken wordt van « sommighe schepen die »alreede uyt dese landen gevaren syn tot Cabo de Fernabuco in »Brasiel, tot St. Thomé onder de Linie en Isola del Principe » ².

De vaart op Brazilië is niet alleen merkwaardig om hare oudheid, zij is het ook, omdat zij door eene toevallige omstandigheid de aanleidende oorzaak werd van den winstgevenden handel en de vaart op de Westkust van Afrika. Dezelfde Barend Ericksz., dien wij zoo even noemden, verviel op eene reize naar Brazilië in 1590, door tegenwind en ongemak aan zijn vaartuig, op het eiland del Principe.

¹ Deductie, vervattende den oorspronck ende progres van de vaert en de handel op Brasil uyt dese Landen. Manuscript Rijks-Archief.

² A cteboek der Staten-Generaal, 1589—1602, fol. 62—63. Manuser. R.-A.

Aldaar werd hij door eenige mannen van St. Thomé overvallen en gevangen naar dat eiland weggevoerd. Gedurende zijne gevangenschap geraakte Ericksz. in verstandhouding tot twee Fransche slaven, die hem wonderen vertelden van de Goudkust. In 1595 kwam Barend Ericksz. eindelijk weder behouden te Enkhuizen terug en vertelde aan eenige kooplieden van die stad, wat hij vernomen had. Zijne berigten vonden geloof en nu werd, onder beleid van Ericksz., te Enkhuizen een schip, bemand met 25 koppen en gewapend met eenig geschut, naar de Westkust van Afrika uitgereed. Na negen maanden keerde dit schip terug en bragt in 1594 eene partij goud, eenige lasten grein en eenige ponden olifants-tanden te Enkhuizen binnen ¹. Volgens andere berigten zou reeds in 1592 een vaartuigje uit Amsterdam, onder bevel van zekeren Simon Taey de kust van Guinea hebben bezocht. Ook vindt men van eenen Dirk Veldemuis, van Hoorn, gewaagd, die in 1595 eenen dergelijken togt ondernam, maar daarbij verongelukte, terwijl nog weder een ander schipper uit Medemblik, omstreeks dezen zelfden tijd de kust van Angola bezocht ².

Barend Ericksz van Enkhuizen schijnt intusschen de man te zijn geweest, die aangemerkt moet worden, zoo niet als de eerste ondernemer van de vaart op Guinea, dan toch als de invloedrijkste persoon, die den grootsten aanstoot aan dien nieuwen tak van handel gegeven heeft en dien tot ontwikkeling heeft gebragt. Men vindt van hem opgeteekend, dat hij in de jaren 1612 en 1615 nog voortging met op Guinea's kusten te varen en den handel aldaar te drijven. De Staten van Holland verleenden al zeer spoedig vrijdom van uitgaande regten aan hen, die van deze nieuwe vaart gebruik maakten, welk voorbeeld in 1594 in Zeeland, op aanzoek van eenige reeders en kooplieden te Middelburg, gevolgd werd ³.

¹ G. Brandt, Historie van Enkhuizen, fol. 261.

² Brandt, Historie van Enkhuizen, fol. 261. Velius, Cronijk van Hoorn, fol. 270, en het zeldzame boek van Pieter de Marees, Beschryvinghe ende Historische verhael van 't Gout-Koninckryck van Guinea etc. Amsterdam bij Corn. Claesz, A°. 1602, fol. 41 en 105.

³ Resol. admiraliteit Middelburg, 22 Aug. 1594.

In 1596 bezochten onze schippers ook de Rio de Gambia en werden aldaar door een der inlandsche opperhoofden op zijne wijze plegtig ontvangen. De beschrijving van de gansche Kust van Guinea, Manicongo enz., welke in datzelfde jaar 1596 door Paludanus achter het werk van Linschoten werd uitgegeven, vermeerderde de reeds verkregen kennis van deze kusten en spoorde tot nieuwe ondernemingen aan.

In Holland en Zeeland nam dan ook tusschen 1598 en 1600 de vaart op Guinea dagelijks toe. In Holland waren het Jonas Witsens, Hans Simonsz, Jacques de Velaer, Pieter de Hasselaer, Gerard Lubertsz, Jan Jacobs Melcknap, die men ook bij de Oost-Indische ondernemingen aantreft, in Zeeland Balthazar de Moucheron met zijne gewone handelsvrienden Pierre Lemoyne, Cornelis Meunick of zijne mededingers ten Haeff en André de la Faille, welke van de vaart en handel op Guinea een ijverig gebruik maakten ¹.

Het verkeer met de Westkust van Afrika gaf in Zeeland aanleiding tot eene niet onaardige bijzonderheid. In 1596 werden er te Middelburg met de schepen uit Guinea niet minder dan een honderdtal « mooren » of negers, zoo mannen als vrouwen aangebragt, die naar luid van de berigten, alle gedoopte Christenen waren. Het schijnt wel, dat er te Middelburg te dier tijde personen waren, die deze menschen als slaven wilden beschouwd hebben, ten minste de Middelburgsche burgemeester ten Haeff schijnt beducht geworden te zijn, dat men in Zeeland negerslaven wilde gaan houden. In de Staten-Vergadering van zijn gewest nam ten Haeff het woord op om te betoogen, dat deze negers « niet behoorden bij iemand gehouden te worden of vercocht als slaven, maer »gestelt in heure vrye liberteyt sonder dat yemandt van derselver »eygendom behoort te pretenderen. » 's Mans bemoeijng in deze doet hem ongetwijfeld cere aan en hij zag die ook met goed gevolg

¹ Resol. admiraliteit Middelburg 16 Mei, 1 Julij 1598; 28 Julij, 14 Aug., 21 Aug., 4 Oct. 1599; 8 April 1600. Resol. Staten-Gener. o. a. 8 Dec. 1598 en 15 Mei 1599 en 26 Julij 1601.

bekroond, toen de Staten van Zeeland besloten, dat men « den »Sondaege naest commende in de Kercke sou doen vercondigen, »dat de voors. mooren den volgenden maendage bij de Magistraet »van Middelburg gestelt souden worden van wege de Heeren »Staten van Zeelandt in hunne natuerlycke Liberteyt inette »solempniteyt daertoe behoorende»¹. Zoodat men in het jaar 1596 hier te lande het zeldzame schouwspel gehad heeft eener plegtige *manumissio vindictâ*.

Dat inmiddels de Portugezen van het kasteel del Mina allerlei pogingen in het werk stelden, om de onzen te benadeelen en zoo mogelijk van de kust te verjagen, behoeft naauwclijks te worden vermeld; desniettemin werd onzerzijds de handel op Guinea krachtig doorgezct.

Hetzelfde wat in dit tijdperk in andere handelstakken plaats vond, geschiedde ook weder bij den handel op Afrika. Men vereenigde zich namelijk in Compagnien, zoowel om des te beter tegen den algemeen vijand bestand te zijn, als om door overeenstemming en zamenspanning nieuwe mededingers uit de vaart te houden. Zoo vereenigden zich in 1600 de Amsterdammers in ééne compagnie en omstreeks den jare 1607 waren op diezelfde wijze in ééne groote compagnie vereenigd, de verschillende reeders uit Dordrecht, Delft, Amsterdam en Rotterdam; nog slechts de Zecuuven en een enkel Rotterdamsch huis bleven op zich zelve. De handel op Guinea en de bijliggende kusten, nam alzoo telken jare toe in belangrijkheid en omvang.

Het beste bewijs vindt men daarvan in eene « remonstrantie door »de gezamentlijke bewindhebbers en traffiquanten op de custe van »Guinea» bij den aanvang der onderhandelingen over de Trêves aan de Staten-Generaal aangeboden. In dat stuk wordt er op gewezen, hoe sedert 15 jaren over de 200 gequalificeerde schepen, zooals de reeders die noemden, naar de Westkust van Afrika waren vertrokken, waarop meer dan tienduizend zeevarenden waren gebruikt

---

¹ Resol. Staten van Zeeland, 15 November 1596.

en met welke, groote hoeveelheden van inlandsche manufacturen waren uitgevoerd, terwijl aan grondstoffen, ivoor, gommen, huiden als andere goederen meer was ingevoerd dan het binnenlandsch vertier behoefde, zoodat daarmede weder andere takken van handel werden gevoed. Bovendien werd er elk jaar over de tweeduizend ponden fijn goud hier te lande ingebracht, dat op de Munte van het land, volgens der Staten ordonnantie, tot munt geslagen werd ¹. De invloed, welken zoodanige uitvoer op de nijverheid en nering en zoo aanzienlijke invoer van goud op de geheele maatschappij moeten hebben uitgeoefend, zal zonder twijfel zeer merkbaar zijn geweest en de bekendheid, welke men nu daarvan uit de stukken verkrijgt, geeft aan den eersten handel op Guinea veel grooter beteekenis dan men daaraan tot hertoe heeft toegekend.

Weinig minder belangrijk in de gevolgen voor de nijverheid en meer bijzonder voor de visscherijen hier te lande, was de ontdekking van zouthoudende eilanden in den grooten Oceaan. Sedert de belemmeringen, welke onze handel in de havens van Spanje en Portugal ondervond, was het zout van Setuval en San Lucar aanzienlijk in prijs gestegen en zelfs bij hooge prijzen schaars te verkrijgen. Groot was dus de verrassing en het voordeel, toen een Enkluizer schipper op een eiland, ter hoogte van Canarie, het zout op het strand vond liggen en in 16 weken tijds eene volle lading te huis bragt. De behoefte aan zout dreef spoedig meerdere schepen naar dezen nieuw gevonden overvloed en stichtte de nieuwe vaart op de zoogenaamde Zoute-eilanden ².

Gelijk de Hollanders en Zeeuwen den weg naar Brazilië door de Portugezen leerden kennen, zoo wisten zij de vaart en den handel op de Spaansche-Indien, van hunne vijanden, de Spanjaarden, af te zien. In de berigten ons door Linschoten verschaft, treft men telkens Nederlanders aan, die door de Portugezen in hunne handelszaken of op hunne schepen werden gebruikt. Hetzelfde had plaats bij de

¹ Remonstrantie bovengenoemd. Manuscript Rijks-Archief. Bundel Guinea 1607, enz.

² Brandt, Hist. van Enkhuizen. fol. 272.

Spanjaarden in den handel en de vaart op Amerika. Niet alleen, dat zij de Nederlanders als commiesen of supercarga's bezigden, maar zij gebruikten zelfs de Nederlandsche schepen, die in de havens van Spanje met arrest geslagen waren, in de vaart naar de Canarische en West-Indische eilanden. Dit had onder anderen ook plaats in de jaren 1590 en 1591, toen de in beslag genomen Nederlandsche schepen met de bemanning werden afgezonden om de zilvervloot van Terçeyra af te halen.

Hoogst onvoorzigtig was het zeker van de Spanjaarden om ten dien tijde aan onze Jannaats, zulke groote schatten te laten zien, want de Brabanders, Hollanders en Zeeuwen van die dagen, waren wakker genoeg om elk voordeel dat er te halen was, op te merken en na hunne bevrijding de verkregen ondervinding en kennis niet nutteloos te vergeten, maar veeleer om er zoo spoedig mogelijk een nuttig gebruik van te maken.

Zoodanige mannen waren een Linschoten, een Gerrit Dirksz China, een Houtman en meer anderen; niet minder behoorde daartoe een Willem Usselinx, op wien wij om zijne langdurige bemoeijingen met en zijnen invloed uitgeoefend op onzen West-Indischen handel, een oogenblik de aandacht meer bijzonder moeten vestigen.

Willem Usselinx werd in 1567 te Antwerpen geboren. Nog jong zijnde, schijnt hij naar Spanje te zijn vertrokken, ten minste volgens de berigten van hem zelve afkomstig, verbleef hij eenige jaren in Castilie, Portugal en de Açores en diende hij op twintigjarige leeftijd, op een der Spaansche Gallioenen van de vloot, welke in 1587 onder den Markies de Santa Cruz van Lissabon naar Terçeyra stevende. Gedurende zijn verblijf onder de Spanjaarden schijnt hij er zich op te hebben toegelegd, om alles wat betrekking had tot handels- land- en volkenkennis der Spaansche Indien, zich eigen te maken.

Het is onzeker, wanneer hij in Nederland is teruggekeerd; doch waarschijnlijk had zijne terugkomst plaats omstreeks den jare 1591. Hij begon dadelijk met eenige leden der Regering, maar vooral de

kooplieden op het belang van den West-Indischen handel te wijzen. Van 1592 tot aan het begin van de onderhandelingen over de Trêves, arbeidde hij overmoed om van de Staten-Generaal te verkrijgen, dat zij de oprigting eener groote algemeene West-Indische Compagnie, beschermd door een octrooi, in het leven zouden roepen. Hij maakte te dien einde onderscheidene ontwerpen, waarover hij met verschillende commissien uit de Staten-Generaal, der gewesten en uit de steden, bijeenkomsten had. De handelingen over de Trêves veroorzaakten stilstand in de zaak der oprigting van eene West-Indische Compagnie. Gedurende die onderhandelingen begreep hij, dat het beste was zich te wenden tot de tegenstanders van dezen wapenstilstand en betoogde hij aan Maurits, hoe nuttig het zijn zou, eene afwending in den oorlog te maken, door gewapenden handel en scheepvaart op Amerika in het leven te roepen, terwijl hij niet ophield, aan de gewestelijke Staten en aan de steden de noodzakelijkheid onder het oog te brengen, om bij het Bestand de vaart op West-Indie vrij te houden.

Toen de Trêves gesloten was hield iedereen zich stil en zoo deed ook Usselinx; maar niet langen tijd, want reeds in 1614 wist hij na oneindig veel moeite het zooverre te brengen, dat er op nieuw een ontwerp-octrooi voor eene West-Indische Compagnie in het leven werd geroepen. Ook dit ontwerp bleef zonder gevolg, niettegenstaande hij niet ophield breede en wijdloopige deductien bij de Staten in te leveren. Herhaaldelijk geeft Usselinx in zijne geschriften den advocaat van Holland van Oldenbarnevelt de schuld, dat de oprigting eener West-Indische Compagnie onder allerlei voorwendfels is tegengewerkt en de naijver der steden die, zoo als Wagenaer schrijft, « elk om 't zeerst de uitrusting » zochten naar zich te trekken, was zoo groot, dat men ligtelijk een » spaak in 't wiel kreeg. »

De hoofdreden, waarom de oprigting eener West-Indische Compagnie door Oldenbarnevelt en zijne partij werd tegengehouden lag daarin, dat deze tijdens de onderhandelingen over het Bestand vreesden, dat dit oorzaak zijn zou, waardoor de oorlog voort zou

duren en omdat eene invloedrijke partij hier te lande van oordeel was, dat de Oost-Indische Compagnie ook ten koste eener West-Indische in stand gehouden moest worden.

Met beter gevolg zag Usselinx zijne pogingen bekroond in de provincie Zeeland. Aldaar vreesde men den oorlog minder, integendeel hield men daar meer de zijde van Maurits en hoopte men meer voordeel bij den oorlog en in de gewesten van Amerika te zullen behalen.

Usselinx verkreeg, dat er in dat gewest alleen, op het ontwerp, dat hij te zamen had gesteld, voor meer dan 800,000 gulden werd geteekend. Daarop nam hij de zaak ook weder in Holland bij de hand, maar gelijk men weet, kwam de West Indische Compagnie eerst twee jaren na den dood van Oldenbarnevelt, in 1621 tot stand. Ook nu nog was Usselinx onvoldaan over de wijze, waarop het octrooi was uitgegeven en voorspelde hij, gelijk later ook bevestigd is geworden, dat het octrooi op den duur niet goed zou werken. De man die voor deze zaak zoo sterk en zoolang geijverd had, was intusschen in zijne zaken geheel verloopen en had daardoor sedert 1616 veel van zijnen vorigen invloed verloren. Usselinx had zich in der tijd diep gestoken in de droogmakerij van de Beemster en de Soetermeersche plassen. Vier of vijf jaren achteréén mislukte hem de oogst op zijne nieuwe gronden, hij nam geld op tegen hoogen interest, kon niet meer voldoen aan zijne geldelijke verplichtingen, werd door zijne schuldeischers of zoo hij zegt door zijne vervolgers aangegrepen en verloor door uitwinning 526 morgen lands, 8 huizen en veel vee in de Beemster, 80 morgen lands in de droogmakerij van Soetermeer en 6000 $\mathcal{L}$ Vlaamsch aan aandelen in de Oost Indische Compagnie. Sedert dien tegenspoed begon hij bij de Staten om belooning voor zijne moeite aan te dringen. In 1625 verwezen hem de Staten van Holland naar den Raad van XIX; maar tot dezen wilde hij zich niet wenden, omdat hij wel wist dat hij dáár niet veel zou verkrijgen. Nu vertrok hij naar Dantzig om als factor van eenige kooplieden zich aldaar te vestigen. Op zijnen weg derwaarts, de steden Glückstad, Frederikstad en Gothenburg bezoekende, geraakte hij, door voordeelige aanbiede-

dingen verleid, in dienst des Konings van Zweden. Gustaaf Adolf sloeg geloof aan de voordeelen, welke Usselinck hem voorspiegelde en rigtte bij acte van 14 Junij 1626 de Zuider-Compagnie op, tot den handel op de kusten van Afrika, Amerika, Azie en Terra Australis. Ook hiermede was Usselinck niet gelukkig, want het eerste schip, dat door deze Compagnie werd afgezonden, viel in handen der Spanjaarden en daarna verneemt men niets meer van de grootsche plannen dezer vereeniging.

Inmiddels was Usselinck, toen hij de verovering van de Zilvervloot door Piet Hein vernomen had, naar Nederland teruggekeerd, zoo als hij zegt om zijne raadgevingen aan te bieden omtrent het wel besteden van den veroverden buit; doch mij zij het vergund te vermoeden, dat hij ook terugkwam om te zien of hij bij het aanwezen van zoo veel schatten eindelijk niet eenige belooning erlangen kon; ten minste omtrent dezen tijd ziet men hem daarop meer nog dan vroeger aandringen. Ongeveer gelijktijdig met zijne terugkomst in 1629, waren de Keizerlijke troepen in de Veluwe binnengevallen en nu bewees hij den lande inderdaad eene dienst door te bewerken, dat een niet onaanzienlijk aantal troepen, dat voor Gustaaf-Adolf was aangeworven, in der Staten soldij overging en behulpzaam was bij de verovering van Wezel en 's Hertogenbosch. Hij reisde naar Duitschland om bij Gustaaf Adolf den overgang dezer troepen te regtvaardigen en had toen het ongeluk, op zijnen terugtocht in handen van het leger van Wallenstein te vallen. Hij geraakte echter uit dezen geenszins benijdenswaardigen toestand gelukkig spoedig weder los. De berigten omtrent de verdere lotgevallen van Usselinck van 1629 tot 1644 zijn schaarsch. Men weet daarvan niet anders, dan dat hij in Nederland vertoefde en vele moeite aanwendde om ook hier te lande de Zuider-Compagnie te bevorderen. Maar bij het eindigen van de eerste vier-en-twintig jaren van het octrooi der West-Indische Compagnie, omstreeks de jaren 1644 en 1645, begon hij op nieuw remonstrantien en verzoeken in te leveren, gepaard aan een vele malen herhaald verzoek om belooning of althans om in het bezit zijner uitgewonnen goederen te worden hersteld. De

laatste jaren van zijn ongelukkig leven bragt hij onrustig door, te midden van twistgedingen, remonstrantien en verzoekschriften, tot dat hij eindelijk, naar het schijnt in 1647, te 's Gravenhage op 80jarigen leeftijd moedeloos en armoedig overleed ¹.

Zoodanig waren de bemoeijingen van een man, die, men moge ook niet alles voor goede munt aannemen wat hij ten voordeele van zich zelve en zijne geschriften zegt, merkwaardig was door de standvastigheid, hardnekkigheid zelfs, waarmede hij ruim 50 jaren lang geijverd heeft voor zijne eenmaal ontworpen plannen. Toegerust met velerlei begaafdheden, bezat hij onder andere hoedanigheden een opmerkzamen geest en eene groote gemakkelijheid om zijne denkbeelden in geschrift te stellen. Hij had zich toegerust met eene grondige kennis van den West-Indischen handel en van het gebied der Spanjaarden in Amerika. Daarenboven heeft hij de vooral in zijnen tijd edele verdienste gehad van aan zijne tijdgenooten de gruwelen van den slavenhandel onder het oog te hebben gebragt. Toen hij zijne verkregen kennis van West-Indië aan anderen mededeelde, beoogde hij aanvankelijk zijn persoonlijk voordeel niet, maar was integendeel het bevorderen van de zaak des opstands en de verdediging van zijn geloof tegen den Koning van Spanje, het belang waarvoor hij ijverde. Eerst later toen hij door tegenwerking verbitterd was en nadat hij, die weleer een vermogend man was, tot armoede was vervallen, verloor hij zijne vroegere belangeloosheid; maar hoe weinigen zullen onder levensomstandigheden gelijk aan die van Usselinck, hun oorspronkelijk karakter vlekkeloos bewaren?

---

¹) Deze bijzonderheden heb ik geput uit een aantal geschreven vertoogen van de hand van Usselinck, welke op het Rijks-Archief berusten en inzonderheid uit een vertoog van 3 October 1644; verder uit Resolutien van de Staten-Generaal passim o. a. 18 Oct. 1644 en 28 Febr. 1647; uit zeker *Sommier Verhaal van 't gene W. Usselinck aan de Ged. van Ho. Mo. Heeren Staten-Generaal heeft bewezen aangaande de W. Ind. Comp.*, gedrukt achter het octrooi der Zuider Compagnie van Gust. Adolf. in het 3de Deel van 1627—1628 van de *Bibliotheca Duncaniana*; vergeleken met het belangrijk artikel in de Gids, Nov. 1848 van den Heer Berg, reeds hiervoren aangehaald.

Usselinx blijft niettemin in onze handelsgeschiedenis een belangrijk persoon en zoo hij minder bekend dan anderen is gebleven, is dat welligt alleen daaraan toe te schrijven, dat hij in zijne plannen niet is geslaagd.

Mogt het ook al tot 1621 aanloopen, eer de Algemeene geoctroijeerde West-Indische Compagnie tot stand kwam, hetgeen Usselinx van den handel op Amerika reeds kort na zijne terugkomst hier te lande, aan de kooplieden verhaalde, hetgeen men hoorde van de togten der Engelschen, hetgeen uit het werk van Linschoten nog meer algemeen bekend werd; dit alles te zamen had de uitwerking, dat vele ondernemende lieden, op eigen krachten vertrouwende, de handen aan het werk sloegen.

Onder de eersten, die de togten op de Spaansche-Indien aanvangen, treffen wij weder Balthazar de Moucheron aan¹. Deze verkreeg reeds op den 11 Maart 1593 van de Staten van Zeeland vrijdom van Convoyen voor de goederen, welke hij voornemens was naar de Spaansche-Indien te verzenden met een schip, onder bevel van kapitein Gilles van Doornhoven², dat hoogstwaarschijnlijk hetzelfde vaartuig is, waarvan van Meteren verhaalt, dat het in vier maanden tijds gevaren is naar het eiland La Margarita en met behouden reize van daar is teruggekeerd. In het volgende jaar rustten wederom eenige kooplieden in Zeeland schepen uit naar de West-Indien, onder welke vermoedelijk ook de Moucheron en Adriaan Hendriks ten Haeff geweest zijn.

Gelijktijdig met deze Zeeuwen opende in 1593, Johan Cornelis Korff, met zijne „consoorten kooplieden, respectie woonende binnen Haarlem, Amsterdam, Middelburg en Delft,“ de vaart naar de West-Indien, en deden zij eene poging om handel te drijven op

1) Bij Hartsinck, Beschrijving van Guyana, Deel I, Hoofdst. 21 vindt men vermeld, dat reeds in 1580 Nederlandsche schepen op de Wilde kust voeren, maar dat bericht is niet juist en vloeit voort uit eene verkeerde opvatting van hetgeen de Laet zegt in zijne beschrijving van West-Indië 15 boek, 21 Cap. fol. 591.

2) Resol. Staten van Zeeland 11 Maart 1559, fol. 53, en van Meteren 1595, fol. 357.

St. Domingo, op het eiland Hispaniola; doch deze ondervonden weinig voorspoed, want de Engelsche vrijbouter, kapitein West, nam hun schip en bragt het als prijs in Engeland binnen.

Op het einde van den jare 1596 begon ook in Rotterdam het denkbeeld levendig te worden, om het voorbeeld, dat in Zeeland en Amsterdam gegeven was, na te volgen. Aldaar vatten Hendrik Anthonisz Wissel en Pieter van der Hagen en Comp. het voornemen op, om een togt te laten doen naar St. Domingo, Portorico en andere havens van West-Indien, terwijl zij in verband daarmede voorstelden, Oost-Indien te doen bezoeken. Met dat doel rustten zij 4 schepen uit, de St. Jacob, de St. Pieter, de Zwarte Leeuw en de drye Coningen, welke zij bemannen wilden met Spanjaarden en Portugezen, «ten aansien dat in de voors. quartieren egeene andere »nacion mogen handelen.» Aan Melchior van den Kerckhove werd het bevel opgedragen, die onder goedkeuring van de Staten-Generaal, met eene commissie van Maurits voorzien werd. ¹

Een ander handelshuis van Rotterdam, dat van den bekenden koopman en bankier Hans van der Veken, geldschietter van Koningen en Vorsten en van 'slands Staten, door wiens bemiddeling later het Cartel van uitlevering met Mendoza gesloten werd en die eenigermate in Holland was, wat de Fuggers in Duitschland waren, rustte in 1597 een schip uit, genaamd de Roode Leeuw, met een jagt, «bemand met Duytsche en andere nacion,» om onder bevel van Jacob Hendricxz van Amsterdam, op de kusten van Guinea, Peru (Guyana) en de West-Indien, te handelen en te «negocieren.» ² Eene vereeniging van kooplieden te Amsterdam, met Gerrit Bicker aan

---

¹ Zie over deze Compagnie, Resol. Staten-Generaal 23 Nov. 1596, 24 Jan., 1 Febr., 21 Mei, 5 Julij 1597 en Lias Lopende Brieven, 1 Febr. 1597, 5 Julij 1597. Zie over Hendrick Anthonisz Wissel en zijne uitgebreide plannen tot oprigting van banken in Nederland, P. Bor, deel III, uitgave van 1679, 30^e boek, fol. 772 en Resol. Holland 22 Junij, 4 Julij, 17 Julij, 14 Dec. 1598, 18 Dec. 1599. H. A. Wissel is eene niet onaardige verschijning in onze handelsgeschiedenis; hij geraakte eindelijk op de voorpoorte te 's Hage gevangen.

² Resol. Staten-Generaal, 24 Maart 1597.

het hoofd, wendde zich nu ook op den 5 September 1597 tot de vergadering der Staten-Generaal, om vrijdom van in- en uitgaande konvoven en licenten «voor twee volle reizen met twee schepen op zekere kusten en havens van Amerika.»

Het verzoek werd toegestaan; de reis werd voltoerd. Bicker deed in October 1599 verslag van hetgeen op dien togt had plaats gevonden. Evenzoo werden in datzelfde jaar 1597 nog twee andere schepen, de groote en de cleene Sphaera Mundi «naar Guyana in «het Coninckrijcke van Peru,» uitgezonden, die insgelijks na een tijdsverloop van nog geen twee jaren terugkeerden en van welke de reeders het schriftelijk rapport en de kaarten in handen der Staten-Generaal overleverden. Van deze verslagen en kaarten is ongelukkig niets anders dan de korte vermelding in der Staten notulen tot ons gekomen ¹.

Nog weder anderen, Laurens Bicker en Pieter Gerritz Ruytenburch waagden in het nu volgende jaar 1598 eene nieuwe onderneming op Amerika. Hier was een der reeders, namelijk Laurens Bicker, tevens zelf bevelhebber, met Cornelis Heemskerk nevens hem. Voor deze reederij vertrokken op den 4 Augustus 1598 twee schepen, de Gouden en de Zilveren wereld, welke achtereenvolgens de kust van Guinea, de Rio de la Plata, Buenos Ayres en eindelijk Brazilië bezochten. Zij maakten echter eene slechte reis, want de schepen geraakten van elkander en de Zilveren wereld verloor zooveel volks, dat het ten laatste door zwakheid der overgebleven bemanning bij de baai de Todos los Sanctos, in handen der Portugezen viel. Terwijl het zeevolk hier in gevangenschap verkeerde, verscheen een smaldeel uit de vloot van den admiraal van der Does op de reede, verbrandde aldaar eenige schepen en daaronder ook het Amsterdamsche schip, dat door de Portugezen was prijs gemaakt. — Eindelijk werden door het mede-

¹ Resol. Staten-Generaal 3 Sept., 15 Dec. 1597 en 11 Aug. en 19 Oct. 1599. Over de schepen de groote en kleine Sphaera Mundi, vindt men eenige berigten in het hier na te vermelden manuscript-journaal van den commissie Cabeliau.

doogen van den vijandelijken Gouverneur eenigen der Nederlanders ontslagen, die eerst in 1601 behouden te Amsterdam terug kwamen 1. De tegenspoed van den eenen, kon den anderen handelaar niet weêrhouden, want eene Amsterdamsche vereeniging onder de firma van Pieter Dirksz Wesselaar en Frans Hendriksz Delgens rustte op het einde van 1598 drie schepen uit naar Amerika en West-Indie, terwijl bijna op denzelfden tijd Jonas Witsen en Hans Simonsz een schip van 150 lasten volladen naar de kusten van Guyana uitzonden 2.

Het jaar werd besloten met de terugkomst uit Guyana van het schip, de Zeeridder van 80 last, schipper Jacob Cornelisz Oom, die op den 28 Dec. 1598 het anker voor Middelburg liet vallen. Belangrijker dan alle voorgaande is voor ons de reis van dit schip, omdat het verslag van dien togt door den Commies-Generaal dezer onderneming, A. Cabeliau, bij de Staten-Generaal uitgebragt, onder zooveel alleen voor ons is bewaard gebleven.

Op den 5 December 1597 waren de schepen de Zeeridder en de Jonas uit den Briel vertrokken; zij zeilden eerst naar de Canarische eilanden en van daar de Zeeridder alleen, naar Amerika, aan welks kusten het in de eerste helft van Februarij 1598, ongeveer op 3° NBrdte. aanlandde. Volgens het verslag van Cabeliau verkende of onderzocht hij met zijn schip niet minder dan vier-en-twintig rivieren en stroomen, onder welker namen men die van de Oya-poco, Marowync, Cayenne, Suriname, Coppename, Corentyn en de Orenoque opmerkt, zoodat hij bijkans de geheele kust van Guyana heeft bezield. Hij handelde op meer dan ééne plaats met de Indianen, die hij goed behandelde en aan wie hij zoodanig vertrouwen wist in te boezemen, dat er verscheidene aan boord kwamen en zelfs twee hunner uit vrijen wil met de schepen mede-

¹ Resol. Staten-Generaal 25 Junij 1598. Van deze reis bestaat eene beschrijving in een zeldzaam boekje, 4°. oblong, getiteld: Journael oft Daghelick register van de voyagie na Rio de Plata, ghedaen met het schip ghenoomt de Silveren werelt, hetwelek onder 't admiraelschap van Laurens Bicker, onder het bevel van Cornelis van Heemskerck de custen van Guinea besocht hebbende etc., beschreven door Hendrick Ottsen. Amsterdam, Cornelis Claesz. 1603.

² Resol. Staten-Generaal, 30 Oct. en 16 Nov. 1598.

voeren. Nog andere Nederlandsche schepen bevonden zich gelijktijdig op deze kusten, als twee uit Amsterdam, op welke als schippers voeren een Dirk Jansz Roomscherk en Wouter Syverts, die evenwel spoedig het vasteland verlieten om naar het eiland La Margarita te verzeilen. Op den 15 Junij ontmoette Cabeliau ook de door ons reeds genoemde schepen, de groote en de kleine Sphaera Mundi. Hij maakte admiraalschap met de bevelhebbers van deze bodems en nu vereenigd, zettenzij van Cayenne den togt verder voort en onderzochten eindelijk ook te zamen de rivier Orenoque, opwaarts tot aan het Spaansche fort St. Thomas, op de grenzen van Venezuela gelegen en van daar verder nog een eind weegs de rivier Caroni op, welke zich in de Orenoque uitstort. Na dezen togt, waarop zij ook met de Spanjaarden in vreedzame betrekkingen waren geweest, verlieten zij Guyana op den 1 September en zeilden zij naar het eiland Trinidad, alwaar zij eenen niet onvoordeeligen handel dreven, door hunne nog overige lading geheel aan de Spanjaarden te verkoopen. De schepen keerden vervolgens naar het vaderland terug, grootendeels beladen met soorten van Brazielhout, met Tabak en velerlei onbekende droogerijen ¹. Cabeliau deed in het begin van 1599 aan de Staten-Generaal verslag van zijne reize; de berichten daarover door hem medegedeeld, waren in eenvoudigen vorm vevat; hij wist niets te vertellen van Amazonen, die met uitzondering van een korten tijd des jaars, altijd tegen het mannelijk geslacht ten strijde trokken, noch van een menschenras zonder hoofd, dat de oogen, neus en mond in de borstholte geplaatst had. Van al die middeneeuwsche sprookjes schijnt onze

---

¹ Verclaringe van de onbekende en de onbeseylde voiage van America beginnende van de riviere Amasonis tot het eylant van de Trinidad toe. Manuscript Rijks-Archief, N^o. I der hierachter gedrukte stukken. Ook heb ik nog in het Oud-West-Indische Archief gevonden, twee niet onaardig geteekende kaartjes: het ééne van de kust van Guyana tusschen de rivieren Cauwo en Marowyne, inzonderheid van de monding der R. Cayenne; het andere van het eiland Trinidad. Beide kaartjes zijn door dezelfde hand geteekend en het eene is gemerkt 1598. Welligt zijn deze kaartjes op bovengenoemde ontdekkings-reis vervaardigd en zijn zij dezelfde, waarvan de Laet spreekt op fol. 568 van zijne beschrijving van West-Indië. Zij behooren tot de vroegste geteekende zeekaarten, welke op het R. Archief aanwezig zijn.

eenvoudige Nederlander niets te hebben vernomen; zijne verhalen zijn dan ook minder wonderdadig, maar zeker geloofwaardiger dan de fabelen, welke zijn tijdgenoot Laurens Keynis, in het Journaal zijner reize van 1596 aan zijne lezers opdischt. Integendeel het verhaal van Cabeliau bevat menige belangrijke aanwijzing voor de kennis van het land en de bevolking van Guyana in deze vroegere tijden.

Dezelfde ondernemingsgeest, welke door bijzondere personen werd aan den dag gelegd, bezielde ook het Landsbestuur. Door gevoel van eigen krachten stout geworden, beraadslaagden Zeelands Staten reeds in 1594 over eenen voorslag van Maurits, om eenige wel toegeruste oorlogsschepen naar Peru of Nieuw Spanje, onder het bevel van Justinius van Nassau, uit te zenden en zoo dit vermetele plan al niet ten uitvoer is gebracht, de vermeerstering van Cadix door Englands en Neêrlands verbondene vloeten, toonde in 1596, dat in de Vereenigde Gewesten ook de Regering niet schroomde, den vijand in zijne eigene havens op te zoeken.

Het welgelukken van dezen togt naar Cadix, de zucht om de Spanjaarden van onze kust verwijderd te houden en de begeerte der Regering, maar vooral der kooplieden, om de door het laatste arrest en verbod van handel geleden schade op Spanje's galjoenen en Portugals rijke kraaken te verhalen, deden drie jaren later de Staten-Generaal besluiten, om eene magtige vloot onder den Admiraal van der Does in zee te zenden en gelijktijdig aan alle beschadigde kooplieden, die zulks zouden begeeren, brieven van *marque* of *represaille* op Spanje uit te reiken.

Het eerste wat men met deze uitrusting op het oog had, was de vernieling van de Spaansche vloot voor de Corunha en zoo dit niet of niet geheel mogt gelukken, als dan ten minste de aankomst van de zilvervloot in Spanje te belemmeren of eenig gebied des Konings buiten Europa aan te tasten. Men had meer bijzonder het oog gevestigd op het eiland St. Thomé, over welks vermeerstering, in bezit name en beheer, de Staten in Maart 1599 in het geheim eenige voorafgaande plannen met Pieter van der Hagen

en Balthazar de Moucheron ontwierpen. De Moucheron hoopte van deze gelegenheid gebruik te kunnen maken om op het eiland St. Thomé vergoeding te vinden voor zijnen mislukten aanslag op het eiland del Principe ¹.

Op den 15 Mei 1599 stak de vloot in zee, vergezeld of gevolgd door een grooten nasleep van gewapende koopvaardij-schepen, van welke de reeders en gezagvoerders van begeerte blaakten, om door een ruim gebruik van het regt van schâverhaling, een rijken buit op Spanjaard en Portugees te behalen.

De kooplieden, die men tot hiertoe het meest zag wagen, waren nu ook weêr de stoutste reeders. Onder hen treft men aan, Hans van der Veken, Cornelis Matelief, Nicolaas Gruel, Pieter van der Hagen, Balthazar de Moucheron, Frederik l'Hermite en meer anderen, en zelfs Maurits schijnt niet vreemd aan die reederijen te zijn gebleven ². Het gebied over die schepen voeren mannen als een Melchior van den Kerckhoven en zoo al hij sommigen dier bevelhebbers het geweten op het punt van buithalen en prijzen maken, wat ruim moge zijn geweest, aan niemand hunner ontbrak stoutmoedigheid en zij kenden geene andere vrees dan dat de vijand hun ontkomen zou.

De admiraal van der Does kwam intusschen welhaast voor de Corunha; maar vond den vijand aldaar te sterk toegerust om met voordeel te worden aangetast. Nu stak de vloot naar de Kanarische eilanden over, waar eene landing met groote dapperheid volvoerd, het kasteel de Palma vermeersterd en de steden Allegona en

---

¹ Zie over de expeditie naar Isola del Principe, Hoofdstuk III, § 3.

Over de plannen op St. Thomé, welke tot hiertoe onbekend waren, bestaat op het Rijks-archief een ontwerp, getiteld: *Conditien van wege de HII. Staten en Z. Exc. ter eenre, en Pieter van der Hagen en syne compagnie, mitgaders Balthazar de Moucheron ter andere syde op 't behagen van Syn Exc. beraemt den 25 Martii 1599.* In de notulen der Staten-Generaal vindt men van deze conditien niets bepaalds vermeld, wel wordt er op gedoeld in de Resol. van 25 Maart 1599, alwaar gesproken wordt van seker exploit, voorgenomen met kennisse der admiraliteit.

² Notulen van de admiraliteit Middelburg o. a. 27 Mei 1600, 12 Junij, 23 Dec., 3 Maart, 1 en 23 Aug., 30 Aug. 1600.

Gomera vernield werden. Nadat de admiraal de helft zijner scheepsmagt naar het vaderland had teruggezonden, zeilde hij met de andere helft langs de kust van Afrika, tastte het eiland St. Thomé aan, hetwelk hij bemagtigde, waarvan hij den gouverneur gevangen nam, de stad en sterkten vernielde en uitplunderde en waar een rijke buit behaald werd. Het moorddadig klimaat en gebrek aan onthouding veroorzaakten echter onder het scheepsvolk eene kwaadaardige ziekte, die ook van der Does aangreep en waaraan hij bezweek. Men trachtte nu nog wel volgens de gemaakte plannen, zich op St. Thomé te vestigen en te versterken, maar het werd ondoenlijk bevonden, en de vloot moest huiswaarts keeren, met uitzondering van een klein snaldeel, dat nog eenige strooptogten op de kusten van Brazilië ondernam. Ook de gewapende koopvaarders keerden allengs in den loop van 1600, de meesten rijk volladen terug en hiermede liep eene onderneming ten einde, die wel niet aan de groote verwachtingen, welke men er van gekoesterd had, beantwoordde en zeker meer gekost heeft dan zij aan den Staat buitgelden heeft opgebracht, maar door welke toch de Republiek als Zeemogendheid voor het eerst hare vloot op den grooten Oceaan vertoonde.

De zeekrijg die in dit jaar met niet minder dan drie en zeventig zeilen was gevoerd, belette niet, dat de eens ontloken handelsvaart bleef voortbloeijen.

Wederom zond van der Veken, nu vereenigd met den Zeeuwschen koopman Hesse, een schip van 100 lasten onder eenen Cornelisz Marinusz naar Amerika, terwijl de Middelburgsche burgemeester Adriaan Hendrikszen Haeff, ook dit jaar nogmaals twee schepen derwaarts uitrustte. Nog andere Zeeuwsche kooplieden met name van Peere (van de Perre?) van Rhee, de Moor, Lampsins, de Vries en van Hoorn, vindt men genoemd als omstreeks dezen tijd of weinig later insgelijks de kust van Guyana en de daarbij gelegen eilanden te hebben doen bezeilen. Het is zelfs hoogst waarschijnlijk, dat men in deze jaren getracht heeft zich omtrent Cayenne te vestigen, want hoewel er op het Rijks-archief geene geschreven bewijsstukken bestaan, die dat vermoeden regtvaardigen, zoo be-

rust daar evenwel eene zeer oude geschetste kaart van de rivier Cayenne, waarop nederzettingen met bijgevoegde namen van Hollandsche agenten zijn afgebeeld. Pieter de Hasselaer, Reynier Pauw, Hendrik Buyck, de eerste aanleggers van de vaart op Oost-Indie, die reeds sedert 1597 op de nieuwe wereld hadden uitgereed, vroegen nu nogmaals paspoort voor hun schip de St. Franciscus, dat zij onder bevel van den kapitein Pieter Oest «een inwoonder van Brasiel», gelijk zij zeiden, naar dat land en onliggende kusten bestemd hadden ¹.

Ook Haarlem bleef deelnemen aan den West-Indischen handel; Jan van Penen, Gerrit Dirckz de Vries c. s., kooplieden van die stad, rustten een schip uit om de rivieren Wyapoco en Orenoque in Guyana te verkennen en onderzoek te doen «naar zekeren mineraalsteen door Jacob Adriaensz Stierman tot Haarlem» van daar medegebragt ². Van Isaac Lemaire, die ongetwijfeld wel vroeger op Amerika zal gehandeld hebben, vindt men eerst in 1600 vermeld, dat hij een vaartuig van 150 lasten naar de Spaansch-Amerikaansche provincie van Tierra-firma uitzond ³. De zucht naar winst en de begeerte om onbekende streken te bezeilen, nam hand over hand toe. Kooplieden uit Zierikzee en anderen uit Amsterdam verzochten te dezen tijde paspoort om te mogen varen op onbekende landen en havens waarvan zij de namen niet noemden, welligt nog zelve niet eens kenden, maar die zij verklaarden nog nooit «beseylt nochte gefrequeenteert te syn geweest.» De ondernemingsgeest steeg tot koortsachtige hoogte; doch de Staten-Generaal koelzinniger gestemd, werkten zulke onbestemde plannen niet in de hand. Zij vreesden en teregt, dat zoodanige reederijen weldra in kaapvaart of stroomrooverij zouden ontaarden. Het geslacht dat

---

¹ Resol. Staten-Generaal, 20 April, 5 October 1599. Hartsinck, Deel I. 21 boek. pag. 206 en 207.

² Resol. Staten-Generaal, 9 November 1599. Blijkens Resol. Staten-Generaal, 4 October 1600 werd in de vergadering der algem. Staten, van die reizen verslag uitgebragt.

³ Resol. Staten-Generaal, 15 April 1600.

de watergeuzen had zien ontstaan, was nog niet uitgestorven en Nederland dat in die dagen 'stoutmoedige zeeluf, ondernemende handelaars en rustelooze ontdekkers opleverde, kon ook een Simon den Danser en een Claes Compaen te voorschijn doen treden.

Wij hebben getracht in bovenstaande schets het ontstaan van de groote vaart aan te wijzen. De vaart op Oost-Indie hebben wij nog onaangeroerd laten liggen, omdat wij vooraf in het licht wilden stellen, dat de Nederlandsche zeeman toen het groote ligchaam der Oost-Indische Compagnie in 1602 tot stand kwam, zich reeds in bijna alle zeeën der wereld had vertoond. Zijne stoutmoedigheid nam toe, naar mate hem de vreemde vaarwateren meer gemeenzaam werden. De vruchten van al die beweging, van al dien arbeid, van die stoutmoedigheid bleven voor Nederland niet lang achter, want nauwelijks een tiental jaren later berekende men, dat Noord-Nederland 180 groote koopvaardijfchepen, bemand met 8600 zee-lieden, in de groote vaart bezigde, die de dragers waren van den roem en de fchatten van de nog steeds worstelende Republiek.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE BEOEFENING DER WETENSCHAPPEN, WELKE MET DE
ZEEVAART IN VERBAND STAAN, TIJDENS HET
ONTSTAAN VAN DE GROOTE VAART.

Bij het zien van zóóveel beweging in handel en scheepvaart, van zóóveel moed en ondernemingsgeest om zóóveel te wagen, drong zich bij mij onwillekeurig de vraag op, of die geheel praktische ontwikkeling ook niet in een tot dus verre te weinig opgemerkt verband stond met de ontwikkeling dier wetenschappen, welke vereischt worden om met eenige hoop op goeden uitslag, handel en zeevaart over zulk een uitgestrekt gedeelte van den aardbodem te drijven. Toen ik naar het antwoord op die vraag zocht, bleek het mij nogmaals, hoe verwonderlijk en zeldzaam een tijdperk, het einde der 16de en het begin der 17de eeuw, voor Neêrlands volksbestaan geweest is.

Als in het Zuidelijk Europa de herleving van de letteren en de beoefening van kunsten en wetenschappen reeds tot volle rijpheid waren gekomen, ja toen de geheele maatschappij aldaar door versijnde beschaving zelfs overrijp scheen te zullen worden, deed men in Holland en Zeeland nog niet veel meer dan haringkaken en wollenweven en scheen de bevolking, hoe nuttig hare werkzaamheid ook ware, nog te bot om edeler bezigheid te begeeren. Maar gelijktijdig met de hervorming van de voorvader-

lijke godsdienst, had er ook hierin als eene wedergeboorte plaats, waardoor van den ouden mensch het verstand ontwikkeld en in de sluimerende geesten de zucht naar kennis, wetenschap en onderzoek werd opgewekt. De jeugdige krachten werden nu niet alleen aangewend om zich eigen te maken hetgeen de zoo uitstekende 15de eeuw, elders had opgeleverd, maar ook aan de reeds verkregen uitkomsten, werden in onbegrijpelijk korten tijd nieuwe toegevoegd.

Te midden van dien opgewekten toestand, werd door nieuwen aanvoer van buiten nog meer leven bijgebracht. Door de menigvuldige betrekkingen met het Zuidelijk Europa en de daardoor verkregen kennis en rijkdom, hadden de Zuidelijke Nederlanders zich, reeds sedert geruimen tijd, verre boven hunne Noordelijke stamverwanten verheven. Toen nu door Spanje's dwcepziek en onstaatkundig bestuur, juist het meest ontwikkelde en vermogende deel der Zuidelijke bevolking, ter beveiliging van geestelijke en stoffelijke belangen, in de Noordelijke gewesten eene schuilplaats kwam zoeken, werden schatten van rijkdom, kennis en ervaring, ter juister tijd over den vruchtbaren bodem van Holland en Zeeland uitgestort. De laatste doodsniik van België was de overgave van Antwerpen, die op kleiner schaal voor Nederland dezelfde gevolgen had als de inneming van Byzantium weleer voor Westelijk Europa had opgeleverd, want daarmede verviel als laatste erfdeel aan Noord-Nederland, wat de Zuidelijke gewesten aan kennis, rijkdom en geestkracht nog bezaten. Het springt in 't oog, hoe bijna in elke groote onderneming dier dagen, onder de eerste aanleggers minstens één Zuid-Nederlander wordt aangetroffen en het aandeel der uitgewekenen in de beoefening der wetenschappen was niet minder groot. — De zeevaartkunde en de daarmede onmiddellijk in betrekking staande vakken vonden ook onder hen ijverige beoefenaars en zij werkten krachtdadig mede, om de praktische hulpmiddelen, die aan het meer bevaren volk der Noordelijke gewesten ten dienste stonden, met theoretische kennis te vermeerderen.

Ik zal mij wel wachten van eene geschiedenis te willen leveren van den gang, dien de geographische en zeevaartkundige weten-

schappen genomen hebben in de tijden, die aan de groote ondernemingen van deze dagen voorafgingen, die vergezelden of onmiddellijk volgden; want daarvoor zoude men met eene kennis dier vakken moeten zijn toegerust, welke mij ten eenemale ontbreekt. Wat ik evenwel ter bevrediging van eigene weetgierigheid omtrent den gang en de beoefening dier wetenschappen te dier tijde in ons vaderland heb opgespoord en bijeenverzameld, mag ik tot beter verstand van de groote beweging in handel en scheepvaart niet terughouden.

Wie reizen wil, moet zijn weg kennen of dien zoeken, want zonder die kennis verdwaalt hij. Daartoe hebben in alle tijden de reizigers het begrip gehad, dat de kennis der vier hoofdpunten van Noord, Zuid, Oost en West een eerste hulpmiddel was om van de eene plaats tot de andere te geraken. Wanneer men over land reisde, dan wist men de plaats dier punten te bepalen door de verhouding op te merken, waarin die punten zich bevonden tot zekere voorwerpen op aarde, welke men in het oog hield. Maar toen men zich ook waagde op de wateren of zelfs reeds toen men reisde in de groote vlakten van het Oosten, leidde het niet zien dier vaste voorwerpen den mensch als van zelve er toe, om het hoofd naar het luchtruim op te heffen en daar van de zon en andere hemelteekens gebruik te maken als hulpmiddelen, waarnaar men zich in de beweging van de eene streek naar eene andere kon rigten.

Doch om den weg te leeren kennen, die men kiezen moest om de begeerde plaats te bereiken, was het ook niet minder een vereischte om de streek te kennen, die men moest doorloopen en daartoe was de afbeelding dier streek het beste hulpmiddel. Zoodanige afbeelding is eene kaart en als wij nu in onze dagen eene kaart voor ons hebben liggen, dan denken wij gewoonlijk er weinig over na, hoe sedert eeuwen is gearbeid om tot eene zoo veel mogelijk juiste voorstelling op een plat stuk papier te geraken van den ronden bol, dien wij bewonen.

De voorstelling dat de aarde een bol is, hebben enkelen in het denkende en vindingrijke Hellas zich reeds tamelijk vroeg eigen ge-

maakt. Thales, Anaximander, Aristoteles en eindelijk vooral Eratosthenes, door zijne poging om den omtrek der aarde door benadering te bepalen, hebben den grond gelegd voor zoodanige voorstelling. Maar al wat deze en anderen ook bijbragten, opende den weg nog niet om tot het ontwerpen van eene afbeelding der aarde te geraken.

Men kan aannemen, dat er van kaarten op geregelde en wetenschappelijke grondslagen vervaardigd niet eer sprake zijn kon, dan toen men zich eene, althans eenigzins juiste, voorstelling van de aarde begon te maken. Daarna is het denkbeeld ontstaan om door astronomische waarnemingen en op mathematische grondslagen eenige punten op aarde te bepalen, tot welke de plaatsen kunnen gesteld worden in verhouding van zekeren graad van breedte of lengte. Toen dat denkbeeld eenmaal was geboren, was ook de grond gelegd voor de ware theorie. Het kwam er nu slechts op aan, om de aardoppervlakte nauwkeurig te verdeelen. Maar daarvoor moesten eeuwen voorbijgaan, aler men die aardoppervlakte met eenige juistheid kende of, hetzij door betere waarnemingen, volbragt met grooter hulpmiddelen, hetzij door de grootst mogelijke nauwlettendheid en ondervinding tot een gewenschten trap van volkomenheid in de plaatsbepaling kon geraken. De verdienste van het eerst de plaatsbepaling door middel van lengte en breedte te hebben willen verkrijgen, wordt aan de wetenschap der Hellenische en Alexandrijnsche beoefenaars toegekend. Marinus van Tyrus en Hipparchus worden als de eersten genoemd, die dat stelsel hebben toegepast, terwijl Claudius Ptolemaeus hen navolgde en voorbijstreefde. Ik ben geheel buiten staat om te beoordeelen wat er is van de verdiensten, die sommigen aan Ptolemaeus toeschrijven of van de groote gebreken, welke anderen hem verwijten en die hem daarom verre beneden soortgelijke aardrijksbeschrijvers der oudheid stellen; maar als er sprake is van de ontwikkeling der geographische wetenschappen in de 13de, 16de en den aanvang der 17de eeuw, kan men van Ptolemaeus niet zwijgen, omdat zijne dorre aardrijksbeschrijving meer dan die van eenig ander, tot diep in de zestiende eeuw de groote gids is geweest van alle reizenden en omdat men

bij de ontdekkingen, welke gedaan werden, bijna altijd meende terug te vinden wat Ptolemaeus onder andere namen reeds had vermeld.

Ptolemaeus, wiens invloed op zijne tijdgenooten betrekkelijk gering was, heeft in de 16de eeuw de aardrijkskunde bepaald beheerscht.

De werken van Ptolemaeus, die zoo grooten invloed op de nieuwere aardrijkskunde hebben uitgeoefend, waren de *Almagest* en inzonderheid zijne *Geographie*. Dit laatste werk was in acht boeken vervat, waarvan de boeken II tot VII eene dorre tabelarische beschrijving geven van plaatsen, riviermonden, bergen, enz., van de toen bekende aarde, met opgave der ligging op breedte en lengte. In het achtste boek deelt Ptolemaeus de hem bekende aarde in deelen en van elk dier deelen geeft hij het ontwerp eener kaart, waarin hij met afwijking van de vorige boeken, de plaatsen niet naar graad-afmeting stelt, maar de lengte uitdrukt in uren afstands van den meridiaan over Alexandrië en de breedte naar den duur van den langsten dag. Het eerste boek eindelijk bevat eene algemeene inleiding en leert de kaartnetten ontwerpen, waarvan hij zich bediende bij het vervaardigen van zijne algemeene kaart. Ptolemaeus gaf daartoe twee wijzen aan, de eerste was eene kegelvormige projectie; de andere stelt de evenachtslijn en de parallelen voor als bogen van concentrieke cirkels, terwijl daarbij de meridianen als bogen van ellipsen voorkomen.

De omvang der aarde, welke Ptolemaeus in zijn kaartnet en zijne aardbeschrijving kon begrijpen, strekte zich Noordwaarts uit, van den aequator tot 65° , waar Thule, het door Seneca bezongen *Ultima Thule* gesteld was, terwijl de Zuidelijkste grens der toen bekende wereld niet verder reikte dan tot de nabijheid van het tegenwoordige Melinda ¹.

---

¹ Een belangrijk werkje is: *Die construction der allgemeinen Karten des Eratosthenes und Ptolemaeus aus den Quellen dargestellt*, von Friedr. Wilberg. Essen. Bädeler 1834. Zie ook Montucla, *histoire des mathématiques*. T. 1, p. 306.

Een ander werk der oudheid, dat bij de herleving van de wetenschappen niet minder in eere hersteld werd, was de *Historia Naturalis* van Plinius en verwonderlijk is het te vernemen, hoe de berigten van dien geleerde voor een Mercator en een Ortelius bij de afbeelding van het hooge Noorden, de bron waren, waaruit zij putten en aan de ontwerpers der eerste Nederlandsche ondernemingen om den doortogt door het noord-oosten naar Indië te zoeken, nog tot gids verstrekten.

In het tijdperk, waarin de val van het Westersche Rijk de hoofdgebeurtenis is en in de tijden van duisternis en ruwheid die daarop zijn gevolgd, geraakte de beoefening der aardrijkskundige wetenschap natuurlijk in een staat van verwaarloozing. Enkele overblijfselen bleven nochtans als overleveringen bewaard en terwijl reeds 1250 jaren vóór Ptolemaeus, het kompas en de wegmeter aan de Chinezen bekend waren, wisten slechts enkelen der bewoners van het Westelijk Europa nauwelijks iets van eene voorstelling der aarde, door het gebrekkige middel der zoogenaamde *Itineraria* of door de langwerpige vierkante figuren, waarop, naar het heette, de aarde was afgebeeld, door de vier Oceanen omringd en waarbij elke wiskunstige grondslag en elke verhouding der uitgebreidheden ontbraken.

In de kloosterstichtingen van Engeland en Ierland werd nog het meest in deze tijden van onwetendheid, de aardrijkskunde beoefend en het was uit die landen, dat Karel de Grootte eenige geleerden aan zijn hof ontbood, toen hij het voornemen opvatte om eene groote afbeelding der aarde op zilveren platen te doen insnijden. Maar zelfs die hoogst onvolkomen beoefening was nog een tijd van licht in vergelijking met de diepte, waarin de wetenschap allengs verder verzonk. Tot in het midden der 12de eeuw reikte de kennis niet verder dan tot de vervaardiging dier ronde kinderachtige voorstellingen, die *Orbis imagines*, waarin het Oosten naar boven, Jeruzalem of het Paradijs als het middenpunt der aarde gesteld waren.

De wetenschappen, die zich het onderzoek van de natuur in haren wijden omvang, zoowel op aarde als in het hemelgewelf, ten

doel stellen, hadden inmiddels eene schuilplaats gevonden bij de Arabieren. In het tijdperk, dat tusschen de negende en de dertiende eeuw ligt opgesloten, is de aardrijkskunde grootendeels bij dit volk van Oosterschen oorsprong beoefend en vóór den bloeitijd der Spanjaarden en Portugezen is zij nimmer in zoo groote mate verrijkt geworden. Bekend met de werken van eenen Marinus van Tyrus, van eenen Ptolemaeus en meer andere Grieksche of Alexandrijnsche schrijvers werkten zij voort, volgens de goede theorie der wiskunstige metingen en astronomische waarnemingen. Spitsvindige redeneringen of tooverachtige mededeelingen, die de vrucht van hunne warme verbeelding waren, mogen wel de uitkomsten hunner studie verontreinigd hebben; door de kennis, die zij niet alleen van den uitwendigen vorm, maar ook van de voortbrengselen der aarde zich eigen maakten, door het onderzoek naar sommige natuurkrachten, door de beoefening der astronomie en der wiskundige wetenschappen, hebben zij zich tot eene afzonderlijke school gevormd, die als het palladium mag worden aangemerkt, waar achter in de donkere middeleeuwen de wetenschap bewaard is. Wanneer men in den atlas van Joachim Lelewel, dien ik voor mij heb liggen, de kaarten aanschouwt, welke in het door mij genoemde tijdvak door de Arabieren zijn ontworpen, dan staat men verbaasd over de hoogte, welke dit volk had bereikt en van de kennis, die zij reeds van den aardbodem bezaten, toen de Latijnsche volken nog in eene diepe onwetendheid te dezen opzigte ronddoolden.

De wetenschap der Arabieren werd eindelijk onder de Westersche volken overgeplant, toen op het eiland van Sicilië Koning Rogier heerschte en deze zich met Arabische geleerden en kooplieden omringde, door wier kennis, gevoegd bij de berigten, die van de oudheid nog waren overgebleven, het *Itinerarium Edrisianum* en de beroemde in zilver gesneden afbeelding der aarde zijn tot stand gekomen, welke laatste bekend is onder den naam van de *Tabula Rogeriana Edrisiana* (1154)¹. Dit was de aanvang van eene lang-

¹ Lelewel, *Géographie du moyen âge*, T. 1, pag. 92.

zame ontwikkeling en sedert begon te midden van de onwetendheid der bevolking, in de kloosters de gedachtenkring zich uit te breiden en werden achtereenvolgens, hoezeer dan ook met groote tusschenruimten, enkele werken vervaardigd, die de beschouwing van de natuur of meer bepaald van het aardrijk tot onderwerp hadden.

Men mag niet verzuimen te wijzen op werken als den *Liber cosmographicus de natura locorum* van Albertus Grot van Bollstad en het *Speculum Naturale* van Vincent de Beauvais (1250) of het *Opus Majus* van Roger Baco (1294) en de *Imago mundi* van den Kardinaal d'Aylly (1410) wiens invloed op de ontdekking van Amerika eerst onlangs is opgemerkt. Daarnevens verschenen geschriften, gelijk de met waarheid en dwaling vermengde berigten van den monnik Ruysbroeck en andere zendelingen naar de Mongolen of de wondersprookjes van den Engelschen ridder Mandeville, tot dat eindelijk het groote en voortreffelijke werk *il Milione* van Marco Polo te voorschijn kwam (1271—1295).

De verhuizing der Grieksche letterkunde naar het Westen, vóór en tijdens de inneming van Byzantium, schonk een kostbaar voedsel aan den reeds ontwaakten zin tot beoefening der wetenschappen.

Bij de bestaande strekking, welke zich toen bij de Latijnsche volken openbaarde tot de studie der Grieksche letteren, maakte de aardrijkskunde en de aardrijksbeschrijving der ouden insgelijks een deel dier beoefening uit, en zoo werden ook de werken van Ptolemaeus, Plinius Strabo en anderen weder opgegraven. De eerste vertaling van Ptolemaeus uit het oorspronkelijk Grieksch, werd door Jacq Angelo van Florenza in 1405, voor den paus Alexander V vervaardigd en eerst alleen in afschrift, doch na de uitvinding der boekdrukkunst, door den druk in 1475 algemeen verspreid. Sedert werd dit boek zoo algemeen gemaakt, dat in het tijdsverloop van slechts ééne eeuw niet minder dan vijf-en-twintig uitgaven van de *Geographia* van Ptolemaeus het licht zagen.

Op die wijze keerde men terug tot het stelsel van Marinus van Tyrus en van Ptolemaeus om de afbeelding der aarde naar lengte- en breedte-bepaling te verdeelen, hoe gebrekkig en vol van dwaling

die verdeeling ook ware. Maar de ontdekkingen, welke nu ook niet lang uitbleven, zoo als die van de geheele Westkust van Afrika, van de eilanden daar langs gelegen, van de Kaap, de groote en geheel onverwachte ontdekking eindelijk van Columbus, het omzeilen van de Zuidpunt van Afrika, al het nieuwe eindelijk, dat het tijdvak der Conquista aan den dag bragt, wijzigde in den loop der vijftiende en zestiende eeuw de kennis van het aardrijk in zoo groote mate, dat de geleerden die in hun studeervertrek gelukkig meer dan de zee-
lieden, aan Ptolemaeus als aan een onfeilbaar geograaf hun vertrouwen hadden geschonken, in de grootste verlegenheid geraakten. Het geloovig aannemen en slaafsche nabootsen van Ptolemaeus werd door die verschillende zeetogten eerst aan het wankelen gebragt en eindelijk zoodanig geschokt, dat bij het ontzinken van den tot hiertoe vertrouwden Ptolemaeus, naar iets beters werd gezocht en allengs eene meer oorspronkelijke beoefening der geographische wetenschap zich ontwikkelde.

De dwalingen der oudheid werden daarom nog niet zoo spoedig verlaten. De gang der wetenschap was des te langzamer, omdat zij langen tijd afstuitte op de waanwijsheid van vele geleerden, die de eenvoudige uitkomsten van de ervaring der zeelieden, als voortbrengselen der onwetendheid terugwezen.

Want de traagheid der ontwikkeling sproot niet voort uit gebrek aan beoefenaars der wetenschap; het getal toch van dezen was betrekkelijk groot en er waren onder hen, die ongetwijfeld den invloed van hunne werken op de verdere beoefening der aardrijkskunde hebben doen gevoelen. Maar dit deden inzonderheid zij, die de kennis, welke door ervaring was verkregen niet geheel versmaadden uit blinden eerbied voor de geleerdheid der ouden. Onder de eerste voorbeelden van de terugwerking der zeevaart op de wetenschap wordt eene kaart gerekend, die in 1417 te Genua is vervaardigd en tot opschrift voerde: *Vera cum marino accordata descriptio*. Niet minder belangrijk zijn, als voortbrengselen der 15de en 16de eeuw, om van vele anderen te zwijgen, de kaarten van Andreas Bianco (1436), de beroemde wereldkaart van den Venetiaanschen monnik

fra Mauro (1459), de uitgave van Ptolemaeus met bijgevoegde kaarten van Donis (1470), de atlas van Joan Ruysch (1508), de landkaarten van Uebelin en Aessler (1515—1520), welke laatste aardrijkskundigen ter aanbeveling van hunnen arbeid vermelden, dat zij de plaatsen juister en geregelder gesteld hebben, in overeenstemming met de ontdekkingen hunner eeuw, de Globen van Behaim (1492) en van Schöner (1521), de werken van Castaldo (1545), van Apianus (Bienewits) (1459—1551) en van zijn leerling en opvolger Gemma Frisius. — Zoo werden in vele landen en plaatsen, zoowel in Italië als in de zeehavens van Frankrijk en in het Iberische schiereiland, in Duitschland en in Engeland, gelijktijdig de aardrijkskundige wetenschappen beoefend en hoe meer er naar eigen bevinding en volgens zelfstandig onderzoek gearbeid werd, hoe meer de vruchten der voortgaande ontwikkeling hare aanvankelijke rijpheid naderden.

Als zamenvatting van hetgeen de wetenschap omtrent de kennis van het aardrijk had opgeleverd, tot aan de helft van de zestiende eeuw, als uitkomst van eigen onderzoek, zelfstandig waarnemen en nadenken verdienen het *Theatrum orbis* van Ortelius en de atlas van Gerard Mercator bijzondere vermelding. Deze voor dien tijd zoo uitnemend schoone kaarten-verzamelingen, laten reeds door hare uitvoering verre achter zich, hetgeen tot dien tijd bestond; maar vooral de inhoud wijst de verdiensten aan van de zelfstandige studie der vervaardigers. Mercator zoowel als Ortelius deelden nog wel in vele opzigten in de dwalingen van hunnen tijd; doch omdat zij, welligt levendiger dan ieder ander, behoefte aan verbetering gevoelden, hebben zij met scherper kritiek dan anderen onderzocht, hunne plaatsen juister bepaald en niet geschroomd om bij de voorstelling van het aardrijk, zich van de overleveringen der oudheid, waar zij vermogten, los te maken. Mercator en Ortelius verzamelden de uitkomsten van de laatste metingen en onderzoekingen, pasten die toe op de kaarten van de afzonderlijke landen en vormden uit die deelen een geheel. Naarmate de ligging der landen het vereischte, volgden zij verschillende projectien, waaraan Mercator bovendien

de graadverdeeling toevoegde, hetgeen door Ortelius evenwel op zijne afzonderlijke kaarten veelmalen werd nagelaten.

Het gezag dezer kaartenverzamelingen bleef langen tijd zoo groot, dat niet alleen hetgeen sedert door Hondius en Rumold Mercator is uitgegeven als de voortzetting daarvan moet worden aangemerkt, maar dat zelfs ook in de kaarten van Janssonius en Bleau, de invloed van Ortelius en Mercator duidelijk zichtbaar is.

In de ruwe schets, welke wij tot hiertoe hebben gegeven van den gang der wetenschappen, die de beschrijving en voorstelling van het aardrijk tot onderwerp hebben, bleef nog geheel onaangeroerd het voor ons doel vooral belangrijke gedeelte, hetwelk meer bijzonder tot de zeevaart in betrekking staat. Zich over zee te bewegen van de eene plaats naar eene andere, zonder eene afgebeelde voorstelling van den weg en zonder het hulpmiddel van het kompas te bezitten, hebben zoowel de oudere volken als de ruwe Noormannen en andere zeelieden der middeneeuwen weten ten uitvoer te brengen. Langen tijd behielpen die zeelieden zich op hunne kustvaart met die hulpmiddelen, welke de waarneming van de zon, van zekere sterren, van voorwerpen op de kust of de kleur van het water, hun aanbod. Eerst toen op het einde der 12de eeuw het scheepskompas in gebruik was gekomen, kon de zeevaartkunde zich tot eene wetenschap ontwikkelen. Door dit werktuig werd men aangespoord en in staat gesteld, om meer korte en nieuwe zeewegen te kiezen. De hernieuwde beoefening der wiskunde, die o. a. de Alfonsynsche tafelen in het leven riep, de kennis van meetwerktuigen, welke, even als van het scheepskompas, uit het Oosten naar Zuid-Europa overkwam, vermeerderden nogmaals de hulpmiddelen der zeevaart. Allengs werden in den loop der 13de tot het einde der 15de eeuw in die zeer onvolmaakte meetwerktuigen verbeteringen aangebragt, waardoor men, ter bepaling van den tijd en der aardrijkskundige breedte door middaghoogten, tot de astrolabien geraakte. Het astrolabium, hetwelk Maarten Behaim in 1484 te Lissabon tot stand bragt, heeft in die dagen inzonderheid de bewondering voor die werktuigen opgewekt. Het in gebruik komen

van de log (la corredera), waardoor het meten van den gezeilden afstand minder afhankelijk gemaakt werd van de bloote gissing, leverde, in den aanvang der 16de eeuw, der zeevaart op nieuw eene belangrijke aanwinst.

Naarmate de vaart van plaats tot plaats langs de kust, sedert het in gebruik komen van het kompas, verminderde, werd ook de behoefte aan afbeeldingen der kusten in hare onderlinge verhouding en van de gesteldheid van het vaarwater meer gevoeld. Zoo heeft ook het scheeps-kompas op de vervaardiging van zeekaarten een krachtigen invloed uitgeoefend. Dat reeds voor het jaar 1286 zeekaarten in gebruik waren getuigen alle schrijvers op het gezag van zeker zeevaarkundig boek van Raimondo Lullo, eenen stuurman van het eiland Majorca, welks inwoners toen reeds groote vorderingen in de zeevaarkunde hadden gemaakt. In het midden der 14de eeuw (1339) behoorde het reeds tot de instellingen betreffende de zeemagt van Spanje, dat iedere galey des Konings minstens twee zeekaarten aan boord moest hebben.

Aanvankelijk voorzagen de zeelieden in hunne behoefte, door zelve hunne reiskaarten of portulani te teekenen, op welke zij de kusten en plaatsen stelden naar de afstanden en verhoudingen, zoo als zij die door de ondervinding van anderen of door eigen ervaring hadden leeren kennen. De afstanden werden berekend in mijlen, de graadafmeting was in den beginne onbekend en toen de Kosmografen deze afmeting weder naar de gegevens der oudheid wilden invoeren, schonken de zeelieden daaraan, en in dien tijd teregt, geen vertrouwen. De vier windstreken bleven voor de zeevaart de hoofdpunten waarnaar de koers bepaald werd en het was eene heilzame verbetering toen de zeelieden op zekere punten hunner kaarten, windrozen met daaruit strekkende kompasstreken stelden. Op die wijze werd het hun gemakkelijker hunne koerslijn te bepalen, door eene lijn te trekken in de rigting van de afgevaaren plaats naar de bestemde plaats, die rigting over te brengen op de overeenstemmende streek der naastbijgelegen roos en den afstand in mijlen af te meten.

Toen de behoefte aan zeekaarten grooter werd, beijverden ook de Kosmografen zich, om ten behoeve der zeelieden kaarten te vervaardigen. Zoo leverden Majorca, Genua, Venetie, Spanje en Portugal achtereenvolgens de meeste en de beste zeekaarten.

Als hoogst belangrijk overblijfsel van deze thans schier geheel verloren kaarten, verdient genoemd te worden de zoogenaamde *Tabula Catalana*, *Mapa Mondì*, *Image del Mon.* (1375—1378), van welke Lelewel in zijnen atlas eene copij op verkleinde schaal mede deelt.

De zeetogten der Genuezen en Venetianen, welligt ook die der zeevaarders van Dieppe en Rouaan, meer bijzonder de aanhoudende ondernemingen der Portugezen in den Oceaan, langs de Westkust van Afrika, vormen eene reeks van ontdekkingen in het *mare tenebrosum*, die in de 14de en 15de eeuw de kennis der aarde van jaar tot jaar hebben verrijkt.

In dit tijdperk, hetwelk aan de grootere ontdekkingen van Columbus, Vasco de Gama, van Magelhaen en aan de geheele Conquista voorafging, is Hendrik Navigator de hoofdfiguur, niet alleen door de zeetogten welke hij deed ondernemen, maar ook door de stichting van de zeevaartkundige school te Sagres (1415). Deze instelling oefende inzonderheid eenen overwegenden invloed uit op den stand der zeevaartkunde, toen daaraan door de begunstiging van den Portugeeschen infant en van den Koning Alfonsus V, de voornaamsten van hen, die te dier tijde in het Zuidelijk Europa in die wetenschap uitblonken, verbonden werden.

Langen tijd heeft men de vinding en vervaardiging van de zoogenaamde platte kaarten als uitkomst beschouwd van de studien der zeevaartkundige school te Sagres, onder het beleid van den infant Henricus. Sedert heeft men die zienswijze verlaten en de opmerking gemaakt, dat geruimen tijd voor de instelling dier school, reeds kaarten of portulani bestaan hebben, welke geene bolvormige of cilindrische voorstelling van de bekende aarde gaven. De geheimhouding, welke bij de Portugezen alles wat tot hunne zeevaart betrekking had omsluijerde, bedekt ook nu nog voor een groot deel de kennis

van den gang der wetenschap bij dat volk. Als zeker evenwel mag men aannemen, dat in het laatste gedeelte der 15de en in den aanvang der 16de eeuw de toepassing der breedteverdedeling op de zeekaarten is ingevoerd. Aanvankelijk bepaalde men zich tot het stellen van de evenachts-lijn. Na 1495, toen Paus Alexander VI de wereld oostelijk en westelijk verdeelde tusschen Spanje en Portugal, wederzijds van den meridiaan, welke over de *Insulae Fortunatae* getrokken werd, ontstonden langzamerhand de pogingen om van daaruit ook tot lengtebepalingen te geraken. De beroemde kaart van Toscanelli (1484), welke aan Columbus tot gids op zijne eerste reize gediend heeft en de weinig minder belangrijke kaart van den stuurman, welke den ontdekker van de nieuwe wereld vergezelde, Juan de la Cosa (1500), en de *Charta Hydrographia Portugalensium* (1501—1504), leveren van deze voortgaande verbetering het bewijs ¹.

Langs dien weg is men gekomen tot de zoogenaamde platte zeekaarten, welke bestaan uit een regthoek, waarvan de opstaande zijden zijn verdeeld in het voor te stellen aantal gelijke deelen als graden der breedte, en de basis op gelijke wijze in graden der lengte is afgedeeld. Als men nu de parallelen en meridianen als lijnen door die deelpunten evenwijdig aan de zijden des regthoeks doortrekt, wordt de geheele oppervlakte van de kaart in een aantal regthoeken verdeeld, welke een net vormen waarin de begeerde voorstelling der aarde of een gedeelte daarvan, op hare behoorlijke ligging wordt afgeteekend. Voorts waren die kaarten voorzien van de noodige windrozen en streken en van eene mijlschaal uitdrukkende het aantal mijlen, hetwelk in ééne graad begrepen is. In vele oude platte kaarten vindt men intusschen de graadafmeting nog niet uitgedrukt, omdat door de zee-lieden en in die tijden veelal teregt, geen vertrouwen werd gesteld in de bepalingen van lengte en breedte, zoo als die op de kaarten

¹ A. von Humboldt, *Examen critique de l'Histoire de la Géographie du Nouveau Continent*. T. 1, pag. 213 en 233 en T. V; ook de *Atlas* van Joachim Lelewel.

waren aangegeven. Het wantrouwen der zeelieden sproot inzonderheid daaruit voort, dat vele Kosmographen van den tijd der Renaissance een blind geloof bleven schenken aan de plaatsbepalingen van Ptolemaeus, welk geloof door de zeelieden niet gedeeld werd, omdat zij op hunne zwerftogten bij ondervinding geleerd hadden, dat de bepalingen dier geleerden volstrekt in tegenspraak waren met de ervaring. Om slechts één voorbeeld te noemen: de Kosmographen verkregen als uitkomst der bepaling van Ptolemaeus, Byzantium op 45° , Tunis op 52° breedte, terwijl de ondervinding aan de zeelieden tot uitkomst gaf, als zij hunne afstanden in mijlen tot graden herleidden, dat Byzantium op 41° , Tunis op 57° lag¹. Die strijd tusschen wetenschap en praktijk duurde voort, gelijk wij reeds vermeld hebben, tot dat in den loop der 16de eeuw eindelijk de schijngeleerdheid voor de uitkomsten der waarnemingen en der ondervinding het veld voor goed begon te ruïnen. De groote ontdekkingen der Spanjaarden en Portugezen in de 16de eeuw, de stoute ondernemingen der Nederlanders naar het hooge Noorden en de eerste togt onder Houtman naar Indie zijn niettemin met behulp der zoogenaamde platte kaarten volbragt.

Gedurende geruimen tijd hebben de zeelieden zich van geteckende zeekaarten bediend, ook toen de gegraveerde landkaarten van Mercator en Ortelius reeds het licht hadden gezien. Nederland wordt als het land genoemd, alwaar de eerste op koper gegraveerde zeekaarten zijn verschenen. Deze waren de zoo belangrijke verzamelingen van Lucas Jansz. Waghenaer, welke voortgezet werden door den beroemden Willem Barentsz, die eenige weinige weken vóór hij zijn stouten togt naar het noorden ondernam, de uitgave bezorgde van een zeekaarten-boek der Middellandsche zee.² Intusschen bevatten deze kaartboeken geene andere dan platte kaarten.

¹ J. Lelewel, Géographie du moyen âge. Tome II passim.

² Omtrent de zeekaarten van Waghenaer en Barentsz vindt men in het hierachterstaande stuk No. II, meer bijzonderheden. Aan Willem Barentsz was reeds op den 19 Mei 1594 octrooi gegeven tot het uitgeven van

Hoe schoon en voor hunnen tijd naauwkeurig deze kaarten ook waren, gevoelde men niettemin het gewigtige nadeel van de platte kaarten. Want de platte kaarten stellen de aarde voor op eene wijze, welke strijdig is met de ware gedaante van den aardbol. Op zoodanige voorstellingen staan de graden der lengte over den geheelen aardbodem even groot afgebeeld en dit is verre van met de waarheid overeen te stemmen. De meridianen toch, loopen in werkelijkheid allen in de polen te zamen, zoodat de lengtegraden van de evenachstlijn tot aan de polen gedurig in grootte afnemen en eindelijk zelfs nul worden. Voor gedeelten van den aardbodem, die slechts een onaanzienlijk getal graden van de evenachstlijn verwijderd liggen of voor gedeelten van zeeën of voor de afbeelding van havens, welke geen groote breedteuitgestrektheid hebben, zijn de platte kaarten voldoende en worden zij, in die gevallen ook nog tegenwoordig gebruikt ¹. Naarmate nu de groote reizen menigvuldiger werden en ten gevolge van die, de kennis der aarde vermeerderde, terwijl de onvolkomenheid der bestaande hulpmiddelen des te sterker in het oog viel, werden ook in die mate de gebreken, welke aan de platte kaarten eigen zijn, levendiger gevoeld en werd de behoefte aan verbetering meer en meer dringend.

Mercator is de eerste geweest, en deze prioriteit is nog door niemand ontkend, die een middel tegen het gebrek der platte kaarten gevonden en aan den dag heeft gebragt, toen hij in het jaar 1569 zijne groote kaart: *Nova et aucta orbis terrae descriptio ad usum navigantium accomodata*, in het licht gaf.

De uitvinding van Mercator is nog heden ten dage als de eenige

---

Middellandsche zeekaarten, welke begonnen dáár, waar Luc. Jansz. Waghenac die gelaten had. Zie acten-boek Staten-Gener. 1589—1602 en vergelijk Lelewel, Tome II, pag. 197 en Epilogue, page 235. Moll, vroegere zeevogten, pag. 27 en Tijdschrift voor het zeezezen van Pilaar en Obreen 1846, 6de deel, 1ste stuk. Van deze belangrijke kaartboeken bevinden zich op het Rijks-archief verschillende exemplaren.

¹ J. C. Pilaar, Werkdadige Stuurmanskunst. 1° Deel, 2de Boek.

ware in gebruik en draagt dan ook te zijner eere den naam van Mercator's projectie. In deze kaart werden de parallelen en meridianen even als op de platte kaarten, door regte en onderling loodrechte lijnen voorgesteld. De graden der lengte hebben eveneens over de geheele kaart dezelfde grootte als een graad des aequators; maar de breedtegraden wassen in dezelfde rede, naar welke de lengtegraden op den aardbodem afnemen, zoodat in ieder gedeelte van de kaart eene behoorlijke verhouding tusschen de lengte en breedtegraden behouden blijft. Door deze inrigting van de kaart werd wel het hoognoordelijke gedeelte des aardbodems buitengewoon uitgerekte voorgesteld; doch tegen dat bezwaar voorzag Mercator, door aan den voet van zijne kaart het Noorden der aarde op eene zoogenaamde poolprojectie tot 70° NBdt. af te teekenen.

De eerste, die na Mercator eene algemeene kaart met wassende graden in het licht zond, was zekere Bernardus Puteanus uit Brugge afkomstig, een overigens weinig bekend kaartenmaker; doch wiens werk in het jaar 1579 in Engeland niet minder dan dat van Mercator opgang maakte en waarvan men eene beschrijving, even als van de kaarten van Mercator, in een zeer zeldzaam werkje in 1589 te Londen uitgegeven, vinden kan ¹.

---

¹ De titel van dit werkje, hetwelk zich op de Koninklijke Bibliotheek te 's Hage bevindt en mij door de zoo algemeen en teroegt geroemde welwillendheid van de heeren Holtrop en Campbell werd ter hand gesteld, luidt: *A briefe Description of Universal Mappes and cardes and of their use: and also the use of Ptolemey his tables etc. Newly set forth by Thomas Blündeville, of Newton Plotman in the Countie of Norfolk.* Gent. London, printed by Roger Ward, for Thomas Cadman. Anno 1589. 4to. Op blad C I. treft men de beschrijving aan van de kaart van Mercator en van Putcanus.

De groote kaart van Mercator „*ad usum navigantium*” in 1569 uitgegeven, is mede zeer zeldzaam geworden, één exemplaar bevindt zich, zoo ik mij niet vergis, op de Keizerlijke Bibliotheek te Parijs. J. Lelewel geeft eene verkleinde copy dezer kaart achter het eerste deel van zijne *Géographie du moyen-âge*, terwijl als bijlage tot het 2de deel, door den schrijver gegeven wordt: „*les inscriptions des compartiments de la carte de Gérard Mercator*,” en daarin vindt men de beschrijving, welke Mercator zelf omtrent zijne nieuwe projectie mededeelt.

Montucla en anderen en in navolging van dezen ook de Nederlandsche hoogleeraar Moll, beweren dat Mercator niet zou geweten hebben, op grond van welke mathematische regels, het wassen der breedtegraden berust, niettegenstaande hij de eerste geweest is, bij wien dat denkbeeld is opgekomen en die het ten uitvoer heeft gelegd. Evenzoo zou dit dan ook het geval zijn geweest met Puteanus van Brugge. Hoewel het gewaagd is met mannen van dat gezag, als die ik noemde van gevoelen te durven verschillen, moet ik toch den twijfel opperen of niet veelmeer Mercator de noodige mathematische grondregels voor zijn stelsel wel degelijk geweten heeft, maar die niet heeft openbaar gemaakt. Zoodanige handelwijze ligt geheel in den geest van zijnen tijd. Te dier tijde werd elke ontdekking op wetenschappelijk gebied, door hem die de ontdekking gedaan had, in zeker geheimzinnig ombulsel gehouden en niet ieder geleerde van die dagen wenschte zich van den sluijer te ontdoen, waarmede men toen schier alles, wat tot sterrekundige en wiskunstige wetenschappen in betrekking stond, plagt te bedekken en waardoor men juist des te grooter indruk op de menigte maken kon. Hoe toch heeft anders Mercator zijn stelsel in praktijk kunnen brengen, indien hij de theorie waarop het rustte niet gekend heeft? Wat hiervan ook zijn moege, ook ingeval Mercator den grond zijner projectie heeft gekend, hij heeft dien nimmer duidelijk en mathematisch aan den dag gebracht, noch de middelen en berekeningen medegedeeld door welke men wassende kaarten kan vervaardigen. Het is aan deze omstandigheid toe te schrijven, dat hoe groot de indruk ook moege geweest zijn, welke de algemeene kaart van Mercator bij hare verschijning heeft te weeg gebracht, de wassende kaarten niet in gebruik zijn gekomen en die uitvinding welligt in de duisternis zou zijn teruggezonden door gemis aan kennis om zoodanige kaarten te vervaardigen, zoo niet Edward Wright in Engeland de gronden had aangewezen, waarop de projectie der wassende kaarten rustte. In een thans zeldzaam geworden werk, getiteld: *Certain errors in Navigation detected and corrected* bij Edw. Wright, 1599,

toonde deze schrijver voor het eerst in het openbaar aan, waarop de theorie der wassende graadkaarten rustte. Hij bewees namelijk, dat als men den meridiaan in een zeker aantal kleine deelen verdeelt, bij voorbeeld zoo als Wright in de eerste uitgave zijns werks van 10 tot 10 minuten of zooals in de tweede uitgave van minuut tot minuut, alsdan de afstanden tusschen die deelpunten, naarmate men zich van den aequator verwijderd, grooter worden in dezelfde verhouding waarin de secanten der breedte wassen. Door voortdurende optelling dier secanten berekent hij verder zijne vergrootende breedtetafels, door middel van welke het mogelijk wordt een kaartnet voor de wassende kaarten te vervaardigen ¹.

Vóór dat Wright zijne berekeningen en zijne theorie in het licht had gezonden, waren die, volgens zijne eigene getuigenis, reeds hier te lande bekend geworden en wel op eene wijze, die zoo zij de groote bescheidenheid onzer landgenooten niet in het beste licht stelt, toch bewijs levert van de groote bedrijvigheid en handigheid van één hunner. Jodocus Hondius namelijk, had tijdens zijn verblijf te Londen als kaartsnijder, door bemiddeling van vrienden het handschrift van Wrights werk ter lezing ontvangen, onder belofte van hetgeen daarin geopenbaard werd niet te zullen verspreiden. Jodocus Hondius schijnt na zijne terugkomst in Nederland niet in allen opzichte aan die belofte getrouw te zijn gebleven, maar op eene groote wereldkaart en op eene andere van Europa, in de Latijnsche taal den inhoud te hebben medegedeeld van het IVde hoofdstuk van Wrights werk, hetwelk handelt over: *« Another way for graduating the meridian of a generall sea chart »* ².

¹ Het werk van Wright, althans de vroegere uitgaven er van, zijn sedert lang zeldzaam geworden; de ontwikkeling van het stelsel van Wright vindt men in Ch. II, pag. 12—20, de vergrootende breedtetafels van pag. 21—112, en over het gebruik dier tafels enz. in Ch. III, pag. 113—116, Ch. IV, pag. 116, Ch. V, pag. 118, van de uitgave van 1610, printed by Felix Kingston, London.

² Zie het werk van Wright in *the preface to the reader*, pag. 13, alwaar Wright omstandig de handelwijze van Hondius verhaalt en twee brieven

Maar nog een ander Nederlander heeft, vijf jaren vroeger dan Ed. Wright, kaarten volgens de Mercators projectie weten te vervaardigen. Reeds op den 12 September 1594 vroeg en verkreeg Ds. Petrus Plancius octrooi van de Staten-Generaal « voor al zulke » nieuwe vormen van zeekaarten als hij Plancius had gepractiseerd, » in welke de drie zijden des triangels goed en opregt zijn, » doordien de graden der breedte daarin hunne natuurlijke proportie hebben met de graden der lengte: » dat is in korte woorden, zeekaarten met wassende graden.¹ Het is mij niet mogen gelukken, één enkel exemplaar van genoemde kaarten van Plancius op te sporen, maar wel is mij het bewijs voorgekomen, dat op den tweeden scheepstogt naar Indie, onder den admiraal van Neck, in welchen togt Plancius zoowel door zijne wetenschappelijke bemoeijingen als door geldelijke belangen zeer gemengd is geweest, kaarten met wassende graden gebruikt zijn. Men vindt namelijk in een manuscript-journaal, dat waarschijnlijk gehouden is op het schip *Vriesland*, behoorende tot de vloot van van Neck onder dagteekening van den 26 Julij 1598, dat is, één jaar vóór de uitgave van Wright, aangeteekend: « die cabo de boā Esperanza » leyt op 57 gr. der lengte, uitwysende de *caerte met wassende » graeden.* » In het belangrijk *tractaat over de Oost-Indische scheepvaart*, hetwelk waarschijnlijk omstreeks 1599 en 1600 door Plancius is te zamengesteld², vindt men eveneens bewijzen, dat de wassende graadkaarten toen reeds in gebruik waren. De dagboeken van Jan May in 1611 en van de schippers der schepen Nassau en Brockerhaven in de jaren 1626 en 1628 gehouden, maken insgelijks meermalen melding van de kaarten met was-

---

van Hondius mededeelt, in welke deze zich over die daad verontschuldigt. De invloed en achting, waarin Ed. Wright door zijn werk gekomen is, zijn hierdoor evenwel niet verminderd; de bewijzen daarvan treft men nog aan in den fraaijen zee-atlas van van Loon, 1666, op welks titelblad het portret van Wright naast dat van Pedro de Medina prijkt. — De kaarten van Hondius, hierboven genoemd, heb ik nooit gezien.

¹ Zie onder de hierachter gedrukte stukken n°. II, onder Plancius.

² Zie hierachter het stuk n°. III.

sende graden. Uit een en ander meen ik de bewijzen te hebben geleverd, dat men in Nederland, zoo al niet vóór, althans gelijktijdig met Wright wassende graadkaarten wist te vervaardigen en dat het dus geheel onjuist is, wat Montucla in het eerste deel, pag. 613 van zijne *Histoire des Mathématiques*, volgens de vrij algemeene gewoonte der Franschen om zich zelve aan het hoofd van iedere vooruitgang te plaatsen, aanvoert, dat de zeelieden van Dieppe omstreeks 1650 de eersten geweest zijn, die de wassende graadkaarten in algemeen gebruik bragten.

Hoewel er dus door het bovenstaande bewezen is, dat reeds sedert 1598 hier te lande wassende graadkaarten gebruikt zijn, moet men zich evenwel niet voorstellen, dat het gebruik dier nieuwe kaarten zóó vroeg algemeen is geweest. Integendeel deze, gelijk elke nieuwigheid vond tegenstand, de oude stuurlieden scholden de jongeren voor wijsneuzen en vermakelijk is het de verontwaardiging der ouderwetsche zeerobben op te merken, welke doorstraalt in hunne geschrevene journalen of welke men duidelijk vindt uitgedrukt in werkjes over de zeevaart, gelijk in het Gulden zeeghel en anderen. De wassende graadkaarten hadden dan ook toen ter tijd niet die volmaaktheid, welke zij later verkregen hebben, en nog langen tijd was en bleef de platte kaart het geliefkoosde hulpmiddel van den zeeman. Ook zij, die meer ontwikkeld en minder bevreesd voor nieuwigheden waren, gebruikten naast de wassende graadkaart nog lang de platte kaarten, waaraan zij gehecht en waarop zij meer bekend waren.

De voor- en nadeelen van de platte en wassende kaarten werden in die tijden het onderwerp van strijdschriften tusschen de deskundigen. In een aanhangsel hetwelk Michiel Coignet aan het bekende werk van Pedro de Medina toevoegde en uitgegeven werd bij den, in zoo vele opzigten verdienstelijken, uitgever Cornelis Claesz te Amsterdam (1598), tref men een betoog aan over de nadeelen der platte kaarten. Bij dienzelfden uitgever verscheen in 1602 een belangrijk en nu zeldzaam boekje, getiteld: 't Gebruick van de zeecaerten, door Doctor Thomas Hood, hetwelk onder

anderen eene philippica tegen de platte kaarten behelsde, waartegen de oude platte kaarten een warm verdediger vonden in Jan Hendricx Jarichs van der Ley, in zijn Gulden zeeghel des grooten zeevaerts, Leeuwarden 1615. Terwijl het gezag der wassende kaarten alzoo nog betwist werd en deze nog verre waren van in algemeen gebruik te zijn, zocht men in andere middelen hulp tegen het nadeel der platte kaarten. Daartoe gebruikte men inzonderheid de globen en de zoogenaamde gebulte kaarten, omdat men althans op die voorstellingen, de aarde in haren natuurlijken vorm vond afgebeeld. Het werd alzoo van groot nut geacht die globen te vergrooten en op allerlei wijzen te verbeteren. Hier te lande waren twee lieden, die beiden beweerden, dat zij zich te dezen opzigte bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt. Zij waren, Florentius van Langeren en Jodocus Hondius, wier gelijktijdige werkzaamheid zelfs tot grooten onderlingen naijver aanleiding gaf. Van Langeren beweerde te onregte, dat hij de uitvinder der globen was en in eene aanvraag om octrooi aan de Staten-Generaal in 1592 gerigt, zeide hij, dat: « zijne wereltclooten alle anderen voorgaende in correctie » te boven gingen, onberoemelyck gesproken, waardoor sommige »schepen uyt dese landen alreede gevaren syn naer Cabo de »Fernambuco in Brasilia tot Sint Thomé onder de linie, isle de »Principe ende andere plaatsen, veel bequaemlycker dan eene »der pascaerten» ¹ Jodocus Hondius, die de bewering van van Langeren als enkel aannatiging voorstelt, zegt van zijnen kant dat hij «hy eenige jaren gestudeert hebbende, in de goede letteren »hy hem selven begeben hadde tot cenige vrucht van syne studien, ende aengegrepen de konste van kaerten te snyden; geïnstruerct synde van diversche geleerde mannen in de fundamenten »der geographia, zoodat hy zooveel te weeggebracht had, dat hy »diversche werken voor dese (i. e. vóór 1597) in het licht gegeven hadde, ende eenige aan de Staten-Generaal over omtrent

¹ Actenboek der Staten-Generaal, fol. 62. Anno 1592, 9 September.

»2 jaren hadde gedediceert, die sonder jactantie gesproken, van
 »vele geleerde mannen seer geprezen werden en onder anderen
 »dat hy in Engeland diversche globen over omtrent 10 jaren
 »ende daernaer gesneden hadde, waarvan eenighe de grootste
 »waren, die ooit in 't licht by druk waren gekomen, gedediceert
 »aen de Majesteit van Engelandt, welke Zyne Excellentie van
 »hem hadde gecocht voor de beste, die ooit gemaect waren
 »geweest.»

Volgens zijn zeggen, had hij het daarbij niet gelaten, maar
 »alsoo de ervarentheit dagelix leert, ende ook de werelt meer
 »en meer beseylt en ontdekt wordt, had hy ook alle neerstig-
 »heit aangewend, om alle dingen op zyn perfixst te brengen
 »en alle nieuwe ontdekkingen van landen, door diversche natien
 »geschiet te vergaderen en daaruit eene nieuwe globe te ver-
 »vaardigen, waarin hy niet alleen vorige fouten van diversche
 »autheuren, gelegen eensdeels in strekkingen van landen, linien
 »van den compasse en diergelycke had gebeterd; inaar ook alle
 »nieuwe ontdekkingen daerop gebragt ¹.»

Houdius verkreeg voor•de uitgaven van zoodanige aardglobe

---

¹ Hieruit ontstond groote twist tussehen de van Langerens en Hondius. De eersten beweerden dat door het octrooi aan Hondius verleend, hun, door een gelijk octrooi vroeger verkregen regt verkort werd. De zaak werd van weerszijden voor de Staten-Generaal schriftelijk bepleit. Deze hooge vergadering verwees partijen naar de magistraat van Amsterdam. De van Langerens droegen er bij den officier van deze stad op aan, dat hij met geweld hun privilegie zou handhaven „ende violentelyk de platen ende „andere gereetschap uit den huysse van Hondius soude halen, maer den „officier betoonde meerder discretie.” Het blijkt niet welk einde deze twist gehad heeft. Ik vond echter op het Rijks-Archief eene niet onbelangrijke „apologie ofte verantwoordinge” van Hondius, bij welke als bijlage gevoegd was zekere „onderrichtinge van sul'ex als Hondius vernieut hadde op syne globe,” die ik belangrijk genoeg geacht heb om achter deze mededeelingen te doen afdrukken. Overigens vergelijkte men nog „de Verhandelingen en berigten over het zeewezen van Tindal en Swart, nieuwe volgorde,” Vde deel, 1ste stuk, pag. 87. Men vindt ook nog eenige bijzonderheden over Jodocus Hondius bij Chr. Kramm, De levens en werken der Nederl. kunstschilders. Amsterdam. Gebr. Diedrichs, 1858. Deel III, pag. 720, in voce Hondius.

van de Staten Generaal, octrooi voor den tijd van 10 jaren ¹.

Behalve de Globe werd omstreeks dezen tijd nog een ander hulpmiddel tegen het gebrek der platte kaarten uitgedacht. Een inwoner van Amsterdam, Adriaan Veen genaamd, beroemde zich in 1594, kaarten, door hem gebulte kaarten geheeten, te hebben uitgevonden, door «welke men kon ontgaen alle fouten die de »platte pascaerten uit hare platte natuere noodwendigh medebren- »gen.» De gebulte kaarten van Adriaan Veen maakten bij hare verschijning vrij wat geruchts in Nederland, zij werden bevoorregt met een octrooi door de Staten Generaal, die den vervaardiger aanspoorden om binnen zekeren bepaalden tijd gebulte kaarten te vervaardigen, welke de voorstelling der aarde tot aan de rivier van Bantam moesten leveren.

De Algemeene Staten schijnen zelfs zoo veel gewigt aan deze kaartbewerking te hebben gehecht, dat zij tot den jare 1611 daarvoor een jaargeld van / 500 aan Veen hebben toegelegd.

Het is evenwel merkwaardig, dat niettegenstaande de groote belangstelling, welke deze soort van kaarten toen hebben opgewekt, zij thans geheel vergeten en verloren zijn geraakt, zoodat men niet eens met zekerheid meer zeggen kan, hoedanig die gebulte kaarten zich vertoonden en men zelfs beweerd heeft, dat wel het plan zou hebben bestaan, om zoodanige kaarten uit te geven, maar dat zij nimmer het licht hebben gezien ². Die bewering evenwel wordt weersproken door verschillende plaatsen uit zeejournalen en gedrukte werken. Onder anderen bleek het mij, dat gebulte kaarten in 1598 op den togt naar Rio de la Plata en op togten, welke Moucheron deed ondernemen, gebruikt zijn, terwijl Thomas Hood in zijn werk over het gebruik

¹ Resol. Staten-Generaal 31 Oct. 1598. Zie hierachter n°. II der stukken.

² De heer Frederik Muller te Amsterdam, aan wien wel niemand eene uitgebreide bibliographische kennis op dit gebied zal ontzeggen, heeft de kaarten en bijbehorende geschriften van Adriaan Veen nimmer ontmoet, en ook hij was aanvankelijk van meening dat deze kaarten nimmer in het licht gegeven waren.

der zeekaarten en Hendrik Jarichs van der Ley in het Gulden zeeghel, van de gebulte zeekaarten met bijbehorende geschriften spreken, als van zaken die door den druk algemeen bekend zijn.— In zijne aanvraag om octrooi beschrijft Adriaan Veen zijne kaarten op deze wijze: »dat hy door naerstig onderzoek, groote kosten »ende arbeyt de wetenschap om pascaarten naer de proportie »van de *rondheyt des aardbodems* ende van de *ronde streken* gevonden heeft, by de welke de principale hoeken van de landen »op hare regte hoogte, lengte, cursen ende mylen afgebeeldet »worden, met aenwysinge hoe deselve van malkanderen gelegen »zyn, mitsgaeders gemaect (heeft) seker boek geïntituleerd de »Napasser waarin by forme van conferentie aangewesen wordt, »wat de voornaemste schryvers ende stuurlieden in hare lees- »caerten ende pascaerten van hoogte, kursen ende mylen hebben »gescreven, hoe zy vercierien en hoe des eens autheurs leescaerte »met descelfs pascaerte differeert¹.»

Toen Adriaan Veen op den 11 Junij des jaars 1597 verlenging van zijn octrooi verzocht, gaf hij nog te kennen, dat hij « twee » gebulte paskaarten d'eene van het Westen en de andere van het » Oosterwater voorgenomen had te maken, dat hij na drie jaren » arbeids de westercaerte en het boek getiteld de Napasser in druk » gereed had, met een instrument om te passen op die ronde » kaarten, bij hem genaamd de zeepasser, met een kort tractaat » van 't zeeboekhouden en van de manier van passing op de gebulte caerte en dat hy de oosterkaerte nu ook volkomen met » de penne had getrokken.» Zijn verzoek om verlenging van zijn octrooi werd hem toegestaan, zoodat Veen nu voor een 20tal jaren octrooi had, om alleen in de Vereenigde Nederlanden uit te geven » gebulte landkaarten en gebulte zeekaarten van allerlei soorten » mitsgaders zijne boeken, geïntituleert de napasser, tractaat van » 't zeeboekhouden, de manier van passen op de gebulte kaarten » en het instrument de zeepasser met de *papierven* formen tot

¹ Acteboek 12 September 1594.

„deze gebulte kaarten dienende.» Omdat deze kaarten en geschriften geheel verloren zijn, kan men alleen bij gissing opmaken, welke de middelen zijn geweest, welke Veen gebruikt heeft om de gebreken der platte kaarten te verhelpen. Het komt mij voor, dat zijne gebulte kaarten niets anders zijn geweest, dan groote segmenten van globen, welke segmenten in afwachting van het algemeen worden der Mercators projectie, althans eene plastische voorstelling gaven van de vernaauwing der lengtegraden. Niets anders ten minste kan ik uit het gelijktijdige werkje van Thomas Hood, «'t gebruik van de zeeqaarte» bij Corn. Claesz. in 1602 uitgegeven, opmaken, waar die schrijver omtrent de gebulte kaarten op pag. 14 o. a. zegt: «De gebulte kaarten worden met »waarheijt ooc stucken van globen genaent, alsoo een zeker »prince seer geleert in de mathematische consten gevraegt sijnde »oft hij eenige instructie begeerde om dese gebulte caerten te »verstaen, seer wel geantwoord heeft al lachende, isser dan yet »nieus in dese, dat in de globen niet en is, daerby voegende dat »het maer een stuck van eene globe was.» Verder in zijn werk, vermeld Thomas Hood nog, dat Jacobus Severtius getuigt dat «over »vele jaren zijn gepractiseert zekere deelen van globen waarin de »custen des lands in een groot bestek mogten getrokken worden, »maar alsoo dese seer weinig lands kunnen begrypen, en dat »zij zeer vele andere veranderingen hebben, zoo wierden zij »terstond verlaten, nochtans,» voegt hij er bij, waarschijnlijk doelende op Adriaan Veen, «zijn ze nu een jaar of 2, 5 wederom »hervat en van velen zeer geprezen¹.»

¹ Ik heb mij veel moeite gegeven om van deze gebulte kaarten, hetzij eene afbeelding, hetzij eene volledige beschrijving te bekomen; doch ik ben daarin niet naar wensch geslaagd. Naar aanleiding van de aangehaalde woorden van Hood, had ik gehoopt, dat ik in het werk van Severtius: „de orbis catoptrice seu mapparum mundi principiis, Parisiis apud Ambrosium Drouard 1598” iets naders over deze deelen van globen zou hebben gevonden. Dien niet zeer gemakelijken foliant heb ik evenwel zonder vrucht doorgebladerd. Maar in het Gulden zoeghel des grooten zeevaerts van Hendrick Jarichs van der Ley. Leeuwarden, bij Abraham van den Rade, 1615, vond ik aangehaald eenige zinsneden uit het werkje

Zoo als te voorzien was, hield de zoogenaamde uitvinding van Adriaan Veen geen stand, maar verviel zij geheel, zoodra men in staat werd gesteld om op wetenschappelijke gronden en berekeningen zeekaarten naar de projectie van Mercator te vervaardigen.

De verdiensten van aan de zeelieden hier te lande de wassende graadkaarten bekend te hebben gemaakt en die in gebruik te hebben gebracht, behoort aan mannen als een Jodocus Hondius en Petrus Plancius te worden toegekend, want door de bemoeijingen van dezen zijn reeds, zoo als wij gezien hebben, op de tweede reize naar Oost-Indie in 1598 wassende graadkaarten in gebruik geweest.

Niet minder wenschelijk dan het bezit van goede zeekaarten werd bij het ondernemen van verre togten de kennis geacht, om te bepalen waar men zich op zee bevond. Sedert langen tijd reeds, maar inzonderheid sedert men van Europa naar Indie en Amerika stevende,

---

van Adriaan Veen zelve, en wel deze woorden: „de pascaerten die „specialycken tot passinge worden ghemaect om de hoogten, langten, cours „ende mylen daerop af te meten ende door 't failgeren van welke, lijf, „schip ende goet pericliteert, daer is voorwaer al te veel aengeleghen, „dat men die op de ouden platte voet soude laten heenloopen, als men „eenichsins raet wete, om deur Bultachtige pascaerten met ronde streecken, „te ontgaen alle fouten, die de platte pascaerten nyt hare platte natuere „nootwendich medebrenghen, soodat het platte van 't ronde meer als twee „octaven verschelende op de platte formen niet afgemeeten noch vergeleeken „kan worden, als het vernauwen der meridianen ofte verkortinge der „graden Longitudinis geensins lydende etc.” Hieruit kan men opmaken dat het stelsel van Adriaan Veen niet gelijk was aan dat van Mercator, want bij Mercator worden juist geene ronde streken gevonden. Nogtans vindt men in het bekende boekje van Willem Meerman, getiteld: *Comoedia Vetus* of *Bootmans praetje*, uitgave van 1732, eene lijst van verklaringen van sommige scheepstermen, welke in het boekje voorkomen, en daaronder ook eene definitie van gebulte kaarten, volgens welke, gebulte kaarten niet anders, dan kaarten naar Mercator's projectie zouden zijn. Daarbij is gevoegd de afteekening eener platte en eener gebulte kaart. Die afteekening is evenwel niet anders dan eene figurative voorstelling op geene mathematische gronden rustende. Georgius van Zonhoven, die deze uitgave van 1732 bezorgde, schijnt de auteur dezer foutive oplossing. In de uitgave van 1612 van de *Comoedia Vetus* wordt dan ook deze, geheel onjuiste, verklaring niet gevonden. Hiermede vervalt dan ook de verklaring van gebulte kaarten, welke in de Navorscher van Julij 1860, pag. 204, gegeven is.

had de zeeman behoefte gevoeld om te kunnen bepalen, waar hij met zijn schip geplaatst was. De breedte op zee bepaalde men voldoende volledig door de hoogte te nemen, door middel van eenvoudige astronomische werktuigen en daaruit werd dan de lengte bij inductie en naar gissing opgemaakt, dikwerf geheel verwaarloosd.

Maar het scheen alsof de behoefte aan naauwkeuriger lengtebepaling nooit levendiger was gevoeld dan op het einde der 16de en in de eerste helft der 17de eeuw, want nooit is er met meer ijver en volharding naar de bevrediging dier behoefte gestreefd, dan in die dagen. Van daar dan ook, dat in die tijden, waarmede wij ons hier bezighouden, niet één, maar onderscheidene wiskundigen zich opdeden, welke beweerden de middelen te hebben gevonden om Oost en West te vinden of zoo als men zich nu zoude uitdrukken, om te bepalen de lengte op zee.

Reeds Gemma Frisius wist, dat men de lengte bepalen kon door het verschil van tijd tusschen twee meridianen op te geven¹; maar de berekening van dat verschil op zee was juist wat men zocht en niet vond, bij gemis aan juiste gegevens van den tijd onder die meridiaan, welke met den tijd van de meridiaan waaronder men, op het oogenblik der berekening, zich bevond, dat verschil kon aantoonen. Om tot die uitkomst te geraken zien wij een aantal beoefenaren der wis- en zeevaartkunde hier te lande, in die tijden zich opdoen als o. a. Mathijs Syeverts, Simon van der Eyck, van der Straten, Reynier Pietersz. van Twisch en Petrus Plancius², die allen beweerden, dat zij de middelen gevonden hadden om de lengte met juistheid te bepalen. En zoo al de latere wetenschap die pogingen als ijdel voor dat doel of als onvolkomen heeft ter zijde

¹ Zie *Cosmographia Petri Apiani* (Bienewitz) per Gemmam Frisium, 1550, Antverp., Caput VII, de longitudine terrestri, fol. 7, vso. en *Libellus de locorum describendorum ratione*, Cap. VII. de Longitudinis differentia, fol. 57.

² Ook nog eenige jaren later in 1612 en 1620, meldden zich met dat doel, bij de Staten-Generaal aan, Mulerus, Court Bodeker en Jan Hendrixs Jarich, als inventeurs van Oost en West. In den loop der 17^e eeuw bleven die pogingen voortduren.

gesteld, de studie dier mannen evenwel, heeft in menig opzigt de wetenschap eene schrede voorwaarts doen gaan.

Mathijs Syeverts of Sieverts meende zijn doel bereikt te hebben door het vervaardigen van eene nieuwe paskaart, bij welke hij nieuwe instrumenten uitdacht om daarbij te gebruiken, als: «nieuwe »sfeeren, nieuwen graadboog en nieuwen passer met een geschrift, »behelzende de aanwijzing van het gebruik, dat men van deze »werktuigen maken moest. Deze middelen, beweerde Syeverts, »zouden alle piloten, stuerluyden ende schippers Zuyden en »Noorden, mitsgaders Oost ende West zekerlijk mogen seylen, »haren gewissen schoot mogen hebben ende eygentlyk zonder »eenighe ghissinghe kunnen weten, waar zylieden zyn, hoe veer »ende hoe naer 't zy om d'Oost, West, Zuyd ofte Noort, met de »omstandigheden daartoe dienende» ¹.

Een ander, Simon van der Eyk genaamd, meende omtrent dien zelfden tijd insgelijks een instrument gevonden te hebben, door middel van hetwelk men de lengte zoowel als de breedte op zee zou kunnen vinden. Op welke wijze dat werktuig was zamen-gesteld wordt niet vermeld; doch daar het tevens dienen moest om de breedte te verkrijgen, zou men vermoeden dat het slechts een werktuig is geweest om de hoogtemeting met meerdere juistheid te verkrijgen ².

Op meer wetenschappelijke gronden schijnen een Reynier Pietersz van Twisch en bijzonder Petrus Plancius hunne beweringen gevestigd te hebben, dat zij het middel hadden gevonden om de lengte op zee te bepalen. Deze beiden kozen de afwijking der kompasnaald tot middel om de lengte te vindon. Reinier Pietersz dacht daartoe een werktuig uit, om «door metinge der »sonne te connen weten het afwyken der naelde, als oock die »longitudo, dat is Oost ende West, te weten hoeverre men uyt »yeder meridiaen gescheyden is.» Het werktuig van Reynier

¹ Resolutien Staten-Gener. 25 Nov. 1593 en Resol. St.-Gener. 6 Sept. 1594 en Resol. Staten van Holland 26 Junij 1598, fol. 209.

² Resol. Staten van Holland 12 Sept. 1595, fol. 404.

Pietersz was een zich bewegend azimuth-kompas, waarvan men de afbeelding vindt bij Simon Stevin. Het bestond uit een quadrant op het kompas geplaatst, met een beweegbaren wijzer, die op de zon kon gerigt worden¹.

In het jaar 1576 had Robert Norman in Engeland het inclinatie of helling-kompas uitgevonden, waarmede hij beweerde in donkere nachten de plaats van het schip te kunnen bepalen. Welligt was de uitvinding van Reynier Pietersz eene navolging van het door dien Engelschman uitgedachte werktuig.

Omtrent het werktuig van Reynier Pietersz en het stelsel van Plancius kan men in het werkje van Simon Stevin getiteld «de Havenvinding», te Leiden in 1599 bij Plantyn uitgegeven, een belangrijk verslag vinden. Gewoonlijk aan Simon Stevin toegeschreven, schijnt het boekje der Havenvinding eigenlijk niet anders te zijn, dan een verslag op last van Prins Maurits door Stevin opgesteld, waarin uitvoerig wordt uitéengezet en beschreven welke denkbeelden Reynier Pietersz en Petrus Plancius voorstonden om de lengtebepaling te verkrijgen door middel van de miswijzingen van het kompas. Er worden dan ook in de Havenvinding zoowel tafels der naaldwijzing als eene beschrijving en afteekening van het werktuig van R. P. van Twisch in gevonden.

De afwijking der kompasnaald was reeds in 1456 bekend; doch Columbus heeft de onbetwistbare verdienste gehad van de eerste te zijn geweest, die eene lijn zonder magnetische afwijking heeft ontdekt en beschouwingen heeft medegedeeld over den voortgaanden aanwas der westelijke afwijking, als hij zich van die lijn verwijderde. Columbus vond die lijn op 2°50 ten Oosten van Corvo en hij maakte reeds dadelijk de schrandere opmerking, dat de magnetische afwijking mede dienen kon, om de plaats van het schip ten opzichte van de lengte te bepalen. Sedert dien tijd

---

¹ Resol. Staten-Gener. 8 Maart 1597 en Actenboek Staten-Gener. fol. 243 en Resol. Staten van Holland 13 Maart 1598, fol. 108.

werden de groote zee-mogendheden met een aantal voorstellen lastig gevallen om door de afwijking, Oost en West te vinden. Alonzo de Santa Cruz Kosmograaf van Karel V, ontwierp voor het eerst, eene algemeene miswijzingskaart in 1550. Ook Sebastian Cabot hield zich met deze ontdekking ter lengte-bepaling bezig. Door Portugeesche zeevaarders onderrigt had Acosta op de geheele oppervlakte der aarde, vier lijnen zonder afwijking aangenomen ¹. Plancius had zich, naar het schijnt, door zijne veelzijdige en uitgebreide studien bekend gemaakt met deze verschillende pogingen om de lengte te bepalen, hoewel hij zijn stelsel niet als aan anderen ontleend voorstelt. In een handschrift, hetwelk op het Rijks-Archief berust en hoogst vermoedelijk aan Plancius moet worden toegeschreven, is op dezelfde wijze als in bovengenoemde Havenvinding van Stevin, de theorie der naaldafwijking als grondslag aangenomen tot het bepalen der lengte op zee.

Het stelsel van Plancius kortelijk te zamen genomen, komt hierop neder. Onder den eersten Meridiaan, welke door Plancius over de eilanden Flores en Corvo, de Westelijksten der Azoren getrokken wordt, heeft geene miswijzing plaats, zoodat de naald daaronder, regt Zuid en Noord wijst.

Alvorens verder te gaan herinnere men zich, dat de verandering in miswijzing ten tijde van Plancius ten eenenmale onbekend was, evenzeer als de op sommige plaatsen bestaande kromming der magnetische lijnen, waardoor zij niet de rigting van den meridiaan, maar van den breedtecirkel in groote uitgestrektheden volgen.

Na deze noodige herinnering gaan wij voort met het stelsel van Plancius. Oostwaarts van den meridiaan over Flores en Corvo noord-oosterde de naald tot onder den 30sten graad der lengte, op welk punt de noordoostering het hoogste krom, van daar

¹ Cf. v. Humbolt, Kosmos, D. II, pag. 308, vertaling van Beyma. Von Humboldt spreekt niet van de theorie van Plancius. De verdienste van Plancius te dezen opzichte is grooter te achten, naarmate de *intellectuele communicatie*, indien ik mij zoo eens mag uitdrukken, toen zooveel moeilijker was, dan in onze dagen.

tot onder den 60sten graad was het wederom afgaande noordoostering. Dit punt stelde Plancius 17 mijlen oostwaarts van Cabo des Agulhas, onder welken meridiaan hij Helmsbuij bij Noordkaap in Finmarken plaatst, alwaar toen insgelijks geene miswijzing plaats had.

Van dezen 60sten graad der lengte oostwaarts, tot onder den 110den graad was het wassende noordwestering der naalde, alwaar de noordwestering haar hoogste punt bereikte en van daar weder tot den 160sten graad was het afgaande noordwestering. Op dezen 160sten graad hield de miswijzing ten derdemale stil en wees de naald zuiver noord en zuid. Onder dezen meridiaan stelde Plancius Canton. Verder oostwaarts van den 160sten graad tot den 210den graad was het wassende noordoostering, en van daar weder tot den 260sten graad afgaande noordoostering, alwaar de naald ten vierde male zonder miswijzing bleef staan. Onder dezen meridiaan stelde Plancius het westelijk deel van Californie en de eilanden Las des Pepladas, tusschen Cabo del Engano en Cabo St. Lucas.

Van den 260sten graad oostwaarts begon wederom de noordwestering der naalde te wassen tot op den 310den graad der lengte. Onder dezen meridiaan stelde hij Nombre de Dios in Amerika en van den 310den tot den 360sten graad, dat is tot den meridiaan over Flores en Corvo, hierboven genoemd, was het afgaande noordwestering.

Deze acht punten, op vier van welke geene miswijzing en op vier anderen de hoogste miswijzing plaats had, waren de grondslagen, waaruit Plancius meende te kunnen berekenen en afmeten de lengte, waarop men zich bevond. Daartoe wilde Plancius gebezigd hebben het toenmalig in gebruik zijnde Astrolabium, met bijvoeging van een koper instrument en door op den middagcirkel af te deelen de lengtegraden « met onderscheyt van wassende en afgaande noordoostering.» Bij gemis aan genoegzame kennis van het door Plancius bedoelde werktuig, hetwelk sedert geheel is verloren gegaan, is het moeilijk de praktische zijde van dit hulpmiddel volledig te verstaan.

De theorie van Plancius kon geen ander, dan een tijdelijk nut hebben en moest vervallen toen de periodieke miswijzing werd waargenomen; doch voor de zeelieden van dien tijd kunnen deze waarnemingen van nut zijn geweest en zijn zij ook van nut geweest, zooals blijkt uit de verschillende zeejournalen, in welke men minstens tot in 1650 met vlijt en opmerkzaamheid de miswijzingen ziet waargenomen en in vele, zoo niet in alle journalen vindt men naar die waarnemingen de lengte gegist. In ieder geval zijn ten hoogste verdienstelijk te achten, de bewonderingswaardige volharding en vlijt waarmede zoowel op den IJshoek van Nova Zemla als in de verzengde luchtstreek van Madagascar deze waarnemingen door de Nederlandsche schippers zijn gedaan en niet minder de stalen ijver waarmede Plancius die verschillende journalen heeft doorgelezen en de waarnemingen er uit bijéén vergaderd. Misschien zou ook nu nog die reeks van waarnemingen nuttig kunnen zijn voor hem, die de variatiën in de miswijzing en de theorie van het aardmagnetisme, ook uit de herigten van vroegere dagen zou willen bestuderen.

Het stelsel van Plancius vond bijval. De kooplieden van de groote reize, zooals zij in de Resolutien van Holland genoemd worden en waarmede waarschijnlijk de eerste ondernemers op Oost-Indie worden bedoeld, verzochten aan de Staten van Holland dat aan Plancius oetrooti voor zijne uitvinding verleend werd. De Staten besloten hierop «dat de voornoemde konste ende »inventione gepractiseert ende in het werck gesteld zou worden» om later, wanneer de deugdelijkheid van het stelsel mogt gebleken zijn, aan Plancius daarvoor eene «eerlijke recompense» toe te kennen. Ongeveer een viertal jaren later, drongen Syeverts en Plancius nogmaals bij de Staten van hun gewest aan, op het verkrijgen der toegezegde belooning. De zaak werd toen in handen gesteld van Scaliger, Snellius, Stevin, Ludolph van Coelen en Luc. Jansz. Wagenaer, om na met Syeverts en Plancius te hebben gesproken, verslag er over uit te brengen.

Omtrent de uitkomsten van dit nader onderzoek, blijkt uit de

resolutien der Staten van Holland, niets meer, dan dat op den 21 Mei 1601, op het aanhouden van eenige personen om be-
 looning, «haer luyden kunste van sekerlyk te mogen varen, soowel
 »in longitudinem als latitudinem geprobeert en goedgevonden synde,
 »besloten is dat elck een patroon van syn geinventeerde kunst sal
 »leveren in handen der Staten; dat elck 150 ponden uitgereyckt
 »sullen worden, die hem op see sullen willen begeven, om deselve
 »haere kunst te proberen en dat, als naar het getuigenis van 6 of 8
 »schippers, die kunst vast en sekerlyk is, de vereering den inven-
 »tenr volgen sal ¹.»

Ook de Algemeene Staten lieten zich aan de zaak gelegen
 liggen en lieten eene oproeping uitgaan, aan allen gerigt «die
 »tenderen gevonden te hebben de lengte van de zee, te weten
 »van Oosten op Westen.» Het is vermoedelijk aan deze oproe-
 ping te danken, dat wij nog in het bezit zijn van het hierboven
 vermelde handschrift van Plancius ². Niet minder belangstelling
 schijnt Maurits aan deze poging ter lengtebepaling geschonken te
 hebben. Hoog ingenomen met alles wat de wiskunstige wetenschap-
 pen betref, gaf hij als admiraal van de zee aan de admiraliteiten
 bevel, dat de schippers en stuurlieden zich naar het stelsel van
 Plancius zouden voegen en door naauwgezette en voortdurende
 waarnemingen het zouden beproeven. Ook buiten 'slands werd deze
 theorie op prijs gesteld. In het werk van den meergenoemden Edw.
 Wright, (uitgave 1610), vindt men eene verzameling van waarge-
 nomen miswijzingen medegedeeld met het doel, om daaruit de lengte
 te bepalen. De waarnemingen van den Engelschman, stemmen niet
 altijd overéén met die, welke in het handschrift van Plancius en
 in de Havenvinding van Stevin staan opgeteekend; doch zij leveren
 niettemin de onniskerbare bewijzen, dat Wright van de waarne-

¹ Resol. Holland 3 Sept. en 7 Sept. 1594; 12 Julij en 12 Sept. 1595,
 5 Maart 1597, 13 Maart 1598, 26 Junij 1598 en 21 Mei 1601. Verder het
 reeds vermelde Manuscript op het Rijks-Archief. Vergelijk ook Tindal en
 Swart, Verhandel. en berigten, 5^e deel, pag. 88.

² Resol. Staten-Generaal 15 Junij en 4 October 1600.

mingen der Nederlanders heeft gebruik gemaakt. In eene latere uitgave van Wrights werk in den jare 1657 door Joseph Moxon bezorgd, vindt men het werkje van Stevin er geheel in opgenomen en hetgeen merkwaardig is, de lof welke door Stevin in zijne Havenvinding aan Plancius wordt toegekend, wordt door den Engelschman aan den Nederlandschen geleerde niet onthouden¹.

Wij hebben tot nu toe Plancius reeds ontmoet bij de ondernemingen naar het hooge Noorden en naar West-Indie, wij hebben hem werkzaam gezien bij de beweging welke er in de zeevaartkunde, de geographie en de aanverwante wetenschappen plaats had, wij zullen hem nu ook krachtig zien deel nemen aan de eerste togten, welke naar Oost-Indie zijn ondernomen.

In den aanvang van dit hoofdstuk hebben wij de opmerking gemaakt, dat er in den tijd die ons bezig houdt, een verband tusschen de ontwikkeling der wetenschappen en de ontwikkeling van de groote vaart was op te merken². Die band valt welligt nergens zoo duidelijk in het oog, als bij de beschouwing van het aandeel, hetwelk Plancius aan de onderneming der eerste togten naar Oost-Indie genomen heeft.

---

¹ In navolging van Stevin zegt Moxon: „*may know that they (de schippers) are bound to give thanks to Plancius alone as to him, that is the chief cause of this observation.*” Tegen het stelsel van Plancius schreef Aelbert Hendriksen, anders Haeyen, in zijne *Corte Onderrichtinge*. Amsterdam, bij Herman de Buck, 1600.

² Zie verder n°. II der hier achter gedrukte stukken.

mingen der Nederlanders heeft gebruik gemaakt. In eene latere uitgave van Wrights werk in den jare 1657 door Joseph Moxon bezorgd, vindt men het werkje van Stevin er geheel in opgenomen en hetgeen merkwaardig is, de lof welke door Stevin in zijne Havenvinding aan Plancius wordt toegekend, wordt door den Engelschman aan den Nederlandschen geleerde niet onthouden¹.

Wij hebben tot nu toe Plancius reeds ontmoet bij de ondernemingen naar het hooge Noorden en naar West-Indie, wij hebben hem werkzaam gezien bij de beweging welke er in de zeevaartkunde, de geographië en de aanverwante wetenschappen plaats had, wij zullen hem nu ook krachtig zien deel nemen aan de eerste togten, welke naar Oost-Indie zijn ondernomen.

In den aanvang van dit hoofdstuk hebben wij de opmerking gemaakt, dat er in den tijd die ons bezig houdt, een verband tusschen de ontwikkeling der wetenschappen en de ontwikkeling van de groote vaart was op te merken². Die band valt welligt nergens zoo duidelijk in het oog, als bij de beschouwing van het aandeel, hetwelk Plancius aan de onderneming der eerste togten naar Oost-Indie genomen heeft.

---

¹ In navolging van Stevin zegt Moxon: „*may know that they (de schippers) are bound to give thanks to Plancius alone as to him, that is the chief cause of this observation.*” Tegen het stelsel van Plancius schreef Aelbert Hendricxsen, anders Haeyen, in zijne *Corte Onderrichtinge*. Amsterdam, bij Herman de Buck, 1600.

² Zie verder n°. II der hier achter gedrukte stukken.

DERDE HOOFDSTUK.

OORSPRONG EN ONTWIKKELING VAN DE VAART OP OOST-INDIE.

§ 1. *De eerste Compagnie voor de vaart naar Oost-Indie, langs de Kaap de Goede Hoop.*

In de geschiedenis van elk land, van elk volk, treft men personen aan, wier verdiensten door iedereen als zóó onbetwistbaar worden voorgesteld, dat men aan die verdiensten niet meer durft twijfelen of de onbescheiden vraag doen: waardoor die verdiensten dan toch, zóóverre die van anderen hebben overtroffen. Tot die bevoorregten behoort Cornelis Houtman.

Men kent de gewone voorstelling van de eerste reize der Nederlanders langs de Kaap de Goede Hoop naar Oost-Indie. Zij is deze: dat een man opstond, Houtman genaamd, die aan de Nederlanders den weg wees naar den Sunda-Archipel. Ik zal mij moeten veroorloven om van die voorstelling eenigermate af te wijken en Houtman moeten voorstellen zoo als hij was; niet als de man, die het eerst de grootsche gedachte tot die onderneming heeft opgeworpen en die ingang heeft doen vinden, maar eenvoudig als de persoon, die met anderen, maar die kundiger waren dan hij, slechts het werktuig is geweest, waardoor de verkregen kennis van een denkend geleerde in praktijk is gebragt en de stoute en wel overlegde plannen van eenige moedige handelaren ten uitvoer zijn gelegd.

Op den 17 April 1592 wendde zich tot de vergadering der Staten-Generaal de Amsterdamsche boekdrukker en uitgever Cornelis Claesz en openbaarde aldaar, dat hij « door de directie van » Ds. Peter Plancius, doch tot zijne kosten bekomen had van » Bartholomeo de Lasso, cosmograaf en meester van de zeevaart » des Konings van Spanje, vijf en twintig particuliere zeekaar- » ten, bevattende alle de zeekusten van den ganschen eertbodem, » eensamentlyck alle diepten en de ondiepten, drooghten, steen- » clippen, capen, voergeberchten, haffen ende haven, alle liggende » onder hare behoorlijke elevatie des poli ofte graden der breedte » distantien en de streken der winden, hebbende daarenboven by » claren geschrifte in Spaenscher tale, oyck gecregen de secreten » van der zeevaart van de Oost- ende West-Indien, Africa, China » ende andere diergelyke landen, inhoudende aanwysinghe van de » eygenschappen der volken, vruchten ende waren of koopman- » schappen.» De Staten-Generaal verleenden onmiddellijk octrooi tot het doen drukken dier 25 kaarten en nog bovendien op dien zelfden dag, een gelijk octrooi voor de uitgaven van « eene groote » land- en zeekaart der werelt, mitsgaders 't gene daertoe behoeft, » als eene groote algemeyne zeecaerte, eene Asiatische chaerte » gemaect door een expert mr. der zeevaart tot Goa in Oost-Indie, » diewelcke Mr. Pecter Plancius d'Heeren Staten-Generaal gededic- » ceert en den 15 dezès Hare Ed gepresenteert had ¹. » Het springt dadelijk in het oog, van hoeveel gewigt deze mededeeling gerekend moet worden, welke Plancius en Cornelis Claesz deden een half jaar voor de terugkomst van Jan Huygen van Linschoten en drie jaren vóór dat deze zijn Itinerarium in het licht zond. Plancius toch beweerde in April van 1592 de geheimen te hebben uitgevorscht van eene vaart, die wel niet geheel aan de Nederlanders onbekend

---

¹ Resol. Staten-Generaal, 17 April 1592. De heer Dodt van Flensburg heeft blijkens deel V van de Verhandel. en berigten van Swart en Tindal, pag. 78, van de bovenstaande resolutien der Staten-Generaal kennis gehad, maar heeft, naar het schijnt, aan die kaarten niet zooveel gewigt gehecht.

was, maar die dan toch zoo zorgvuldig door de Portugezen geheim werd gehouden, dat door hen de doodstraf gesteld was op den uitvoer van kaarten.

Ongeveer op denzelfden tijd, waarop Plancius zijne kaarten en de geheimen van de Lasso ontvangen, wil bekend stellen, zenden eenige kooplieden van Amsterdam een persoon naar Portugal om den handel op Oost-Indie te leeren kennen. In zekere remonstrantie aan de Staten van Holland door de eerste ondernemers van de vaart op Indie aangeboden,¹ zeggen deze kooplieden daaromtrent het navolgende:

«Die remonstranten syn in den jaere 1592 met seeckeren persoon »versproocken en overeengecommen ten eynde hij hem tot Lisboa in Portugael soude transporteeren en aldaar secreete informatie nenen op het stuck van den Oost-Indischen en Moluckschen handel metten aancleven van dyen, ende omme den voors. persoon te beter te bewilligen, (alsoo 't nyet sonder »grootte pericule en was omme lyf ende goet te verliesen) hebben eenige der voors. Bewinthebberen denselven seeckere Coopmanschappen medegegeven, omme deselve te Lisboa te verhandelen, mitsgaders gecontinueerd int toesynden van Coopmanschappen, den tijdt van omtrent twee jaeren, opdat haeren »agent te willigher bedeckter en verseeckerder de voors. Enqueste »wel ende rypelyk zouden mogen doen. Welcke persoon hem in den tydt van omtrent twee jaeren, op het voors. stuck geïnformeert »hebbende en in den beginsele van den jaere 1594 tot Amsterdam »gecomen synde is die saccke ten overstaen van den eersamen Petrus »Plantius rypelick ende met alle leden *naerder* geexamineert, sulcx »dat naer versheyden ende veele communicatien eyntelick resolutie »is genomen de navigatie ende handelingen in den name des Heere »te beginnen, tot welcken eynde die Remonstranten weer enen ex-

---

¹ De bedoelde Remonstrantie draagt dagteekening noch jaartal. maar is hoogstwaarschijnlijk van den jare 1601, tussschen Augustus en September. Zie bijlage, n°. XVII.

» pressen op Lisbona hebben gezonden, omme hem te versien van » eenighe personen in de malaische spraecke ervaren ende andere » saecken tot deselve negotie nodigh te vorderen, dan hebben tot » haer vornemen, (om maleitsche tolken te bekomen) nyet connen » geraecken, daerover dispenderende ende verliesende een goede » somme, alsoo haren comunis nyet ter goeder trouw handelde.»

In de maand September van datzelfde merkwaardige jaar 1592 komt Jan Huygen van Linschoten in zijn vaderland terug en hoewel eerst ongeveer een drietal jaren later, zijn reisgeschrift werd uitgegeven, heeft Linschoten, blijkens verschillende berichten, vooraf vele mondelinge inlichtingen aan Maelson, Paludanus en anderen gegeven. Bovendien was Linschoten met Plancius in betrekking over de vaart op het Noorden en bij die gelegenheid moet noodwendig de vaart naar Oost-Indie tusschen deze twee mannen ter sprake zijn gekomen. De vraag rijst nu, wie was de ongenoemde persoon, die volgens de boven aangehaalde remonstrantie, door de eerste reeders, naar Lissabon in 1592 gezonden werd en in 1594 van daar terugkeerde.

Ik geloof dat men het er voor houden mag, dat deze persoon niemand anders dan Cornelis Houtman is geweest, want uit eene resolutie der Staten van Holland van 22 Dec. 1594 blijkt, dat Houtman omstreeks dien tijd in Portugal is geweest en dat hij in December 1594 sedert niet lang van daar was teruggekeerd¹.

Zoodra de agent is teruggekomen, wordt de zaak van de Oost-Indische vaart door de eerste reeders « rypelyk en naerder ge-examineert » ten overstaan van Petrus Plancius. Het woordje *nader* is hier niet zonder beteekenis, want men kan er uit opmaken, dat Plancius ook bij het vertrek van den agent naar Lissabon is

---

¹ In de Resol. Holl. 22 Dec. 1594 wordt Houtman in appel ontvangen van een vonnis door het consulaat in Lissabon gewezen, terwijl uit die Resol. tevens blijkt, dat hij in Augustus 1594 reeds in Amsterdam was. — Volgens de Remonstrantie was de Nederl. agent uit Lissabon in den beginne van 1594 teruggekomen en op 17 Mei vindt men voor de eerste maal in de Resol. Holl. van de kooplieden gewag gemaakt, die op O. I. willen reeden.

geraadpleegd en als men nu de opmerkelijke gelijktijdigheid in acht neemt, die er bestaat tusschen het door Plancius aanbieden zijner kaarten en geheimen, en het uitzenden van een persoon naar Lissabon, dan wordt het eene niet al te gewaagde conjectuur, dat de kooplieden van Amsterdam zijn wakker gemaakt en aangespoord door hunne stadgenooten Plancius en Cornelis Claesz om nader berigt uit Lissabon te doen inwinnen.

Alzoo zou het zeggen van Baudartius bevestigd worden, die beweert, dat Plancius als de hoofdaanlegger der Oost-Indische scheepvaart moet worden aangemerkt. Maar dan geraakt ook Houtman meer op den achtergrond. Zoo men aanneemt, dat de ongenoemde persoon, die in de boven aangehaalde Remonstrantie als Nederlandsch agent te Lissabon voorkomt, niemand anders dan Houtman is geweest, dan is het bewezen, dat *niet* Houtman gekomen is tot de Amsterdamsche kooplieden om hun den weg naar Indie te openbaren, maar dat integendeel deze kooplieden *aan* Houtman den bepaalden last hebben opgedragen, om voor hen nadere berigten omtrent den Oost-Indischen handel in te winnen.

In plaats van het hoofd wordt Houtman dus de arm der onderneming. Aan Cornelis Houtman komt niettemin de verdienste toe van een moedig en ondernemend man te zijn geweest; maar die verdienste deelt hij met velen van zijnen tijd en ongelukkig paarde hij weinig beleid aan zijnen moed, want hij heeft voor een groot deel de schuld, dat de eerste reize niet op zulk eene wijze geslaagd is, als men na de rijpe overleggingen daarover, had mogen verwachten.

Grootere verdiensten dan Houtman had bij de uitvoering van het beraamde plan, de opperste piloot van den eersten scheepstogt, Pieter Dirksz Keyser. Deze was door Petrus Plancius in de wis- en sterrekunde onderwezen en mag, nu wij de handschriften der journalen van de eerste reis voor ons hebben liggen, ongetwijfeld voor denzelfden gehouden worden, die onder den naam van Petrus Theodorus bekend staat, als de man die een veertiental nieuwe Zuidelijke sterrebeelden heeft waargenomen of van

dezen de standplaatsen verbeterd¹. Die uitmuntende zeeman heeft door zijne waarnemingen voor altijd zich verdienstelijk gemaakt en geniet nu in de werken van een von Humboldt en anderen de eer, hem door zijne tijdgenooten onthouden, van onder de groote sterrekundigen te worden opgenomen².

Pieter Dircksz Keyser, van wien men in de tot hier toe gedrukte beschrijvingen der eerste reize geene melding vindt gemaakt, komt in de handschriften van het Rijks-Archief voor, als de opperste piloot of hoofd van de stuurlieden. Cornelis Houtman daarentegen treedt op als opperste commies, d. i. als hoofd van den handel. Deze bijzonderheid maakt een merkwaardig punt uit, in de geschiedenis van de eerste reis naar Indie. Terwijl Houtman den handel en het handelsbelang vertegenwoordigde, is Pieter Dircksz de vertegenwoordiger van het zeevaartkundige gedeelte van den togt, de leider van de vloot door de nog onbevaren zee. Er waren dus eigenlijk twee hoofden en het gevolg daarvan bleef niet lang uit, want weldra wilde de Commies-handelaar ook optreden als zeevaarder; doch de schippers verzetten zich daartegen en de tweedragt nam een aanvang en het goede bestuur der onderneming een einde.

Pieter Dircksz Keyzer stierf ongelukkiglijk in straat Sunda, en nu kregen de handelaars op de vloot den boventoon. Houtman had het geluk levend van de reis terug te komen; de dooden zijn spoedig vergeten en op die wijze, meen ik, is het geschied, dat men overal en altijd van Houtman als van den eersten Nederlandschen zeevaarder naar Oost-Indie vindt melding gemaakt, terwijl aan den veel meer verdienstelijken Pieter Dircksz slechts door een enkelen geleerde is gedacht en dan nog zonder met eenige

¹ In het tweede deel van dit werk zullen wij gelegenheid hebben nog nader op Pieter Dircksz terug te komen.

² Men zie over Petrus Theodorus: G. Moll, vroegere zeetogten der Nederlanders, pag. 49 en volg. en de aldaar aangeet. plaats van Merula, alsmede v. Humboldt, Kosmos, uitgave v. Beima, aantekeningen n°. 306, pag. 465, alwaar ook aangehaald wordt een artikel over Petrus Theodori, in Schumachers Jahrbuch für 1840, § 240.

juistheid iets van dien uitstekenden zeeman te kunnen mededeelen ¹.

De bemoeijingen van Plancius, de berigten aangebragt door Linschoten en Houtman en de nadere beraadslagingen van hen, die voornemens waren eene uitrusting op Oost-Indie te wagen, bragten eindelijk te weeg, dat Heyndrick Hudde, Reynier Pauw, Pieter Hasselaar, Jan Jansz. Karel, Jan Poppen, Heynrick Buyck, Dirck van Os, Sivert Pietersz Sem en Aernt ten Grootenhuis, allen coopluyden ende poorters tot Amsterdam, zich vereenigden als bewindhebbers ende medehelpers tot het uitreeden van schepen voor «eene reyse op de landen liggende voorby de Cabo de Bona Esperanza.»

Deze kooplieden beraamden een vast plan, waarnaar de vereeniging werd ingerigt en de onderneming ten uitvoer gelegd. De som van f 290.000 ² werd bijeengebragt, vier schepen werden op stapel gezet, van welke een in bijzijn van Maurits afliep en om die reden den naam van Mauritius ontving.

De schepen werden bemand met 248 koppen en gewapend met 64 stukken van allerlei kaliber ³. Het welgelukken der onderneming zocht men door het eigenbelang der bemanning te waarborgen, door ieder schepeling tot aandeelhouder te maken voor het bedrag van twee maanden gagie ⁴.

Terzelfder tijd als men de schepen begon te bouwen, verzochten de kooplieden aan de Staten van Holland, geschut, kruid en

---

¹ Men zie verder over C. Houtman of de Houtman: van der Chys, geschiedenis der stichting van de Vereenigde O. I. Compagnie, 2de uitgave, Leiden 1857; vele van de beschouwingen over Houtman, aldaar medegegeeld, vervallen door het bovenstaande. Van deze zeer verdienstelijke dissertatie heb ik, in dit gedeelte van mijn werk, meermalen met vrucht gebruik gemaakt; in eenige punten hebben mijne onderzoekingen mij evenwel tot andere resultaten en voor de expeditien in Zeeland tot meerdere volledigheid geleid.

² Volgens Pontanus, bij van der Chys, pag. 35.

³ Van der Chys l. c. pag. 35 en journaal der reize, door van der Does. Manuscript. R. A.

⁴ Artikelbrief, artikel 23.

wapenen. Zij verkregen in hun gewest vrijdom van tollēn, van konvoven en licenten voor twee reizen en in Zeeland vrijheid van tollēn. Onder aanbeveling van den Nederlandschen gezant Caron vertrok een commies naar Engeland, om zich aldaar van een dertigtal dubbele hakers te voorzien. Nog was men hiermede niet genoegzaam toegerust. Op hun verzoek kregen de reeders nogmaals van de Staten 2 halve kanonnen, kruid en wapenen en crediet bij de steden om aldaar geschut te leenen. Eindelijk werden de noodige artikelbrieven door Maurits als admiraal en superintendent over alle zaken, het stuk van de zee rakende, vastgesteld en uitgevaardigd, instructiën werden aan den scheepsraad door de bewindhebbers uitgereikt, zoodat ten laatste op den 2 April 1595 alles gereed was en de vier schepen, Mauritius, de Hollandsche Leeuw, de Amsterdam, en het Duyfken, voor Texel het anker ligten, om over den Oceaan naar de landen, welke voorbij de Kaap de Goede Hoop gelegen zijn, te stevenen. De kleine vloot liep werkelijk de Kaap om, langs de kust van Madagascar naar straat Sunda en Java-Major, welk land zij nu voor het eerst met zekerheid, als een eiland leerden kennen, toen zij, na Bantam, Madura en Bali te hebben bezocht, de Zuid-Oost-kust van Java langs zeilden en op die wijze den terugweg naar het vaderland weder aannamen ¹.

De togt was noch gelukkig, noch voorspoedig. Twee en een half jaar bleven de schepen afwezig, een der grootste schepen werd verbrand, slechts een derde gedeelte der bemanning kwam ziek en uitgeput te huis. Verdeeldheid, slecht bestuur, ruwe handelingen tegenover den inlander, wangedrag der schepelingen, waren de kenmerken van dezen togt.

Niettemin was deze eerste togt niet zonder eenig dadelijk voordeel voor de reeders, voor Nederland was zij van groot gewigt te achten, want ondanks al den tegenspoed, is op dezen togt het eerste

¹ Men zie over deze eerste Compagnie: Resol. Holl. 17 Mei 1594. 9 Sept. 1594, 31 Oct., 19 December 1594, 11 Maart 1595, 7 Februarij 1595, 3 Sept. 1597, 6 Sept. 1597 en Res. Zeeland 20 October en de bijlage n°. 96.

contract door de Nederlanders met een Vorst van het vruchtbare en rijke Java, ik bedoel den Vorst van Bantam, gesloten ¹. Wij hopen in het tweede deel dezer proeve de eerste verschijning der Nederlanders in Oost-Indië meer uitvoerig te bespreken en zullen daarbij alsdan eenige stukken en een manuscript journaal van deze reize mededeelen.

Nu het omzeilen van de Kaap eenmaal was gelukt, zag men achteréenvolgens, van alle zijden en in verschillende oorden van Nederland, nieuwe compagnien voor de vaart op Oost-Indie, ontstaan. Te gelijker tijd werden er ook pogingen aangewend om langs andere wegen, dan langs de Kaap, naar Indie te geraken. Om alle verwarde voorstelling te vermijden, zullen wij eerst vermelden:

a). de compagnien voor de vaart naar Oost-Indie, *langs de Kaap om*, opgericht in Amsterdam en Noord-Holland.

b). de compagnien voor de vaart naar Oost-Indie, *langs de Kaap om*, opgericht in Zeeland.

c) De ondernemingen, aangevangen met het doel, om Indië te bevaren, langs den weg bij Zuid-Westen om;

d) en eindelijk gewag maken van de vorming eener Oost-Indische Compagnie te Delft; doch wier afzonderlijk bestaan spoedig ophield;

e) om, ten slotte, de vereeniging van alle die verschillende handels-ligchamen en de oprigting der Generale geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie voor te dragen.

§ 2. *De Compagnien voor de vaart naar Oost-Indie, langs de Kaap de Goede Hoop, opgericht in Amsterdam en Noord-Holland.*

Nadat de overgebleven schepen van de eerste onderneming waren teruggekeerd, «rapporteerde de advokaat Oldenbarnevelt,

---

¹ Dit contract, waarvan tot hiertoe nergens melding werd gemaakt, vond ik in copy onder de papieren van Oldenbarnevelt, ik zal het in het 2de deel mededeelen.

»geassisteert met eenige cooplieden onderwinders ende principale
 »reeders van de drye groote schepen, binnen Amsterdam toegerust
 »naar Java-Major ende andere eylanden van Oost-Indien, de ge-
 »schiedenis met de uytcomste van deselve voyage, met vercla-
 »ring van de plaetsen daer de schepen geweest, getracteert en
 »gehandelt hadden ende redenen van het beleth dat haer met
 »deselve handeling is geschiet, waerdoor die voors. schepen heure
 »volle ladingen niet en hebben mede gebracht.» Deze kooplieden
 boden aan de Staten-Generaal eenige kleine geschenken aan,
 zijnde producten uit Oost-Indie medegebragt en verzochten,
 «dat men ten aanzien van de groote kosten bij de cooplieden
 »gedaan en het cleyn profijt, dat voor deze reyze daarvan is ge-
 »commen, dat men met eenig benefice die cooplieden zoude
 moegen encourageeren om de reyze te hervatten tot dienst van
 de generaliteit ¹. Tweemaal werd op deze vraag «geadviseerd;
 »doch niet eyntelijk geresolveerd;» evenwel werd aan de eerste
 ondernemers naar het schijnt, eene verlenging van vrijdom van
 konvoijen en licenten boven die, welke hun voor 2 jaren reeds
 geschonken was, onder de hand toegezegd ². Te gelijker tijd
 waarop zij zich tot de Staten-Generaal wendden, vervoegden zij
 zich ook bij de Staten van Holland.

Tusschen 26 Augustus en 12 September ³ lezen wij in de notulen
 der Staten van Holland: «Is gedaen sommier Rapport van tgene
 »inde groote navigatie uyt Amsterdam gedaan in de jaren 95,
 »96, 97 na de Oost-Indien in Java-Major gepasscert en geoccu-
 »reert is; ende daerop mitsgaders op de Remonstrantie van de
 »gecommitteerden der koopliuyden ghelet zynde is geresolveert, dat
 »men tot vorderinghe en continuatie van de voors. navigatie deselve
 »koopliuyden tot hare aanstaande reyse te doen met 4 schepen en
 »2 jagten zal assisteren met gelijke ammunitie van oorlog, scherp,

¹ Resol. Staten-Generaal 16 en 19 September 1597.

² Zie de resol. Augustus en October 99 en hetgeen de Gedeputeerden
 van Zeeland aanvoerden in resol. Staten-Generaal 16 Januarij 1598.

³ Fol. 458 Resol. Holland 1597.

»wapenen en geschut als te voren is geaccordeert geweest ende
 »insgelycx met gelijk credit aen de Steden voor het geschut bij
 »dezelve geleent of te leenen, ter somme toe van 12000 ponden
 »van XL gr. 't pondt, en dat men dezelve koopluysden noch sal
 »geven vrijdom van inkomende en uytgaende convoyen voor vijf
 »eerste reizen en zijn de gecommiteerden ter vergadering van
 »de generaliteit gelast daeraan de hand te houden, dat hetzelfde
 »aldaer mede mach worden geconsenteert.»

De eerste reeders rustten dus nu weder 4 schepen en 2 jagten uit. Maar nu hadden inmiddels ook eenige andere personen binnen Amsterdam op het voorbeeld der eerste compagnie zich in een gezelschap vereenigd, met het voornemen om insgelijks langs de Kaap om, de vaart en handel op Indie te onderstaan ¹.

Deze tweede compagnie schijnt bestaan te hebben uit de navolgende personen:

Vincent van Bronkhorst.
 Cornelis van Campen.
 Sym. Jansz. Fortuyn.
 Jacob van Dael.
 Geurt Dircksz.
 Alb. Symonsz. Jonckheyn.
 Jan Harmens.

Deze vereeniging noemde zich de Nieuwe Compagnie voor de vaart op Oost-Indie en verkreeg van de Staten-Generaal op 16 Januarij 1598, gelijken vrijdom voor hare 2 eerste reizen als de eerste compagnie.

Op denzelfden dag schonken de Staten van Holland aan deze vereeniging 4 halve kartouwen, kruid, lood en crediet bij de steden tot het bekomen van meerder geschut. Terwijl de eerste oude compagnie hare 4 schepen en twee jagten gereed maakte, rustte de nieuwe compagnie 2 groote schepen en een jagt tot de voorgenomen reize uit. Toen nu deze beide uitrustingen in Amster-

¹ Het request daartoe ingediend is te vinden onder bijlage n°. III.

dam nagenoeg geheel gereed waren , kwam er eene vereeniging tus-
schen de beide compagnien tot stand , zoodat zij zich tot één
ligchaam zamensmolten. Deze zamengevoegde compagnie , sedert
onder den naam van de Oude Compagnie bekend , bestond uit de
navolgende personen ¹ :

Gerard Bicker.
Reynier Pauw.
Pieter Dircksz. Hasselaer.
Jan Jansz. Karel.
Jan Poppen.
Hendrick Cornelisz. Buyck.
Dirck van Os.
Syvert Pietersz. Sem.
Arent ten Grotenhuys.
Vincent van Bronckhorst.
Simon Jansz. Fortuyn.
Jacob Thomas van Daell.
Geurt Dircksz.
Elbert Simonsz. Jonckheyn.
Jan Hermansz.
Petrus Plancius ².
Bartt. Jansz. Steenhuyzen.
Cornelis van Campen.

Deze reederij bragt de aanzienlijke som van 768,466 guldens
bijéén. Met dit kapitaal rustte zij de vloot uit, welke in Mei 1598 ,

¹ Resol. Holland , 3 Sept. 1597 en 6 Sept. Resol. Staten-Gener. 4 Sept. 1597,
16 en 20 Sept. 1597, 16 Jan. 1598. Resol. Zeeland 22 Oct. 1597, brief Staten-
Generaal in resol. boek , oude Comp., 21 Oct. 1599 .

² Hoewel Petrus Plancius ook als bewindhebber genoemd wordt ,
geloof ik echter , dat hij alleen als voornaam deelgenoot moet worden aan-
gemerkt ; ten minste zijn naam ontbreekt bij de onderteekening van instruc-
tien en diergelijke stukken ; zijne betrekking van predikant zal hem dan ook
wel belet hebben om als werkend bewindhebber op te treden . Het blijkt
intusschen , dat Plancius een vermogend man moet zijn geweest en in de
Oost-Indische vaart vrij wat durfde te wagen ; ten minste bij de 4de reize
had hij reeds 99,833 guldens ingelegd .

onder het bevel van Jacob van Neck, in zee zeilde. Vervolgens zond deze compagnie nog eene vloot in zee, in April 1599, onder Steven van der Hagen, welke de derde expeditie was, die uit Amsterdam vertrok. Daarna heeft deze zelfde Compagnie de vierde expeditie uit Amsterdam uitgerust, welke gedeeltelijk in December 1599, onder Wilkes, gedeeltelijk in Junij 1600, onder Jacob van Neck naar Oost-Indië is vertrokken. Eindelijk zond zij nog voor hare eigen rekening in April 1601 5 schepen naar de Molukken, onder Wolfert Harmensen, tot het afhalen der restanten, welke op die eilanden nog ten bate en laste van deze oude compagnie zich bevonden.

Bij de uitrusting van hare vierde expeditie had deze Compagnie reeds in den Oost-Indischen handel, het voor dien tijd hoogst aanzienlijk kapitaal van een millioen zes honderd en zestig duizend, vier honderd drie en tachtig gulden gestoken.

Nadat de Oude Compagnie de schepen onder den admiraal van der Hagen in April 1599 had afgezonden, kwam de admiraal Jacob van Neck in de maand Julij 1599 met vier volgeladen schepen terug. Deze gunstige uitkomst deed de oude compagnie tot het uitrusten van de expeditie onder Wilkes besluiten, maar schijnt ook weder de begeerte van anderen te hebben opgewekt.

Op den 28 Augustus 1599 wendden zich nu ook

Gerard Reynst,
 Marcus de Vogelaer,
 Isaac Le Maire,
 Jacques de Velaer en C^o.

tot de Staten-Generaal, met het verzoek, om met 6 of 8 schepen naar den » Coningrijke van China » te mogen varen, met vrijdom van konvoyen voor vier reizen. Deze handelaren waren de eersten, die eenen onmiddellijken handel op China om de Kaap ten doel hadden. Zij schenen reeds dadelijk met groot kapitaal te kunnen werken, dewijl zij met niet minder dan 6 of 8 schepen een aanvang wilden maken.

Niet weinig werd de Oude Compagnie daardoor verontrust. Deze verzocht nu ook gelijktijdig en waarschijnlijk uit geest

van concurrentie, vrijdom van konvooi voor twee reizen, om met twee schepen en een jagt mede onmiddellijk China te bevaren. De Staten-Generaal hielden de beide verzoeken aanvankelijk in advies; « zijnde uitgesteld, naar luid de resolutie, daarop te resolu- » ven, voor en alear dat naarder met de Remonstranten hebben » geadviseert ende geconcipieert op sekere ordre, die men in dese » navigatie en voorgenomene handeling op Oost-Indien en de » voors. conincrijke soude hebben te volgen."

Hetzij door magtigen invloed, hetzij door andere redenen, werd evenwel spoedig van dit voorgenomen uitstel afgezien en reeds op den 31 Augustus 1599 verkregen de beide compagnien vrijdom voor twee reizen, mits « precyse op China varende, » op straffe voor de nieuw opgerigte compagnie, van verlies harer concessie ¹.

Op den 30 Augustus besloten de Staten van Holland eveneens ², « op 't verzoek van de onderwinders der compagnie van de voorgenomen vaart op den Koningrijke van China, om te mogen genieten gelijke vrijdom en assistentie als die van de compagnie op Java Major is geaccordeert, dat 't selve is geaccordeert, mits dat precys op voornoemd Koningrijk China zal worden genegotieerd. »

Deze compagnie, gemeenlijk de Nieuwe Brabantsche genoemd, en waarvan Izaac Lemaire het hoofd en de aanlegger was, zond op den 21 Dec. 1599 eene vloot van 4 schepen in zee, onder het bevel van Pieter Both en Paulus van Caerden.

Dat deze vloot niet alleen China, maar ook de eilanden van den Oost-Indischen archipel tot doel harer reize stelde, bleek spoedig uit hare verrigtingen en dat men hier te lande dat reeds had vermoed, bleek uit de bezorgdheid der oude compagnie voor de onderneming der nieuwe Brabantsche. In 1600, gelijk-tijdig met van Neck's vloot, zond de Nieuwe-Brabantsche nog twee schepen uit, de Witte en de Zwarte Arend genaamd.

Hierbij echter bepaalde zich de concurrentie in Holland nog niet.

¹ Zie bijlage n°. VI.

² Holl. Resol. 1599, fol. 331.

Het schijnt, dat gelijktijdig met de nieuwe Brabantsche, aan de Staten van Holland door »die gemene coopluyden der steden van Alcaer, Hoorn en Enkhuizen ende generalijk residerende in West-Vriesland en het Noorderquartier,» een verzoek gerigt werd, dat naar een ongeteekend stuk te oordeelen, reeds vroeger aan de Staten-Generaal was gedaan, om te mogen genieten vrijdom en subsidie gelijk de reeds bestaande compagnïen tot het ondernemen van de vaart op Oost-Indie ¹.

De Staten van Holland besloten dien ten gevolge op den 50 Augustus, de nieuwe compagnie uit te noodigen, zich onder de oude te begeben, «alsoo andersins geschapen stond de voornoemde vaart tot niet te komen.» Zy committeerde een lid uit de Edelen, een uit Dordrecht, Haerlem, Leiden, Gouda en Alcaer om met deze kooplieden daarover in besogne te treden, ende «bequaemste middelen te beramen ende te adviseren om met eenigheyt ende goede correspondentie onder eene compagnie te mogen handelen ende negocieren op Java Major als tot Bantam ende op andere Moluksche eylanden, ende voorts wat profyt by de landen daaruyt souden mogen getrokken worden, ten behoeve van de gemeene saecke.»

Werkelijk werd op den 6 September die besogne gehouden, maar het blijkt niet dat deze poging gelukt is; althans men leest er niet meer van. Wel daarentegen leest men dat de oude compagnie zich tot de Staten van Holland wendde en eene poging in het werk stelde om de andere reederijen uit de vaart te houden, door te verzoeken dat aan haar het uitsluitend regt wierd toegekend, door een octroy voor den tijd van 6 jaren, om op Bantam te handelen en te varen ². Ook hierover waren de Staten van gevoelen, dat moest worden beraadslaagd en zij kwamen «na verscheidene discourssen en communicatiën, tot het besluit dat er «tot conservatie van de voorszegde vaart en tot dezzer landen dienst notelijk eenighe ordre ende

¹ Zie dit request onder n°. VII.

² Resol. Holl. 25 Aug. — 9 Sept. 1599 en eene missive of een request van de eerste bewindhebbers aan de Staten van Holland, zonder datum.

politie zal moeten gesteld worden. Maar dat er toen reeds iets opgevolgd is, blijkt niet.

Bij de Staten-Generaal lieten de bewindhebbers der oude comp. het ook niet rusten; het was met verdubbelden ijver dat zij zich tegen hunne van alle kanten opgekomen mededingers zochten te sterken. De bewindhebbers en gecommiteerden van de kooplieden «eerst gevonden ende in effecte gebracht hebbende de navigatie op Bantam» wisten van III. Ho. mo. te verkrijgen, wat hun in 1597 niet geheel was gelukt; zij erlangden namelijk, dat de Staten-Generaal aan de admiraliteit te Amsterdam schreven, dat zij den suppl. nog vrijdom voor 4 reizen gaven boven den vrijdom voor twee reizen, welke reeds verleend was ¹.

De vereeniging, welke de Staten van Holland vooralsnog niet hadden kunnen te weeg brengen, vermogt de alnogende invloed der heeren Burgemeesters van Amsterdam tot stand te brengen, daartoe geholpen door den drang der omstandigheden en door het voorbeeld van hetgeen inmiddels in Zeeland was voorgevallen. Men leest hieromtrent in eenen brief door de bewindhebbers aan de bevelhebbers der 5de expeditie uit Amsterdam naar Oost-Indie medegegeven (zonder datum) het volgende: «Naerdatt wy oude gelyck ook » de nieuwe bewinthebbersen, binnen Amsterdam elk in't bysonder » vier schepen naar Oost-Indien toerustende waren: Soo is onder » tusschen door intercessie ende instantie van den E. Burgemees- » teren, voor beyde respective compagnien combinatie of ver- » eeniginge te wege gebracht, sulcx dat de twee een vloot van » schepen geworden, in eene onverdeelden societeit off gemeen- » schap ende voor ééne rekeninge gaen ende keeren sal onder » het commandement van den admirael Jacob van Heenskerck » van Amsterdam ²." »

De vroedschap van Amsterdam zette klein aan deze vereeniging bij, door te bepalen «dat alle toerustingen, dewelcke buyten de

¹ Resol. Staten-Generaal, 21 Oct. 1599.

² Uit het boek der brieven en journalen van de derde tot de vijfde reis. Manuscript, Rijks-Archief.

» voorz. gecombineerde compagnien bij ofte van wege eenige
 » poorters inwoonderen ofte uytheemschen alhier ter stede, bij
 » der hand genomen ende in het werk gestelt soude mogen werden,
 » verboden is ende geweest.¹»

De aldus vereenigde compagnien bestonden nu, behalve uit de
 niet genoemde geldschieters, uit de navolgende bewindhebbers:

Gerrit Bicker.
 Reynier Pauw.
 Vincent van Bronckhorst.
 Jan Jansz. Karel.
 Jan Poppen.
 Cornelis van Campen.
 Symon Jansz. Fortuyn.
 Geurt Dircksz.
 Syvert Pietersz. Sem.
 Arent ten Grootenhuys.
 Elbert Sym. Jonckhein.
 Dirck van Os.
 Pieter Hasselaer.
 Jacques de Velaer.
 Gerard Reynst.
 Hans Hermans.
 François van Hove.
 Loys de le Becque.
 Isaïc Le Maire.

Voor rekening van deze compagnie zeilde slechts ééne vloot
 onder Jacob van Heenskerck in 1601 naar Oost-Indie. Haar be-
 staan loste zich in 1602 op, in de vaart voor gemeene rekening
 van de vereenigde compagnie.

Het blijkt niet, wat er van de compagnie in West-Friesland is ge-
 worden; doch deze heeft waarschijnlijk den raad der Staten gevolgd

---

¹ Deze resolutie van de vroedschap heb ik ontleend aan Mr. J. A. van
 der Chys, Gesch. der stichting enz. 2de druk, pag. 94.

en zich onder de vereenigde Amsterdamsche compagnien begeeven.

Men mag dit ten minste veronderstellen; want drie schepen in de vloot van Heemskerk droegen den naam van Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen en deze namen zijn vermoedelijk gegeven ter eere van het geld, door de kooplieden van het Noorderkwartier in de onderneming gestoken.

Wij hebben nu achtereenvolgens het ontstaan in Amsterdam nagegaan van de afzonderlijke compagnien en aangewezen hoe zij, ondanks den onderlingen naijver en de mededinging, als door de kracht der omstandigheden gedrongen zijn tot vereeniging, hoe er uit de drie deelen door eene voortgaande werking, zamenvoeging tot één geheel is ontstaan. Wenden wij nu het oog naar Zeeland, dan zullen wij in dat gewest hetzelfde verschijnsel waarnemen. Eerst zien wij aldaar oprigting van afzonderlijke compagnien, maar bij gemis van bijzondere krachten, zamenvoeging van magt en kapitaal, tot dat die groote deelen in Holland en Zeeland afzonderlijk gevormd, op hunne beurt weder worden te zamengebracht en zich oplossen in het groote ligchaam der algemeene geocstroyeerde Oost-Indische compagnie.

§ 5. *De Compagnien voor de vaart naar Oost-Indie langs de Kaap de Goede Hoop, opgericht in Zeeland.*

Weinig minder, zoo niet even krachtig als in Holland, deelde gelijk wij gezien hebben, Zeeland in de algemeene beweging, welke zich in handel en scheepvaart te dezer tijde vertoonde. Men wachtte in Zeeland, naar het schijnt, slechts op de terugkomst der eerste expeditie, om even als te Amsterdam, den steven stoutmoedig naar Oost-Indië te wenden. Zoodra Houtman was teruggekeerd, was ook het oogenblik aangebroken, waarop de reeds lang be-raamde onderneming ten uitvoer zou gelegd worden, om langs de Zuid naar Indië te stevenen, wat tot nog toe om de Noord aan de Zeeuwen niet was gelukt. Er ontstonden nu gelijktijdig twee compagnien voor de groote vaart op Oost-Indie. De eene,

aan wier hoofd zich Adriaan Hendricksz ten Haeff bevond, was gevestigd te Middelburg; de andere verkreeg haren zetel in het nu vervallen, maar toen nog bloeiende Veere. Aan het hoofd van deze laatste vereeniging stond de rustelooze Balthazar de Moucheron, die met zijnen handel op Muscovie en Spaansch-Indie niet tevreden, noch afgeschrikt door de mislukte pogingen bij Noorden om, nu ook op groote schaal de vaart en den handel ondernam op de gewesten, beoosten de Kaap de Goede Hoop gelegen. Er bestaat nog menige onzekerheid omtrent de compagnien in Zeeland en het leven en de bedrijven van den grooten koopman de Moucheron. « Issu »de la noble maison de Bouley Moucheron en Normandie» zooals le Petit van hem getuigt, was Balthazar waarschijnlijk de zoon van Pierre Moscheron, die te Antwerpen in 1565 of 1567 werd begraven à la Huguenotte, bij wiens begrafenis Taffin eene rede hield, en wiens kinderen allen Calvinisten waren ¹.

Deze Pieter weder was vermoedelijk «de wettiche sone van Jan »de Moucheron heer van Bouley, geboren in de prochie van Roussy »la Farq bij de stad Verneul au Perche 2.» Balthazar was dus de kleinzoon van dezen Jan, en bij gevolg van Franschen oorsprong. Hij schijnt van Brabant naar Zeeland te zijn overgekomen, na de verneestering van Antwerpen door Parma; althans zijn naam komt nog voor onder de aanzienlijken van die stad, welke de capitulatie mede ondertekend hebben.

Hij wordt gehouden voor de persoon, die in 1584 aan Prins Willem het eerste voorstel deed tot eenen togt naar het Noorden; maar zeker is het, dat reeds in den jare 1590, Balthazar te Middelburg was gevestigd en uit die stad met Gilles Boermans, Taurin Denis, Joos Neven en meer anderen, een uitgebreiden handel dreef op Antwerpen, Caen, Rochelle, Granville, St. Malo, Morlaix en Rescou enz. en krijgsvoorraad leverde aan den Prince de Dombes ³.

¹ Groen van Prinsterer, Archives, 1ste serie, Deel II, pag. 334.

² Poorterboek van Antwerpen, 16 Mei 1545.

³ Resol. admiraliteit, Middelburg, passim van 1590 af.

Van zijne ondernemingen naar het Noorden, naar West-Indië en Guinea, hebben wij reeds vroeger gesproken. De regering van Veere wist Balthazar, omstreeks het jaar 1597 of 1598, uit Middelburg naar hare stad te lokken, door hem zeker groot en aanzienlijk huis af te staan, dat niet alleen geschikt was tot een kantoor, maar ook om er zijne koopmanschappen in op te slaan. Men kan zich een denkbeeld vormen van den ruimen voet, waarop de Moucheron zijne zaken dreef, als men leest, dat hij zich jegens de regering van Veere, voor de hem toegekende voordeelen, verbond, om gedurende een zeker aantal jaren, ongeveer 18 schepen jaarlijks uit Veere te doen vertrekken en in die haven weder te doen binnenvallen, welke schepen hij in de vaart had op Senegal, Kaap Verd, Guinea, Costa de la Mina, het eiland Principe, Frankrijk, Spanje en de landen Westwaarts gelegen; terwijl van elders blijkt, dat bovendien de Moucheron op Amerika, op Terre-Neuve en zelfs op Tripoli liet handelen ¹. Vóór dat Balthazar naar Veere gelokt was, bewoonde hij het huis in de Noordstraat te Middelburg, hetwelk onlangs bekend geworden is als ook later de woonplaats te zijn geweest van Jacob Cats ². Toen Balthazar Middelburg verliet, gaf hij de waarneming zijner zaken over aan zijnen ouderen broeder Pieter. Deze Pieter de Moucheron, waarschijnlijk de oudste zoon van den bovengenoemden Pierre de Moucheron, schijnt zich aanvankelijk te Arnemuiden te hebben opgehouden, alwaar hem in 1587 een zoon geboren werd, van wien men vermeldt, dat hij insgelijks den naam van Balthazar heeft gedragen, en vader op zijne beurt is geweest van den bekenden landschapschilder Frederik de Moucheron ³. In 1588 vestigde Pieter

¹ Register van de sententiën van den Hove, R. A. 1607, T. n°. 37. — Wij hebben reeds over de handelsbetrekkingen van Moucheron in Amerika, Afrika en het Noorden van Europa gesproken, in Hoofdst. I van dit werk.
² Zie: Jacob Cats te Middelburg 1603—1623, door Mr. J. H. de Stopelaar. Middelburg 1860, waaruit ik ook eenige bijzonderheden omtrent de Mouchérons geput heb.

³ Kramm, Levens en werken der Holl. en Vl. kunstschilders in voce. 4de deel, alwaar evenwel ook onjuiste opgaven omtrent de Mouchérons worden gevonden.

de Moucheron zich te Middelburg en kwam aldaar reeds spoedig voor aanzienlijke betrekkingen in aanmerking. In 1589 vergezelde Pieter het gezantschap naar Engeland, om door zijne kennis van den handel en zijne ervaring de Nederlandsche afgevaardigden bij te staan. Ongeveer een achttal jaren schijnt hij te Londen te hebben vertoefd, waar hij als facteur de belangen der Nederlandsche kooplieden, inzonderheid van zijnen broeder Balthazar waarnam. Door te grooten ijver en welligt ook door belangzuchtige bemoeijingen, geraakte hij in onmin met den agent der Staten-Generaal Noel de Caron en keerde hij eindelijk bij het vertrek van Balthazar naar Veere, naar de stad Middelburg terug. Het was te dier tijde, dat Jacob Cats gedurende eenige jaren de huisgenoot en vriend van Pieter de Moucheron geweest is¹.

Niet minder uitgebreid dan zijne handelsbetrekkingen, schijnen ook de familiebetrekkingen van Balthazar te zijn geweest. Tweemaal was hij gehuwd. Zijne eerste vrouw was Jacqueline de la Croix, uit welk huwelijk hij kinderen gehad heeft; zijne tweede echtgenoot was Isabeau de Gerbier, dochter van den Middelburgschen koopman Antonie de Gerbier. Het is mij niet voorgekomen, dat hij kinderen uit dit tweede bed heeft verwekt. Behalve Pieter, was naar het schijnt, ook Melchior de Moucheron een broeder van Balthazar. Tot zwager had hij Andries Croonslijt, en Pierre Lemoine was met eene Maria de Moucheron gehuwd. Bovendien kwamen mij een aantal personen als neven van Balthazar voor; vooreerst Daniel de Moucheron, een zoon van Pieter; voorts nog Cosmo de Moucheron en Cornelis de Moucheron en eindelijk ook François de la Dale, Franchois en Guyon le Fort en Everaert van Lodensteyn. Het einde van Balthazar de Moucheron was treurig. Op den duur kon hij aan zijne verplichtingen niet meer voldoen, met een tal van processen werd hij besprongen, en in 1603 vertrok hij plotseling uit Veere, eer nog de door hem uitgezonden schepen onder den admiraal Spilbergen van Ceylon waren teruggekeerd.

¹ Mr. J. H. de Stoppelaar, Jacob Cats, I. c.

De Staten van Zeeland ontzeiden hem daarna ook het verblijf in hun gewest; de regering van Veere ontnam hem het huis dat zij hem in 1597 geschonken had, omdat hij aan zijne verplichtingen niet meer voldeed en in Frankrijk met den Koning onderhandelde over het oprigten eener Oost-Indische compagnie in dat Rijk. Wat er verder van den man, die een beter lot verdiend had, is geworden, is tot hiertoe nog niet met juistheid gebleken; slechts verneemt men uit de brieven van den gezant Aerssens, dat hij in 1609 nog in Frankrijk leefde en aldaar nog steeds zijnen rusteloozen geest bezig hield met het vormen van plannen tot oprigting eener Oost-Indische compagnie in Frankrijk ¹.

Wij keeren nu terug tot den tijd, waarin het handelshuis van Balthazar de Moucheron nog in al zijn luister zaken deed.

De compagnie van Moucheron tot den handel op Oost-Indie schijnt aanvankelijk bestaan te hebben uit de navolgende personen: Balthazar de Moucheron, P. C. Meunnix, Pierre Lemoyne ², Simon Parduyn en waarschijnlijk ook nog uit eenige andere leden van de familie Moucheron en de kooplieden Lieven de Moelenaer en Hubrecht Brenten. De zetel der compagnie was gevestigd te Veere, toen ook wel Camp-Veere genoemd.

Op den 24 December 1597 rigtte Balth. de Moucheron «zoo voor hem selven als syne compagnie» zich tot de Staten-Generaal en maakte aan dezen bekend «hoe sy voorgenomen hadden, »het aanstaande jaar naar de Oost-Indien te seynden, dry schepen »met een jachte tot de handelinghe van de specerie.» Ter beveliging dezer onderneming vroeg hij geschut ter leen, met het noodige kruid en lood, «met ook alsulcke ammunitie en vrydom »van convoye in conformiteit, van 'tgene bij de Ed. Mo. vergund was of zoude moge vergund worden aan de compagnieën

¹ Resol. Zeeland 12 Aug. 1604. Register der sententien van den Hove 1607.

² De twijfel is bij mij gerezen of P. C. Meunnix en P. Lemoyne niet één en dezelfde persoon is geweest, die zijn naam dan eens in de Hollandsche dan eens in de Fransche taal schreef; doch duidelijk is mij dit nooit gebleken.

»van Amsterdam en Rotterdam, die ook schepen naar die gewesten seynden.»

De Staten-Generaal verleenden daarop vrijdom van het in- en uitgaand konvooi voor twee reizen en gelastten aan de admiraliteit te Middelburg, dat zij de supplianten zou helpen voor ééne reize «by leeninge van vier bequame stukken geschuts.»

De Staten van Zeeland gaven aan de beide Zeeuwsche compagnien, volkomen gelijke hulp en volgden het voorbeeld van Holland door ondersteuning te schenken, door middel van vrijdommen van konvooi, verstrekking van ammunitie en het verleenen van borgtogt voor 6 of 8 stukken geschut in geval de compagnien die van de steden konden leenen.

Toen deze hulp nog niet voldoende bleek te zijn, gaven de Staten nog een zestal ijzeren gotelingen, zesduizend pond kruid en scherp ¹. Intusschen had de Moucheron zich Cornelis Houtman tot bevelhebber zijner expeditie weten te verkrijgen, hetzij dat deze, zooals door sommigen beweerd wordt en niet geheel onwaarschijnlijk is, om zijn kwaad bestuur op de reize voor de Amsterdamsche compagnie, Amsterdam, zijne patronen en het geregt was ontloopen, hetzij dat Moucheron hem, zoowel als zijnen broeder Frederik Houtman door groote aanbiedingen van hunne eerste meesters had afgelokt.

Behalve de gebroeders Houtman, wist Moucheron nog den beroemden Engelschen stuurman John Davis voor zijne onderneming aan zich te verbinden.

Voorzien van eenen artikel-brief van Maurits, staken nu omstreeks 6 Maart 1598 de twee schepen de Leeuw en de Leeuwin, voor rekening van Moucheron, Parduy en Comp., in zee.

De plannen van Moucheron verschilden in vele opzigten met die der andere compagnien, welke op Oost-Indie handel drevén. Het schijnt wel zijn voornemen te zijn geweest om den handel op

---

¹ Resol. Staten van Zeeland, 22 Oct. 1597 en 12 Januarij 1598. Resolutie Staten-Generaal, 24 Dec. 1597.

den Oost-Indischen Archipel in verband te stellen, zoowel met den handel op de kust van Guinea en op Brazilië als met eenen door hem gestichten handel op de Oostkust van Afrika, bij de straat van Mozambique. Zijne handels-ondernemingen omvatten alzoo schier alle streken van de aarde en het handelshuis de Moucheron liet op den Oceaan zijn eigen vaan, zijnde een groen vendel, met Boergoens kruis, van de stengen wapperen. Balthazar begeerde nu ook een geschikt middenpunt voor deze verschillende vertakkingen zijns handels, «eene goede herberghe voor alle de Nederlandsche schepen, dien wech varende.»

Met dat doel zond hij in hetzelfde jaar 1598 vijf van zijne schepen uit, bemand met een paar honderd matrozen en honderd en vijftig soldaten, onder het bevel van Juliaan Cleerhage en Gerard Strijbos, naar het eiland del Principe.

Half door list, half door geweld maakte men zich van dit eiland meester en de manschappen van Moucheron nestelden zich op deze bezitting der Portugezen. Reeds droomde men er van, om op het eiland eene kolonie te stichten, een middenpunt en ververschplaats voor de schepen te hebben gevonden; men beloofde zich gouden bergen van de op te rigten suikermolens, toen, deels door de zorgeloosheid, de onbekwaamheid en de tweedragt van eenigen der opperhoofden, deels door het moorddadig klimaat en de aanvallen der Portugezen, de overwinnaars op hunne beurt overwonnen werden en het overige gedeelte der bemanning het eiland verliet¹. Eene tweede expeditie onder Willem Lodewijcx en Melchior Proost, die behalve het drijven van handel op de Westkust van Afrika, mede in last hadden, de bezetting op het eiland del Principe te versterken, kwam te laat, juist veertien dagen nadat de Zeeuwen het eiland reeds hadden verlaten². In verband met deze aanslagen op del Principe moet beschouwd worden de vermeerstering van het

¹ Zie van Meteren. 19de Boek fol. 396.

² Op deze 2de expeditie heeft betrekking het stuk, medegedeeld onder n°. XXI der bijlagen. Zie ook van Meteren, 21ste boek, fol. 425.

eiland St. Thomé, welke in 1599 onder den admiraal van der Does plaats had¹.

Eene derde uitrusting werd nu omstreeks den jare 1600 door Moucheron, die inmiddels een groot deel zijner vennoten verloren had, gereed gemaakt. Daartoe verzocht hij ondersteuning in ammunitie en geschut van de Staten van Zeeland, welke hem verleend werd. Van de Staten-Generaal verlangde hij veel meer. Aan die vergadering diende hij een verzoekschrift in, om octrooi voor 50 jaren, om alleen te mogen varen « op sekere »nyeuwe havenen in vrempde landen gelegen, aldaar noch »niemant van deze landen en heeft geweest, presenteerende te »betalen dubbelt convoy van de inkomende en uitgaande goederen.» De Staten-Generaal lieten geene beslissing op dit verzoek volgen en het blijkt niet, of er ooit eenig antwoord op is gegeven. Wat Balth. de Moucheron met deze onderneming op het oog had ligt in het duister, zelfs werd er tot hiertoe van deze expeditie nergens eenige vermelding gemaakt en ook nu nog, zijn de berigten daaromtrent onvolledig. Naar hetgeen men uit de stukken, welke mij over deze uitrusting zijn ter hand gekomen mag afleiden, zijn er door Moucheron in Mei 1600 vier of meerdere schepen onder het bevel van Joris Spilbergh en Willem Lodewijcx uitgezonden met last om vooreerst in Brazilië handel te drijven, alsdan Monomotapa, Zofala en het eiland Vaccas, nabij Cambaya aan te doen, vervolgens Atjeh of Bantam, des noods Bali en Balamboeang te bezoeken.

Wat er van deze expeditie geworden is blijkt nergens, alleen leeren de notulen der Admiraliteit van Middelburg, dat op den 1 Augustus Joris Spilbergh met het schip la Rosario en andere schepen weder in Zeeland is terug gekomen met eenige gevangene Spanjaarden aan boord. Weinig tijds later vielen nog meerdere schepen te Arnemuïden binnen, die insgelijks aan de Moucheron toebehoorden en die vermoedelijk allen tot deze expeditie behoord

---

¹ Zie Hoofdstuk I, pag. 51.

hebben. Hetzij dat zij op weg reeds genoegzaam buit gemaakt of in Brazilië genoegzaam voordeel hadden behaald, hetzij om andere redenen, Joris Spilbergh schijnt met zijne schepen toen niet tot Oost-Indie te zijn doorgedrongen. Hetgeen nu de geschiedenis dezer expeditie eenigzins geestig maakt en de onvolledigheid der berigten dubbel doet betreuren, is de omstandigheid dat Moucheron in twist geraakte met de admiraliteit over het regt der buitgelden. De goederen werden in beslag genomen en eene procedure tegen Moucheron op touw gezet; doch toen hij het niet meer houden kon, vertoonde hij brieven en eene commissie van Maurits en maakte hij bekend, dat van twee schepen met huiden en tabak beladen, het grootste gedeelte aan Zijne Excellentie Maurits toekwam. De Staten en de Admiraliteit maakten nu maar de zaak in der minne af, door eene kleine boete en $\frac{1}{3}$ der buitgelden te eischen en $\frac{2}{3}$ van de buiten aan de reeders af te staan ¹.

De vierde en laatste expeditie eindelijk, welke door Moucheron en de hem trouw gebleven deelgenooten is uitgezonden, was de vloot van drie schepen, de Ram, het Schaap en het Lam genaamd, welke op 3 Mei 1601, onder bevel van Spilbergh uitliep. Even als de voorgaande togt had ook deze de bestemming naar de kust van Zofala en het eiland Vaccas, en ik meen deze reize van Spilbergh als eene hervatting van de voorgaande te mogen beschouwen. Joris Spilbergh bezocht bij deze gelegenheid Ceylon, en met beteren uitslag dan zijn bezoek op de oostkust van Afrika. In het begin van 1604 keerden deze 3 schepen in Zeeland terug.

Bijna op denzelfden tijd waarop Moucheron en zijne compagnie in 1598 de schepen de Leeuw en de Leeuwijn naar Oost-Indie afvaardigden, maakten ook Adriaan Hendrikz ten Haeff en zijne compagnie toebereidselen tot eene soortgelijke onderneming.

---

¹ Uit eenige stukken op het Rijks-Arch. en de resol. Admir. Middelburg, 1 Aug. 1600, 23 Aug. en 30 Aug. 1600, 25 Sept., 24 Oct. 1600, 22 Jan., 2 Febr. en 12 Maart 1601.

Adriaan Hendriksz ten Haeff was een man van grooten invloed in Zeelands hoofdstad en in de vergadering der Staten van dat gewest, hij was burgemeester van Middelburg en een aanzienlijk handelaar. Hij vereenigde zich met

Jacob Pieter de Waert,
S. Langebercque,
Adr. Bommenée,
Laurens Baëx,

en eenige anderen wier namen ons onbekend zijn gebleven. Deze rigtten te zamen gelijke verzoeken als Moucheron zoowel aan de Staten-Generaal als aan de Staten van Zeeland. Zij verkregen eveneens ondersteuning in geschut en ammunitie en vrijdom van konvoijen. De artikel-brief voor het scheepsvolk werd door deze compagnie zelve ontworpen en door de Staten van Zeeland goedgekeurd, in onderscheiding van den artikel-brief voor de schepen van Moucheron welke meer bijzonder van Maurits schijnt te zijn uitgegaan ¹.

Omtrent de namen der schepen en der bevelhebbers van de uitrusting welke door de compagnie van ten Haeff is uitgezonden bestaat eenige tegenstrijdigheid in de berigten. Voor zooverre wij hebben kunnen ontdekken werd de eerste togt voor rekening dezer compagnie ondernomen met drie schepen: de Zon, de Maan en de Langebercque, onder het opperbevel van Gerard Leroy en Laurens Bikker.

Eerst in 1600 begon de compagnie van Middelburg aan eene tweede uitrusting te arbeiden. Doch intusschen greep er in den stand der compagnien in Zeeland eene geheele verandering plaats. De berigten daaromtrent tot ons gekomen, zijn verre van volledig, dit alleen blijkt zeker, dat in den loop van het jaar 1600 de compagnie van ten Haeff zich vereenigde met het grootste gedeelte der vennoten van de Moucheron, terwijl er bij die ineensmelting van

---

¹ Resol. Staten-Generaal 24 Dec. 1597, 19 Januarij 1598, 13 Febr. 1598. Resol. Staten van Zeeland 22 Oct. 1597, 12 Januarij en 14 Febr. 1598.

de twee compagnien tveedragt schijnt te zijn ontstaan, met de Moucheron zelven. Waarin de aanleiding tot die twist moet gezocht worden is onzeker.

In een stuk door Moucheron overgeleverd bij de beraadslagingen over het oprigten der algemeene compagnie leest men, «dat hij »toen te vreden zou zijn, in eenigheyt met alle de andere compagnien zich te voegen op conditie dat presentelijk de compagnie »van Middellborch hem sullen ontfangen met al sulcke penningen »als het hem (of hun?) te passe sal comen ende bovendien hem »kennen voor bewinthebber.» Uit deze woorden zou men kunnen opmaken dat in 1600 de hoegrootheid van de inlegsom en de betrekking van bewinthebber, de oorzaken van den twist geweest zijn. Op de lijst der contractanten, welke in het resolutieboek dezer vereenigde compagnie van het jaar 1601 voorkomt, mist men dan ook den naam van Balthazar de Moucheron.

Van een deel der zijnen verlaten stond hij nu naar het schijnt, met Simon Parduyn en van Hecke alleen en bleef hij zich met deze twee personen van eene aansluiting aan de Vereenigde Zeeuwsche compagnie onthouden.

Het lag dan ook geheel in den geest van Balthazar's karakter om liever alleen te staan, dan zijne eigene inzigten op te geven. Zijn geest was rusteloos bezig met het onderzoek naar en het ontwerpen van nieuwe ondernemingen. Sedert zijne medgezellen hem verlieten, begint hij dan ook de uitrustingen van 1600 en 1601 onder Spilbergh. Het was zijn lust om plannen te scheppen en die naar eigen zin en volgens eigen denkbeelden uit te voeren. Hij had de gebreken, die aan zijne hoedanigheden plegen eigen te zijn. Zelfstandig en oorspronkelijk, was hij tevens zich zelven genoegzaam en jegens anderen welligt heerschzugtig. Dezelfde deugden en dezelfde gebreken toonde hij later bij de vestiging van de algemeene geoctroijeerde O. I. Compagnie.

Alzoo had de vereeniging der Zeeuwsche Compagnie zonder Moucheron plaats en zij vormde zich nu uit de navolgende personen:

Adr. Hendr. ten Haeff.
 Jacob Boreel.
 Jan Lanbr. Coolen.
 Jacob Pietersz de Waert.
 Corn. Muenincx (vroeger een deelgenoot van
 de Comp. van Moucheron.)
 Adr. Bommenée.
 Jan Meeussens.
 Laur. Bacx.
 Everard Bequer.
 Arnoult Leclercq.
 Arnoult Verhouven (waarschijnlijk ook vroeger
 een deelgenoot van Moucheron.)
 Everard van Schoonhoven.
 Nicolaas Pieterssen.
 Balthazar van Vlierden (in den naam van Jan Hesse.)
 Corn. Somer.
 Jan Bouwens Schotte.

Deze vereeniging bragt eene vloot van vier schepen, de Zeeland, de Middellburg, de Langebercq en de Zon genaamd, in zee, welke op den 28 Januarij 1601 onder de bevelen van Cornelis Bastiaensz, Hans Hubrechts Tonneman, Nicol. Antheunissen en Cornelis Adriaensz. uit Zeeland naar Oost-Indie zeilde.

Weinig tijds daarna begon dezelfde vereeniging eene nieuwe uitrusting van drie schepen welke de namen droegen van Zierikzee, Vlissingen en Goes en welke gereed waren weinige dagen voor de vaststelling van het octrooi der algemeen Oost-Indische compagnie.

Dat smaldeel en het kapitaal daarin gestoken, werd even als de geheele vloot onder Warwyck, tot welke zij gerekend werd te behooren, in de massa der algemeene Oost-Indische Compagnie gebragt; doch buiten de 10-jarige rekening gehouden ¹.

¹ Resol. Staten Gener. 1600 14 Dec. en Resol. Zeeland, 21 Nov. 1600.

Zoo waren dan ook in Zeeland, even als in Holland, de twee Compagnien tot één geheel versmolten en daar naast was Balthazar de Moucheron als zelfstandig handelaar blijven staan. De miskenning van den drang der omstandigheden tot zamenvoeging van kapitalen en werkkrachten, schijnt tot Moucheron's val niet weinig te hebben bijgedragen. Zoowel Moucheron als de vereenigde Zeeuwsche Compagnie, zullen wij bij de vestiging der algemeene geotroijeerde O. I. Compagnie terugvinden.

§ 4. *De compagnie tot de vaart naar Oost-Indie bij Zuid-Westen om.*

»Over oude tyde is bij zeer treffelycke mannen eene opinie
 »geweest, dat d'aerde was als een sponsie op d' water liggende,
 »ghelijck men utten schriften van St. Augustijn mach mercken,
 »welcke dwalende opinie noch naer zynen tyd lange gheduert heeft.
 »Want in den jare ons Heren 745, alsoo Virgilius, bisschop van
 »Salzburgh in Duytslant openbaerlyck geprediet hadde, dat sulcks
 »onwaerachtich was en datter volcken en lieden woonachtich
 »waren onder ons, die metter voeten tegen over ons voeten
 »ginghen, die men noemde met een griecsche naem Antipodes,
 »zoo heeft Bonifacius bisschop van Mentz den voorseyden bis-
 »schop Virgilius geheeten een ketter, — nochtans desniettegen-
 »staende so syn der noch hedensdaechs menschen so hertneekich
 »ende eygensinnich, dat zij niet en kunnen ghelooven mog-
 »helyck te wezen, dat men den geheelen aartbodem soude moghen
 »rondsomme te seylen. Maar dat alsulcke persoonen in heurlieder
 »meyninghe seer bedroghen zijn, blijkt claerlyck by de reysen van
 »twee vermaerde capiteynen noch ter tyt in leven zynde, te weten
 »Francois Draek ende Candon (Candish) Engelschen, dewelcke in
 »de jaren 1585 en 1586 het gheheel aertrijck hebben rondsomme
 »beseylt, sonder eenighe veranderinghe ofte beweghinghe van hen-
 »lieder schepen. . . Sulcks dat men de geheele ronde des aertrycs
 »met eenderleye coers, te weten westelyck, mach omme seylen.»

Zoo schreef de ervaren en vrome piloot van Enkhuizen, LucasJansz. Waghenaer in het jaar 1596 in zijn Thresoor der Zeevaart en slechts één jaar nadat Waghenaer het bovenstaande schreef, werden er reeds hier te lande twee uitrustingen aangevangen, om door de straat van Magelhaen, de specerylanden te gaan opzoeken.

Op het einde van het jaar 1596 ontstond te Rotterdam het voornemen om Oost-Indie te bezoeken. Wij hebben reeds verhaald hoe zeker persoon, die in die dagen vrij wat geruchts heeft gemaakt, Hendrik Anthonisz Wissel ¹ benevens Pieter van der Hagen en Comp. het plan opvatten, om een togt te doen ondernemen naar St. Domingo, Portorico en andere havens van West-Indie. Zij wilden tevens ook Oost-Indie en andere verre landen doen bezoeken. De compagnie van Wissel, van der Hagen en Comp. rustte daartoe vier schepen uit, de St. Jacob, de St. Pieter, de Zwarte Leeuw en de drie Koningen, onder het bevel van Melchior van den Kerckhove, die onder goedkeuring der Staten-Generaal met eene commissie van Maurits voorzien werd.

Wissel en van der Hagen verzochten dat zij hunne schepen met Spanjaarden en Portugezen mogten bemannen, «ten aansien,» zooals zij zeiden «dat in de quartieren waarheen de bestemming was geene andere naciën mogen handelen.» Niet dan na langdurige beraadslaging verleenden de Staten-Generaal hunne goedkeuring aan deze aanvraag om commissie en toen nog onder uitdrukkelijk beding van niemand vijandelijk te mogen aantasten. De Staten schijnen bevreesd te zijn geweest voor de gevolgen van dezen togt, hetzij dat zij geen vertrouwen stelden in eene Spaansche en Portugesche bemanning, hetzij dat bij hen niet zonder invloed is gebleven de kennis, die zij van den persoon van H. Antz.

¹ Zie over H. Az. Wissel en zijne plannen tot oprigting van allerlei banken te 's Hage en zijne geheimzinnige betrekkingen buiten 's lands: P. Bor, IIIde deel, nitg. 1679, 30ste boek, fol. 772 en Resol. Holland 22 Junij, 4 Julij, 17 Julij, 14 Dec. 1598 en 18 Dec. 1599. Wissel was een groot vijand van Oldenbarnevelt. Deze persoon doet denken aan den hedendaagschen Mirès. Men vergelijke over deze reis hoofdstuk I, pag. 47.

Wissel hadden, want zij wisten zeer goed dat deze een zonderling persoon was, die sedert verscheidene jaren in groote oneenigheid met de Staten van Holland leefde en veel kwaad vertelde van den advokaat van Oldenbarnevelt ¹.

Noch de firma, noch de bevelhebber verdienden dan ook, naar het schijnt een bijzonder vertrouwen. Hendrik Anthonisz Wissel geraakte een paar jaren later op de voorpoorte te 's Hage; alwaar de Staten van Holland hem gevangen lieten zetten en hem door den procureur-generaal van den Hove een proces werd aangedaan, en de handelingen van Melchior van den Kerkhove, toen hij voor denzelfden van der Hagen in 1599 op nieuw met eenige schepen de expeditie naar Westen, onder Pieter van der Does volgde om op schâverhaling uit te gaan en een aanslag op St. Thomé te helpen uitvoeren, ontvaardden weldra in zeerooverij. Hij plunderde eenige schepen van bevriende mogendheden en daaronder ook een Venetiaansch schip. Uit deze handelwijze ontstonden sedert, vele moeilijkheden tusschen de republieken van Venetie en de Vereenigde Nederlanden, waardoor de Staten-Generaal veel hoofdbrekens en overlast ondervonden ². Maar voor dat deze laatste togt onder Kerckhoven was aangevangen, had op het einde van 1597, van der Hagen nog eene andere onderneming op touw gezet. Hij wilde namelijk niet langs de Kaap de Goede Hoop, maar door de straat van Magelhaen eerst de westkust van Amerika en daarna de specerijgewesten van Oost-Indie doen bezoeken. Van der Hagen wendde zich nu, liever dan tot H. A. Wissel, tot den rijken koopman Johan van der Veken en beter keuze had hij zeker niet kunnen doen, want van dat oogenblik scheen de

¹ Men zie over deze compagnie: Resol. Staten-Generaal, 23 Nov. 1596, 24 Jan. 1597, 1 Febr., 21 Mei, 5 Julij 1597 en Lias Lopende Brieven, 1 Febr. en 5 Julij 1597. Maurits schijnt zich de belangen dezer compagnie te hebben aangetrokken. Oldenbarnevelt natuurlijk niet.

² Zie over deze tweede expeditie van Kerckhoven, hierboven pag. 52 en de Resol. Holland 5 Maart 1599. Loketkas C; n°. 36 en Loketkas St. G. Admir. n°. 9. Resol. Staten-Gener. 5, 15, 28, 29 Maart, 12 April, 1 Junij, 3 Aug., 6 Sept. 1600 en 4 Febr. en 24 Maart 1601.

onderneming alle kans tot welslagen te zullen aanbieden. Johan of Hans van der Veken was door zijne talrijke betrekkingen tot de Staten-Generaal, tot de Staten van Holland, tot Oldenbarneveldt en niet minder tot de Kroonen van Engeland en Frankrijk een man, die hier te lande ontzien werd en door zijn groot vermogen invloed bezat. Hij en zijne vrienden waagden de voor dien tijd, aanzienlijke som van 267,000 ponden van XL gr., in de onderneming van van der Hagen, en van der Veken sprak bovendien borg voor hetgeen in geschut of ammunitie van de Staten of steden ter leen zou worden verkregen. De gezamentlijke reeders, waartoe ook Jacques L'Hermite behoorde, verzochten «vrijdom van in- en uitgaand »konvooi voor 5 schepen voor de 5 eerste reizen, vier halve »kartouwen, een oorlogschip en crediet om onder benefice daarvan »in de steden van Holland, geschut te erlangen.» De admiraliteit van Rotterdam bragt een ongunstig verslag op dit verzoek uit; doch hoewel de vraag om het oorlogschip Oranje, destijds als de beste zeiler van 's lands vloot bekend, voor deze expeditie te mogen koopen niet werd ingewilligd, werden de vrijdom van konvooi en de 4 halve kanonnen en het gevraagde crediet door de Staten-Generaal verleend ¹. Tegen het midden van het jaar 1598 was de vloot eindelijk gereed. Zij bestond uit vijf schepen, de Hoop, de Liefde, het Geloof, de Trouw en de Blijde Boodschap, en was gesteld onder het bevel van Jacques Mahu, Simon de Cordes en Sebald de Weert. Op den 27 Junij verlieten deze schepen het Goereesche Gat en zeilden zij in zee.

De geheele onderneming kostte over de vijftinaal honderd duizend ponden vl.; maar de uitslag was verre van evenredig aan de kosten. Integendeel, de uitslag was allernoodlottigst, slechts één schip kwam terug, zonder zelfs Indie te hebben bereikt.

Voor den ongelukkigen van der Hagen, was deze uitslag de doodsteek, want sedert was hij geheel verarind. Ook zelfs de hechte

---

¹ Resol. St. Gener. 23 Dec. 1597. 7 Januarij 1598. Manuscr. remonstrantiën van van der Veken en bij van der Chijs, l. c. pag. 70.

firma van van der Veken moest de hulp der Staten inroepen om ontslagen te worden van de vervolgingen, welke de steden hem aandeden, om het geschut waarvoor hij borg was gebleven, van hem terug te hebben.

Hiermede liep deze compagnie te niet, groote sommen waren verspild en het doel was niet bereikt. Alleen van der Veken wist door zijn groot vermogen er zich nog uit te redden, hij was in staat te betalen wat hij schuldig was, waarmede, zoo als hij schrijft: «dese quade ongeluckige reyse maer vergeten en vyf den »sin worde gestelt.» Gelukkig de koopman, die na een verlies van ruim 2½ ton, nog zoo lakoniesch over zijn tegenspoed schrijven kan ¹. Deze onderneming bleef evenwel voor Nederland niet geheel zonder vrucht. De waarnemingen van den vermaarden Dirk Gerritz China, die ook dezen togt mede maakte en in Chili belandde, leverden menige onderrigting bij het zamenstellen van de instructie voor Jacques l'Hermite, toen deze in 1619 over de Nassausche vloot het bevel op zich nam; terwijl het verongelucken van een der schepen van Mahu, op de kusten van Japan, aanleiding gaf dat twee schepelingen dezer expeditie, Adams en Quackernaek geheeten, een handelsoctrooi van den Keizer van Japan verkregen hetwelk de eerste grond heeft gelegd tot de langdurige betrekkingen welke tusschen Nederland en Japan, ook nog in dezen tijd, worden onderhouden.

Bijna gelijktijdig met de uitrusting van van der Veken, van der Hagen en Comp., vatten Olivier van Noort en Pieter Claesz van Ylpendam, destijds te Rotterdam woonachtig, het voornemen op om met twee schepen eene reis door het «Estrecho van Magelhaen »te ondernemen en te bezoeken het Koningrijk van Chili mette »vordere westcusten van America ende voorts ist noot, ooyck »d'eylanden van Moluccen en d'andre landen daaromtrent gelegen.»

Het blijkt niet of aanvankelijk meerdere kooplieden zich met van Noort en Pieter Claesz hebben vereenigd, noch op welke

---

¹ Zie bijlage n°. X.

wijze het geld voor deze uitrusting is bijeen gebracht. Het is evenwel meer waarschijnlijk, dat er geldschietters voor deze onderneming geweest zijn, dan dat van Noort en Pieter Claesz alleen het benodigde kapitaal verstrekt hebben, want omtrent van Noort leest men de min gunstige getuigenis dat hij was: «Homo diu perditus moribus et fortuna»¹. Bovendien was hij herbergier te Rotterdam en dat is men gewoonlijk niet als men over groote kapitalen beschikken kan.

Van Noort en Pieter Claesz verzochten aan de Staten-Generaal eene ruime ondersteuning in de wapening hunner schepen en vrijdom van konvoogeld voor zes reizen. Door den toestand waarin 's lands wapenmagazijnen en het admiraliteits-collegie te Rotterdam zich destijds bevonden, konden de Staten-Generaal hun niet meer dan vier stukken geschut verstrekken, terwijl de vrijdom van konvooi tot twee reizen werd beperkt².

Hierbij voegden de Staten van Holland een onderstand van 6000 pond kruid en 12,000 pond kogels en lonten, hoewel van Noort juist het dubbel had aangevraagd³. Terwijl men te Rotterdam met deze uitrusting bezig was, rigtten nu ook twee Amsterdamsche kooplieden, Claesz Jacobsz Coeckebacker, Jan Benninck Cocckebacker en Dierck Claesz zich tot de Staten van Holland en de Generaliteit met een verzoekschrift, waarin zij mededeelden, dat zij eveneens als Olivier van Noort twee schepen hadden toegerust met verscheidene koopmanschappen, om gezamenlijk met van Noort de reis naar de Westkust van Amerika te ondernemen, dat zij nu ook verzochten om met gelijke hulp en vrijdom te worden «gebeneficieert» als de uitrusting in Rotterdam. De Staten-Generaal weigerden ditmaal geschut te verschaffen op grond dat de toestand van het land dit niet toeliet; doch zij

¹ Descriptio Urb. Rheno-Traject. ex. m. Arnoldi Buchelii diario, pag. 115.

² Resol. St. Gen. 23 en 24 Dec. 1597 en 23 Januarij 1598.

³ Resol. Holland 21 Januarij 1598. Uit deze resolutie blijkt dat v. N. in den aanvang er aan gedacht heeft om met 3 in plaats van met 2 schepen uit te zeilen.

stenden toe in eenen vrijdom van konvooi voor twee reizen «gaans ende keerens» ¹. De Staten van Holland weigerden om dezelfde beweegredenen afgifte van geschut, maar zij verleenden 4000 pond kruid en de noodige lonten ².

Op deze wijze ontstonden gelijktijdig te Rotterdam en te Amsterdam twee reederijen voor de vaart door de straat van Magellaen. Hoewel zij in den aanvang zelfstandig werkzaam waren geweest, vereenigden zij zich reeds spoedig in zóóverre, dat zij hare schepen in de maand Julij des jaars 1598 onder één bevelhebber den bekenden Olivier van Noort deden uitzeylen. Nadat van Noort was teruggekeerd en hij zijn voornemen had volvoerd waardoor hij de eerste Nederlander geweest is, die eene reis rondom de aarde volbragt heeft, schijnt hij de compagnie te hebben verlaten. Door zijn kwaad beleid en zijne ruwe handelwijze had hij de handels-operatien der kooplieden doen mislukken, maar volgens zijne eigene bekentenis, bragt hij een oorlogsbuit van niet minder dan 60 tonnen schats, meest ongemunt goud, van dezen togt mede. De band tusschen de Amsterdamsche reederij en een gedeelte van de ons onbekende handelaren uit Rotterdam werd nu nog naauwer toegehaald zooals men ten minste vermoeden mag, uit de woorden van een verzoekschrift van den jare 1602 aan de Staten-Generaal aangeboden, in welk stuk de ondernemers van de eerste expeditie voor eene reis rondom de aarde zich noemen: «Be-»windhebber en participanten, die voor dezen zoo uit Amsterdam »als Rotterdam gereet hebben op Oost-Indie door de strate »Magellanis ³.

---

¹ Resol. 9 Junij 1598.

² Resol. ffol. 24 Junij 1598.

³ Er blijft nog altijd veel onzekerheid bestaan omtrent de zamenstelling van deze compagnien, die in 1598 in Rotterdam en Amsterdam zijn opgerigt. Het werk *Begin en Voortgang* noemt nog als reeders Pieter de Bevere generael van de Munte en Huyg Gerritsz van der Buys. De opgaven in gemeld werk zijn evenwel niet juist, het spreekt slechts van ééne compagnie en niet van twee. Van de deelneming in eene dezer compagnien door Pieter

Niettemin schijnt er nog eene Rotterdamsche Compagnie, afgescheiden van de zoogenaamde Magellaanvaarders, te hebben bestaan, want toen in 1602 besognes over de vereeniging van alle de compagnien op Oost-Indie te 's Hage gehouden werden, verschenen aldaar ook afgevaardigden uit Rotterdam en deze kooplieden traden toe, tot de algemeene geoctroyeerde Oost-Indische compagnie. De Magellaan-vaarders daarentegen wendden zich juist twee dagen voor het depescheren der acte van Octrooi in 1602 tot de Staten-Generaal en eischten handhaving hunner verkregen regten, welke zij door het ontworpen algemeen Octrooi, achten geschonden te zijn.

De Magellaansche Compagnie, vereenigd zooals zij nu bestond rekende zich tot een vrijdom van konvooy voor vier reizen geregigd, want in 1598 was zoowel aan de Rotterdamsche reeders als aan die van Amsterdam een vrijdom verleend, aan elk voor twee reizen. Van die vier reizen was er slechts ééne tot nog toe volbragt en daarvan was slechts één schip onder Olivier van Noort weder binnengekomen. Daar het zich nu liet aanzien dat aan de Algem. O. Ind. Comp. ook het uitsluitend regt op het vaarwater door de straat van Magelhaen zou worden toegekend, verzetten op den 19 Maart 1602 de Magellaanvaarders zich daartegen bij de Staten-Generaal en juist nog bij tijds, want den volgenden dag werd de algemeene vereeniging der compagnien vastgesteld; doch het octrooi werd nu niet verleend dan onder deze bepaling: «dat de algemeene compagnie met uitsluiting van ieder ander zou mogen varen beoosten de Cape de Bonne Esperanza ofte deur de strate Magellanis, blijvende in heur geheel de concessien voor desen gegeven aan eenige compagnie omme te

---

de Bevere blijkt bovendien uit de stukken niets en genoemde de Bevere werd eerst in 1599 generaal van de Munte, in plaats van Melchior Wijntjes die met deze betrekking in 1597 bekleed was. De heer van der Chys, l. c. pag. 76, heeft reeds het bestaan van de twee zelfstandige Rotterd. en Amsterd. compagnien aangetoond; doch hij vermeldt niet, dat de twee compagnien later zijn vereenigd gebleven en dat daaruit de Magellaansche comp. is ontstaan.

varen deur de voors. strate van Magellanis, behoudelijk dat zij hunne schepen uyt deze landen sullen afsenden binnen vier jaren naer dato» etc.

De Magellaansche Compagnie had nu althans hare verkregen regten gehandhaafd. In het volgende jaar wenschte zij van die regten gebruik te maken en liet zij overal in den lande biljetten aanslaan, waarin zij meldde dat zij van meening was eenige schepen uit te rusten, om door de straat van Magelhaen naar Oost-Indie, China en andere plaatsen te zenden ¹.

Tegen dit voornemen kwam de geoctrooijeerde algemeene Oost-Indische Compagnie in verzet, en hiermede opende zij haren te lang volgehouden veldtocht als monopolist.

Zij beweerde, dat haar octrooi om uitsluitend beoosten de Kaap te mogen handelen, door de Magellaansche compagnie geschonden werd. En nu volgde er eene reeks van geschillen »ende seer sware quaestien», die wij hier niet behoeven te beschrijven; maar die bij afwisseling door processen, door overeenkomsten, scheidsregterlijke uitspraken en weder nieuwe processen ruim twintig jaren lang slepende is gehouden, veler hartstogten in beweging heeft gebracht en aan menig procureur en regtsgeleerde werk en verdiensten heeft opgeleverd.

Hij die den eersten grond van de Magellaansche compagnie gelegd heeft, hij die de eerste Nederlander geweest is, welke stoutmoedig den aardbol omzeilde, Olivier van Noort, bleef verder buiten de onderneming, maar het zeemansleven verliet hij niet. In 1602 vinden wij hem terug, met Melchior van den Kerckhove, een gezelschap hem waardig, als raad-extraordinair op de vloot, welke onder den admiraal Obdam naar Spanje stevende. Van Noort en Kerckhoven kweten zich op deze expeditie uitmunten van hunnen pligt en betoonden eene buitengewone dapperheid. Prijzen halen en buitmaken, volvoerden zij ook nu weder naar hartelust; doch nu in 's lands dienst en aan beiden werd door de Staten-Generaal

---

¹ Resol. Staten-Generaal, 17 Aug. en 4 Oct. 1603.

een gouden ketting vereerd tot belooning van hunne dappere daden.

Nadat van Noort deze belooning had ontvangen, liep hij op nieuw met eenige schepen in zee, naar de Spaansche kusten ¹.

Wat er verder van hem is geworden, heb ik niet kunnen ontdekken, maar in 1607 leefde van Noort nog te Rotterdam en volgens zijn grafchrift dat te Schoonhoven gevonden wordt, overleed hij in laatstgenoemde stad in het jaar 1627 ².

§ 5. *De compagnie tot de vaart naar Oost-Indie, opgericht te Delft in 1601.*

Omstreeks de maand October van het jaar 1601 zag ook Delft binnen hare muren een 'gezelschap van kapitalisten zich vereenigen om eene uitrusting tot stand te brengen voor de groote vaart naar de Oost-Indien.

De voornaamste leden dezer compagnie waren:

Mr. M. Sasbout,
 Willem Joosten Dedel,
 Dirck Brunisse van der Dussen,
 G. F. Boogaert,
 H. Balbian,
 Jan Raet,
 Heyndrick Ottens,
 J. Jansz en Arent Jacobsz Lodensteyn en
 Dirk G. Meerman.

De werkzaamheden van deze vereeniging bepaalden zich slechts tot het gedeeltelijk uitrusten van één schip, het aannemen van eenige zeelieden, het vruchteloos beraadslagen met Rotterdamsche

¹ Resol. Staten-Generaal, 13, 14, 16, 23 Augustus en 30 September, 14 en 26 November 1602.

² Omtrent de verdere lotgevallen van Melchior van den Kerckhove, zie: Mr. J. C. de Jonge, *Nederland en Venetie*, pag. 86, en *Leeven en daden der doorlucht. zeehelden. Amsterdam 1683*, pag. 154.

kooplieden, om in eene gemeenschap van rekening met dezen te treden. De compagnie van Delft had naauwelijks eenige maanden bestaan, toen zij als Kamer opgenomen werd in de algemeene geotroyeerde Oost-Indische compagnie. Zij heeft intusschen deze verdienste gehad, van in haar Resolutieboek, eene beknopte opgave te hebben gegeven van de beraadslagingen, welke in 1601 en 1602 over de algemeene vereeniging, tusschen de gecommiteerden der verschillende compagnien van Holland en Zeeland, hebben plaats gehad.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE STAATZORG VOOR DEN OOST-INDISCHEN HANDEL. DE STICHTING VAN DE ALGEMEENE GEOTROYEERDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

Behalve door het verleenen van hulp aan de reeders, door middel van geschut, ammunitie en vrijdom van regten te geven, behalve door het aanmoedigen van de zeevaartkundige wetenschappen door middel van privilegien en geldelijke belooningen, werd de vaart op Oost- en West-Indie onafgebroken door de Generaliteit en de Staten van de daarbij betrokken gewesten met aandacht gadegeslagen.

Toen in 1597, na de terugkomst van Houtman, zich aan alle kanten compagnien voor den Oost-Indischen handel vornden, waren de Staten-Generaal er reeds dadelijk op bedacht om maatregelen te beramen, welke dienen konden «tot verzekertheyd ende vorderinghe van de voors. voyagien.» Te dien einde beschreven zij op den 6 Januarij 1598 gecommiteerden uit elk der bestaande compagnien in Holland en in Zeeland, om met eenige afgevaardigden uit de Algemeene Staten over verschillende punten te beraadslagen, inzonderheid opdat zij zich zouden «verdragen en op eene cenparige orde en voet de reize te zamen doen.» Zoowel uit Holland als uit Zeeland kwamen er werkelijk gecommiteerden te 's Hage; doch de Zeeuwsche afgevaardigde kwam, door den ijsgang belet, een dag te laat en toen waren die uit Holland

reeds weder vertrokken: «sulx dat d'heeren Staten voor desen tijt »daerinne anders niet en wisten te doen dan daerop oock de intentie »te verstaen van de compagnie in Zeeland.» Het bleek echter uit deze zamenspraak, dat alle de compagnien in gevoelen verschilden en de Staten-Generaal stuitten op dit gemis aan eensgezindheid. Nu deden zij slechts het éénige, wat zij konden doen; zij zonden namelijk eene rondgaande vermaning aan alle de compagnien, waarin zij de verschillende reederijen en handelaars uitnoodigden, dat zij hare zaken «wijselyk willen beleyden en zy malcanderen »opte voyagie ende doende hare traficques willen bejegenen in »aller vrientschap, eenichheyt ende correspondentie ¹.»

In het volgende jaar 1599, zag men op nieuw compagnien oprigten, die het getal der bestaande compagnien nu tot acht deed klimmen en welke bijna allen eene vijandige concurrentie tegen elkander volhielden, welke, zoo als het na de terugkomst van van Neck uit Indie gebleken was, door den toevloed harer schepen de prijzen deden stijgen of wier ondernemingen en speculatiën mislukten, omdat iedere compagnie afzonderlijk in dezelfde zaak op eigen voordeel was bedacht. Het aantal van die schepen, gevoegd bij die welke op Guinea en West-Indie handel dreven, werd zoo groot dat er op al die vaartuigen niet meer met de vereischte naauwlettendheid kon worden achtgeslagen. Van dàar dat van de bevelhebbers, deze van Maurits gene van de Staten-Generaal commissie en instructiën verkreeg, dat er wanorde geboren werd en de vrees ontstond dat eindelijk nog sommigen dier schepen tot den zeeroof, te dier tijde nog vrij algemeen, zouden worden aangewend als de handel op Oost- of West-Indie geen kans van welslagen meer aanbod. Die vrees was zoo geheel ijdel niet, de bemanning dier schepen bestond uit allerlei slag van volk en aan sommigen der bevelhebbers ontbrak het minder aan dapperheid, dan wel aan naauwgezetheid. Wij hebben

---

¹ Zie dezen brief van 19 Januarij 1598, onder n°. XIV der medegedeelde stukken.

reeds gezien hoe de Staten van Holland onder deze omstandigheden op den 30 Augustus 1596 de nieuwe compagnien uitnoodigden, om zich onder de ouden te begeven en zelfs gecommitteerden uit hun midden benoemden, om daarover met de kooplieden in «besoigne te treden, tot het beraamen en adviseren van de bekwaamste middelen om met eenigheid en goede correspondentie onder ééne compagnie te handelen.» Die poging mislukte, zoo als wij reeds hebben vermeld en de oude compagnie welverre van aan eenigheid te denken zocht voor zich zelve een uitsluitend octrooi voor 6 jaren te verkrijgen.

Dit verzoek maakte toen wel een punt van beraadslaging uit voor de vergadering van Holland, maar het werd onafgedaan ter zijde gelegd.

Men kent uit het artikel 101 van de verhooren van Oldenbarnevelt, wat bij dien grooten staatsman, die door zijn invloed op de Staten van zijn Gewest zooveel vermogt, als beginsel gold; «dat »van alle tijden in dezelve landen van Holland en West-Vriesland »verstaan is geweest, alle privative octroyen in 't stuk van de »navigatie, handelinge en commercie, den welstand van de landen »en steden en ingesetenen te wesen prejudiciabel, ende dat zij »daaromme met grooten ernst hen daartegen altijts hebben gestelt »en geopposeert, 't selve verwerpende als monopolie.» De Staten van Holland en hunne advokaat weken sedert wel van dat beginsel af, maar niet dan nadat zij met »moeÿten, arbeit en onderzoek de natuur van de navigatie en traffiek op Oost-Indie »hadden leeren kennen» en nadat zij verstaan hadden dat «dezelve »navigatie en handelinge onder eene generale compagnie, be»hoorden gelegd te worden, omme 't selve dienstelijk en profytelyk »voor de landen en participanten te beleiden¹.»

In 1599 konden de Staten van Holland tegenover de compagnien van Amsterdam alléén, niet verder gaan, dan te trachten

¹ Verhooren van Oldenbarnevelt, uitgave Hist. Genootschap. Utrecht 1850, pag. 72, Art. 101.

eene vereeniging tot stand te brengen, vooralsnog buiten octrooi. De tusschenkomst van de stedelijke regering van Amsterdam en de drang der omstandigheden, bragten de kooplieden van die stad er eindelijk toe, om aan de raadgevingen der Staten gehoor te geven.

De Algemeene Staten van hunne zijde verloren evenmin als die van Holland, den gang der zaken uit het oog.

Hunne wijze van beschouwen was natuurlijk van eenigzins anderen aard en meer in betrekking tot de pligten tegenover de Unie. In Augustus 1599, tijdens de nieuwe Brabantsche compagnie tot stand kwam, werd er reeds in de vergadering van de Generaliteit gesproken van «zekere ordre en politie die men in deze navigatie en voorgenomen handeling op Oost-Indie zou hebben te volgen.»

Te dien einde werd deze aangelegenheid ter behandeling onderworpen aan de gecommiteerden van de admiraliteits-collegien van Holland, Zeeland en Vriesland. De admiraliteiten leverden op den 17 December 1599 bij de Staten-Generaal een ontwerp-commissie en een ontwerp-instructie in, voor de coopvaarders gedestineert naar Oost-en West-Indie ter Coopvaardye.

Deze commissie hield o. a. in, dat de bevelhebber van het schip in zijne voyage niemand van wat natie, qualiteit ofte conditie ook, vijandelijk zou mogen aantasten, maar dat hij zooveel des nood zij, zelfs tegen vrienden en landgenooten zich in weere zou mogen stellen en met alle mogelijke middelen zich meester maken van degenen, die hem bij wege van feyten zouden willen aantasten; dat bovendien de bevelhebber iedereen, die onderdaan des Konings van Spanje was, zou mogen aantasten en overweldigen. Ten slotte werden er bepalingen in gevonden om de regten van het land en van den admiraal-generaal op de buitgelden te handhaven en een algemeen paspoort voor den houder.

Dit ontwerp werd op den 22 Dec. door de Staten-Generaal goedgekeurd en vastgesteld, echter met deze slotbepaling, dat niemand tegen zijn wil gedwongen kon worden, deze commissie aan te nemen. De instructie, waarmede «deze ordre ende politie op de vaart naar Oost- en West-Indie» moest worden voltooid

en die een uitvloeisel van de commissie was, bleef intusschen onafgedaan.

Eerst werd de vaststelling van de instructie voor veertien dagen uitgesteld, maar sedert werd zij niet meer in behandeling genomen.

Het uitstel en daarop gevolgd afstel was weder het werk van de afgevaardigden uit Zeeland. Om meer dan ééne reden had die instructie nuttig kunnen zijn, want behalve de orde en regemaat, die men daardoor in de scheepvaart wilde brengen, heerschte in dat stuk zoowel een geest van menselijkheid ten opzichte van de gevangenen, als van zachtheid, voorzigtigheid en wijze staatkunde tegenover de inboorlingen der overzeesche gewesten, hetgeen ten doel had om niet alleen de wreedheden van het zeevolk tegen te gaan, maar ook om de Indianen meer en meer van de Spanjaarden en Portugezen te vervreemden en aan de Nederlanders te verbinden ¹.

Met welke oplettendheid ook de Staten-Generaal en de Staten van Holland tot hiertoe op de zaak van den Oost-Indischen handel hadden acht gegeven, afdoende, doortastende maatregelen, waren er nog niet genomen. Het eenige wat men verkregen had, was éénvormigheid in de uit te reiken commissie, en door goede raad en door tusschenkomst der plaatselijke overheid vereeniging van de Amsterdamsche compagnie en van eenigen in Middelburg.

Maar daartegenover stond de vijandige gezindheid tusschen de Middelburgsche vereenigde compagnie en de compagnie van Moucheron, tegen die beiden vijandige gezindheid van de compagnien van Amsterdam en vijandige gezindheid van allen, tegen elke nieuwe compagnie of reederij, welke werd opgericht of tot welker oprigting men slechts het voornemen openbaarde.

Men betwistte elkander het aangenomen scheepsvolk, men verbond de aangenomen schippers en stuurlieden door contracten, dat zij zich nimmer aan deze of gene concurrerende compagnie zouden verlueren, men maakte overeenkomsten dat de schippers en

¹ Deze twee stukken zijn te vinden onder n°. XV en n°. XVI. Zie ook Resol. Staten-Generaal 22 December 1599.

commiesen alles wat zij zouden verhandelen, ontdekken, afteekenen en in journaal of in kaart brengen, geheim hadden te houden. De Amsterdamsche compagnie, op het berigt dat schepen in Zeeland zeilreë waren, gaf voorschriften aan hare commiesen en bevelhebbers: «dat syl. gewaarschuwd zouden wezen om hunne zaken »en handelinge met alle vlijt en zorgen te vorderen, opdat zij »door de komst der Zeeuwen niet geïnteresseert en beschadigd »werden. Het is u beter dan ons bekend, zoo schreven de »bewindhebbers, wat nadeel en verlies het ons wezen zou »bijaldien de Zeel. vloete bij ul. arriveerde eer onze schepen ge- »laden waren. Daarom koopt, koopt zoo haest als doenlijk is, »en het gecogte laadt het voort in uwe schepen, wy nemen alles »wat er van speceryen gereed te bekomen is, en zoo gyl. door »gebrek van gereede speceryen, voorcoop deedet, maakt ul. con- »ditien en contract zoo vast als doenlyk is, en soo haest er »eenig gecocht goet by u aankomt laat het in uwe schepen;

«Gyl. moet zorg dragen dat onze vloot door de aankomst van de »Zeeuwsche niet de minste schade lyde. Wy hebben met henlieden »in het minste geen contract ofte accoort wegens de negotie¹.»

Wat drift en overhaasting straalt er niet door in die voorschriften, van den anders zoo koelzinnigen koopman! Op de behoefte in Europa, op de vraag op de Nederlandsche markt wordt niet meer gelet, alles maar opkopen vóór dat de gevreesde mededinger komt; dien dood te varen door voor hem niets dan slechte of dure waar over te laten, dat is het doel en het summum bonum geworden van den Oost-Indischen handelaar. Het heet dan ook in een geschreven stuk van die dagen, dat zij «malcanderen de schoenen van de voeten en het geld uit den buidel zeilden», en wil men weten hoe de toestand en de denkwijze daarover was, men leze wat eenige «zelateurs van de Indische zeevaart» aan Hare Ho. Mo. daarover berigten². Lang kon die toestand niet meer voortduren, en

¹ Brief van de Amsterdamsche bewindhebbers aan de Admirals en raden van onse vloten in Oost-Indie, 1601.

² Zie dat berigt hierachter onder n°. XVIII.

bij al die nadeelen, ondervond nu ook weldra de Staat zelve, wat er eindelijk van die wilde vaart te wachten was, toen Arabieren, zoowel als Venetianen aan de Staten-Generaal het hoofd warm kwamen maken met klagten, gene over het nemen hunner schepen in de wateren van Sumatra, deze over het plunderen van hunne vaartuigen op den grooten Oceaan. Eindelijk brak in het jaar 1600 het oogenblik aan, waarin de reeders zelve, zoowel als de regering van Holland beiden overtuigd werden dat er iets aan moest worden gedaan, dat er tot verzekeringe dezer navigatie iets moest worden in het werk gesteld en sedert dien tijd is er eene voortgaande ontwikkeling en behandeling van het vraagstuk te bespeuren, ook al dreigde de geheele zaak telkens op de verdeeldheid der belanghebbenden schipbreuk te zullen lijden. Daarbij was Oldenbarnevelt niet de minste, die aan die werkzaamheden deel nam. Als men onder zijne papieren zoo vele stukken tot die zaak behorende aantreft en daarop telkens door zijne kantteekeningen daarop gesteld, de belangstelling bemerkt, waarmede hij ook deze gewigtige aangelegenheid ter harte nam, dan is het ontwijfelbaar waarheid wat de advokaat voor zijne regters beleeft, dat de zaak der O. I. Comp. gedurende eenige jaren, in geschriften en zamenprekingen, met uitnemend veel moeite en arbeid door hem is behartigd.

In de vergaderingen tusschen 29 Aug. en 22 Sept. 1600 door de Staten van Holland gehouden, besloot men eindelijk, dat het noodig werd voor de eer en den dienst van den lande en tot voordeel der ingezetenen een punt van beschrijving te maken, voor de naastkomende vergadering, om over de orde en politie op de vaart en den handel op Oost-Indië te beraadslagen. Op den 9 November werden eenige gerommiteerden van Dordrecht, Delft, Amsterdam, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen gelast te «conciplieren zekere ordre, daarop de vaart naar O. I. ofte elders buiten Europa gedaen sal worden.» Als beginsel werd door de Staten aangenomen «de ordre ende Politie in de voors. saecke te maecken, hetzy by verpachting van de voors. vaerten

»respective aan verscheydene compagnien ofte andersints, aange-
 »sien by faute van dien deselve vaerten en handelingen geschapen
 »zyn tot der landen groote oneere ende ook tot schade der kooplieden,
 »haast tot ruïne gebragt te worden ¹.»

De behandeling van de zaak *au fond* werd uitgesteld tot den 22 November, doch het liep tot den 17 Mei van het volgende jaar 1601 aan, voordat in de vergadering van gecommiteerde Raden een voorstel geformuleerd werd. Alstoen werd voorgehouden: «dat de vaert op Oost-Indie met ordre en autoriteit van dese landen, hetzij op naam van de Staten-Generaal, hetzij op naam van »Z. Exc. behoort gedirigeert te worden, omme te verhoeden, dat »zulks ook niet gepraectiseert worde in andere landen, en of tot »behoudenis van de handeling op Bantam, Banda en de quartieren »daaromtrent, niet dienstig wezen zou alle de Compagnien tot ééne »Compagnie te brengen, deselve voor ettelijke jaren de voorsz. »handeling te octroyeren, ende oock te autoriseeren, omme met »de Koningen daaromtrent, vriendschap en alliantie te maecken »dezelve jegens de vyanden te assisteren, plaetsen en sterkten te »maken, ende voorts op hare handeling in die quartieren zulke »ordre te stellen als zij dienstelijk bevinden, en is hetselve bij de »meeste advizen niet alleen eerlijk en dienstig, maar tot de conser- »vatie van den voorsz. handel noodig bevonden, en dat over zulks »daarop in de generaliteit behoort te worden gebesoigneert ².»

Op deze wijze ontwikkelde zich het vraagstuk meer en meer, want zoo aanvankelijk bij de Staten slechts het algemeene denkbeeld was ontstaan, om orde en regelmaat aan te brengen, was men nu reeds tot het meer afgebakende denkbeeld gekomen van één bestuur in ééne hand en het oplossen van alle compagnien in één ligchaam. Het was omstreeks dezen tijd dat de bewind-

¹ Resol. Holl. 30 Oct.—11 Nov. 1600.

² Resol. Holl., pag. 149 en 216. Resol. 15—21 Mei. Hier bevindt zich eene onregelmatigheid in het gedrukte Resol. Boek, en het blijkt niet welke de reden is, waarom twee Resol. over dezelfde zaak op denzelfden tijd genomen, aldaar op verschillende wijze worden voorgesteld.

hebbers van de compagnie in Amsterdam, als de eerste ondernemers van de Oostindische vaart verneemden, boven anderen op voorregten aanspraak te hebben; zij leverden eene *remonstrantie* in bij de Staten van Holland, in welk stuk zij erkenden de noodzakelijkheid om den Oost-Indischen handel onder één bestuur te brengen; doch waarbij zij tevens verzochten dat aan *hen*, met verbod aan alle anderen, het monopolie voor den handel beoosten de Kaap voor den tijd van 25 jaren zou worden verleend en dat uitsluitend te Amsterdam de uitrusting zou plaats hebben. De Remonstranten voegden er met zekere gemaakte welwillendheid bij, dat zij te vreden zouden zijn, »allen innegesetenen van »Hollandt ende Westfrieslant in de Compagnie ende negotie »voorby de voors. Cape te laten participeren naar den eysch van »de vloote.»

Zij vroegen verder mondelinge verklaringen over deze zaak aan de Staten te mogen doen ¹. De Staten van Holland verzochten aan de Geconmitteerde Raden, om dat mondgesprek te houden en met de bewindhebbers in besogne te treden ².

Het bleek nu in de vergadering der Staten van Holland van de maand October, dat de inzigten en eischen van de Amsterdamsche bewindhebbers aan de Staten te bekrompen en te uitsluitend toeschienen. Want de Staten verlangden wel «eene goede »ordre, politie en eenparige regering, tot behoud van den handel en »tot den meesten dienst en eere dezer landen;» maar zij verlangden dat te verkrijgen, «onder zulken verstande dat de *gemeene* saeke daarvan moogt profiteren.» Zij gelastten dus aan hunne afgevaardigden ter Generaliteit, dat deze in die vergadering zouden aanhouden: »dat niet alleen de bewindhebbers van de compagnie te Amsterdam door de Algemeene Staten beschreven zouden worden; maar

¹ Remonstrantie van de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie te Amsterdam aan de Staten van Holland, gedrukt hierachter onder No. XVII. Hoewel zonder dagteekening behoort dit stuk zonder eenigen twijfel tot het tijdvak van Augustus — September 1601 gebragt te worden.

² Resol. Holl. 28 Augustus—15 September 1601.

»ook die van Middelburg, van de Maze en van het Noorder-
 »Quartier, om 't samentlyk eene goede en redelijke politie ende
 »ordre op de voors. navigatie en handelinghe voor ettelijke jaren te
 »maken en te accorderen wat de gemeene zaak daarvan profiteren
 »zoude ¹.»

Dit merkwaardig besluit werd genomen door eene vergadering welke onder den invloed stond van een man, aan wien o. a. ten laste werd gelegd, dat hij de belangen van zijn gewest wilde stellen boven die van den Staat. — Daarmede werd nu de zaak van de Oost-Indische Compagnie uit de vergadering van Holland in de vergadering van de Generaliteit overgebracht. Op den 6 November besloten nu de Staten-Generaal, Holland uit te noodigen «tot kennisgeving aan de verschillende compagnien, dat »deze tegen den 26sten November, hare gecommiteerden be- »hoorlijk gelast en gequalificeerd in den Haag zouden zenden, »om met Gedeputeerden uit de Staten-Generaal, benevens van iedere »provincie in besogne te treden, om met autoriteit te kunnen »resolveren ².»

Aan die uitnoodiging werd voldaan, maar door het ontbreken van een gecommiteerde uit Hoorn, begon het Besogne niet voor den eersten December. Nadat er in die zamenkomst lang en breed geredeneerd was, bleek het weldra, dat de eenige weg om tot een einde te komen deze was, dat de gecommiteerden van elke compagnie een schriftelijk advies zouden inleveren, waarin

¹ Resol. Holland 22—31 Oct. 1601.

² Resol. Staten-Generaal, 6 Nov. 1601.

Opmerkelijk is nog eene Resol. Holl. 1601, waaruit blijkt: dat Syne Exc. Maurits aan de Staten verzoekt, of S. Exc. met syne hulperen, jegens den Spagnaert en syne adherenten ende op de landen niet neutrael wesende, oorlog zou mogen voeren, plaetsen veroveren en deselve in souvereiniteit sonder iemands tegenseggen behouden en besetten en of hy van de landen tusschen Kaap Verd en Kaap de Goede Hoop, peper enz. mogt doen halen. Kan dit verzoek, waarbij ook welligt veroveringen in Indie werden bedoeld, ook hebben bijgedragen om de vestiging der Algem. Oost-Ind. Comp. met *monopolie*, te bespoedigen? De Staten gaven aan Maurits een ontwijkend antwoord.

vervat moest wezen, in wat voege en door welke middelen de vereeniging der compagnien op de beste wijze zou tot stand komen. Toen alle die geschriften op die wijze waren overgeleverd «is bij de gecommiteerden van de heeren Staten-Generael goed »gevonden, dat nu alle de gecommiteerden der compagnien »bijéén zouden komen om 't samen te beraamen zekeren voet van »vereeniging.» Dit geschiedde op den 6 of 8 December 1601 te 's Gravenhage in de herberge van den Briel, waar de Zeeuwsche gecommiteerden gehuisvest waren.

De hoofdpunten, welke in dit besogne verhandeld werden, waren *vooreerst*: de repartitie naar welke alle uitrustingen zouden worden verdeeld, en wel op dezen voet dat:

Amsterdam zou dragen en hebben . . .	$\frac{1}{2}$
Zeeland	$\frac{1}{4}$
de steden van de Maze	$\frac{1}{8}$
en Noord-Holland	$\frac{1}{8}$;

dat iedereen zijne quote zou verzorgen en bij gebreke van furnissemēt van een der leden zou de equipage òf door een der andere leden worden overgenomen òf verminderd, in ieder geval ten koste van hem, die in gebreke bleef, tenzij het achterwezen slechts eene geringe som bedroeg; *ten tweede*: de oprigting van een algemeen collegie van super-intendentie over den handel en de uitrusting, hetwelk bestaan zou uit 18 of 19 personen, waarin Amsterdam wilde hebben 8 of 9 leden, Zeeland 4 leden zou hebben, de Maze 5 en Noordholland insgelijks 5 leden. Dit collegie zou vergaderen te Amsterdam of naar het zeggen der Zeeuwen bij beurten in Zeeland en hetwelk bevelen en besluiten zou bij meerderheid van stemmen.

Het derde punt was, dat de schepen moesten terugkeeren naar de havens waaruit zij gezeild waren en dat zij moesten blijven onder het beheer van de kamer of compagnie door welke zij waren uitgerust.

Een *vierde punt* van beraadslaging eindelijk was of, bij het insolvent worden van een bewindhebber, de participanten van het

collegie voor hetwelk deze zitting had, het verlies zouden dragen, opdat de generale compagnie geen verlies zou lijden.

Des avonds van denzelfden dag zouden nu de verschillende punten worden geresumeerd; maar toen men tot het tweede artikel was genaderd, verklaarden de Zeeuwen, dat zij dit niet anders verstonden dan dat de acht personen uit Amsterdam, de vier uit Zeeland, de drie uit de steden van de Maze en de drie uit Noord-Holland te zamen niet meer meer dan vier stemmen zouden uitmaken, te weten elk collegie ééne stem; «hetwelk door die »van Amsterdam en de anderen uit Holland zoo niet verstaan »werd, en daarmede moest men na lange propoosten en diversche »discourssen» de zaak als onafgedaan laten rusten ¹.

De teleurstelling hierover was groot, de Staten-Generaal vermaanden de Zeeuwen om zich toch te verdragen en over drie weken weder te komen; maar die van Zeeland keerden, zonder aan die vermaning gehoor te geven, huiswaarts.

De algemeene Staten achtten zich niet geslagen; drie weken ongeveer na die ongelukkige uitkomst, riepen zij de gecommiteerden van de compagnien wederom bijeen. Op den 13 Januarij werd dit nieuwe besogne in tegenwoordigheid van Joachini en Oldenbarnevelt als gedeputeerden van de Staten-Generaal geopend. De advocaat van Oldenbarnevelt, «adhorteerde en vermaende de verschillende negotianten om te zamen overeen te »komen, want dat de Koning van Spanje zijne instrumenten had »om tweedragt te verwekken en daarop zijne hope gevestigd had.»

Reeds op dien zelfden dag, werd het geschilpunt, hetwelk in December de vereeniging had tegen gehouden, weggeruimd. Het algemeen collegie zou, aldus werd nu bepaald, niet uit 18 of 19

---

¹ Uit het Resolutie-boek van de Kamer Delft, waarin een verbaal voorkomt van het verhandelde in dit besogne en het project van December, onder n°. XIX. Het heeft mij bovendien mogen gelukken uit het archief van de stad Veere te verkrijgen eene volledige opgave van al de punten, welke in de verschillende besognes te 's Hage van December 1601 tot 8 Februarij 1602, tusschen de gecommiteerden der compagnien zijn verhandeld.

leden bestaan, maar slechts uit 17 personen en wel uit Amsterdam 8, uit Zeeland 4, uit de Maze 2 en uit het Noorder quartier 2 en om de 17de persoon te verkrijgen werd bepaald, dat bij beurte uit Zeeland, de Maze en het Noorder quartier nog één lid zou worden toegevoegd.

Behalve de geschillen tusschen de compagniën onderling, was er nog moeilijkheid te verwachten van één persoon, dien men, naar het schijnt, ongaarne buiten eene vereeniging zag blijven. Die persoon was Balthazar de Moucheron, die verklaard had, dat hij eene algemeene vereeniging goedkeurde, maar dat hij nu zes schepen, meest hem toebehoorende, in de vaart op Oost-Indie had en dat het hem ter oorzaak van dien, niet te passe kwam eenige compagnie of uitreedinge aan te gaan. Hij gaf verder te kennen, dat «hij zich zou laten vinden en zich voegen in eenigheid met alle andere compagnien, zoo de Middelburgsche compagnie hem nu wilde ontvangen met alsulke penningen als hem zou te passe komen en zoo men hem bovendien wilde erkennen voor bewindhebber. Moucheron stelde nog andere voorwaarden; vooreerst dat hij na de terugkomst zijner schepen *f* 100,000 in de compagnie zou mogen inleggen; dat hij als bewindhebber ter vergadering alleen dan zou behoeven te komen, als het hem te pas kwam en dat hij zijnen handel op de kust van Zofala en Melinde tot aan de Roode Zee aan zich zou kunnen houden. De gedeputeerden van de Generaliteit ontboden Moucheron naar 's Hage en op den 22 Januarij 1602 gelukte het «om de gemeene bewinthebbers der compagnien te verdragen en »te accorderen met Monsieur Balthazar de Moucheron,» aan wien werd toegezegd dat hij mede een der administrateurs zijn zou, dat hij vrijheid zou hebben zich eerst na 5 of 4 maanden na het octrooi te verklaren omtrent zijn inleggeld en dat hij van die som het eerste $\frac{1}{3}$ gedeelte niet contant zou behoeven te betalen.

Nadat nu de gecommiteerden van de verschillende compagniën van den 15 tot den 24 Januarij in besogne waren geweest ¹, kwamen zij eindelijk onderling op alle punten in overeenstem-

¹ Zie het verhandelde in dat Besogne, in stuk No. XIX.

ming en waren zij in staat drie belangrijke stukken , welke in uitmuntend logische volgorde waren opgesteld aan de Staten-Generaal aan te bieden.

Het eerste stuk had ten doel den toestand der compagnien onderling te regelen en bevatte een ontwerp van vereeniging der verschillende compagnien of acte van Unie der societeiten in 15 artikelen. Het tweede stuk daarentegen moest de verhouding van dat vereenigde ligchaam regelen tegenover den Staat en de ingezetenen. Het bevatte dus in 15 artikelen de voorwaarden, waarop aan de algemeene compagnie octrooij zou worden verleend. Met het derde stuk eindelijk bedoelde men de wijze van overgang te bepalen van den bestaanden toestand tot den nieuwen toekomstigen, dit hield mitsdien eenige transitoire bepalingen in, ter aanvulling en verduidelijking zoowel van de 15 beraamde artikelen van vereeniging, als om de uitstaande schulden en de nog onverhandelde goederen van de afzonderlijke compagnien te liquideren ¹. De op deze wijze vereenigde handels-ligchamen gaven tevens aan de Staten-Generaal de plegtige verzekering, dat zij de zaken alsnu in *statu quo* zouden laten, gedurende den tijd van veertien dagen, «in welken tijd de gedeputeerden ter Generaliteit, voor »zooverre deze niet volkomen gelast waren, van hunne principalen »de gewestelijke staten, volkomen last en autoriteit konden verkrijgen om finalijk te besluiten ²».

Hierin evenwel had men zich misrekend, want het liep tot den 29 Maart aan, eer een eindbesluit tot stand kwam. De leden ter Generaliteit, die niet volkomen gelast waren, bragten de zaak nu op nieuw in de vergadering hunner gewesten.

De Staten van Holland waren van oordeel dat zij de behandeling van deze aangelegenheid geheel aan hunne afgevaardigden ter Generaliteit konden overlaten, en zij gelastten dezen mitsdien dat zij daarin zouden helpen «resolveren sulcks als zij tot den meesten dienste van den lande en vordering van de vereeniging zouden

¹ Zie deze drie stukken, gedrukt onder n°. XX.

² Resol. Staten-Generaal, 24 Januarij 1602.

bevinden te behooren »¹. Deze handelwijze der Staten van Holland was natuurlijk, want hunne advokaat Johan van Oldenbarnevelt had ter Generaliteit een beslissenden invloed op den gang der zaken betreffende de Oost-Indische compagnie uitgeoefend, en wat tot hiertoe in deze gedaan was, kan grootendeels als het werk van Holland worden aangemerkt. Maar welligt ondervond de vereeniging der Oost-Indische compagnie en het aangevraagd octrooi ook juist om die reden in Zeeland niet denzelfden bijval. De beraadslagingen van de Staten van dat gewest begonnen op den 14 Februarij en namen geen einde vóór den 16 Maart. Hoog liepen aldaar de geschillen, die nog verpeerderd werden door een misverstand, uit eene veranderde redactie van de ontworpen punten veroorzaakt. Reeds hadden de besognes in Zeeland tot den 3 Maart voortgeduurd en nog was er geen besluit gevallen, het scheen wel dat er met de Zeeuwen geen land zou te bezeilen zijn. Op dien dag kwam er ter vergadering van de Staten van Zeeland eene deputatie uit Holland, waarbij zich ook de advokaat van Oldenbarnevelt bevond. Het is niet onwaarschijnlijk, dat eene onlangs openbaar gemaakte *verklaring der beweegredenen tot het verleenen van het octrooi aan de vereenigde O.-I. compagnie*², in die dagen door Oldenbarnevelt is opgesteld, om de Zeeuwsche Staten van het noodzakelijke eener eindbeslissing te overtuigen. In dat opstel vindt men eenige merkwaardige zinsneden, uit welke men zou kunnen opmaken, dat Spaansche intrigues niet geheel vreemd aan deze zaak gebleven zijn. Waarop anders toch kon Oldenbarnevelt doelen, als hij zegt: «dat de Heeren Staten-Generaal in de »naeste drie maenden van nieuws gearbeit hebben om de voors. »vereeniging, ordre en politie onder die meergenoemde compag- »nien te wege te brengen en met vele generale en particuliere »inductien de saeke soover hebben gebracht, dat deselve ver-

¹ Resol. Holl. 12—24 Febr. 1602. pag. 54.

² Gedenkstukken van Johan van Oldenbarnevelt en zijn tijd, verzameld en uitgegeven door M. L. van Deventer. Ite deel. 's Hage. Nijhoff 1862. pag. 311,

»eeniging, ordre en politie onder behoorlyck octrooi sal worden »getroffen, indien de meneën en practiquen der gemeene vianden »ofte der cooplyuden onder deselve ressorterende, geen nieuwen »stock in 't wiel steken en het voors. eerlyck, dienstelyck en »proffytelyck werck verhinderen.» Eenige Zeeuwsche kooplieden hadden door middel van een verzoek of bezwaarschrift van hunne tegenkating tegen eene vereeniging der compagnien doen blyken, en welligt had Oldenbarnevelt dezen op het oog, toen hij van *cooplyuden onder de gemeene vianden ressorterende*, gewaagde. Sedert de deputatie uit Holland te Middelburg was aangekomen, was de zaak op nieuw in de Staten-Vergadering van Zeeland in behandeling genomen. Onder vele andere punten van meer ondergeschikt belang verlangde men hoofdzakelyk in Zeeland, geen vrijdom van tollen of konvooi te verleenen, en desteden Vlissingen en Veere eischten $\frac{1}{4}$ gedeelte der equipage voor Zeeland en het regt tot vervulling van eenige bewindhebersplaatsen. Over deze twee laatste punten klon het verschil van gevoelen tot zulk eene hoogte, dat men geen anderen uitweg meer wist dan de bemiddeling van Maurits, die juist toen ter tijd in Middelburg was, in te roepen. Zijne Excell. schijnt het zoo ver gebragt te hebben, dat eindelijk op den 16 Maart, na veelvuldige zamenkomsten en beraadslagingen, «men van alle conditien (van de vereeniging der negotianten »op O. I.) genoegh verdragen is geweest, besonder tusschen Holland en Zeelandt, en werd er voorts verstaen, dat de saecke »afgehandelt zoude worden bij de Heeren Staten-Generael¹.»

De Algemeene Staten waren reeds op den 9 Maart, ééne week vóór dat het besluit in Zeeland genomen was, met gecommitteerden uit de compagnien op nieuw in overleg getreden. Op den 18, 19 en 20 Maart werden die besognes voortgezet, tot dat eindelijk

---

¹ Resol. Zeeland 16 Maart 1602. Ik heb gemeend omtrent de discussien in Zeeland kort te mogen zijn, omdat de heer van der Chys, in zijne Geschiedenis der stichting van de Ver. O. I. C. 2^e druk, op pag. 107—116 die beraadslagingen naauwkeurig en volledig heeft behandeld en dus herhaling der bijzonderheden hier overbodig zou geweest zijn.

tegen den avond van den 20, «met meerderheid van stemmen het »octrooi opte vereeniging der compagnien voor den tijd van 21 »jaren werd gearresteerd¹.»

Ik zal dit octrooi hier niet weder mededeelen; nog weinig tijds geleden is het op nieuw naar het origineel afgedrukt en door den heer van der Chys in het licht gegeven. Men kent bovendien den inhoud en de strekking van dit staatsstuk: Vereeniging van alle compagnien in ééne algemeene, welke door middel van een privilegie gewaarborgd werd tegen de mededinging van een ieder in het drijven van den handel op de Oost-Indien, beoosten de Kaap de Goede Hoop of door de straat van Magelhaen, en welke in die landen verbindtenissen mogt aangaan, sterkten doen bouwen en overheden aanstellen, onder voorwaarde, dat de deelneming in die groote maatschappij aan elken Nederlander zou worden opengesteld².

Op deze wijze, is het groote gebouw der Oost-Indische compagnie gegrondvest, hetwelk twee honderd jaren heeft bestaan, en op onderscheidene tijden op velerlei wijze is beoordeeld en veroordeeld. Teregt heeft men aangemerkt, dat het moeilijk zou zijn te bepafen en onvruchtbaar te overwegen, wat er geschied zou zijn, indien de Oost-Indische compagnie niet ware gesticht.

Men kan evenwel zonder gevaar dit oordeel uitspreken, dat de onmiskembare nadeelen en de grove gebreken, welke de Oost-indische compagnie gehad heeft, niet zoo zeer aan hare eerste stichting zijn toe te schrijven, dan wel aan de wijze waarop, bij de latere ontwikkeling der compagnie, toen deze vereeniging van kooplieden tot souverain was verheven, men zich aan het eens bestaande is blijven vastkleminen. Het behoud van het monopolie,

¹ Resol. Staten-Generaal, 9, 18, 19 en 20 Maart 1862. Van hetgeen in die besognes is voorgevallen, melden de resolutien hoegenaamd niets.

² Zie de ontwerpen waaruit het octrooi is zamengesteld, onder n°. XX der stukken; bij de ontwerpen hebben wij verwezen naar de artikelen van het octrooi, zoo als het verleend is.

toen het monopolie niet meer was een middel tot versterking en opwekking, maar een slaapdrank was geworden, die uitdoofde en de krachten verslapt, is ongetwijfeld de hoofdoorzaak geweest van den kanker, welke zich al spoedig in het ligchaam der compagnie ontwikkelde.

Hoogst gewichtig blijft intusschen hetgeen in 1602 heeft plaats gehad, want hoe men ook over de stichting der compagnie oordeele, het feit is onwederlegbaar, dat de Nederlanders eerst sedert die stichting een aanvang hebben gemaakt met zich in Indie te vestigen en daarom is het eerste octrooi aan de Algemeene Oost-Indische compagnie verleend, aan te merken als de oorsprong van het Nederlandsch gezag in Indie.

Wij zijn nu tot dat punt van ons overzigt genaderd, waarop wij treden zullen in de beschouwing van de daden der Nederlanders in Indie, van de handelingen door welke het Nederlandsch gezag aldaar is ontstaan en zich verder heeft ontwikkeld. Indien men althans in de geschiedenis van een volk iets meer wil zien, dan de aaneenschakeling van toevallige en onzamenhangende gebeurtenissen, door de willekeur of de luim van hen, die aan het hoofd der menigte staan, in het leven geroepen, dan is het oogenblik, waarop Nederland in aanraking is gekomen met die talloze bevolkingen van het Oosten, over twintig millioen van welke, Nederland ook nu nog gezag of overwegenden invloed uitoefent, een merkwaardig moment in de geschiedenis van ons volk en eene gewigtige gebeurtenis voor een aanzienlijk gedeelte van Zuidelijk Azie.

Heeft Nederland, door de Oost-Indische Compagnie vertegenwoordigd, aan de roeping voldaan, die het werd opgelegd, toen zoo vele volken aan zijne handen zijn toevertrouwd? Of heeft het, even als andere Europesche natien in het Oosten, gemeend dat het bovenal daarom, met die Indische bevolkingen in aanraking kwam, om voordeel uit haar te trekken, zonder dat het tot het bewustzijn is opgeklommen, om aan het drijven van een voordeelige handel ook een meer verheven doel te verbinden. Heeft Nederland medegedeeld van hetgeen het bezat, in ruil voor hetgeen het verkreeg?

Heeft de Compagnie, toen zij oppermagtig was geworden, onderwijs bevorderd, beschaving en ontwikkeling aangebragt; heeft zij de zwakken verdedigd en de sterken gebreideld; heeft zij welvaart verspreid; heeft zij de verheven pligten van het Christendom, reinheid van zeden, liefde tot den naasten, streven naar volmaakter toekomst, door voorbeelden aan den inlander getoond of door woorden gepredikt? Of heeft Nederland, in het Oosten door de Compagnie vertegenwoordigd, slechts winst gezocht en geen ander Christendom verkondigd, dan het officiële Christendom, voorgedragen door eene geestelijkheid, vastgebonden in de stijve banden eener synodale theologie, die den Oosterling als eene ongerijmdheid in de ooren klonk, of hem met schrik of met verveling vervulde? Nog eens, heeft Nederland aan zijne roeping in het Oosten beantwoord, als het eene staatkunde volgde, wier behendigheid men dikwerf moet bewonderen, maar wier grondslag geene andere was, dan die van een kwalijk begrepen en onzalig egoïsme?

Gewigtige vragen, die ik hier niet wil beantwoorden; maar wier beantwoording misschien voor hem, die er naar zoekt, gelijk die van zoovele andere belangrijke vraagpunten, te vinden zal zijn in de geschiedenis van het Nederlandsch gezag in Indie.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be clearly documented and supported by appropriate evidence. This includes receipts, invoices, and other relevant documents that can be used to verify the accuracy of the records.

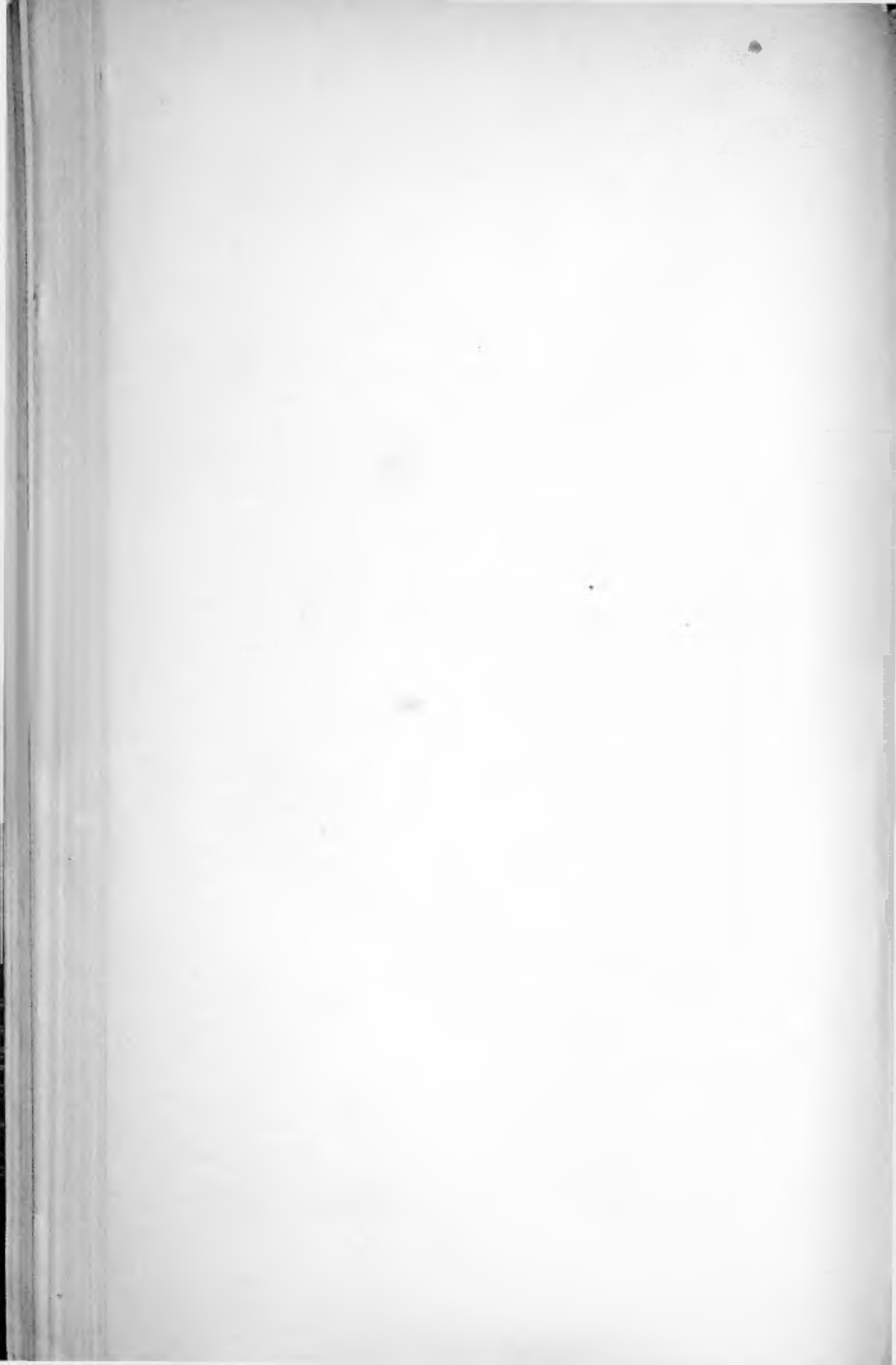
The second part of the document outlines the procedures for handling disputes and resolving conflicts. It states that in the event of a disagreement, the parties involved should first attempt to resolve the issue through negotiation and communication. If this fails, the matter should be referred to a neutral third party for mediation or arbitration. The document also provides guidance on how to handle legal proceedings, including the importance of seeking legal advice and following the proper legal process.

The third part of the document discusses the role of the governing body in overseeing the organization's operations. It highlights the need for transparency and accountability, and the importance of regular reporting and communication with the members. The document also outlines the powers and responsibilities of the governing body, including the authority to make decisions on behalf of the organization and to enforce its rules and regulations.

The fourth part of the document discusses the financial management of the organization. It provides guidance on how to budget, track expenses, and manage the organization's assets. It also discusses the importance of maintaining accurate financial records and the need for regular audits to ensure the accuracy of the financial statements.

The fifth part of the document discusses the organization's relationship with the community and its stakeholders. It emphasizes the importance of being open and transparent in all dealings and of seeking to build strong relationships with the community. The document also outlines the organization's commitment to ethical and responsible behavior and its efforts to promote the well-being of the community.

ONUITGEGEVEN STUKKEN
EN BIJLAGEN.

I.

VERSLAG VAN EENE REIS NAAR GUYANA EN HET EILAND LA TRINIDAD IN DE JAREN 1597 EN 1598, OVERGELEVERD AAN DE STATEN- GENERAAL DOOR DEN COMMIES-GENERAAL A. CABELIAU.

De commies-generaal Cabeliau, vertrok in 1597 met de schepen, genaamd de Zeeridder, schipper Jacob Cornelisz. Oom, en de Jonas, schipper Marten Willems, naar Amerika en bezocht de kusten van Guyana en het eiland la Trinidad. In Nederland teruggekeerd, deed hij verslag van zijnen togt aan de Staten-Generaal. Dit verslag of reisjournaal is zoowel belangrijk om den inhoud als omdat dit het eenige is, hetwelk voor ons bewaard is gebleven van de verschillende reisgeschriften betreffende de togten naar West-Indie, welke in die dagen zijn ondernomen. De namen van rivieren en plaatsen vindt men somtijds in dit verslag op zonderlinge wijze verminkt, zij zijn evenwel herkenbaar voor hem, die niet te eenemale vreemd is aan de aardrijkskunde van onze West-Indien. Men vergelijke verder over dit journaal: Hoofdstuk I van het hiervoren staande overzicht, blz. 49.

Verclaringe van de onbokende ende onboscylde voiage van
America beginnende van de riviere Amasonis tot het cylvant
van de Trinidad toe.

. In den naem onses Heeren Jhesu Christi, Amen, ende in den
jare desselfs XV^c sevenentnegentich den derden Decombris smor-
gons, zyn wy tsoyl gegaen vuyten Briel met twee schopen, het
eene ghenacmpt den Zeeridder, groot omtront tachtentich last
daer schipper op is Jacob Cornelisz. alias Oom, het andere ge-

naemt den Jonas, groot omtrent tsestich last, daer schipper op is Marten Willemz van Schiedam, ende alsoe tsamen in zee geloopen ende by den anderen gevaren tot den sevenden derselver maent, ende syn van den tijt voers. van den anderen vorsteecken, zynde omtrent de hoochte van 44 graden buyten de cannael, sonder malcanderen meer (geduerende de gansche reyse) te sien, daer nogtans geseyt was, malcanderen te verwachten by eenighe verstekinge aent eylandt van Palma, synde een van de eylanden van Canarien.

Den 7en dito het eylant van de Palma int gesicht gecregen ende aldaer bygehouden, Marten Willemsz. nyet vernemende, zyn op dito voor de stadt van de Palma gearriveert, ende aldaer gelegen om onse wijnen te procureren, totten XVen January anno XV^c achtentnegentig, ende siende dat Marten Willemsz. voers. aldaer nyet en quam, syn wy voerscreven van daer geseylt, ende onsen cours gestelt naer het eylandt van Teneriffa.

Alwaer wy op 16 ditto voergecommen zyn, ende hebben aldaer bygehouden met ons schip, om te verspreken eenighe schepen, die aldaer onder landt waeren dryvende, of zy Marten Willemsz. voers. niet en hadden gesien oft vernomen, maer van hem nyet vernemende hebben wy op 17 dito onsen coers gestelt tusschen 't eyland van groot Canarien ende Teneriffa naer d'eylanden van Cabo Verdo ende alsoe nae Cabo de Noort ¹. Den 9 February hebben wy 't landt int gesicht gecregen omtrent de hoochte van vyf graden bij noorden d'equinoctiael ende Ecrevice, alwaer wy op dito voorgeset hebben ende onsen scheepsboot vuytgeset, ende daer mede rontommo d'eylanden gevaeren visiterende oft aldaer gheene bequame plaetsen en waren om onse jacht oft sloupe op te setten, dan vonden deselfde onbequaem ende gansch clippich, alzoe dat wy genootsaect zyn geweest de jacht op het schip op te setten, ende aldaer te maken ende calfaten nae behooren, nyet synde sonder groot perykel.

Den 15 dito hebben wy vernomen een schuyte, genaemt by de Indiaenen Canno, dewelcke quam van het vaste landt omtrent

¹ Kaap de Noord, gelegen op de Kust van Guyana, nabij de monding van de R. Amazone.

twee mylon vuyt de rivier Caurora¹, alwaer in waeren ses mans een vrouwe met noch een cleyn kindeken van de natie Geribus² ende Jau, ende waeren gantz naect, ende waeren lange, cor zy aen boort dorsten commen, maer eyndelick deur trommelen ende anderssins verstouten zy henluyden ende quamen aan boort, ende riepen tot ons lieden Anglees, ende wy antwoorden Si, Si, ende quamen alsoe over, ende wy leydden die in de coyuit, ende maccten die midlertyt wys dat wy vuyt Hollant waren, ende seyden Hollandees ende tracteerden die seer wel naer ons vermoegen, dat sy 'tsanderdaegs blijdelijk van 'tboort voeren, ende nae deze hebben ons wederom veel vrientschap bethoont. Wederom den 17 ditto zyn aen ons boort gecommen van 'tvaste lant vuyt de riviere voers. dry andere cannoos, daer inne waren soe mans vrouwen ende kinderen omtrent 'tsestich personen, ende dese voers. natie, mitsgaders de natien Hebaio ende Arwaccus hebben gecontinueert aan boort te comen, met haere waeren ende victuailen, zoe lange wy aen de eylanden voers. lagen, mitsgaders oyck geduurende den tyd soe lange wy in de rivier Cayane hierna volgende gelegen hebben.

Den 27 Marty tseyl gegaen nae de riviere Cayani ende deur groote wederspannichheyt van den schipper, daer hy nochtans van ons ende van eenen Engelschman, genoemt Capitain Johan Meysinge van Londen, ende van syns persoons selfs, genoechaem versekert was, dat hy in de riviere voers. sonder perykel conde incommen, ende deur verspreck van ons ende zyn bootsvolk zyn met Godes hulpe, den 31 dito in de voerz. riviere gecommen, sonder eenich hinder, ende by den voerz. Engels Capitain zijn schip geset. 'Tsanderdaegs hebben wy onze jacht gesonden opwaerts nae de riviere Cauwo, ende hebben aldaer gevonden woonende de natie Jaio, ende van daar gebrocht met haren vryen wille dese Jegenwoordige Indiaenen, den einen genaemt Arymowacca, oudt omtrent, zoe wy connen verstaen, 40 jaren, ende den anderen Cayariwara, oudt omtrent twintich jaeren, midtsgaders daerby, een jacht vol hout, zynde een maniere ende couleur van Brasil

---

¹ R. Kourou, liggende op 5° 15'. Cayany is Cayenne.

² De Caraïben of Galibis.

hout ende voerts toubacca ende noch meer andere (bij mij onbekende) drogheryen. Ende den 8 April is dese jacht aen boort gecommen ende hebben op dese rivier Cayani gehandelt ende gelegen tot den 27 Junij toe.

Den 16 April is den voerz Engelsman 'tseil gegaen.

Den 29 ditto zyn twee schepen van Amsterdam by ons door ons behulp gecommen, daer schippers op zyn Dierck Janss Roomsckereck ende Wouter Syvertsz, ende syn den 10 Mey wederom van ons geseylt naer het eyland van de Marguerete.

Den 3 Juny zyn twee schepen van Amsterdamme by ons gecommen, genaemt de Grootte en de Kleyne Sphera Mundi, daer schippers op zyn Jan Cornelisz van Leyen ende Adriaen Reyn-dertssoen voers. en hebben Compagnie gemaect om met malcanderon de gantsche custen voerts tot die riviere Worinoque by de indianen alsoe genoemt, by d'Engelsche Reliane¹, ende by de Spaengnaerden Rio el dorado, te bezoeken. Ende tgene op de voersereve custe zoude moegen voorvallen, tzelve soude geparticipeert worden, de drye achte parten voer onse compagnie, ende de vyff achte parten voer de compagnie van Jan van Leyen voers. Ende hebben versocht dese naervolgende rivieren; Wyapoco², Curassawini, Cunanamae Juraco³, Mavary, Amano⁴, Marawini, Carapi, Surinamo, Saramo⁵, Coupanama, Waycara⁶, Curetini, Worinoque. In de riviere Worinoque, Rio Parymo⁷ en Amaconza ende daerop genegotieert ende gehandelt. De rivieren tusschen de rivieren Amasonis ende Wiapoca zijn dese: Aroway⁸, Arafioco⁹, Maycary, Cassipoura, Arrocava¹⁰; Dese rivieren on hebben wij nyet versocht noch behandelt, overmidts dat wij daer nyet en conden commen, doer den ordinaerliken stroom, die altyt westelicken lanex de custen loopt. De rivieren tusschen de Wiapoco ende Caurora zijn dese: Wanary, Apperwacca¹¹, Cawo Wya, Cayany, Macuria. Dese hebben wij particulierlyk versocht ende behandelt, vuytgesondert de riviere Wanary, ende Apperwacca. Tusschen Mamiamanory ende Synamary zyn twee cleyn rivierkens genoemt Owapary¹² ende Paurama, dacrop

¹ Orelane. ² Oyapock. ³ Eracubo. ⁴ Mana of Amanibo, zijtak van de Marowyne. ⁵ Saramacca. ⁶ Nickerie? ⁷ Paruma, zijtak van de Orenoque. ⁸ Arawari. ⁹ Arapuco. ¹⁰ Gelegen bij Kaap Oranje. ¹¹ Aprouagua. ¹² Wappari.

en woont gheen volck. De rivier ofte de mondt van Surinamo is in twee rivieren bevangen, bij oosten leyt de rivier Cammawini ende bij westen Surynamo ende loopt zoe tsamen in zee. Tusschen de rivieren Curetyni ende Worinoque zijn dese rivieren, Berbice, Apari¹, Maychawini, Maheyca, Demirara, Dessekebe², Pauroma³, Moruga, Wayni. Deze en hebben wy in 't partikulier, noch oyck per compagnie voers. nyet besocht ofte behandelt, deur dyen onsen tyt seer verloopen ende datter nyet veel te halen en was, zoe ons d'indianen wys maecten, en oyck te meer dat onse victuailen zeer zwack waeren, zoe en deden wy anders nyet, dan custoyeerden al lanx 'tland om daarvan kennisse te hebben tot de riviere van Worinoque, alwaer wy op 27 July syn ingevaren ende twee mylen van de mont van de voers. riviere zyn wy met malcanderen geset aen den anker.

Den 28 ditto zijn geprepareert geweest om de riviere van Worinoque te besoecken, het schip van Jan van Leijen, groot omtrent 36 last, onse jacht, groot omtrent 9 lasten ende de jagt oft roy-sloupe van Adriaen Reynderssen, tsamen sterck van volck omtrent vijftich personen.

Den 29 ditto zijn de voerz. schepen ende personen gesamen-derhant opwaerts gevaeren, jegens de geweldige stroom, die aldaer dies tijds sjaers aff is loopende ende hebben gevaren door adrese van dese tegenwoordige Indianen, in den tijt van twintich daegen nyet meer dan omtrent de 40 mijlen, totte plaetse oft vleckte daer de Spaegnaerden hen houden, welke is genaemt St. Thomé⁴, alwaer gouverneur aff is, don Fernando de Berroo ende Marques van de Weyana, de riviere Worinoque ende de gantsche custen alsnoch ongeconquesteert zijnde, tot de riviere Marignon oft Amasonis toe, ende zyn aldaer sterck omtrent 60 peerde ruyters ende 100 musquetiers, dowelcke dagelick vervolgen om het goudryk Weyana⁵ te conquesteron, dan connen 'tzelfde door de fortsen alsnoch daerop gedaen zynde of met geone middelen van vriendschap conquesteren, deurdien de natie genaemt Charibus hen dagelycx ge-

¹ Waybari. ² Essequebo. ³ Poumaron.

⁴ Tegeuwoordig Agostura genaamd.

⁵ Guyana.

weldichlicken wederstaen met haer wapenen, dewelcke syn hantbogen, ende schieten daarmede met fenynige pylen, dewelcke zoo fenynig zyn, als yemandt daarmede geraect is, datter bloet nae volght, zoe moet hy binnen 24 ure par fortse sterven, zoe daer geen remedie terstont toe gedaen en wordt, ende tgansche vleesch zoude hem van den beenen affvallen, alzoe dat de Spagnaerden die natie ende haer pylen zeer vreezen, ende in de campagne blyven staen onbeweechlyk, ende en sullen nyet wycken, ende zy hebben als tot noch toe tveldt behouden, ende de Spaegnaerden siende dat zy aldaer nyet en kunnen gewinnen, hebben omtrent 6 daegreyzens, by suydens de riviere Worinoque, aen 't geberchte van de Weyane eenen wech beginnen te maeken doer die rotsen ende geberchten, omtrent 1600 stadien lanck, ende breet zijnde, dat syluyden met vijff peerden, neven den anderen daer doer connen marcheren, ende meenen by dese middel alsoe, tselfde te conqusteren.

Van St. Thomé is de jacht van ons schip ende de sloupe van Adriaen Reyndertsen met de twee harinckschuyten van Jan van Leyen, opgevaren tot de riviere Caroni, denwelcken een schrikelyken ende grooten afval heeft, ende valt vuyt het geberchte ende maeckt alsulcken getier, dat men ze can hooren omtrent vier mylen. Wy hebben daaromtrent gesocht (volghende onze beschrijvinge gemaect bij Sir Walther Halley)¹ eenige mynen van goudt, maer en hebben gheen gevonden, zoo 't is doer onse versuymenisse oft dat se daer niet en zyn omtrent die plaetse, en weten wy nyet, maar hebben nochtans ons devoir in alles naer ons goetduncken gedaen, te meer verseecken wy ons om dieswille, den gouverneur Don Fernando ons mede gegeven heeft om te onderzoeken, zynen mineur, denwelcken ons gebracht heeft op alle die plaetsen, soe hy meende, daer Sir Walter Halley geweest was ende zyn minera's van daer soude genomen hebben, ende de plaetsen, die wy gesien hebben, ende conden nyet bevinden datter eenig gout soude onder wesen, maer verstaen vuyt onse Indiaenen datter een plaetse is, omtrent 6 mylen opwaerts daar eenighe mynen souden wesen, maer twaeter was

---

¹ Raleigh.

daer over seer gevloeyt, dattet onmoogelyck was om voer ons dat te besoeken. De Spagnaerts zeyden oyck datter opwaerts veel gout was, maar zy en dorsten daer nyet commen, overmits d'orloge van de Charibus voers. In somma cort geseyt, daer is opwaerts die riviere voersecker veel gouts int rycke van Weyane, zoe ons d'Indiaenen van daer als oyck dese onze jegenwoordige Indiaenen, mitsgaeders de Spaengnaerden selfs seggen, maer voer luyden ben bemoeyende met coopmanschappen en is tselfde nyet wel doenlick, om daer yet goets van te verwachten, ten waere dat daer toe eenighe merkelicke fortsen bereyt waren om de Spaegnaerden aen te tasten, twelck den eenighe middel is om van de Indiaenen eenige mynen van gout te weten, want die vyanden zyn, ende die vyantschap aen de Spaengaerden dragen, zyu vrienden met d'Indiaenen, ende hopen gestadich, dat syluyden van den Spaegnaerden verlost zullen worden van de Flamingos ende Angleses, zoe zy ons seyden, naedien eenen capiteyn van de Indiaenen, van de Spaegnaerts gevangen zynde ende opgaende alzoe hy soude gaen hangen, seyde dat ly metten gheest Wattopa gesproken hadde, ende die hadde hem de verlossinghe door ons ende doer de Engelschen aangeseyt. Ick wenschte tselfde te helpen doen, alst tot proffyt ende voorderinghe van tlant mochte geschieden ende succederen. In dese riviere nyet sonders gehandelt hebbende met de Indiaenen, als oock met de Spaegnaerden, zyn met gemeyn advys wederomme van de stadt St. Thomé affgevaren nae de scheepen ende op den 30 Augusti aen boort gecommen, met expresso beloefden van de Spaegnaerden; dat zyluyden met ons aen de Trinidad zoude commen handelen.

Den eersten Septembris met malcanderen nae t'eylandt van de Trinidad gevaren ende opten 7 dito by westen de Trinidad gearriveert, ende aen den ancker geset. Dit is een schoon ende ryck eylandt, in hemselven verciert met veelderhande coopmanschappen ende waeren tot veel dingen dienstich, ende hebben oick alle onse resterende coopmanschappen ende waeren op zeeckere waeren naer, die wy wederomme brengen aan de Spaegnaerden verhandelt, dewyle wyluyden by de Indiaenen nyet en hebben connen handelen van zulke sorteringen.

Den 21 ditto is Jan van Leyden ende Adriaan Reynderssen van ons gescheyden ende gevaeren naer de Margueret.

Den 13 Octobris zyn wy tseyl gegaen nae dese landen ende gevaren deur faulte van victuaille deur de Pragonis ende Aeso tusschen de eylanden van St. Luga ende Granado gevaren, en op 16 ditto aldaer versproken de galey van Sir Walter Hally van Lonnen, zynde groot omtrent 25 tonner ofte 12½ last, ende van de custen van Barbaryen commende, op ditto voorts geseylt binnen de voerz. eylanden, ende op 22 ditto wederomme deur d'eylanden van Dommenica, Poorebano ende alsoe onsen cours gestelt op d'eylanden van Tersera, waervan wij op 21 November d'eyland van Fayal in 'tsicht gecregen ende voerby geseylt hebben, ende op den avont een Engelsche pinasse vernomen ende op 22 ditto sanderdaegs versproocken omtrent d'eylandt van Graciose, ende van daer onsen cours gestelt op de cannael ende op 11 Decembris doer contrary windt tot Plymouth in Engeland ingelooopen ende aldaer gelegen totten 25 ditto, en tseyl gegaen naer dese landen met diverse scheepen ende op 28 ditto tot Middelborch in Zeelandt gearriveert.

Sulcx, dat wyluyden in dese voyage hebben ontdeckt, gevonden ende beseylt over de 24 rivieren, veel eylanden in de rivieren ende andero diverse havenen, die nyet by dese landen en zyn bekent nog beseylt geweest, ja dat meer is, in geene quaerten oft cosmographen voerdato onse voyage bescreven noch ontdekt zijn geworden. Alle hetwelcke ik onderschreven als commis-generael van dese voyage, verclaere waerachtig te wesen, zijnde bereit (soo noot sy) tzelfde Uwe M. E. breedere by monde oft scriftelyck te verclaren. Oronden der waerheit, zoe hebbe ik deze onderteckent, den derden February anno 1599.

U. E. onderdanigen dienaer,
A. CABELIAU.

II.

DE BEOEFENING DER WETENSCHAPPEN, WELKE MET DE
ZEEVAARTKUNDE IN VERBAND STAAN, TIJDENS HET ONT-
STAAN VAN DE GROOTE VAART.

Toen ik hierboven in het tweede Hoofdstuk, een overzicht trachtte te geven van de ontwikkeling en de beoefening hier te lande, van die wetenschappen, welke tot de zeevaartkunde in een onmiddellijk verband staan, moest ik mij, uit den aard van dit werk, meer tot de hoofdpunten bepalen. Ik laat evenwel nu hieronder volgen eenige *bijzonderheden omtrent en opgaven van werken over zeevaartkunde, zeekaarten en stuurmansgereedschappen, welke tijdens het ontstaan van de groote vaart zijn vervaardigd*. De meesten dier werken heb ik in handen gehad en sommigen er van, heb ik met vrucht geraadpleegd. Nagenoeg allen behooren tegenwoordig tot de zeldzaamheden. Ook om die reden achtte ik het niet geheel overbodig opgave te doen van hetgeen ik slechts met veel inspanning heb kunnen bijeenbrengen. Ik hoop daardoor veel moeite en tijd te besparen aan hen, die van deze verschillende werken en zeekaartboeken wenschen kennis te nemen. De heer J. C. Pilaar heeft in het *Tijdschrift voor het zeewezen*, eene goed geslaagde proeve geleverd van een overzicht van de *litteratuur der stuurmanskunst*; doch ook hij reeds beklagde zich over de moeijelijkheid om met deze, meerendeels zeldzame, boeken bekend te worden. Welligt dat mijne bijdrage er iemand toe zal aansporen, om het door den dood afgebroken werk van den heer Pilaar te hervatten en ten einde te brengen.

1550. *Cosmographia Petri Apiani*, per Gemmam Frisium apud Lovanienses medicum et Mathematicum insignem jam demum ab

omnibus vindicata mendis, ac nonnullis quoque locis aucta. Additis ejusdem argumenti libellis ipsius Gemmae Frisii. Vaeneunt Antverpiae sub scuto Basiliensi Gregorio Bontio. 1550. — Hoewel veel vroeger uitgegeven, was dit werk tusschen 1590 en 1602 zeer in gebruik.

1584—1601. *Wagenaer*. (*Lucas Jansz.*) Spieghele der Zeevaerdt van de navigatie der Westersche Zee. Leiden C. Plantyn 1584. — Dez. Het tweede deel van den Spieghele der Zeevaert inh. de gheheele Noordtsche ende Oostersche scheepvaart. 1585. 1 vol. fol. voorhanden op het Rijks-Archief.

Wagenaer. (*Lucas Jansz.*) Pars prima. Speculum nauticum etc. Spiegel der zeevaerdt. Op nieuws door den auctoor seer ghecorrecteert, met nieuwe caerten ghemeerdert. Leyden, F. van Ravellingien. 1585. 1 vol. fol. voorhanden op het Ryks-archief.

Waghenaer. (*Lucas Jansz.*) Pars prima. speculum nauticum super navigat. maris occident. etc. Spieghele der zeevaert van de navigat. der Westersche Zee enz. Lugd. Bat. Franc. Raphelingius, 1586. Pars altera speculi Marini cum Borealis tum orient. navigat. auctore Luca Jansenio Aurigario, interprete Mart. Everardo, Brug. 1586. 1 vol. fol. voorhanden op het Rijks-archief.

Wagenaer. (*Lucas Jansz.*) Pars prima du miroir de la navigation de la mer occidentale etc. Anvers Jean Bellere 1591. Voorhanden op het Rijks-archief.

Omtrent Lucas Jansz. Wagenaer kwamen mij in het acte-boek en in de Resolutien der Staten-Generaal nog de navolgende bijzonderheden voor:

9 Maart 1589.

Op de requeste van Lucas Jansz. Wagenaer van Enckhuysen is denzelven geaccordeert octroy om te mogen drucken ofte met de penne trecken twee groote pascaerten d'eene inhoudende de geheele oistersche en westersche zeevaart ende d'ander begriipende de gantsche zeevaart van geheele Europa, namentl. de oistersche, westersche en levantsche zeevaart beginnende van de riviere van Oby in Tartarien, passerende de geheele middellantsche zee, voerby Constantinopolen tot Trebisonde in de zee, mare maggiore genoempt, ende omme dezelve

te distribueren en vercoopen een ygelick voor den tyd van tien jaren eerstcomende etc. etc.

28 Februarij 1590. Resol. Staten-Generaal.

Oetrooi verleend aan Lucas Janz. Wagenaer, burger van Enkhuizen voor den tyd van tien jaren, om „alleene te moegen uytgeven, drucken ende doen drucken een nieuw zeekaartboek, geintituleerd het *Tresoor van de zeevaart*, inhoudende de geheele navigatie van de Oostzee, Noordzee, Westerzee en de Levantseze ofte Middellzee met alle de zeecarten daartoe dienende, in cooper gesneden, mitsgaders de custen ende streckinge van alle de landen daarby gevoccht, ende daarbeneffens met breede schriftelyke verclaringe daartoe enichsins noodig synde, ordentelyk gededuceert. Bovendien noch daarby geinsereert ende ingetrocken het vermaerde ende zeer oude leescaertboek van Wisbuy, van alle valsche cursen ende stroomen, mitsgaders van de faulten gecorrigeert, verbetert, vermeerdert en verandert.

Bovenstaand werk is voorhanden op de Koninklijke Bibliotheek te 's Hage en heeft tot titel: *Thresoor der Zeevaart*, inhoudende de geheele navigatie ende schipvaart van de Oostersche, Noordtsche, Westersche ende Middellantsche Zee, met alle de Zeecarten daartoe dienende. Insgolycks het oude vermaerde Lees-Caertboek van Wisbuy vermeerdert en ghesuyvert. Mitsgaders de streckinge van Ruslandt ende in de Witte-Zee tot Ombay in Laplant. Ende oock de streckinge van de Middell. ofte Levantsche Zee door de Griexsche Eylanden tot Trapezonde in Asien. Alles beschreven door .... L. J. Waghenae. Op het einde vindt men: Van alle den handel van Coopmanschap die in Indiën gheschiet, ende wat avontuere in dese Landen ghebeuren. Gheschreven uit den mond van Dirck Gerritsz. — Beschryv. v. alle Coopmanschappen die in Indien uit versch. Landen ende Eylanden ghebrocht worden, ende van daer voort in Portugael ende meer ander landen. — Hoe men soude moghen reysen uit Indien, ende weder uit Indien t'huys comen te water ende te lande.

Gedrukt te Leyden bij François Raphelengien voor L. J. Wagenaer 1592. 1 vol. 4°. oblong. Er bestaat ook nog eene 2de druk bij Corn. Claesz. 1596.

29 Augustus 1590. Resol. Staten Generaal.

Octrooi verleend aan Cornelis Claesz., boevercooper binnen Amsterdam, voor den tyt van ses jaren, dat hy alleen sal mogen drucken en doen drucken het zeeboek, genaompt die Spieghel van de zeevaart, inhoudende vele andere diverse zeecaerten, soo van de Oistersche als Westersche zeevaart, mitsgaders de generaale caerte tot het voors. zeecaertboek behoorende, gomaect by Lucas Jansz. Wagenaer etc.

17 September 1591. Resol. Staten Generaal.

Verlenging verleend aan Lucas Jansz. Wagenaer, voor den tyt van ses jaren, van het octrooi aan hem in Mei 1580, voor tien jaar verleend, waarby verboden wordt dat iemand syne twee paskaerten van de Oostersche en Westersche vaart sal mogen nadrukken ofte met de penne nae contrefeyten, of nagedrukte verkopen, op eene boete van vyf en twintig gulden voor iedere kaart en verbeurte van deselve. Zullende echter regard geslagen worden op de belangen van personen, die na expiratie van 't eerste octrooi, te dezen aanzien kosten zouden hebben gemaakt.

8 October 1594. Resol. Staten-Generaal.

„Is Lucas Jansz. Wagenaer, borger van Enckhuysen geaccordeert octroy, om voor den tyd van thien naest commende jaren, alleen in de geunieerde provincien te moegen doen drucken, vercoopen ende distribueren, een nieu *Leescaertboek* genaompt de Leescaerte of Leescaertbouck van Enckhuysen, onde daerbenevens noch een nyeuwe pascaerte int cleyn besteck, geintituleert de *Caert en de Cunste des Zeevaerts* by hem geconcipieert en gemaect etc. — Boven dezen is den suppt geaccordeert continuatie voor thien jaren van het octroy, om alleene in de geunieerde provincien te moegen drucken en vercoopen sekere pascaerten van de Oistersche en Westersche vaert int groot besteck by hem van de heeren Staten gecregen.”

8 Maart 1597. Resol. Staten Generaal.

Is Lucas Jansz. Wagenaer toegeleert vyfentwintich guldens voor

seker caerte ende boeck, daarmede hy de heeren Staten beschoncken heeft, geintituleert, 'Tresoir der zeevaert, te betalen als voren.

27 Junij 1598. Resol. Staten Generaal.

Lucas Jansz. Wagenaer, piloot presenteert d'heeren Staten een zeevaartbouck, in het loopende jaar uitgegeven en ontvangt *f* 50 belooning, om eenige goede consideratien.

Martis 18 September 1601. Resol. Staten-Generaal.

Is Lucas Jansz. Wagenaer ten regarde van zyne goede diensten den lande gedaen, int stuck van de zeevaert ende die men noch van denselven verwacht, toegeleet een pensioen van hondert guldens 's iaars zyn leeftdage geduerende, innegaande op heden.

Zie verder over Lucas Jansz. Wagenaer: Tijdschrift, toegewijd aan het zeewezen, 2de reeks, redactie Pilaar en Obreen, 6de deel, 1ste stuk, blz. 26. Essai d'une bibliographie Neerland-Russe, par Frederik Muller. Amsterdam 1859 en Hoofdstuk II van dit werk blz. 70.

1588. *Adriaen Gerritz van Haerlem. De zeevaert ende onderwysinge der gantschert Oostersche ende Westersche zeevaertwater*, door den vermaerden Pilot ende leermeester der stuerluyden Adriaen Gerritz van Haerlem, waerin ontdeekt wordt de secreeten der zeevaert van hoeck tot hoeck, te weten: alle coerssen, streekinge, opdoeninghe van landen, met die figueren ende conterfeytselen, hoe hen deselvighe landen haer verthoonen. Oock alle hoecken uyt ende in te soeylen, van revieren, havenen ende stroomen, waerschouwinghe voor alle ondiepten, clippen, ghedaente van gronden, ende hoe nae men de landen opt loot comen mach, met noch veele schoone leeringhen, alles tot nut ende profyt voor alle zeevaronde luyden. Tot Amsterdam ghedruckt hij Cornelisz Claesz, op 't water in't Schryfboeck. anno MDLXXXVIII.

Dit hoogstzeldzame werk is uitgegeven na den dood van Adriaen Gerrits door Jan van Zeggeren, oud-burgemeester van Haarlem, die in eene voorrede van Adriaen Gerrits getuigt, dat deze in „syn leven poorter ende inwoonder der stadt Haerlem was; maar nu (1588) al 8 jaren was overleden, dat Adr. G. door langdurige expo-

rientie onderzoeker ende collecteur van dit tegenwoordighe werck was geweest, dat hy was seer cloeck ende vernuft in verstande ende utermaten ryp ende besadich van manieren ende van natuere geinclincert tot ondersoeckinge ende begryp des loops van den Hemel, Sonne, Mano ende Sterren ende tgene al dat daer aan cleeft en volgen mach."

Adriaen Gerrits had zich, „ terstont in zyne jonge dagen vroeck begeben ter zee, varende Oost ende West, sulx dat hij onlanx daarnae alsoo gequalificeert is ghoworden, dat hy hem heeft moghen uitgeven voor een bequaem ende ondersocht stuurman, daarinne hy oock daerna, naeby de 25 jaren hem continueelyken heeft gehouden met eere etc."

1588. *Nicolaes Pietersz van Deventer en Herman Janss. Resol. Staten-Generaal 17 Julij 1588.* Opte requeste van Herman Janss, boeckdrucker ofte figuursnyder tot Amstelredam is denselven geaccordeert: Octrooi ende consent omme te laten uitgaen een boeck by hem gedruckt, genoempt Globe ofte Kloot.

Dit boek is mij niet ter hand gekomen; doch is waarschijnlijk het hiervolgende werk van Nicolaes Pietersz. van Deventer, getiteld:

Inleyding hoe men verstaan ende gebruyken sal, soowel de celeste als terrestre Globe of Cloot, met sommighe geometrische ende arithmetische demonstratien, mitsgaders hoe men de rechte eordquadrant sal maecken, nu nieus uitgegheven door Nicolaesz. Petri Davendriensem. Ghedruckt tot Amstelredam by my Harmen Janszoon Muller, figuursnyder woonende in de Waermoesstract in den vergulden Passer 1588. 4°. Dit werk, in hetwelk gesproken wordt van Globen door Jacob Florisz van Langren uitgegeven, heb ik vermeld gevonden in Verhandel. en berigton betr. het zee-wezen, uitgegeven door Tindal en Swart, 5de deel, 1ste stuk, in een artikel over Plancius door den heer Dodt van Flensburg.

1589. *A Briefe description of Universal Mappes and cards and of their use, and also the use of Ptolemei his tables. Necessary for those, that delight in reading of Histories, and also for travellers by Land or Sea. Newly set forth by Thomas Blundeville of Newton Flotman in the Countie of Norfolk.* Gent. London printed by Roger Ward, for Thomas Cadman. Anno 1589. Van

dit zeldzame en belangrijke werkje, hetwelk zich op de Koninkl. Biblioth. bevindt, wordt gesproken hierboven Hoofdst. II, blz. 72.

1592. *Jacob Florisz van Langren*. Resol. Staten-Gener. 9 Sept. Is Jacob Florizz opte intercessie van de stad Amsterdam, poorter der stede van Amsterdam, geaccordeert octroy dat hy voor den tyd van thien naestcommende jaren in de geunieerde provincien alleene in druck sal moegen laten uytgaen groote en cleyne wereltclooten, soo celestes als terrestres, indien deselve een nieuwe en van zyne inventie zyn, interdicerende en verbiedende allen en een yegelyck, van wat conditie ofte qualiteit hy zy, die voors. wereltclooten celestes en terrestres int cleyne ofte groot binnen den voors tyt in deselve geunieerde provincien na te drucken ofte maken etc. Zie over dat octrooi hierboven blz. 77, van Hoofdstuk II, en Acteboek der Staten-Generaal, 1589—1602, fol. 62.

1592. *Petrus Plancius*, (Octrooi aan) voor eene geographische en hydrographische kaart van de geheele wereld.

Cornelisz Claesz., (Octrooi aan) voor de 25 particuliere zeekaarten ende geheimen van de Oost en West-Indische zeevaart door middel van Petrus Plancius, van Bartholomeo de Lasso verkregen; ook nog een octrooi voor eene algemeene zeekaart en Aziatische kaart gemaakt door een expert meester der zeevaart te Goa.

Van deze twee hoogstbelangrijke octrooyen is door mij hierboven meer breedvoerig melding gemaakt in Hoofdstuk III blz. 92. De octrooyen laat ik hier volledig volgen, zoo als zij in de Resol. der St. Gen. voorkomen.

Resolutie Staten-Generaal 15 April 1592

Plancius, Caerte. Die voors. Plancius heeft voirts int particulier verthoont dat hy in Novembri lestleden de Hoeren Staten-Generaal gedediceert en op heden gepresenteert heeft eene geographische en hydrographische caerte der ganscher werelt, waerinne alle landen, steden, plaetsen ende zeeën onder haren behoirl. graden der lengte ende breedte zyn gestelt; de capen, voorgeberchten, hooffden, havens, ondiepten, sanden ende clippen opt scherpste betrocken ende affgebeeldet, zynde daerby govueght de compasson ende streecken der winden. Item eene corlte verclaringe van de eygenscappen

der lantschappen ende volcken, de grootte van den langhsten dach ende van de graden der longhte, onder allen elevatien des Poli, alles nae de conste der geographie ende zeevaert gestelt volgens de meerder kennisse, die men nu ter tyt daarvan heeft, biddende derhalven die voors. Plancius in alder onderdanicheyt ende eerbiedinge dattet hare E gelieve naer haere gewoonl. goetgunsticheyt denzelven zijnen aerbeyt in dancke aen te nemen.

Resolutie Staten-Generaal 17 April 1592.

Plancius, Caerte. Is geresolveert dat men den voors. Petrum Plancium sal vereeren mette somme van drye hondert guldens voor de dedicatie ende presentatie die hij dHeeren Staten gedaen heeft van de geographische erde hydrographische caerte der ganscher werelt den 15de deses, ende den ontvanger Doublet ordonneren hem deselve somme te betalen vuyt zijnen extraordin. ontfanck.

Octroy. Die Staten-Generael, etc. doen te weeten dat wy gconsenteert ende geoctroyeert hebben, consenteren ende octroyeren mits desen Cornelis Claesz. boeckdrucker binnen Amstelredam alleene in de voors. Geunieerde Provinciën te moegen drucken of te metter penne te trecken alzulcke vyventwintich particuliere zee-caerten, als hy doer de directie van Mr. Peeter Plancius, doch tot zynen costen becomen heeft van Bartholomeo de Lasso, cosmographo ende meestre van de zeevaert des Coninx van Spaengien, vervattende alle zeeusten van den gantschen eertbodem, eensamentlyck alle diepten ende ondiepten, drooghten, steouclippen capen, voergeberchten, haffen ende hauens, alle liggende onder hare behoirlycke elevatien des poli ofte graden der breedde, distantien, ende streken der winden, hebbende daerenboven by claren geschrifte in Spaenscher talen oeyck geeregten de secreten van der zeevaert van Oost- ende West-Indien, Afrika, China ende andere diergel. landen, inhoudende aenwysinge van de eygenschappen der volcken, vruchten ende waren ofte coopmanschappen van elcken lande, ende deselve te distribueren ende vercoopen aen een yegel. vor den tyt van twelfue naessc. jaeren, verbiedende ende interdicerende een yegel. in de voors. Geunieerde Provintien de voors. caerten ende geschriften sonder des voors. Cornelis Claesz.

consent na te drucken, contrefeyten ofte oyck metter penne na te maken ofte trecken ende oyck an yemant te distribueren ofte vercoopen in ceniger manieren, directel. ofte indirectel. opte verbeurte van de nagedructe ofte gecontrefeyte nagemaecte ofte mette penne nagetrocken caerten ende daerenboven voor elke dersolver caerten ende geschriften, vijftwintich guldens, t'appliceren een derdedeel tot proffyt van den aenbrenger, tweede derdendoel voer den officier die d'executie doen sal on t' derde derdedeel tot behoef van den voors. Cornelis Claesz.

Octroy. Is insgel. den voors. Cornelis Claesz. bouckdrucker geaccordeert octroy om alleene in de Geunioerde Provincien te moegen drucken ofte mette penne te trecken de groote lant ende zeecaerte der werelt, mitsgaders tgene daertoe behoef, als eene groote algemeyne zeecaerte, een Asiatische chaerte, gemaect door een expert mr. der zeevaert tot Goa in Oost-Indien, die welke mr. Pieter Plancius d' Heeren Staten-Generaal gedediceert en den 15ⁿ dezehare E. gepresenteert heeft, daarvan den remonstrant met mr. Jan van Doeticum, caertsnyder, het snyden ende drucken becosticht hebben voer den tyt van 12 naeste. jaeren, verbiedende etc. opte pene van het voirgaende octroy.

1593. *Mathijs Syverts*, Resol. Staten-Generaal, 25 Nov.

Opte requeste van Mathijs Syverts. seggende met grooten aorbeyt, neersticheyt ende moeyten nu leste gevonden te hebben, de conste en wetenschap om de imperfectien van de pascaerten ende d'onsekerhoyt van de zoevaert met gewisse kennisse te beteren ende met goede verseeckerheyt, pertinentelyck en perfectelyck te rechten ende daertoe eene nyuwe pascaerte mette instrumenten daertoe dienende, op eene nyuwe forme ende andere maniere geinventoert ende alreede gemaect te hebben, waerby alle piloten, stuerluyden ende schippers zuyden en noorden, mitsgaders oost ende west sekerlyck sullen mogen zeylen, haren gewissen schoot sullen mogen hebben ende eygentlyck sonder eenige ghissingo kunnen weeten, waer zylieden zyn, hoe veer of hoe nae, tzy om d'oost, west, zuyd ofte noort, met d'omstandigheden daertoe dienende, versoeckende voor deselve inventie een recompense van dusent guldens jaerlyckx ende erfelyck, tot XL grooten, ende daerbenevens tot vervallinge

van zijne gedane ende noch te doene costen liberalyck te consenteren, vier dusent gelycke guldens endo daerenboven octroy omme die voors. nyeuwe geïnventeerde pascaerte met d'instrumenten, nyeuwe graedbooch ende nyeuwe passer met een tractaet daertoe dienende, te mogen laten in druck uytgeven sonder dat yemant binnen den tyt van vyfttien jaren eerste. in deze geunieerde landen, deselve soude moegen nadrukken etc.

De Staten-Generael geleth etc. accorderen den suppl. octrooy; dan verhouden te disponeren op de twee eerste leden (van 'tverzoek) tot ter tyt dat des suppl. inventie by experientie vast en seker sal bevonden syn.

1594. *Mathijs Syeverts*. 6e Octobris, post prandium, resol. Staten-Generaal. Is Mathys Syeverts van Enckhuysen toegeleet tot eene vereering voor de dedicatie, die hy de heeren Staten-Generael gedaen heeft van de nyeuwe pascaerte by hem geïnventeerd, opte ronde forme, om soowel naer langhte als naer hoochte ofte soowel Oost en West als Zuyden en Noorden te zeylen, de somme van drye hondert guldens ende toegezocht in conformite van seker voergaende acte hem gegeven, by soe veer syne inventie seker en gefundeert bevonden wordt, dat men hem daarvan behoorlyck sal recompenseren.

1594. *Tycho Brahé*. Resolutie Staten-Generaal, 14 Maart. Opte remonstrantie van Tychon Brahé, heere van Kundstrup, geverseerd in de vrye kunsten der Astronomie, is denselven geaccordeert octroye en privilegie voor den tyt van vyfthien jaren, van dat hij de boecken by hem met de voors. kunste in zyn eigene druckerie gedrukt wesende, uyt te geven, in deze landen alleene sal moege doen brengen, etc.

1594. *Willem Barentsz*. Resolutie Staten-Generaal, 19 Mei. Is Willem Barents geaccordeert octroy van de Middellantsche zee-caerten, beginnende daer Lucas Wagenaer die gelaten heeft, alleen in de geunieerde provincien te moegen doen drukken en vercoopen. Van dit zeldzame kaartboek bevindt zich op het Rijks-Archief een exemplaar, waaraan evenwel, het titelblad en twee kaarten ontbreken. Op het titelblad moet staan een groot schip en de woorden: *Nieuwe Beschryvinghe ende Caertboek van de Middellantsche zee* door Willem Barentszoon, Amstelredam, C. Claesz. 1595.

1594. *Petrus Plancius*, (Octrooy aan) voor eene nieuwe zee-kaart en voor al sulcke nyouwe formen van zeekaarten naar de projectie van Mercator of, zoo als de resolutie zegt, waarin de graden der breedte in verhouding staan tot de graden der lengte. Zie over deze kaarten van Plancius, blz. 75, hierboven en de hieronder volgende resolutie.

Resolutie Staten-Generaal. Luna, den 12 September 1594.

Opte requeste van *Petrus Plancius*, is denselven geaccordeert octroy, voor den tyt van twelff jaren naestcommende, om alleene in de Geunieerde Provinciën te mogen doen drucken ende vercoopen de zeecaerte, bij dewelcke hij met grooten ende geduerigen arbeyt alle de zeeusten van Europa, Asia ende Africa, die aan de Middellantsche zee gelegen zyn, metten inwycken, havenen, voorbergerhten, eylanden, sanden, clippen en andere ondiepten heeft gebrocht onder hare oprechte graden der breedde ende hoochde des poli nae den eysch ende regelmate des gemeynen compas, 'twelek ruym een halven streeck soude verschillen van een Italiaens compas ende dat sonder eenige vercortinge ende verminderinge der landen, niettegenstaende deselve in den Hispanischen, Portugael-schen, Italiaenschen, Sicilieenschen ende andere zeecaerten dry, vier ende vyff graden ende dacrover, liggen buyten hunne behoirlycke plaetse ende breedde. *Item* alsulcke nyuwe forme van zeecaerten als die voorside Plancius heeft gepractizeert, in dewelcke de drye zyden dos triangels goet ende vprecht zyn, dordien die graden der breedde daerinne hebben haere naetuerlycke proportie metten graden der langte, by aldien gelyck octroy anderen hier vortyden niet en is geaccordeert, mits leverende yeder van de presenten een exemplae, dies wordt gereserveert te resolveren opte recompense ter tyt men de vrucht van dit werck zal hebben geexperimenteert.

1594—1611. *Adriaan Veen*. (Octrooi aan) De St. Gener. etc. doen te woten, dat *Adriaan Veen*, Inwoonder der Stadt van Amstelredam ons verthoont heeft, dat hy door neerstich onderzoek groote costen ende arbeyt, de wetenschap om pascaerten na de proportie van de rondheyt dos aerdbodems ende van de ronde strekon gevonden heeft,

by dewelcke de principale houcken van de landen op hare rechte hooghte, lenghte, coursen ende mylen affgebeeldet worden met aenwysingh hoe deselve van malcanderen gelegen zyn, mitsgaders gemaect zekeren boek geintitulcert de Napasser, waerinn by forme van conferentie aengewesen wort, wat de voornaemste scryvers ende stuerluyden in hare leeskaerten ende paskaerten van hooghten, kursen ende mylen hebben geschreven, hoe zy variëren en hoe des eens autheurs zeecaerte met deszelfs pascaerte differeert, versoeckende dat wy hem soudē willen gunnen octroy etc. . . . . soo ist dat wy etc. XII Sept. 1594. Acteboek der Staten Gener. fol. 104.

Prolongatie van het Octrooy verleend aen Adriaen Veen. Acteboek der Staten Gener. fol. 194. De Staten Gener. etc., dat wy ontfangen hebben de supplicatie aen ons gepresenteert by Adr. Veen, inhoudende hoe dat hy suppliant nu omtrent drye jaeren geleden ons seker rouw ontwerp van eene ronde pascaerte tot een monster verthoont hebbende, na welcken voet hy suppliant twee gebulte pascaerten, d'eene van 't Wester en de andere van 't Ooster water met een bouckgeintituleert, de Napasser, voor't eerste voorgenomen hadde te maken, ten selven effecte versocht heeft octroy van 20 of ten minste 15 jaeren, aler hy suppliant in de groote costen ende aerbeyt soude treden, hetwelck hem doemaels vergunt wiert, doch maer voor 12 jaeren etc. . . . . dat hy dies niettegenstaende op vaste hoope van prolongatie metten werke voortgevaren was en sedert dien tyt noch omtrent drye volle jaeren gestadelyck daerinne hadde geaerbeyt, zulcx dat hy ten laetsten de Westercaerten en de Napasser in druck gereet hadde ende daerbenoffens oock een instrument om te passen op die ronde pascaerten by hem suppl. geintituleert de Zeepasser, met noch een cort tractaet van 't zee bouckhouden ende maniere van passinge op de gebulte pascaert, alles by hem suppl. geexcogiteert ende Oostercaerte metten penne volcommelyck affgetrocken tot Swedens toe gereed gemaect hadde, daeruyt wy claerlyck mochten sien watter ware etc. etc. etc.

Consenterende ende octroyerende denselven Adriaen Veen mitsdesen (met eene prolongatie van 8 jaeren) dat hy alleene in de voors. Vereenichde Nederlanden sal mogen maken ende uytgeven

gebulte lantcaerten ende gebulte pascaerten van alderley soorten, mitsgaders alleen mogen drucken ofte doen drucken zyn boucken, geintituleert de *Napasser, tractaet van 't zeebouckhouden, de maniere om te passen op de gebulte kaerten*, ende translaticen van dien in andere talen; dat hy oock alleene sal mogen maken oft doen maken 't *instrument*, geintituleert de *Zeepasser* ende de *papiere formen tot de gebulte kaerten dienende*, interdicierende etc. 11 Junij 1597.

1598. Saterdag 31 October, Resol. Staten-Generaal.

Opte remonstrantie van Adriaen Veen geinventeert hebbende de gebulte pascaerte met ronde streecken, daervan hy het zuyderdeel van Europe ende het noorderdeel alreede heeft laten uytgeven, welke inventie de dienstelycxste ende perfecteste voor de sturluyden ter zee geoordeelt ende gehouden werdt van alle degheene, die noch ter tyt uytgegeven zyn, na de attestatien, die daervan gegeven ende geëxamineert zyn, daervan dheere Advocaet Cuyck naerder rapport gedaen heeft. Is naer voergaende behoerlicke deliberatien den suppliant tot een verseth van de groote kosten by hem alreede gedaen totte voors. zyne inventie ende het snyden van de voors. caerten, alreede uytgegeven ende dieghene die hy tot het snyden van de resterende caerten noch sal moeten doen, toegeleght ende geconsenteert van elke van de vyff collegien ter admiraliteyt in Hollandt, Zeelandt ende Vrieslant de somme van twee hondert guldens cons, ende daerenboven tot tractement jaerlicx vyff hondert guldens, te wecten op elke collegie hondert guldens, soe lange ende ter tyt toe anders, by de heeren Staten-Generael sal werden geordonneert, mits dat den suppliant zyne uysterste debvoir ende naersticheyt sal doen, dat de resteerende caerten metten eersten gesneden ende oyck uytgegeven moegen (werden).

Resol. Staten-Generl. Sabbatti 1 September 1601.

Is geordonneert alhier te bescreven Adriaen Voen om de heeren Staten te thoonen ende te onderrichten van hem, wat hij int stuck van de bulccaerte metten aenlevven ende dependentien van dien, gedaen ende gevoerdert heeft, tzeedert zyn laeste afscheydt in voldoeninge van tgene dat by hem alsdan beloest is.

Sabbatti den 8 Septembris 1601.

Compareert Adriaen Veen, verthoont wat debvoiren hy gedaen heeft int vorderen van de Bultcaerten, tzedert zyn laetste afscheydt, verclarende dat hy dheeren Staten sal presenteren drye caerten binnen twee maenden ende noch andere twee caerten tegen April naestcommende, die strecken sullen *totte riviere van Bantham* toe, waerinne dHeeren Staten hebben genomen contentement ende den comparant vermaent te presteren, dat hy alsnu belooft heeft, daerop dat hem geconsenteerd is (te) vertrecken.

Resol. Staten Gener. Jovis den 6 Mei 1611.

Zyn ter vergadering gecompareert die gecommiteerde Raden ter Admiraliteit van Amsterdam etc. . . . . ende ten leste hebben verzocht te verstaen de meeninghe van de heeren Staten oft noch langer sal betalen het pensioen van vyffhonderd guldens 's jaars dat Adriaen Veen dus langhe geprouffteert heeft voor zijne geinventeerde bultcaerten. Optvoors. punten geadviseert wesende, is op het eerst etc. . . . en op het vierde is verstaen, dat men de betalinge van het tractement van Adriaen Veen sal doen ophouden.

1594. *Petrus Plancius. Bepaling der lengte.*

Resol. van de Staten van Holland, 3 Sept. 1594.

Op het verzoek van de kooplieden van de groote reise, ten einde Plantius soude moogen worden geotroycert op syne inventie, aangaande de kennisse soowel op de breedte als lengte, die ter zee soude moogen genomen worden, hetwelk by denselven Plantius soude syn gevonden, hebben de Staaten gecommiteert den Heere van Warmond, Joost de Menyn, de Burgemeester de Groot, een van Amsterdam en uit den Noorderquartiere Willem Cornelisz. Kort, om den voornoemden Plantius op deselve Inventie te hooren ende de Staten te doen rapport.

7 September, ejusd. anni.

De Staten van Holland en West Vriesland, gehoort het rapport van hare gecommiteerden, dat met Petro Plantio, kerken-dienaar tot Amsterdam, hadden gecommuniceert en denselven gehoort, aan-

gaande syne Inventie, daar op alle schippers, soo Oost- als-Westwaards, Zuiden en Noorden op, met goede kennisse en verseekertheid, soowel in de lengte als breedte soude moogen zeylen, overmits de goede correspondentie, die deselve met groote moeiten en kosten gekreegen hadde, extraordinaris van verscheide Oorten, havenen en plaatsen, graaden, hoogten en geleegentheden van dien; hebben de Staaten voornoemt, tot dienste van den Lande en van de gemeene zeevaart, op het verzoek van eenige kooplyden daertoe gedaan, goedgevonden en geordonneert, dat de genoemde konste en inventie gepractiseert en in het werk gestelt sal worden en sooverre met der daat bevonden sal worden, dat de schippers in haarluider zeevaart daardoor tot haarl. verseekertheid, noodige kennisse, zoo in Longitudine als Latitudine sullen hebben gekregen en gebruiken mogen, sullen de Staaten voorn. de hand daaraan houden en verzorgen dat den voornoemden Petro Plantio daarvoren een eerlyke recompense sal gegeven worden, sulks dat hy en de syne hen daarmede sullen genoeg en contenteeren.

26 Junij 1598, resol. Staten van Holland.

Op het verzoek van Petrus Plancius ende Mathys Syvertsz, omme te hebben recompense voor haerluyder konste ende inventie, waerop gevonden en gezeylt soude mogen worden in longitudinem: hebben de staten geordonneert, dat de voors. requesten mede gesteldt sullen worden in handen van Dr. Josephus Scaligerus, Rudolphus Snellius, Simon Stevin, Ludolph van Coelen ende Lucas Jansz. Waghenaer, ten eynde syl. de supplianten op alles willen hooren ende haerluyder instrumenten doen verthonen en deselve examineren, hoeverre deselve souden moghen strecken omme daarop te mogen zoylen en de gewisse teykeninghe te hebben van de vaerte zoowel in Longitudinem als Latitudinem, ende is geordonneert, dat tot dien eynde aan henluyden elks in het bysonder sal geschreven worden, ten eynde syl. eerstdaeghs daerop in 't werck willen treden ende hare informatie ende advis insgelycks besloten oversenden aan de gecommitt. Raden van de Staten.

1595. *Simon van der Eyck. Bepaling der lengte.* Opt versoeck van Simon van der Eyck om geotroyeert te zyn, aengaende 't instrument

by hem gevonden, om by middelen van dien, de schipperen de lenghte soowel in 't Oosten ende Westen, als de breete in 't Zuyden ende Noorden seeckerlyck te doen afmeten 't welck hy van meyninge is de Heeren Staten te dediceren, ten eynde 't voors. instrument met de caerte, uyt den grondt van dien te maken, by niemant soude worden naergemaekt gedruickt of vercocht, sonder des suppls. consent op poene etc. . . . ende bovendien te hebben verseeckertheyt van soodanige recompense als den dienst of profyt van soo merckelyken en treffelycken inventie is vereysshende etc.

De Staten verleen en beloven eene belooning als de inventie nuttig en goed zal bevonden zijn. Resol. Holland, 12 Sept. 1595, fol. 404.

1597. *Reynier Pietersz. van Twisch. Bepaling der lengte.* De Staten-Generaal allen den ghenen etc. doen te weten dat wy ont-fungen hebbende de supplicatie aen ons gepresenteert van wege Reynier Pietersz. van Twisch, stierman, woonende binnen Hoorn, inhoudende hoe dat hy suppt., twee *nieuwe instrumenten* geinven-teert ende doen maken hadde, dienende grootelycx tot behulp ende zeer noodich zynde totte zeevaert, waervan het eene is om by metinge der sonne te connen weeten het affvycken der naelde, als oick die *Longitudo*, dat is oost ende west, te weten hoe verre men uyt yeder meridiaen gescheiden is, endo het ander om te allen tijden die *Latitudo* dat is de hoochte te mogen nemen, soowel by de sterren als by de son, soo van de polus arcticus als antarcticus, alwaert schoon dat men door mist oft oyck overmitz tlant, den horizont niet en coste bekennen, versoeckende etc. octrooy voor 6 jaren, (hetwelk verleend wordt) VIII Maart 1597.

Resol. Staten van Holland. 13 Maart 1598.

Op het versoeck ghedaen van wegen Reynier Pietersz, woonachtigh tot Hoorn, Ingenieur, omme van het gemeene Landt te mogen genieten eenige assistentie tot vervallinge van de verdere onkosten in het maken van de instrumenten, de eene daerop Oost ende West gevaren soude mogen werden, noyt van te voren ghesien, in forme van *dubbelt quadrant*, omme by metinge van de sonne te weten

het afwycken der naelde¹ als oock de longitude, dat is Oost ende West, te weten wat men uyt yder Meridiaen gescheyden is, ende het andere omme tot allen tyden te moghen de hooghte nemen, soowel by sterren als by sonne, van de Polen Arctico ende Antartico, alware het dat men door mist, dompigheydt ofte landt, den horizon niet en konde bekomen: hebben de Staten van Holland ende West-Vriesland verzocht ende gecommiteert: Josephum Scaliger, Snelium, Ludolphum en de Simon Stevin, Mathematicos, omme neffens de gedeputeerden van Amsterdam, Rotterdam, Hoorn en Enkhui-zen de voors. instrumenten te visiteren en daarover rapport te doen².

1600. *Bepaling der Lengte.* Resol. Staten-Generaal 4 October. Oproeping aan degenen, die beweren geïnventeerd te hebben de Longitudo van de zee, namenlyk Oost ende West, datsy hare inventien binnen de loopende maent October, alhier in den Hage overbrengē; op pene dat men na het verstryken van dese maent op haerl. inventie egheen consideratie sal nemen.

Aan deze en aan eene vorige oproeping, reeds op den 14 Junij gedaan, schijnt te moeten worden toegeschreven, dat in de Archieven van de Staten-Generaal, de manuscript-verhandeling van Plancius over het vinden van Oost en West door middel van de Miswijzing, nog gevonden wordt. Zie hierboven Hoofdstuk II, blz. 86.

Zie ook nog, eene Resol. Holland van 21 Mei 1601, fol. 161; waarbij eene belooning wordt uitgelooft, wanneer de uitvinder, door het gotuigenis van 6 of 8 schippers, de deugdelijkheid van zijn stelsel kan bewijzen.

1595. — 1596. *Jan Huygen van Linschoten.* Reys-gheschrift van de navigatien der Portugaloyzers in Orienten. Amsterdam, Cornelis Claesz. 1595.

Zie hierover: Tijdschrift, toegewijd aan het zeezewzen, 2^e reeks. Redactie J. C. Pilaar en Obreen. 5^e deel, 4^e stuk.

Jan Huygen van Linschoten. Itinerario, Voyage ofte Schipvaert van Jan Huygon van Linschoten naer Oost ofte Portugaels Indien. Amsterdam, Cornelis Claesz. 1596.

¹ Dit instrument vindt men afgebeeld in de Havenvinding van Simon Stevin.

² Vergelijk de Resol. Holland, 26 Junij 1598, onder *Plancius*.

1596. *Jacob Florisz. van Langeren*. (Vernieuwing van octroy voor). De Staten-Generaal etc. doen te weten, dat wy ontvangen hebben de supplicatie aen ons gepresentoert, van wege Jacob Florens van Langeren met zyne zoonen Aernst ende Hendrick van Langeren, inhoudende, hoo dat hy suppl. omtrent drye jaeren voorleden overgelevert hadde een requeste, waarin hy verthoonde dat door zyn naerstich ondersoek ende tot zyne groote costen by hem uytgegeven waren, soo groote als cleyne werelt-clooten, waerdoor sommige schepen uyt dese landen alreede gevaren hadden, tot capo de Fernambuco in Brasilien, tot St. Thomé onder die Linie als oyck tot Isla del Principe ende meer andere plaetsen ende dat veel bequaemlycker, oyck met meerder sekerheyd dan oyt door de pascaerten hadde kunnen geschieden etc." dat suppl. gedrongen werd zyn voors. Globen weder van nicus te hersnyden, ... maar alsoe suppt. derhalve andermael soude moeten dragen groote costen ende aerbeyt, dat hy daertoe van noode hadde vernieuwinge ende versterckinge voor zyn voors. voorgaende octroy in alderbeste formen, daerom hy ons oytmoedelyck hadde gebeden; welcken aengemerckt, soo ist etc. dat wy voors. octroy van IX Sept. 1592 vernieuwen voor den tydt van thien jaeren etc. — Ult^o January 1596. Acteboek der Staten-Generaal, folio 135.

1597. 22. *Jodocus Hondius*. (Octroy voor) voor den tijd van tien jaeren, tot het maken en uitgeven van oenen *globum terrestrem* 1 April 1597, Acteboek der Staten-Generaal, fol. 189. Van dit octrooi heb ik hierboven reeds in het breede molding gemaakt op bladz. 77. Ik sprak daarbij van den najver en twist tuschen de van Langerens en Jodocus Hondius ontstaan. Tevens maakte ik melding van zekere *onderrichtinge* door Hondius achter zijne *apologie* gevoegd. Bovengenoemd stuk laat ik nu hieronder volgen. Het is vooral daarom merkwaardig, omdat men er uit leert, welke ontdekkingen en welke schrijvers, Jodocus Hondius in 1597 reeds kende en als autoriteit bij de Staten-Generaal liet gelden. Om die reden mag onderstaand stuk beschouwd worden als eene bijdrage tot de geschiedenis van de beoefening der aardrijks- en zeevaartkundige wetenschappen hier te lande, tijdens het ontstaan van de groote vaart.

Onderrichtinge van sulcx als ick (Jod. Hondius) vernieut hebbe op myne globe, waervan myno partye (van Langren.) gans niet en hebben, door Jodocus Hondius. 1597.

1. Voor eerst de nieuwe ontdeckingen van Willem Barentz, geschiet by laste van UEE. omtrent Nova Zembla, Vaygatz ende Noordersche Landen daeromtrent.

2. Het *fretum Forbischer*, het eylant *Regina Elizabetha* met syno gologentheden ende omliggende Landen, gelegen tusschen 61 en 63 graden Noortwaerts omtrent *Terra Nova*, beschreven door den voornoemden Forbischer.

3. Het *fretum Davis* met alle havenen en alle ontdeckingen daer omtrent gelegen, tusschen 62 en 72 graden, beschreven door den selven *Jan Davis* Engelsman.

4. Alle de nieuwe eylanden, gelegen neffens de westzyde van *Terra Nova*, met sekere bayen en Landen daer omtrent, beschreven en geteekend door Ludovico Teixeira, Cosmographo van den Coninck van Spaignien.

5. *Nova Virginia* met zijne havenen en particuliere namen, ontdeekt en bewoont geweest bij de Engelschen in de jaren 1585 en 1586, gologen boven Florida tusschen den 33 en 38 grad. beschreven en ontdeekt door Thomam Hariot, groot Mathematicus.

6. Het goud-ryeke land Guiana van den Engelschen ontdeekt, dese voorleden jaren 1594—95 & 96 met zijne provincien en wateren daeromtrent, gelegen recht onder den equator beschreven van D. Gualtero Raleigh, Ridder van de Garter in Engelandt.

7. Een seker groot Lac van Teixeira beschreven, aan de palen van Brasilien, met syne eylanden, Rivieren ende gelegentheden.

8. Diversche nieuwe namen van provincien, gologen in Brasilien onder ende boven den Tropicum Capricorni, beschreven van Joan de Lery, Fransman, die daeromtrent een jaer gewoont heeft met Villegaignon.

9. De Strate van Magellano, verciert met haer rechte gologentheden, beschreven door Teixeira.

10. In Peru diverseche nieuwe provincien, havonen, rivieren ende Lacos, beschreven door Teixeira.

11. Omtrent Chinam gestelt het groot eyland Corea, met vele nieuwe Provincien, oylanden ende gelegentheden, beschreven door Teixeira.

12. Het eyland Japan gans vernicut, autore Teixeira.

13. Ontallicke nieuwe eylanden, clippen en ondiepten omtrent de Molucquen, Java en de gansche Orientaelsche zee, beschreven door Teixeira.

14. Het land Congo, gans vernieuwt naar de beschrijvinge van Philippo Pigafetta, Italiaan, die daar gewoonst heeft, oec alle Coninckryken en steden daarentrent gelegen aan den 10 graet zuytwaert, aan de Westzijde van Africa.

Daer beneffens hebbe ik in ontallicke plaetsen vele fouten verbeterd, die tot noch toe in alle andere globen geweest hebben, etc. etc.

Hierbij behoort nog vermeld te worden het navolgende boekwerk door *Jodocus Hondius* uitgegeven, *Tractaet ofte handelinghe van het gebruyck der hemelsche en de aertscher globe*. Gheaccomodeert naer die bollen, die eerst ghesneden zyn in Enghelandt door Jo. Hondium, anno 1593 ende nu gants door denselven vernicut, met alle de nieuwe ontdekkinghen van Landen, tot den daghe van heden geschiet ende daerenboven van voorgaende fouten verbeterd. In 't Latyn beschreven door Robertum Hues, Mathematicum, nu in Nederduytsch overgheset ende met diveersche verclaringhen ende figueren vermeerderd en verciert door *J. Hondium*. Te Amstelredam ghedruckt by Cornelis Claesz, Boeckverkooper, woonende opt water. A°. MDXCVII.

Eene tweede uitgave van dit werkje verscheen te Amsterdam bij Michiel Colijn, anno 1612.

1598, 1610, 1657. — *Certaine Errors in Navigation, detected and corrected by Edw. Wright with many additions, that were not in the former edition as appeareth in the next pages, printed by Felix Kingston at London 1610.*

De eerste uitgave van dit werk, waarin de theorie, waarop de Mercators projectie berust, wordt blootgelegd, verscheen in 1598. Zie hierboven, blz. 73, alwaar men de verdicuste van Plancius en Jod. Hondius te dezen opzigte vermeld vindt.

Eene andere uitgave kwam mij nog in handen, van den jare 1657, London, printed by Joseph Moxon.

1598. — Mr. *Gerrit Stempels*. (Octrooi aan)

Bij Resol. van de Staten-Gener. van 21 Julij 1598, wordt op aanbeveling van Zijne Excellentie aan Mr. Gerrit Stempels van der Goude, Mathematicus des Churfursten van Coolen octroy verloend om te mogen drukken en uitgeven gedurende 10 jaren zeker boek, getiteld *Astrolabium tam generale quam particulare nec non annulus Astronomicus*.

1598. — *De Zeevaart* ofte conste van ter zee te varen van den excellenten pilote meester *Peeter de Medina*, Spaognaert etc. overgeset bij Mr. *Marten Everaert Brug* met eene Nieuwe onderwijsinghe op de principaalste punten der Zeevaart. Inhoudende diverseche nootelijcke regulen, constige practijcken en sonderlinghe bequame instrumenten, die alle piloten stierlieden ende andere, die daghelijcx de zee hanteren, vastelijcken behooren te verstaen. Item een lichte, maar zekere en perfecte maniere om Oost ende West te varen, dweleck tot noch toe allen piloten, onbekent is gheweest. Nu nieuwelijcken uit de conste van de Mathematica ghopractiseert ende bij een vergadert door *Michiel Cognet*. Amsterdam, Cornelis Claesz., 1598.

Men vindt eene beredeneerde beschrijving van den inhoud van dit werk, in het *Tijdschrift toegewijd aan het zeewezen* van de III. Pilaar en Obreen, 5de deel, 2de en 3de stuk. 1845. Men ontwaart bij Michiel Cognot vooruitgang in de wetenschap sedert Medina; o. a. neemt Cognot de miswijzing van het compas als eene zekere waarheid aan, hetgeen door Medina betwijfeld werd. Bovendien keurt Cognet de platte kaarten af en herstelt fouten in de berekeningen van Medina.

1598. — *Cort onderwys van de conste der Seevaart*, beschreven door den Licentiaot *Rodrigo Zamorano*. Overgeset uit den Spaenschen in ons Nederlantscho sprake deur Martin Everart B. Amsterdam, Cornelis Claesz., 1598, 4°., voorhanden op de bibloth. Acad. Lugd. Bat., n°. 216, cat. VIII en beschreven in het *Tijdschrift voor het Zeewezen van Pilaar en Obreen*. 7de deel, 6de stuk, 1847.

1599—1600. — Octrooi verloend aan Christoffel Raphelingius, om te drukken en uit te geven *de Havenvinding*, 8 Maart 1599.

Actboek fol. 251. Dit werk verscheen onder den titel van: *de Havenvinding*, tot Leyden in de druckerye van Plantyn by Christoffel van Ravelenghien, gesworen drucker der Universiteyt tot Leyden, MDIC. Met privilegie. Zie hierboven blz. 85. Tegen dit werkje verscheen een tegengeschrift, getiteld:

1600. — *Een corte onderrichtinge* belanghende die kunst van der zeevaart, waer in ghehandelt wordt, hoe men dieselfde sullen moghen verbeteren ende oock met een wederleyt die abuysen, die daghelicks door onbequame Leermcesters om Havens te vinden, wassen en toenemen. T' Amstelredam by Herman de Buck in de Molsteegh voor Aelbert Hendrickz. anders Haeyen. A^o. 1600. Even verward als de titel, is ook de inhoud van dit boekje. Nogtans werd het van een octrooi voorzien, op 17 Dec. 1599. Zie Actboek fol. 287. Beide bovenstaande werkjes zijn voorhanden op de Koninklijke Bibliotheek.

1602. — Tghobruyck van de zeecaarte, gheschreven in maniere van een 'tsamenspraken, meest gemaect door *Thomas Hood*, professor in de schole van de zeevaart tot Londen in Enghelandt. Amsterdam by Cornelis Claesz, Boekverkooper etc. Anno 1602. Voorhanden op de Bibloth. Acad. Lugd. Bat.

1615. — Hoewel eenige jaren later verschenen, dient nog vermeld te worden: *Het Gulden Zeeghel des grooten Zeevaerts* door *Jan Henrick Jarichs van der Ley*. Leeuwarden, by Abraham van den Rade, 1615, omdat in dit werk verschillende punten besproken worden over kaarten, lengtebepaling enz., die tijdens het ontstaan van de groote vaart tot wisseling van gedachten hebben aanleiding gegeven. Groote verdiensten heeft de schrijver overigens niet. Het boekje in 4° obl. bevindt zich op de Bibliot. Acad. Lugd. Bat., onder n°. 255, VIII.

Ten slotte volgt hier nog eene rekening van geleverde stuurmans-gereedschappen enz. voor de schepen onder Jacob van Neck, op 28 Junij 1600 naar Oost-Indie uitgezild. Men leert uit deze rekening de stuurmans-gereedschappen kennen, welke toen ter tijd in de groote vaart gebruikt werden en de bijzonderheid wordt er door bevestigd, dat Petrus Plancius de persoon was, die aan de schippers on stuurlieden, vóór hun vertrek, onderwijs gaf.

REKENING VAN GELEVERDE STUURMANSGEREEDSCHIAPPEN.

STUURMANSGEREETSCHAP MOET HEBBEN:		
Aen Mr. Joost Peer voor geleverde Astrolabien, Quadranten, Astronomische ringen ende andere diversche cooperen instrumenten als by syn rekeninghe ten behoeve voor de vier schepen, als Mauritius, Hollandia, Frisia ende Transisalaria . . .	536	8 —
Item aen Augustyn Robaert, caertemaccker voor geleverde caerten als by syn rekeninghe ten behoeve van de vier schepen	154	— —
It. aen Judocus Hondius, voor Astrolabia Catholica ende eenigho globes als by syn rekeninghe geleverd ten behoeve van de vier schepen	51	10 —
It. aen Joost Peer, hologiemaeccker voor geleverde astrolabien, compassen equinoctiael ende horizon-dael, zoespheren ende andere diversche coperen stuurmans instrumenten als by syn rekeninghe ten behoeve van de zes schepen	1077	7 —
It. aen Augustyn Robaert, caertemaccker voor geleverde caerten, ten behoeve van de zes schepen als by syn rekeninghe	571	0 —
It. aen Claes Gerritsen, compassemaccker voor geleverde compassen, nachtglasen, lootlynen als by syn rekeninghe ten behoeve van Symon Meau, Symon Hoen ende Claes Corn. . . . . 323-14-8 Noch voor zes zeylsteenen 42 fl vlns. is . 252-00-0		
Somma t'samen . . .	575	14 8
Item aen Egbert Jacobson Wachter, compasmaccker voor geleverde compassen, nachtglasen, lootlynen ten behoeve van Dirck Mol, Corn. Claes ende Hendrick Jansen als by syn rekeninghe	250	12 —
It. aen Andries Jansen voor geleverde graedbogen, quadranten, astrolabia catholica, als by syn rekeninghe, ten behouvo van de zes schepen	131	0 —
Aen Willem Moor, kistemaccker voor geleverde knibbogen, astrolabia onde groot quadrant, als by syn rekeningho.	111	10 —
	3459	1 8
Aen Marten van der Goude, witwrecker voor een cas daer Plancius ingepackt heeft hot naegesonden stuurmansgeroetschap tot in Texel voor de vier scheepen	1	10 —
Somma Totalis . . .	3460	11 8
It. Petrus Plancius door ordre der bewynt-hebberen, voor zyne onderwysinghe der stuercluyden voor die tien schepen	500	

III.

MEMORIE OPGESTELD DOOR DS. PETRUS PLACIUS, GETITELD :
 VAN DE OOST-INDISCHE ZEEVAERT ENDE HAREN EYGEN-
 SCHAPPEN ENDE AENMERKINGEN.

De inhoud van dit stuk, zoowel als eenige zinsneden, voorkomende in brieven en instructien geschreven in de jaren 1599 en 1601, laten bijna geen twijfel meer overig, of het hieronder volgende geschrift is door Ds. Petrus Plancius opgesteld tot onderrigting van hen, die het bevel voerden over de vloten naar Indie bestemd. Er wordt geene dagteekening op dit stuk gevonden; doch op grond van de reeds genoemde brieven is het hoogst-vermoedelijk opgesteld omstreeks de tweede en derde uitrusting naar Indie, in de jaren 1598 en 1599, zonder eenigen twijfel, zoo als trouwens uit het stuk zelve blijkt, na de terugkomst van de schepen van de eerste onderneming onder Houtman en Pieter Dirckx. Het tweede stuk, getiteld: «Naerder verclaringe van de Oost-Indische vaert,» is van later dagteekening en schijnt na de terugkomst van den admiraal van Neck in 1600 te zijn vervaardigd. Het blijkt niet zoo zeker, of ook dit geschrift door Plancius is opgesteld. Beide stukken intusschen en vooral het eerste schenen mij belangrijk toe, omdat daarin het voor- naamste is te zamengevat wat men hier te lande op dien tijd wist omtrent de vaart over den Oceaen naar Oost-Indie, omtrent passaatwinden, loopstroomen, droogten, koersen enz.; terwijl er menige bijzonderheid in gevonden wordt, betrekkelijk de onder- vinding door de Nederlanders opgedaan in hunne togten naar Guinea en West-Indie. Ook de hoogst verdienstelijke en toch zoo weinig bekende zeeman Pieter Dirckz of Petrus Theodorus ¹ komt weder in dit geschrift voor. Het bewijst bovendien nogmaals, hoe

---

¹ Zie over Petrus Theodorus hierboven, blz. 95.

groot het aandeel geweest is, hetwelk Plancius aan de stichting van de Oost-Indische vaart en den handel gehad heeft.

De zeevaart met haren eygenschappen ende observatien van Nederlandt voorby Engelandt, Vranckeryck ende Hispanien totte eylanden van Canarion ende van daer voorts totte landen van Guinea ende Brasilia is veele Nederlandsche schippers ende stuyr-luyden genoegsaem bekend.

De langduyrige ervarentheyt heeft de Franscho, Engelsche ende Portugysche zeevaarders geleert, dat die spoedichste zeylaige verby de seekusten van Guinea valt van 60 tot 70 duytsche mylon van het vaste landt; want zeylende naerder het lant dan op 60 duytsche mylen, soo heeft men calmte ende stilten ende loopende verder van landt dan op 70 mylen, soo vervalt men te verre westwaert, twelk menichmael peryckel veroirsaeet van door de generale oostelycke winden, genaempt Brisas ende de Correnten oft Loopstromen gedreven te werden nae Spaensch-Indien oft van te moeten wederkeeren naer Hispanien, gelyck het eerst bevonden hebben d'Oost-Indische schepen van Amstelredam anno 1595; want ze zijn geweest tusschen het eylant Mayo ende Middellinie van den 26 Aprilis totten 4 Junny, doordien zy te naer landt liepen, waerdoor zy van den 4 May totten 26 derzelver in stilte godreven hebben veel verder oostwaerts dan zy gisten, gelyck sulcx blyekt by de wassende Noordoosteringo van de naelde, welck zy onder de middellinie ende op de zuyderlycke hoochte van vyf graden ende 18 minuten gehad hebben, het welcke geensins is te verwonderen, gemeret de loopstromen aldacr gewoldichlyck nae het oosten loopen.

Het schip St. Philippus, zynde Admirael van de OostIndische vloote van Portugael, dreef in den jaere 1583 ontrent twee maenden in dese stilte, soodat hy in OostIndien acquam twee maendon naer d'andere schepen. De zeer verstandige ende wel ervaren stuyrman Piotor Diricxz, zaliger gedachtenisse verviel over eenige jaren in zyn reyso nae de Baye van Brasilia ontrent 300 duytsche milen oostelycker dan hy gegist hadde, niettegonstaende dat zy op dat schip

hadden een welbevaren Portugische piloot, die veel jaren in Brasilia gevaren hadde. Verscheyden anderen zyn over die 400 mylen oostelyker vervallen dan zy meynden.

Om voorbij Guinea ende Brasilia voorspoedich te beseylen Cabo de Bona Esperanca is noodich, dat men wel toe sie, dat men niet voorder oostwaerts zeylt dan zuydt ende noort met Cabo das Palmas anders genaemt Cabo de S. Vincente, want die dit Cabo voorby zeylt wordt door die loopstromen gedreven voorbij de custen van de Mina, Benin ende Amboas achterom t'eylant van St. Thomas, dwelck de zeevaert voor twee oft meer maenden verachtert.

Het schip St. Jacob van Amstelredam, waerop schipper was Jan Barentsz, verviel int jaer 1596 op het eylant del Principe, als zy meynden te wesen int rechte vaerwater nae Brasillia, desgelycx zoo verviel de Bonte Coe van Hamburch op het eylant van St. Thomas, als zy gisten te wesen by de zeecusten van Brasilia, twelck was 600 duytsche mylen buyten haer meeninge.

Ende die van by westen de caep en de droochten van St. Anna, loopt voorby Brasilia en can d' eylanden van St. Maria d'Agusto ende Martin Vaz niet wel bezeylen, doordien de zuytoostersche winden hen nae het vaste landt driven ende by aldien hy vervalt binnen de droochten ende clippen van Abrolho, gelegen op den 17 en 18 graed der breedde by zuyden de middellinie, is geschapen te doen een verlooren reyse ende te moeten wederkeeren nae huys.

Hetwelck de Portugesen menichmael wedervaren is als onder andere den voors. Admirael St. Philippo van Portugael, welke in den jare 1582 verviel op de droochten ende clippen van Abrolho, wesende in groot peryckel van te vergaen ende met grooten geluck daeraff geraect zynde, keerde wederomme nae Portugael, want van Maerte tot Octobre loopen de stroomen zoo geweldelyck eerst noordwaerts langs de custen van Brasilien ende daerna westwaerts nae Spaansch Indien, zoo dat de Portugysche zeevaerders daarvan schrijven, dat zij loopen soo snel als een steen geworpen wort vuyter handt; insgelycx soo loopen de stroomen van October tot Maerte Zuytwaerts aen, soo dat Ys. Jansz. van Durckerdam geseylt heeft, als hy verclaert, met eenen stercken goeden windt 13 etmalen om eenen halven graet op te seylen;

andere hebben gantsch niet connen winnen, maar hebben wel verlooren, als onder anderen den Grave van Cumberlandt was met syn schepen soo nae Fernambuca, den 7 Julij 1587, dat sy de schepen sagen in de haven leggen ende overmits hy een weynich noordelyck verviel, soo heeft hy dat weynich niet konnen opseylen, nyettegenstaende syne schepen alle mogelycke vlyt ende arbeyt daertoe hebben aengewent ende soo diep in zee syn gelooopen, dat sy verscheyden mael malcanderen voor een dach oft twee verlooren. Den 20 July vonden sy haer op de hoochte van 5 graden 50 minuten, hebbende twee graden verlooren, soo dat sy den 24 derzelve genoodsaect waren haren cours te neemen nae Engellant. Is derhalven hooch noodich, dat de zeevaerders tselve wijselyck aenmercken ende behertigen, als wesende een inconvenient veel schadelycker als het voorgaende.

Het Astrolabium Catholicum zal u te kennen geven, wanneer ghy zuyt ende noortzyt met Cabo de S. Vincente, anders genaemt des Palmas, want dewyle tselvige onder den 29 graed der lancte gelegen is, zoo noordoostert aldaer de naelde van het compas $12\frac{1}{4}$ graden, dat is een graed meer dan een streeck, namelyck als ghy syt 60 duytsche mylen vant lant onder de middellinie; soo de naelde meer noordoostert, zoo syt ghy oostelycker, ende zoo zy min noordoostert soo zyt ghy westelycker.

Ende overmits de Baexos van St. Anna syn gelegen op den 23 graet der lancte, als men daermede zuydt ende Noort is op de Noordelycke hoogte van $2\frac{1}{2}$ graden, soo heeft men 10 graden wassende Noordoosteringe.

Van daer sult ghy uwe cours noemen nae de middellinie ende die passieren op $8\frac{1}{2}$, 9, of $9\frac{1}{2}$ graden wassende noordoosteringe ende van daer loepen verby de Caop van Sinto Augustyn op 6 oft 7 graden wassende noordoosteringe, zoo sult ghy wesen int rechte vaorwater om met Godts hulpe voorspoedelyck te seylen verby de droochte van Abrolho; want soo ghy op de hoochte van het voors. Caop hebt 6 graden wassende noordoosteringe, zoo syt ghy op den 13 graedt der lancte, 105 mylen van landt, hebt ghy aldaer 7 graden wassende noordoosteringe zoo zyt ghy op den 15 graet der lancte; hebt ghy $7\frac{1}{2}$ graden noord-

oosteringe, zoo syt ghy op den 16 graedt der lancte, en zoo ghy hebt 9 graden wassende noordoosteringe, zoo syt ghy op den 19½ der lancte, waermede overeenstemmen eerst myn Portugysch boeck, twelck ic over eenige jaren van Lissabona becomen hebbe, daernaer het boeck van Pedro de Tayde, int 10 blat. „ . . . . .
 . . . . . hetwelck geschiet als men niet verre van landt is, desgelycx comt daermede overeen het Portugysch boeck van Dirck Gerritss, van Enchuysen, onde de bevindinge van verscheyden Engelsche zeevaarders; insgelycx de welervaren stuurman Vincente Rodrigues de Lagos, Portugys, dat als ghy syt oost ende west met Cabo de S. Augustyn ende dat de naelde vant compas twee derde deelen van een streek noordoostert, zoo syt ghy 150 mylen van landt tzeewaert in, $\frac{2}{3}$ van een streek zijn 7½ graden.

Van de hoochte van Cabo de S. Augustyn zult uwen cours neemen nae d'eylanden van Martyn Vaaz oft St. Maria d'Augusto oft immers nae deylanden van 'Trinidad; hoe men dezen loop rechter neemt, hoe men voorspoediger zeevaert heeft.

Op de hoochte van voors. eylanden soo crycht men gemeenlyck zuytweste ende andere westelycke winden, immers gelyck eenige getuygen die se bezeylt hebben, doch die Oost-Indische schepen van Amstelredam hebben in Junio anno 1595 op zoedanige hoochte gemeynlyck gehadt oostnoordooste ende noordooste winden; van den 3 totten 21 Jully hadden sy int gemeyn den windt noordnoordwest, noordwest west, noordwest ende west ende dat op de zuyderlycke hoochte van 24½ tot 35 graden, ende van dien dach totten 2 Augusty, op welcken dach zy Cabo Bona Esperança sagen, hadden zy den windt tusschen noord ende zuyt zuytwest.

Als men seylt verby d'eylanden van Tristan da Cunha zoo en behoort men niet zuydelycker te loopen dan op 32 en 33 graeden ende dat om te ontgaen de stormwinden ende het onweder, die de Portugysen bij de voors. eilanden menichmael bevonden hebben.

By noorden deylant van Tristan da Cunha heeft men zeer dickwils noordelycke ende noordoostelycke winden, met welcke men zeylt nae Cabo da Bona Esperança.

Men dient niet dicht by de caep te zeylen, overmits aldaer menichmael zuydelycke winden wayen, soo dat men het lant niet

en can ruymen, waerdoor de schepen in peryckel zyn van te vergaen op de Snyderende rotsen ende clippen van Cabo das Aguilhas, gelyck zulcx bevonden heeft Thomas Stevenss, Engelsman in de jare 1579, die aldaer met een schip van Lisbona zoude vergaen hebben, ten ware de windt onversiens als zy in den grootsten noot waren, niet en hadde noordelyck geloopen. De voors. snydende rotsen ende clippen syn gelegen ses Engelsche mylen, welke syn anderhalve duytsche myle, van Cabo das Aguilhas, hoe wel zy in de Portugysche zeecaerten niet geteyckent worden.

Men bevint de distantie tusschen de landen van Martin Vaaz ende Cabo de Bona Esperança cleynder dan in de zeecaerten staet, hetwelk geschiet om twee oorsaecken; d'eerste is verminderinge van de grade der lanct; d'ander is het noordoosten van den naelde, waerdoor de schepen zuydelycker loopen dan het compas wylt. De Oostindische schepen van Amstelredam lieten haer voorstaen in de jaeren 1595, dat voors. wydde grooter zy, dwelck geschiede, om dat zy tegen de loopstroomen aenzeylde.

De scepen van Lysbon zyn gewoon te visschen, als zy eenige milen zuytoost zyn van Cabo das Aguilhas, alwaer zy onderwylen corael gevischt hebben.

Van Cabo das Aguilhas tot Cabo de St. Romano is de strekkinge oost noordoost, wel soo oostelyck en de west zuytwest wel soo westelyck 405 duytsche mylen, de noordwesteringe affgetrocken wesende, isset recht oost noordoost ende west, zuytwest 375 duytsche mylen.

Als men zuyt ende noort is met Cabo de St. Roman soo noordwestert de naelde van het compas 16 graden, onder den 28 graed der zuyderlycke breedte.

Van Cabo de St. Romano tot het eylant van St. Brandaon is de strekkinge oost noordoost ende west zuytwest, 325 Duytsche mylen zoo dattet van Cabo das Aguilhas tot St. Brandano effen is noordoost, 700 Duytsche mylen.

Als men 24 Duytsche mijlen oost is van het eylant van St. Brandano, zoo noordwestert de naelde des compas 22 graden; onder desen Meridiaen is de grootste noordwestersche affwykinge der naelde.

Van het eylandt van St. Brandano tot den zuytwesthoeck van

Sumatra is de streckinge oost noordoost, ruym een halve streeck oostelyck ende west noortwest, ruym een halve streeck westelycker 600 Duytsche mylen, maer dese distantie behoorde 100 mylen cleynder te wesen dan de gemeene zeecaerten uitwysen ende dat om twee oorsaeken. d'Eerste is de verminderinge van de graden der lancte; d'ander is om dattet eylant van St. Brandano in de voors. compascaerten gelecht wort om te bezeylen van Couchin, gelegen in India ende niet om te bezeylen van Java. Tot Couchin noordwestert de naelde 15 graden ende 24 mylen van St. Brandano oostwaert 22 graeden, soodat dit eylant verder oostwaert gelegen is dan de voors. zeecaerten uitwysen.

Oock weten de geenen die in de zeevaert en de cosmographia wel ervaren zijn, dat men om het verminderen van de graden der lancte in de gemeyne compascaerten, maer de twee zijden van de triangel goet ende oprecht can bevinden, ende dat de derde zijde meer oft min van de waerachtige gelegentheyte der landen verscheelt, nae dat dezelve verre oft onverre van de middellinie zijn gelegen.

Doch die Oost-Indische schepen van Amstelredam hebben in de jaren 1596 ende (15)97 bevonden, dattet wel zoo verre is van het eylant Madagascar tot het eylant Java als de Portugysche zeearten uitwysen ende dattet derhalven van Cabo das Agulhas totten zuytwesthoek van Sumatra zyn, dertliien hondert Duytsche mylen; int ginsewaert zeylen, meynden zy dat de wydde tusschen Madagascar ende Sumatra omtrent hondert mylen grooter is, dan in de Portugaelsche zeecaerten gestelt is, van welke meyning d'eerste oorsaecke is geweest, dat zy tegen de loopstroomen hebben aengeseylt; de tweede is, omdat de voors. wyde in der waerheyt grooter is, want ten eersten zoo beloopt de noordwesteringe van Goa tottote zuydeynde van Zeilon 44 mylen ende van het noordeynde van Sumatra totte stadt Bantam 18 mylen, waerby dienen gevoecht, 38 mylen ten alderminsten, die Bantam ten aensien van Malaca verder oostwaert behoort te liggen, dan het gestelt wort in de Portugaelsche zeecaerten. De welervaren Pedro de Tayde stelt in een caertken dat hy gemaect heeft, Bantam 60 duytsche mylen meer oostwaert dan Malaca. In de Portugysche compascaerten liggen dezelve steden

noord wel soo oostelyck ende zuyd wel soo westelyck, want de Portugysen stellen de distantie van verscheyden plaetsen, die van Malacca zuytwaerts ende oostwaerts zyn gelegen cleynder dan die in der waerheyt zyn, als by exempel van Malacca tot het eylant Picon ¹ is de streckinge zuytoost ten oosten, in de Portugaelsche compascaerten isset zuyt ten oosten, wel zoo suydelyck; van Picon tot het eylant Carimon is de streckinge zuyt ten oosten. In de compascaerten staet zuyt zuytwest, alzoo isset met meer andere plaetsen, is daeromme hochnoodich dat de stuyrluyden ende andere bevelhebbers de schryften van Pedro de Tayde ende andere zeevaerders vlytichlyck lesen ende wel overwegen.

Het is te vermoeden, dat de Portugysers de voors. plaetsen alsoo stellen, opdat zy de landen van Banda, Moluco, Gilolo ende Japan soudent intrecken in de halve werelt, die de Roomsche Paus hun gegeven heeft.

Waert, dat men int voorby zeylen van de zuytzyde van Madagascar nae Java, aen de zuytzyde van de Tropico Capricorni bequaeme winden vonde om oostwaerts aen te zeylen, het zoude niet ongeraden wesen sulcx te doen, gemerckt de graeden der lancten op soodanige hoochte veel cleynder zyn dan omtrent de middellinie. Oock soo soude men doer desen cours schuwen de groote hitte van de sonne.

Doch by aldien men aen de noortzyde van de Tropico Capricorni bevonde, in de maenden Augusto ende Septembre den windt zuyt zuytwest ende noordwestelyck, gelyck de Portugysen schryven, dat sulcx geschiet omtrent Java, soo zoude hochnoodich wesen tot een voorspoedige zeevaort, dat men die waername ende gebruycte.

Evenwel het is geensins geraden de middellinie op vyff, ses oft seven graeden nae by te commen ende dat om de groote stilte, geweld van de loopstromen ende ongesonde locht, die men gemeynlyck daer omtrent vindt. Die Oostindische schepen van Amsteldam hebben van het noordoosteynde van Madagascar IIII maenden XI dagen geseylt, eer zy gecommen zyn tot Bantam, want zy liopen de middellinie al te nae, soo dat beneffens de tegonwinden,

---

¹ Welk eiland kan hier bedoeld zijn? Poelo Pisang?

de loopstroomen ende stiltten, haer grootelycx verachterden. Int wederkeeren hebben zy geseylt in de jaere 1597, van het eylant Baly tot het lant van Natal, gélegen op de zuyderlycke hoochte van 33 graeden, in den tyt van eeu maent ende 26 dagen.

Ende by zoo verre men by noorden den voors. Tropicum Capricorni crycht langduyrige tegenwinden, zal geraden wezen dat men by zuyden den zelve Tropicum bequame winden soeckt, naevolgende de voorsichticheijt van de Spaingarden, welke in hunne wedercompste van China ende d'eylanden Philippinen nae Mexico; insgelycx van West-Indien nae Hispanien, de westelyke winden soecken by noorden den Tropicum Cancrici, dewyle zy by zuyden denzelven Tropicum in haeren zeevaerden, als zy syn verre van lant, altyts Brisas hebben, welke syn ooste ende oostnoordooste winden.

Het is hoochnoodich dat men in dese zeevaert vlytich acht neme op het noordwestern van de naelde, opdat men zoo veel oostelycker aenseyle als die affwyckinge van der naelde bedraacht.

Daer beneffens is hooch noodich, dat men de correnten ofte loopstroomen waerneeme, welke int gemeyn west noordwest, ende in ettelycke plaetsen noordwest loopen. Dese loopstroomen dryven de schepen meer oft min noordwaerts aen, naerdatsy haren loop neemen in de ruyme zee ofte tusschen eylanden ende engten; langs die oostzyde van Africa loopen zy zuyt ende zuytwest neffens het lant heenen.

Die op d'affwyckinge van der Naelde ende loopstroomen geen goede acht en neemt, zal buyten syn meyninge verre van zyn cours vervallen, als veelen weedervaren is, ende onder andere het Lisbons schip, daeriu Thomas Stevenss. Engelsman overvoer, welok liep buyten, dat is aen d'oostzyde vant eylant van St. Laurens, overmits het spade int jaar was ende zeylde noordoost aen recht op Goa ende verviel buyten zyne meyninge drie streecken aan het eylant van Socotora, twelk gelegen is aan de custen van Africa; d'oorsaecke hier van zyn geweest de loopstroomen ende insonderheijt het noordwestern van de naelde.

Hoe veel een schip affraect van zynen coers door de loopstroomen can een verstandich stuyrman wel waerneemen, mits een tyt lanck

recht oost aenzeylende , by aldien de stroomen niet en loopen oost oft west.

Wat aengaet de wedercompste , overmits men dickwils heeft voorstroom ende int gemeyn bequamen windt , zoo syn (myns bedunckens) daertoe geen voordere waarschouwinge van noode. Die haer volle ladinge hebben becomen in de eylanden van Moluco , Banda ende ommeliggende eylanden souden bequamelyck mogen loopen voorby Timor , latende Java liggen op stuyrboort , gelyck gedaen heeft de vermaerde zeevaerder Franchois Draeck , engelsch ridder , soo anders niet en wert goetgevonden om elckanderen te vergesellschaften oft om andere redenen.

Die nae de eylanden van Banda zullen zeylen , dienen haar wel te wachten van de sorgelycke clippen van Luzapinho ende andere ondiepten.

Als men van het eylant St. Helena noordoost aenloopt , soo seylt men gemeynlyck van den achsten graet totte middellinie , op weyniger hoochte , dan men gist ; insgelycx geschiet dit oock by noorden de middellinie , als men loopt by westen de eylanden van Cabo Verde , hetwelcke veroorsaect wort door de cracht van loopstromen , maer als men zynen cours neemt by oosten d'voors. eylanden , zoo zeylt men van de middellinie noordwaerts aen , meer hoochte op dan men gemeynlyck gisset.

Als men van de oostlixte vlaemsche eilanden seylt nae het Canaal , zoo sal men het landt sien omtrent 61 duytsche mylen eer dan men 't gisset , hetwelcke geschiet om drie oorsaeken ; d'Eerste is het noordoosten van de naelde des compas , zoo dat men oostelycker aenseylt dan men meynt , doordien men by Heysant heeft 13 graeden wassende noordoosteringe ende een myl by oosten Pley-mouth 13 graeden ende 24 minuten , zynde voor zoodanige hoochte de grootste noordoosteringe ; de tweede oorsaecke is het verminderen van graeden der lancte noordwaerts aen , waerdoor de derde zyde van den triangel in de gemeene zeecaerten oock als zy goet zijn , 15 duytsche mylen te groot is. Ick segge in de gemeyne zeecaerten , want in de zeecaerten met wassende graden zyn alle drie zyden van den triangel zoo goet ende oprecht als zy zyn op den aertbodems klood ; de derde oorsaecke is , omdat

de vloet uit die Spaensche zee loopt nae het Canal toe, zoo dat men in de wedercompste, heeft langduyrige vloeden ende corte ebben. De verstandige zeevaerders weten wattet verschilt ten aensien van de vloet, te varen nae Spangien ofte van daer te commen nae Nederlandt.

Is hooch noodich, dat men int Canael wel toezie, opdat men door het noordoosten van de naelde niet en vervalle op de Casquettes, die onze zeevaerders noemen Kiskassen, gelyck verscheyden schepen niet sonder groot perickel wedervaren is.

Naerder verclaringe van de Oost-Indische zeevaart.

Om voorby de landen van Guinea en Brazilië voorspoedelyck te bezeylen Cabo de bona esperança is geraden, dat men van de Canarische eylanden op een gemeen compas zuyt zuydwest aen seyle, tot dat men int gesichte cryght de oostelickste eylanden van Cabo Verde, int gemeen genaempt de Sout-eylanden, ende dat men van daer voorts suytoostende suydoost ten suyden loopt, tot dat u ontmoeten de suydoosten winden, hetwelcke gemeenlick geschiet van den 20 tot den 5 May op de hoochte van $2\frac{1}{2}$ graden by noorden de middellinie ende spader int jaer op de hoochte van 3 en $3\frac{1}{2}$ graden, ende van daer behoordt men met de zuydooste winden zuyd zuydwest aen te seylen ende de middellinie te passeren op 7, 8, 9 ende $9\frac{1}{2}$ graden wassenden noordoostering. Want al ist saecke dat men met zoodaenige seylage soude meynen verder van de seecusten van Guinea te vervallen dan 60 oft 70 Duytsche mylen, soe geschiet nochtans door de geweldige loopstroomen die de scheepen oostwaert aendryven, dat men sodanige ganck sal loopen, 60 oft 70 mylen van de voorz. landen. D'Engelschen hebben op verscheyden hunner zeevaerden bevonden, dat zy zeylende van de oostelickste eylanden van Cabo Verde naer Sierra Leone, 60 Engelsche legoas ende meer (welcke syn 45 Duytsche mylen) verder oostwaerts vervallen syn, dan sy geseylt hadden, door dien de stroomen haer naer het landt toe trocken ende hoe meer calnten ende stilten men heeft, hoe meer men buyten syn vaerwater door de loopstroomen oostwaert aen sal gedreven worden, gelyck bevonden heeft onder meer anderen Samuel de

Lange, schipper van Hamburch, welke omtrent den laetsten Maerty anno 1597 is ontmoetet, zuydt ende noordt met Cabo das Palmas 40 minuten benoorden de middellinie, Symon Martens schipper ende Jacob van Groenwegen, commies op het schip genaemt de Hoope, welke quaemen van Cabo de Lope Gonsalves ende dat als de voorz. Samuel hem giste te wesen zuyd ende noort met het Canariesche eylandt Palma, dewyle hy van de eylanden van Canarien altyts, zuyd ende zuydt ten westen hadde aengeseylt, soe dat hy door de geweldige loopstroomen 230 Duytsche mylen buyten syn meyninghe oostwaert aen was gedreven.

De stuerlyuden des Conincks van Portugal raden te loopen vyftig Spaensche mylen westwaert van Cabo Verde ende dat men van daer seyle voorby de seecusten van Malagueta tot op vyftig ofte sestich Spaensche mylen van landt, oft gelyck eenighe schryven 70 oft 80 Spaensche mylen, maer het seeckerste is, dat men de voorz. eylanden cryght int gesicht ende van daer vorder aenseyle gelyck te vooren verclaert is.

Men moet wel toezien, dat men niet nae en volgo 'tgeene Jan Huygen uyt de Portugysche zeeschriften van Dirck Gerritzen zeer qualick gesteld heeft, want volgende de cursen van Diego Alphonso des Conincks piloot, soo sal men vervallen by noorden Brasilien, synde seer bequaem om te vaeren naer Spaensch Indien ende volgende de cursen van Vincente Rodriguez de Lagos des Conincks stuerman, soe sal men gedreven worden langs de zeecusten van Guinea voorby de eylanden van Principe ende van St. Thomas, dewyle Diego Alphonso schryft, dat men van sestig Spaensche mylen by westen Cabo Verde sal aenzeylen zuydwest ende zuydwest ten westen tot op de hoochte van zes graden, ende van daer zuydwest ende zuydwest ten zuyden, ende Vincente Rodriguez schrijft, dat men van de hoochte van thien graden zuydoost zall aenzeylen.

Ende off het gevele, dat eenige schepen door quade cursen vervielen op de zeecusten van Malagueta soe soude geraden wesen, dat aldaer op haer ancker bleven leggen tot dat de loopstroomen westwaert en suydwestwaert aen beginnen te loopen, hetwelcke geschiet eenighe dagen voor ende nae de nieuwe mane, gelyck onder andere de voorz. Jacob van Groenwegen bevonden heeft, welke

den 5 Novembris in den jare 1598 wesende by Cabo de Monte op de hoogte van zes graden by noorden de middellinie, in een nacht 6 oft 7 Duytsche mylen door de loopstroomen, over stuer westwaerts aen is gedreven geworden, met welke stroomen men bequaemelyck van den lande can afseylen na de middellinie ende voorts nae de eylanden van Martin Vaaz oft Trinidad, want dat eenige stuerluyden meynen, dat onder de middellinie eenen graed by zuyden ende by noorden de stroomen oostwaert aen loopen, is een groot misverstandt, want by de ervarentheid blyckt, dat de stroomen aldaer door de zuydoostelicke winden, westwaert aen worden gedreven, waerdoor geschiet, dat diegene, die van het eylant van St. Thomas naer huys wederkeeren int gemeyn, haer westelicker bevinden te wesen, dan zy gissen, soe dat men sonder perykel het Cabo das Palmas mach voorby loopen, als men kan komen tot op een graed nae onder de middellinie, gelyck bevonden hebben de schepen van den commandador Don Garcia Jofrai de Loaysa, welke in den jare 1525, die caep syn voerby geseylt, ende van daer syn gekomen aen het eylandt van St. Matheus alwaer sy seer goede ververschinge, van water, visch, verckens, gemeyne hoenders ende andere gevogelte, insgelycks oock oranjeappelen ende palmbomen hebben gevonden, hetwelcke geensints is te verwonderen, dewyle het voorz. eylandt eertyts van Portugysen is bewoont geweest.

Insgelycx off het gebeurde, dat eenige scheepen aen de seecusten van Brazilien vervielen binnen de clippen en drooghten van de Abrolhos, ende dat van Maerte tot October, in welken tyt de stroomen langs de zeecusten noordwaerts loopen, soe en is geensints geraeden weder nae huis te keeren, gelyck in sodanige gevallen de Portugysen gewoon syn te doen, noch oock aldaer te blyven liggen, tot dat de stroomen stille staen ofte zuydwaerts beginnen te loopen, gelyck gedaen hebben de Oost-Indische schepen van Moucheron¹, maer het alderbeste is, dat men met de zuydoostelicke winden noordoost ende oost noordoost aenzeyle, tot dat men uyt de wassende noordooste-

---

¹ Welligt wordt hier gesproken van de schepen door Moucheron in 1600 onder Spilbergh uitgezonden; die in Augustus van datzelfde jaar zonder Oost-Indië te hebben bereikt, in Zeeland zijn teruggekeerd. Zie pag. 115.

ringe van de naelde bevindt, verre genoeg oostwaert te wesen omme boven de Abrolhos te seylen.

Van October tot Maerte valt het licht voerby Brasilien en boven de Abrolhos te zeylen, dewyle op zoodanich tyt de stroomen langs de zeecusten zuydwaerts loopen, synde de windt int gemeyn noordoost ende oost noordoost ende onder wylen oost zuydtoost, gelyck onder anderen, daervan getuygen de Conincklyke zeeschriften van Portugael, in dewelcken aldus staet „de marco por diante reinan os ventos suestes et sulsuestes sendo do Octubre por diante reinan os ventos nordestes et losnordestes et lestes suestes.”

Het is goedt dat men in het verder seylen naer Cabo de Bona Esperança volge het vorgaende geschrifte van de Oost-Indische zeevaert ende dat men in het voorbyseylen van het voorz. caep en het eyland Madagascar houde ruyme see, ende dat om te schouwen de gevaerlicheden van lagerwal, de verhinderinge van de loopstroomen ende het quaet verbolgen water twelck men insonderheit heeft by het voorz. caep ende het landt van Natal, als de stroomen ende winden tegen elckander loopen ende dat meer dicht by het landt dan in de ruyme see ¹.

De Oost-Indiesche schepen van Amstelredam liepen in den jare 1595 het zuydelicste deel van Madagascar al te nae, hetwelcke de voornaemste oorsaecke was, dat sy meer den 13 maenden langer uyt zyn geweest dan op de tweede reyso, want doordien zy Cabo de St. Roman nyet en conden boven laveren, doordien sy de loopstroomen tegen hadden, soo syn sy genootsaeckt geweest terugge te keeren naer 't Hollantsche Kerckhoff² ende in den inwyck van St. Augustyn, waerdoor sy veel maenden tyts ende de bequaemheyt van de westelicke winden hebben verlooren, soe dat sy seer langsaem ende ter onbequaemer tyt syn aengecomen in Java.

De Conincklyke zeeschriften van Portugael verclaeren, dat die

¹ Men ziet uit het bovenstaande, dat men het destijds nog de grootste moeilijkheid achtte, om niet op kusten van Afrika of Amerika te vervallen, in plaats van de Kaap te bereiken.

² Gelegen op de Z. W. punt van Madagascar en door de Nederlanders op hunne eerste reize aldus genoemd, om de vele dooden, die zij daar gelaten hebben.

van het Hooft der Goeder Hoope, verre om de suyd syn geloopen int gemeen aldaer veele westelicke winden hebben gehad. De viceroey Don Francisco Dalmeida voer in den jare 1505 soo verre zuydwaerts, dat zijn volck groote koude leed, dewyle het aldaer was in den winter, en quam mids de westelicke winden aan de eylanden Primeras by Mosambique, den 18 July omtrent een maendt voor den gewoonlicken tyt, desgelycx heeft de vermaerde zeevaarder Juan Sebastiane del Cano (die de eerste is geweest, die de werelt heeft omgeseylt) bevonden in den jare 1523, in de maenden van Mayo ende Junio op de zuyderlicke hoogte van 42 graden besuyden het Hooft der Goeder Hoope gedurige westelicke winden, die hem seven weecken hebben opgehouden, eer hy het voors. hooft heeft connen beseylen.

Alzoo hebben oock de Spaengaerden ende Engelschen veele westelicke winden by de Magallanische strate gevonden, gelyck men doet hier te lande. Derhalven is het nyet geraden, insonderheyt voor de geene, die aldaer comen in haer somersche maenden, welke syn December, Januarius, Februarius ende Martius te loopen op de suydelycke polus hoochte van 38 oft 40 graden, om van daer des te bequaemolick te beseylen het eylant van Romeres¹, hetwelcke ligt nae de bevindinge der Castiliaenen op de hoochte van $28\frac{1}{2}$ graden, ende op de langte van 113 graden.

De Oost Indische scheepen van Amsterdam, hebben den 27 February in den jare 1599, op de hoochte van $27\frac{1}{2}$ graden ende 24 graden afgaende noordwesteringe gesien veel gevogelte, hetwelcke met de voorz. langte wel overeen compt.

Soe de gelegentheyt van de zeevaert sulcs toelaet, dat men het eylandt van Romeres kan besichtigen sonder veel tyts daermede te verslyten, sal geraeden wezen dat het geschiede, om te vernemen off aldaer goet water ende ander ververschinghe syn te becomen ende off het is een vruchtbaer eylandt ende bequaem om bewoont te werden, dewyle de gelegentheit schijnt seer bequaem te wesen, om wynen ende andere heerlicke vruchten daer te doen wasschen,

¹ Los Romeyros dos Castelhanos in het Zuidelijk gedeelte van de Indische Zee. De lengtebepaling is hier gelijk overal elders in deze twee geschriften onjuist. Men bepaalde dan ook toen geene lengte, men giste slechts.

gemerct het licht op soodaenige polus hoochte als doen de eylanden van Canarien¹.

De Portugysen getuygen in hunne zeeschriften, dat men heeft by zuyden het eylandt van Madagascar in Februarius en Martius de winden uytten oosten ende zuyden ende van den 15 Aprilis tot den laetsten van Meymaendt uyt den noorden en de noordwesten, waer mede men het eyland van de Romeres bequaemelick kan bezeylen ende bijaldien men aldaer vonde westelicke winden, soude geraden wesen noch 150 off 200 mijlen verder oostwaerts aen te zeylen om van daer des te voorspoedelicker met de zuydooste winden te bezeylen de strate van Bantam.

Overmits dat men verstaet dat een seecker persoon met groot misverstant eenighe zeevaarders heeft gesocht ende alsnoch zoekt wys te maecken, dat Bantam, een vermaerde cooptstadt in 't eylandt Java soude gelegen syn onder den 127 graed der langte oft immers onder den 135 graed, gelyk hy naederhandt acht graden daer by gevoegt heeft, de graden der lengte beginnende van den eersten merediaen der werelt, welke loopt over de Vlaemsche eylanden van Corvo ende Flores, so is nodich dat een Iegelyck voor soodanich misverstandt worde gewaerschouwt ende de oorsaecke syner doolinghe grondelick versta, welke is, dat hy meyndt, dat die Spaensche, Portugysche, Engelsche ende andere zeevaarders, graden der langte in hare gemeyne compascaerten stellen, daer nochtans allen donghenen, die het A. B. C. van de zeevaart verstaen, wel bekend is, dat men iu soodanige zeecaerten geen graden en stelt, dan alleenlick graden der breedte, welke zyn graden van de elevatie oft hoochte van den Pole der werelt ende dat men voorts die landen legt op hare streckinghe ende behoorlicke distantie ende verheit van plaetse, voor soo veel als in een gemeyne platte zee caerte kan geschieden ende dattet oversulex is van de voors. eylanden Corvo ende Flores tot Cabo de Roca in Portugal, de verheit van 19 graden en een derdendeel der breedte, welke syn 290 Duytsche mylen, wesende op soodanige hoochte 24 graden ende 13 minuten der lengte, gemerckt een graed der langte op sooda-

¹ Namelyk Zuider breedte.

nige hoochte nyet meer en heeft dan $11\frac{2}{3}$ Duytsche mylen, alzoec oock als men de wyde en streckinghe stelt van Cabo de Roca tot Cabo Verde ende van daer voerts van hoeck tot hoeck, tot Cabo de Bona Esperana ende van daer voorts tot de eylanden van Sumatra ende Java, soe sal men bevinden dat Cabo Verde is gelegen op den 17en graed der langte, Cabo de St. Augustyn in Brasilia op den 7en graed, Cabo de Bona Esperana op den 37en graed, de eylanden van Antipera, leggende by het suydoosteynde van Madagascar op 87 graden ende 20 minuten ende die koopstadt Bantam op den 150 graed der langte, welke plaetse de voorsz. persoon seer qualyck stelt op $12\frac{1}{2}$, en den eersten 53, 78 ende 135 graedt der langte, doch naderhand heeft hy eenigen van de voorsz. plaetsen 2 graden oostelicker gestelt ¹.

Men moet bedencken dat de Portugysen ende andere volcken die Guynnesche, Brazilische ende Oost-Indiesche zee over de hondert jaren bebouwet hebben, ende dat zy overzulex goede middelen van wetenschap hebben om zoodaenige landon op hare behoerlicke distantie ende streckinge wel te leggen ².

IV.

DE EERSTE UITRUSTING NAAR OOST INDIE.

Van de drie belangrijke stukken, welke hieronder volgen, bevat het eerste (a): het verzoekschrift door de eerste reeders op Oost-Indie aan de Staten van Holland en aan Graaf Maurits gerigt, waarin zij verslag geven van de beweegredenen waarom en de middelen waarmede, zij van voornemen zijn, de eerste reis naar

---

¹ Uit deze redenering zou men vermoeden, dat ook dit tweede geschrift door Plancius is opgesteld, want volgens de theorie der miswijzing van Plancius, stelde hij Bantam op. 150° O. L.

² Hier volgt nu in het handschrift eene lengte-berekening voor ons van weinig belang en waarbij bovendien in het handschrift zoovle fouten zijn gemaakt, dat zij onverstaaubar is.

Indie langs de Kaap te doen ondernemen, en waarin zij tevens ondersteuning vragen in het wapenen hunner schepen. Het tweede stuk (*b*) is de artikelbrief door Maurits aan de bevelhebbers van de 4 eerste schepen naar Oost-Indie, uitgereikt; het derde stuk (*c*) eindelijk, bevat de Instructie, welke de reeders van hunnen kant aan den scheepsraad van de vloot hebben medegegeven. Dit drietal stukken toont aan, op welke wijze de aller-eerste reederij op Java hier te lande is tot stand gekomen en van welke voorschriften voorzien, de eerste vloot naar die gewesten is uitgezeld. Wij hebben reeds elders vermeld, dat de verrihtingen en daden der Nederlanders in Indie, door welke het Nederlandsch gezag aldaar is ontstaan, het onderwerp zal uitmaken van het IIde Deel. Zie verder tot beter verstand van de hieronder gedrukte stukken: Hoofdstuk III, blz. 91—98.

(a) Verzoekschrift van de Eerste Reeders op Oost-Indië, te Amsterdam. Zie blz. 91.

Aen de Staten van Hollandt ende West-Frieslandt etc. en
aan Z. Exc. Graaf Maurits van Nassau.

Verthonon in aller reverentie Hendrick Hudde, Reijnier Pauw, Pieter Hasselaer, Jan Kaerel, Jan Poppen, Heyndrick Buyck, Dorek van Os, Syvert Pieters Sem ende Arent ten Grotenhuijs, alle poorters ende coopluyden tot Amsterdam, als bewinthobbers ende medereders van de nyeuwwo schepen, gedestineert totte voorgenome reyse opte landen leggende verby de Capo de bonne esperance, hoe dat zy supplianten vuyt de dageliexse experientie bevinden, dat van de twee principale vaerwateren, daerby de trafycquo ende de negotiatie doser landen bysonder is bestaendo t' een, to weeten t'Oostersche, gevende is seer sobere proffytten, ende t' ander, te weeten t'Westersche, onderworpen is seer groote ende veel dagelicx vermeerderende periculen, onder anderen van aenhalingen van den Atlantado, ende oock generaele aenslaginge ende confiscation,

over ettelycke jaeren van langsamerhandt aen, t' ooch hebben begonst te werpen ende (naer hun cleyn vernuft) te practiseeren op eenige andere nyeuwe traficquen ende negotiation opte voors. vreemde landen ende Coninckrycken gelegen verby de Capo de Bonne Esperanco, sonder hun te ontsien eenige costen ofte moeyten omme te ondersoucken de gelegentheyte van de voors. landen, mitsgaders d'eygeschappen ende de traficque derselver ende generalieken alles wat totte voors. voyage soude moegen wesen dienstich ende van noden; ende syn daervan eyntelyck soe by persoonen die vuyt Spaengen d' voors. landen gefrequeenteert, jae oock selfs daer seeckeren tyt gewoont hebben, als van anderen hun dies verstaende soe wel onderrecht, ende dat meer is daervan tot vordering van de voors. reyse versien, dat zy supplianten, de saecke rypelyck hebbende overwoegen ende gelettet, niet alleen opt voordeel ende de prouffytten, die sy supplianten vuyt de voors. voorgenomen reyse soudent hebben te verwachten, maer oock mede opt groot voordeel ende profytten, die dese landen ende de inwoonders van dien int gemeen vuytet onderwinden van de voors. nyeuwe vaerte, naemaels mede te verwachten soudent hebben, ende met eenen oock opt offbreeck ende de schade, die de Coninck van Spaingien onsen algemeynen vyandt daer deur soude comen te lyden, hebbende ten laesten haer voors. voorgenome concept datelyck by de handt genome ende begonst int werck te stellen, met vast vertrouwen dat zy lieden in haer voors. groot ende costelyck voornemen nyet alleen by den heeren Staten van de Landen, maer oock mede by Uwe Exe^{te}. int particulier soudent werden gefavoriseert, ende op alle redelycke wyse bygestaen ende geassisteert; hebben sulcx ten syne voors. alvorens gemacckt een gemeene compaignie van eenige cooplyden deser landen ende voorts seeckeren voet ende ordre op alles gestelt ende 't getal van bequame schepen, ende van de toe ende vuytrusting van dien geraempt hebbende, volgende 't voors. schriftelyck ontwerp daervan zynde, aen dosen gehecht ¹. Daernaer in conformiteyt van dien, gedaen timmeren die vier schepen in't voors. ontwerp gespecificeert, waervan t'eene onlanxleden is

---

¹ Dit ontwerp heb ik niet gevonden.

affgeloopen ten aension van Uwe Exc^{ie}. ten tyde d'solvo opte victorieuse incompste over die veroveringo der stadt Groeningen was binnen d'voors. stadt van Amsterdam, welck voors. schip Uwe Exc^{ie}. ten versoucko van de supplianten alsdoen belieft heeft te ver-eeren metten wytberoemden naeme van Uwe Exc^{ie}. bethoonende daermede haer groote gunste ende favour tot der supplianten voors. voorgenomene voyage, ten grooten welgevulle ende contentement van de supplianten ende fauteurs, beminders van 's lants welvaren, daervan zy supplianten Uwe Exc^{ie}. met aanbiedinge van hun allen ende haere nederige diensten zeer hoochlickten zyn danckende. t'Is nu soe, dat dvoors. schepen volgende tvoors. ontwerp van noden hebben versien te werden met eenige zware stucken geschuts ende dat omme hun daer mede (des noot zynde) te defenderen tegens den vyanden ende andere roovers de zeevaerte infesterende, die veelal met soedanighe zwaere stucken zyn gemonteert, ten eynde zy supplianten voornemende soe grooten costelicken reyse, by gebreecke van de voors. stucken nyet en geraecken in schade ende verlies van deselve, gelyck onlancx seekere groote Craecke comende vuyten lapden van Goa gelegen in de Oost-Indien (waervan 't cargasoen geestimeert werdt op twintichmael hondert duysent ducaten) aengetast synde by seekere drie Engelsche schepen van soedanige swaer geschut versien synde, eyntelyck by deselve in den brant geschoten, ende alsoe vorgaen is, ende dat by den anderen geen gebreecke als van gelyck swaer geschut (was), want anderssins soe van volck, wel tot seven hondert mannen toe, als van alle andere behouften dubbelt over vorsien geweest zynde. Wacromme ende alsoe zy supplianten seer qualicken cunnen becomen sulcke quantiteyt van swaere stucken als sy naer vuytwysen vant voors. ontwerp op te voors. schepen hebben van nooden, ende gemerekt hun supplianten daeraen soe merckelicken is gelegen, als vuytot verhaelde can werden affgenomen; Soe keeren hun d'voors. supplianten seer oitmoedelyck tot Uwe Exc^{ie}. versouckende, dat Uwe Exc^{ie}. tot behoudenisse ende presorvatie (soo veel doenlyck is) van de voors. schepen ende onder die aan 't voors. schip, begiftot metten naeme van Uwe Exc^{ie}, believo don supplianten by forme van leeninge te assisteren met vier halve canons, ofte min ofte meecider tot do goede geliefte

ende directie van Uwe Princelycke Exc^{ie}. omme opt voors. schip begifticht metten naeme van Uwe Exc^{ie}. ofte oen van de andere schepen ten welgevalle van Uwe Princelycke Exc^{ie} gebruyekt te werden voor twee reysen ofte voyagen, buyten laste ende pericule van de supplianten.

Dit doende etc. Op de marge stond, geappointeert. De Staten van Hollandt ende West Vrieslandt, gesien tscryvens ende versouck van zyn Exc^{ie}. hebben tot voordernisse ende verseeckertheyt van de voorgenomen reyse in desen geroert, geconsenteert ende geaccordeert, consenteren en accorderen bij desen, dat de supplianten bij leeninge met twee halve canons ofte twee drielinge sullen worden geassisteert soe lange tyt geduyrende, tot dat by de voors. schepen twee reysen alsvooren gedaen zullen wesen. Ordonnerende den commissaris van de amunitien de voors. twee stucken geschuts, tot keuze van de supplianten te laeten volge, onder behoorlycke receppisse, inhoudende belofte van restitutie als vooren. Gedaen in den Hage den 9^{en} Septembris XVc. vier ende tnegentig. Onderstondt: ter ordonnantie van de Staten voorn. Onderteeckent: de Rechtere.

(b) Articulen ende ordonnantie, die welcke Zijne Exc^{ie}. Grave Mauritz van Nassau, Stadhouder van Hollant ende Zee-landt ende Admirael van der Zee ordonneert ende beveelt, dat op de vier schepen varende by Oosten de Cabo de bonne Esperance geduyrende deselve voyagie onderhouden ende naergecomen zullen worden ¹.

In den eersten. Soo wanneer des morgens ende des avonds van ymandt daertoe gecommiteert, de gebeden gesproocken oft Goodes

---

¹ Dat deze artikelbrief door Maurits werd afgegeven aan schepen welke niet ten oorlog, maar ter koopvaardij uitgingen, vindt zijn grond in den oorlogstoestand en omdat aan Graaf Maurits een zeer uitgebreid en weinig omschreven gezag als admiraal-generaal was toegekend. Bij zijne aanstelling kreeg Maurits van de Staten-Generaal den last om het opzigt en de superintendencie te hebben over alle zaken en aangelegenheden het stuk van der zee, der admiraliteit en den oorlog te water eenigzins rakende. Uit art. IV blijkt het bovendien, dat deze uitrusting min of meer met eene uitrusting van oorlog-schepen werd gelijk gesteld. Deze artikelbrief is ook daarom belangrijk, omdat zij tot de vroegstbekende gerekend mag

woort gelesen wordt, sal een yder hem schicken om tselfde met eerbiedinghe reverentelyck te aenhooren, biddende Godt den Almachtigen om Zyne gracie ende genade, dat Hy dat geselschap wil tot een geleytsman weesen, opdat de voorgenomen reyse mach voorspoedelyck volbracht worden ende wat andersins een yder tot zalicheyt is dienende.

Ende zoo ymandt absenteerde, ten ware met consent, als dat teecken wordt gedaen, die zal voor de mast van zyn quartier geleerst worden ¹.

II.

Ende soo wie den name des Heeren ydelyck misbruyct, tzy met vloecken, sweeren oft lasteren, die zal geleerst worden.

III.

Een yder officiant oft bootsman zal synen schipper moeten gehoorsaemen ende volbrengen alles wat hem opgeleyt wordt, also langhe die voorgenomen reyse zall dueren op pene van gestraft te werden als oproermaeckers aen lyff ende goet, wel verstaende dat niemant sal vermogen weder te keeren oft daarvan eenigen roup ofte tzamenspreekinghe maken voor ende aleer, dat die voorgenomen reyse met Goodes hulpe volbracht zall weesen. Ook zall niemant vermoghen uyt den dienst te scheyden, naerdad hy hem eens sal met den schippers verhuurt hebben, dan met behoorlyck paspoort, op lyffstraff.

IV.

Ende opdat alle disordre sonde mogen geweert ende justytie geadministreert worden, soo is op yder schip geordonneert een provoost met volcomen macht, omme alle overtreders van deese ordonnantie

worden, van de artikelbrieven, welke na de oprigting van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden vervaardigd zijn. Behalve bij Bor. I, passim, vindt men inzonderheid belangrijke mededeelingen omtrent de magt van den admiraal-generaal en der admiraliteiten, omtrent de artikelbrieven en de toenmalige inrigting van het zeewezen, in het werk mijns vaders: Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen, deel I, 2de uitgave, blz. 181, 196 en 309.

¹ Deze *clausula poenalis* klinkt ons nu vreemd in de ooren, God te dienen of gelaarsd te worden! maar het teekent den tijd.

te straffen naar gelegenheyt van der misdaet, waerover by den schippers de banck gespannen zall worden, die welcke met die commisen ende scheepsofficianten sullen hebben de judicature van der zaocke op datter niemant onverhoort en worde gestraft, twelcke geensins zall moghen gheschieden dan naer voorgaende goede informatie ende rype deliberatie. Ende zoo ymandt hem hiertegen rebel stelde die zall verbeuren alle zyn maentgelden, ende wie inde yzers geslagen wordt, sall den provoost betalen zyn sluytgelt, in manieren als op de scheepen van oorloghe ghebruyckelyck is.

V.

Ende opdat de provoosten met autoriteyt haerluyder officien souden moghen bedienen, sal niemandt den voors. provoosten mogen verhinderen ymandt tapprehenderen, tsy met cost ofte drank oft andere zaecken op de verbeurte van selfs in de yzers gestelt te werden acht dagen lanck, te water ende te broode.

VI.

Ende op datter onderlinghe vrede ende eendrachticheyt mach worden onderhouden, soo langhe als de voyagie sall geduyren, sall niemandt binnen scheepsboort ofte aen landt gecomen zynde, enige questie ofte querelen teghens ymandt mogen maecken, op pene van gekielt te worden, ende soe wie enich mes treckt met toorne om ymandt leet te doen zonder nochtans ymandt te quetsen, sall van syn quartier zonder genaede geleerst worden; ende ymandt quetsende zall met een mes deur syn handt, an de mast genagelt worden ende aldaar soo langhe staen tot dat hy dat selfs door trekt ende daervoer schandelyck gecasseert worden, verbeurende nietemin zyne maentgelden t'appliceren d'eene helft tot voordeel van de armen ende d'ander helfte voor de Comp^{ie}., ende zo hy ymant doode zall, met den dooden over boort gestelt worden.

VII.

Ende alsoo door dobbelen ende speelen veel ongelucks is voortcomende, zall niemandt enige dobbelsteenen, caertspelen oft andere instrumenten daertoe dienstich mogen gebruycken, op pene van geleerst te worden, ten ware yets toegelaten worde tot tytcoringh.

VIII.

Niemandt sal vermogen van boort te varen omme te bekennen

enich landt oft schepen dan met advys van de commisen ende schipperen, ende daertoe bevel ontfanghen hebbende zullen niet mogen aen landt vernachten oft aen andere schepen dan met consent, ten ware deur noot oft bedwang, op arbitrale correctie.

IX.

Ende alsoo de jacht daer schipper op is Symon Lamberts, tot dienste van de andere schepen verordonneert is, tzy om landt te erkennen oft schepen aen te zeylen, verversinghe van water ende andere nootlycke dingen te vercrychen, waertoe den voors. schipper dickwils met volck zall moeten geassisteert worden, sullen alle de quartiermeesters van de voors. drie schepen met haer volck tot vermaninghe gehouden weesen, over te treden op lyffstraffe, ende den voornoemden schipper gehoorsamen alsoo langhe als hy henluyden van doen sall hebben, twelek insgelycks zall onderhouden worden int overtreden van de toy (?) jachten, bock ende schuyten, op pene vooren verhaelt.

X.

So wanneer ten tyde van noot, die trompet wort gesteecken, zall een yder terstont voortcomen, op lyffstraffe, ende alle diligentie doen om hem te stellen tot defentie, onder zyn quartiermeesters om alsoo met goede ordre den vyandt te resisteren, onder expresse beloftenisse dat die gequeste met goede middelen van chyrgyns zullen gecureert worden naer behooren. Ende zoo ymant mochte verminct, verwont ofte andersins van zyn gesontheyt berooft werden, die zall achtervolghonde de zeerechten daeraff voldaan worden tot discretie van goede mannen, waervoor, gelyck oock voor de maentgelden, een yder heeft tot een onderpant zyn respectie schip ende goet, vuytgesondert alleeno t'metalen geschut, tgemeene landt toebehoorende.

XI.

Niemant sall vermogen naer besotter wacht enich rumoer te maecken, maer sall een yder bewaren alzulcke plaetze als hem van den schipper, stuyrluyden oft quartiermeesters wert belast, sullen oock de wachters by dage, noch by nachte niemant aen boort laten comen dan met kennisse van den schipperen, op lyffstraff.

XII.

Ende alsoo het onbehoorlyck is dat ymandt syn aengenomen volck sall openbaren zyne aenslaegen, insonderheyte op een verre voyagie, sullen alle officianten ende bootsgesellen gehouden weezen zo dickwils te verseylen alst hem luyden sall belast worden tot die landen Philippine toe, sonder eenige weygeringhe, op verbeurte van alle de verlopen maentgelden ende alles dat zy soudou mogen hebben binnen den voors. schepen ende daerenboven gescholden te worden als oproermakers.

XIII.

Alle die officianten ende bootsgesellen sullen gehouden weesen sorge te dragen dat het geweer daer een yder opgeset is schoon en claer gehouden werde; insgelyks alle scheepsgereetschappen, opdat men ten tijde des noots alle dink veerdich mach vinden. Oock sall niemant enige instrumenten mogen verleggen, verwerpen oft versteecken dienstich voor den timmerluyden, stuyrluyden, bosschietters, cox oft chirurgyns, op pene van geleerst te worden voor de mast.

XIV.

Ende alsoo op een langdurighe voyage van noode is, goede onderhoudinghe van ordonnantie in eeten ende drincke tot conservatie van gesontheit, sal een ygelyck moeten te vreden wesen met drie maels sdaechs te schaffen, sonder by nachte te mogen roepen om te schaffen tot dat die schepen sullen hebben de hoochde van dertich graden, ende op de voors. hoochde gecomen zynde sullen moeten te vreden wesen met sodanighen rantsoen als hemluyden geordonneert sall worden, op de pene van te verliesen alle de verlopen maentgelden.

XV.

Niemant sall vermogen enige victualie, als visch, vleys, caes, broot over boort te werpen, onder dexel van niet goet te weesen, dan met advys van den schipper tot wiens kennisse het sall staen, off de victualie goet ende eetbaer is ofte niet, op pene van geleerst te worden oft gekielt, naer gelegentheit van der zacke.

XVI.

Niemant sall vermoghen int ruym, scheepsbottelerye oft cruyt-

camer te gaen, noch enich vuyr oft keersen te gebruycken, dan met consent van den schipper oft stuyrluyden, op pene van gekielt te worden.

XVII.

Soe wye bevonden wort enighe kisten, packen, vaeten ofte coffers opgeslaghen te hebben, sonder bevel van de commisen ofte schippers, die sall an den lyffve ende goet als een dieff gestrafft worden ende zullen zyne maentgelden verbeurt worden ten proffyte als vooren.

XVIII.

Ende off het gebeurde dat ymandt van de schipperen van de voors. schepen quam te sterven eer dat die reyse volbracht waer, sall alsdanigen schipper in zijne plaetze succederen als in den beslooten bryeff van de Comp^{ie}, die op yder schip daertoe sall geleverd worden, uytgedruet staet, met alzodanighen autoriteyt als de voorgaende schipper gehad heeft, blyvende den eedt vast tot dat de reyse volbracht zal wezen.

XIX.

Ende indien de voors. schepen van malcanderen quamen te verstroyen oft dat een van deselve scheepen yets quam te ontbreken, tzy aen volck, proviande, anckers, touwen ofte yets, daermede dat 'tschip mochte behouden worden, sullen all mogentlycke vlyt aenwenden omme wederom by een te comen ende malcanderen te helpen met alles, dat mogelyck is; insgelycx malcanderen teghens alle vyanden assisteren op lyffstraffe ende verbeurte van de maentgelden.

XX.

Ende op datter deur stanck geen siekten onsteecken, sullen alle quartieren des morgens de schepen reynigen ende waschen buyten ende binnen, ende niemant sall mogen syn gevoech doen, noch zyn water loosen binnen den scheepen, anders dan ter plaetse die daertoe is geordonneert. Oock zal niemant syn elederen nat gemaect hebbende, deselve sonder vuyt to trappen ende wel te drooghen int schip mogen werpen op pene van gebritst te worden naer gelegentheyte van der zaccke.

XXI.

Niemandt sall vermoghen eenighe kisten ofte tonnen in de schepen te brenghen, dan die bequaem syn om zyn gereetschap ende clederen inne te berghen, uitgesondert instrumenten dienstich opde reyse.

XXII.

Niemandt sall vermogen enige coopmanschappen mede te nemen, noch enich gelt omme enighe coopmanschappen te coopen, dan alleen de comp. toebehoorende, op de verbeurte vant selfde ende daerenboven die maengelden, t'appliceren als vooren. Ende sall een ygelyk naer de volbrachte reyse moeten gedoogen behoorlycke ondersoeckinghe, eer dat hy sall mogen aen lant gaen.

XXIII.

Item, alsoo den officianten ende bootsgesellen wert betaelt aen gelde twee maenden op de handt ende datter noch twee maenden worden ingeleyt in de Compagnie, daervan zy luyden, so well als anderen sullen genieten, sall nochtans niemant vermogen die winst van de voors. maenden te vercoopen, t'zy op de vuytvaert ofte wederomcompste, maer dat ymandt wederom gecomen zynde, syn part will vercoopen, sall gehouden weesen sulcx an de compagnie oft an de bewinthebbers van de voors. vier schepen te presenteren. Ende oft imandt tselfde voor oft naer aen een ander vercofte, sall het recht van de benarderinghe toecomen dvoorschreven bewinthebbers.

XXIII.

Ende off ymandt meer inleyde als d'voorschreven twee maenden, sall dselfde die generale contracten met alle die participanten gemaect moeten aennemen, waeraff 'tprincipael poinct is dat niemandt de bewinthebbers sall moghen affvorderen enighe reeckeninghe, maer zullen alztamen moeten wachten tot dat die goederen zullen wesen gebeneficeert ende te vreden zyn met alzodanighen verklaringhe als by 't collegium zall worden gedaen. 't Welck mede alsoo verstaen wordt met die twee maenden vant scheepsvolk.

XXV.

Nochtans opdat het varende volck geen interesse zoude hebben door het ontberen van haer verdiende maentgelden, wordt verclaert dat men henluyden nae de aencoempste van de schepen alhier, terstont haer resterende maentgelden in contant gelt zall betalen, mitsga-

ders die twee ingeleyde maenden, indien datter apparentie is van winst, laetende alleenlyck die winst te buyten staen, tot dat die goederen gebonificeert zullen weesen als vooren.

XXVI.

Niemandt sall vermoghen eenighe roers, musquetten off grofgeschut los te schieten binnen de voors. schepen, jachten, boots, noch in vreemde landen, dan door bevel, op pene van geleerst te worden. Oock zal niemant mogen hebben in syn koy, hoy ofte stroodan in de bulstuck, op peene als vooren.

XXVII.

Niemandt sall vermoghen onighen kooyen of slaapplaetze innetenemen dan met consent van den schipper. Ende oft ymand enighe buyten weten van den schipper hadde ingenomen sall die selfde ruymen op vermaningh van den schipper, op pene van geleerst te werden.

XXVIII.

Ende indien op de reyse by den scheepsraet werde bevonden noch eenighe articulen dienstich tot welvaert deser voyage, zullen diezelve aengenomen worden gelyck de voorgaende.

XXIX.

Omme welcke voors. articulen te observeren op pene daerinne begrepen, sullen die geene die op de voors. schepen zullen vaeren gehouden weesen dselve articulen te besweeren, met alsodanigen eedt als by zyne voors. Exc^{le}. daertoe is gestatueert.

XXX.

Ende off ymandt ten tyde dat den eedt sall worden gedaen still sweech oft absent was, sal nietemin gehouden ofte geacht worden, dan als off hy gesproocken ende present heeft geweest.

Aldus gedaen onder den naem ende cachet van zijne Exc^{le}.
in 'sGravenhaghe den XVten January anno XV^c. vyff
ende tnegentich ende was onderteyckent. MAURICE DE
NASSAU. Ende noch leeger: ter ordonnantie van syn
Prince Exc^{le}. Milander.

Aldus gedaen onder den naem ende onderteyckeninghe van die

bewinthebbers van de Compagnie van verre; in Amsterdam den Seventhienden Marty A°. 1595. Onder stont:

HENRICK HUDDE, ARTSZ.
 REINIER ADRIAENS PAUW.
 PIETER HASSELAER.
 JAN JANSZ KAEREL.
 JAN POPPE.
 HEYNDRYCK BUYCK.
 DIERCK VAN OS.
 SYVERDT PIETERSZ SEM.
 ARENT TEN GROTENHUIS.

(c) Instructie voor den scheepsraet hier naer verclaert, daer naer sy hem tsamelycken ende een yder op syn respective schip, daerop hy wort gestelt, sal hebben te regulieren.

Alhoewell by den artyckelbrieff by Syn Exc^{ie}. tot onderhout van alle goede ordre ende discipline op die schepen, verscheyden poincten syn gestatueert, so hebben nochtans die van 't collegie ende Compagnie van verre, tot voorcomminge van alle misverstanden noodich geacht, een scheepsraet te ordineren om op alle voorvallende swaricheyden ende occurentien voorsien te moegen worden, by dewelcke die saecken in dese instructie vervat, beleydt sullen worden in voege hyer naer volgende.

1°. In den eersten dat so wanneer generale justicie sal worden gehouden, oft dat op eenige andere saecken die zeevaert oft eenige andere poincten in de artyckelbrieff ende hueren respective, oft in de instructie gementioneert, sall worden gheadvyseert oft geconcludeert, sall die selvige vergaderinghe opt schip van Jan Meulenaer gehouden worden, ten waere om eenige voorvallende swaricheyt, anders noodelyck soude moeten geschieden.

2°. In de voors. vergaderinghe sullen sy by malcanderen sitten, elx aen een syde, die Commisen sullen weesen Corn^o. de Houtman, Gerrit van Beuningen, Reynier van Hell ende Barent Heyneck ende die schippers Jan Meulenaer, Jan Dignums, Jan Schellinger ende Symon Lamberts. In saecken concernerende die schipvaert, sall

Jan Meulenaer ende die daer raecken die coophandelinghe met die appendentie van dien, sal Corn^e. de Houtman die propositie doen ende het voorstemmen hebben, ende sall daerop by hem luyden by moeder stomme geadvyseert ende geconcludeert worden. Ende wat by de meeste stemmen wert goet gevonden sall achtervolght ende naergecomen worden; maer ingevalle die stemmen van de voors. acht persoonen tot tweemaal overgevraecht synde quaemen te steecken, sall in sulcken gevalle die stemme van den ghenen die geproponeert heeft voor twee stemmen getelt worden, welcke resolutie also genomen synde, te boeck gestelt sall worden: wel verstaende nochtans dat over die saecken van justicie mede geroepen sullen worden die ghene, die by den artyckelbrieff toegelaten syn, ende sal in saecken van importancie, toucherende die zeevaert, het advys van den stuerluyden ende die handelinghe het advys van de ondercommisen genomen worden.

3°. Ende alsoo in de patenten by Syn Exc^{te}. op die naem van de vier commisen, als Houtman, Beuningen, Hell ende Heynck in verscheyden talen om seeckere consideratie gedepescheert, verclaert staet, dat men niet en sall vermoogen eenige schoepen, wat natien die oock toebehooren int gaen ende wederkoeren op die voors. voyage aentegrypen oft beschadighen: wel verstaende, dat indien sy van ymant aengegrypen worden, toegelaten ende bevolen wordt hen daer tegens te defenderen, ende daarvan meester wordende die selvige in dese landen te brengen oft andersins daermede handelen sulcx sy geraeden vinden, soo sullen die voors. commisen niet vermoogen yedt by de hant te nemen, sonder consent ende assistentie van den schipperen van de voors. schoepen, tsy generalyck by gemeene advyso, indien sy tyt hebben om byeen te moegen comen en advyseren oft indien niet, int particulier, een yder met syn schipper ende stuerluyden, naer die gelegentheyt of de noot soude comen te vereyschen, ten eynde also met gelykerhant ende gemeene assistencie van alle het scheepsvolck die defencie te seeckerder mach geschieden.

4°. Maer indien het gebeurde dat haar eenige schoepen van oorloge onder die coste van Vranckrijck ende Engelandt wilden doen strycken, sullen die schippers goede discretie gebruycken, soeckendo voor oerst alle middelen, dieselve goede contentementen to ghevon, haer be-

helpende met die paspoorten van syn Exc^{le}, ende indien het met een vereeringhe te doen is, tselve sal met kennisse van den scheepsraet geschieden, doch altyts schouwende in eenige havens intloopen, ten waere by grooten noot.

5°. Doch indien haerl. in see eenighe gemoetende, waervan sy niet condon ontslagen worden, sullen haer moogen verweren ende malcanderen getroulyck helpen.

6°. Ende oft geschiede (dat God verhoede) dat eene van de commisen oft schipperen quamen te sterven, sullen sy gaen oponen den beslooten brieff, spreekende van *elix officium*, tot dien eynde medegegeven, alwaer dat sy den naom sullen invinden die des afgestorven sal volgen, diewelek oock een yeder sall gehoorsaemen ende respecteren, naerdad hy zyn officie ende ampt sall hebben aengenomen, niet tegenstaende, dat hy van een ander schip sall moegen comen ende genomen worden ¹.

7°. Soo wanneer (met Godes hulpe) die scheepen ter geordineerde plaetse gecomen sullen syn, sal die scheepsraet by malcanderen comen ende beraetslagen met wat weegen ende middelen sy die

---

¹ Dit artikel gaf op de reis tot groote oneenigheid en hevige twisten aanleiding, toen op 29 Sept. 1595 de schipper Jan Dignums was overleden. Volgens de voorschriften, vervat in eene besloten missive der bewindhebbers, moest Pieter Dirksz., opperste piloot, toen als schipper optreden. Daartegen verzette zich de commies van Bönningen, en de eerlijke Pieter Dirksz. vroeg zijn ontslag uit zijne nieuwe betrekking om de uit zijne benoeming gerezen geschillen bij te leggen. Zijne bescheidenheid kon de bestaande tweedragt evenwel niet doen ophouden; zij bleef voortduren en wakkerde nog meer aan, ten gevolge van verplaatsing van een gedeelte der bemanning van het eene schip op het andere. Een tijd lang werden de twisten bijgelegd, maar zij braken later op nieuw weder uit. De oorzaak van de tweespalt, die voortdurend op de eerste reize bestaan heeft, had een dieper grond. Ten gevolge van het voorschrift sub 2°. van deze instructie, was de scheepsraad zamengesteld uit twee elementen, die elkander vijandig waren, vooreerst uit de schippers, die natuurlijk meer te rade gingen met hun oppersten piloot dan met de handelaars, en ten tweede uit de commiesen, die al reeds spoedig op de scheepvaart invloed wilden uitoefenen. De twist liep ten laatste zóó hoog, dat toen de schipper Meulenaer plotseling was gestorven, het scheepsvolk openlijk de beschuldiging tegen Corns. Houtman inbragt, dat deze den schipper door vergif om het leven had gebragt.

gunst ende consent van den Coning ofte Oversten vant landt met die meeste verseeckeringe sullen moegen becomen ende vercrygen, 't sy met versoecken van ymandt van den lande sloop te hebben, om haer bescheyt te visiteren oft ymandt van de scheepen aen landt te zenden, en sullen daernaer advyseren, wat commis oft commisen ende met wat volck ende in wat manieren, dat men aen landt sall gaen met die meeste verseeckeringhe, om die brieven van Syn Exc^e. te vertoonen ende vrede te vercondigen, daerop nochtans well lettende, dat het in so cleyne getal geschiede, als eenichsins doenlick is, op dat die scheepen te beter bewaert ende beset blyven.

8°. Ende sall die voors. scheepsraet onderlingo goede correspondentie, vrientschap ende eenicheyt met den anderen houden ende d'een des anders autoriteyt helpen stercken ende styvon om het volck gedurende die voyage in goede ordre ende discipline te beter te onderhouden; ende aengesien Syn Exc^e. syn patenten in verscheijden tale op die naem van de voors. vier commisen heeft gedepescheert, soo sullen sy ten respecte van de persoon van Syn Exc^e. denselven commisen int generael en particulier, so wel op die scheepen als an landt comende alle respect ende eerbieding bewysen ende name-lyck so verre het comen mochte, dat yemandt van de regenten van den lande oft andere op die scheepen souden moegen verschijnen om aldaer onthaelt ende getraecteert te worden, daerop oock regart genomen sall worden, als bij hemlujden goet gevonden ende geresolveert is, dat een oft meer van de commisen met eenich volck aen landt sullen gaen.

Aldus gedaen onder den naem ende onderteyckeninghe van de bewinthebbers van de compagnie van verre; in Amsterdam den seventienden Marty, anno 1595.

HENRICK HUDDÉ, ARTSZ.
 REINIER ADRIAENS PAUW.
 PIETER D'HASSELAER.
 JAN JANS. KAEREL.
 JAN POPPE.
 HEYNDRYCK BUYCK.
 DIERICK VAN OS.
 SYVERDT PIETERSZ. SEM.
 ARENT TEN GROTENHUIS.

V.

VERZOEKSCRIFT VAN DE TWEDE COMPAGNIE HANDELENDE OP OOST-INDIE, OPPERIGT TE AMSTERDAM 1598, MET DE APOSTILLE¹.

Aan mijne Ed. Mogende Heeren de Staten-Generaal der geunieerde Nederlantsche provincien.

De Staten-Generael Verthoonen met alder reverentie de be-
van de Vereenichde Ne- winthebbers van de nieuwe compagnie
derlanden, geleth heb- van de vaerte op Oost-Indien tot Amster-
bende opt inhouden van dam, hoe dat zy supplianten hebben toe-
dese requeste, Accorde- gerust, ende syn doende om toe te rusten,
ren de supplianten tot twee groote schepen ende een jacht met
vorderinghe van haarlied- provisie van alles daertoe dienende ende
voorgenomen voyage op noodich wesende, tot haerluyder swaere
Oost-Indien, voor 2 reysen costen, omme de voorz. Oost-Indien te
gaens ende keerens, den beseylen ende versoecken geliek andere
vrydom ende exemptie schepen daertoe albereets gedestincert,
van het uytgaende convoy zoo in Zeelandt, tot Rotterdam, als oock
der goederen, die sy vuyt mede tot Amsterdam voorz., denwelcken
de Vereenigde Provin- tot vorderinghe van deselve vaerte ende
cien nae de voorz. Indien voyage by Uwer Ed. is geaccordeert ende
sullen voeren, ende van vergunt een subsidie van 4 metalen stuc-
het incommende convoy ken, met vrydomme ende exemptie van
der goederen, die sy van convoy, licent ende van alle andere lasten,
daer, naer de Veree- zoo in vuytgaen als innecommen voor de
nichde Provincien sullen twee eerste reyzen, ende alzooy zy sup-
brenghen, mits stellende plianten (sonder jactantie gesproecken)
seeckerheid, dat de voorz. mede syn goede ende getrouwe ingesetenen
goederen elders niet en ende onderdanen van dese landen, helpende
zullen werden gebracht dragen alle lasten van dien met gelicke
noch gevoert, dan gelick obedientie ende goede affectie als anderen,
als boven respectie ende verhoopende oversulex te meritoeren ge-
dat sy gehouden sullen licke benifitie van subsidie, soo ver-
syn tot haarlied- wede- zoecken de supplianten oodmoedelick, dat

¹ Zie hierboven blz. 101.

comste, gelicke alle andere compagnien naer Oost-Indien reysende, van haer lieder reyso ende weder-varen aen de voorz. heeren Staten-Generael particulier rapport te doen.

Actum ter vergaderinghe van de voorn. heeren Staten-Generael den 16 January XVc achtentnegentich ende was geparaphceert Egb. Alberda. Lager stont geschreven: Ter ordonnantie van deselve, onderteckent,

C. AERSSENS.

Uwer Ed. believe hen luydon tot vorderinghe van de voornoemde voyage te vergunnen ende te accorderen golycke subsidie van vier metalen stucken ende vrydommen van alle lasten opt uytgaen ende innecommen gestelt, als anderen deselfde voyage voorgenoomen hebbende, is geaccordeert, ten cynde zy supplianten dezelfde voyage met gelicken goeden succes mogen volbrengnen ende absolveren, tot groote welvaert ende prosperiteit van dese landen ende van de ingezetenen van dien, daerinne de supplianten verhoopen hen sullen quyten met soo goeden comportement als anderen.

Dit doende etc.

VI.

RESOLUTIE DER STATEN-GENERAAL, GENOMEN OP HET VERZOEK-SCHRIFT VAN DE DERDE AMSTERDAMSCHЕ OF NIEUWE BRABANT-SCHЕ COMPAGNIE, HANDELENDE OP CHINA, EN OP EEN GELIJK VERZOEK-SCHRIFT VAN DE TWEE EERSTE AMSTERDAMSCHЕ COMPAGNIE 1.

Sabati 28 Augusti 1599.

Syn gelesen twee requesten van Geeraerd Reynst, Marcus de Vogelaer, Isaacq le Meer en de Compaignie; itom van de corbaere bewinthebberē van de Oost-Indische navigatie uyt dese landen, versoeckende respectie dat sy met ses ofte acht schepen, ende twee schepen ende een jacht souden mogen varen naer de Coninchrycken van China tot vier ende twee distincte reysen met exomptie van convoyen van de goodoron, die zy derrewaers uyt dese landen sullen voeren, ende wederom van daer in deselve brengen, dan is

¹ Zie hierboven blz. 103—105.

uytgesteld daerop te resolveren, voor ende alcer dat men naerder mette remonstranten sal hebben geadviseert ende geconcipeert op sekere ordre, die men in dese navigatie ende voorgenomen handelinghe op Oost-Indien ende die voors. Coninekrycken soude hebben te volgen.

Resolutie der Staten-Generaal.

Martis, 31 Augusti 1599.

Opte requeste van Gerrardt Reijnst, Marcus de Vogelaer, Isaacq le Maire, Jacques de Velaer en de Comp. voorgenomen hebbende met ses ofte acht schepen te doen sekere voyage vuyt dese Provincien recht na de rycken van China ende versoeckende voor vier reysen vrydom van convoy, van de goeden, die sy vuyt dese landen derwaerts sullen voeren ende wederom van daer in deselve brengen; waerop godelibereert wesende is ten aensien van de redenen in de voors. reqte. verhaelt ende andere goede consideratien, den supplianten den versochten vrydom van convoy geaccordeert voor twee reysen opten voet ende mette gewoonlycke clausule ende restrictie, mits dat de supplianten precise met heure schepen opte voors. rycken sullen varen om hare trafficque te doen ende elders niet, by peyne van te vervallen van het effect van dese concessie ende dat sy gehouden sullen syn van heure geladen goederen te betalen het vuytgaende ende incommende convoy.

Van gelycken is geaccordeert opte requeste van de eerste bewinthebberon van de Oost-Indische navigatie vuyt dese landen, voorgenomen hebbende met twee schepen ende een jacht insgelycks te varen na de voors. Coninekrycken van China.

VII.

VERZOEKSCHRIFT AAN DE STATEN-GENERAAL, VAN DE GEMEENE
 KOOPLIEDEN IN HET NOORDER-KWARTIER, VOORGENOMEN
 HEBBENDE TE HANDELEN OP OOST-INDIE ¹.

Aan de Ed. Mog. heeren, myn heeren Staten-Generaal der
 Vereenichde Nederlanden.

Geven met reverentie te kennen die gemeene cooplyuden van de

---

¹ Zie hierboven blz. 105.

steden van Alcaer, Hoorn, Euckhuysen ende generalyck residerende in West-Vriesland ende Noorderquartieren, hoe dat syluyden supplianten verstaen, datt Uwe Ed. Mog. heeren, geleden omtrent anderhalff jaer eenigo cooplieden van Amsterdam, geconsenteert hebben te varen met heur scheepen ende coopmanschappen op den havenen ende poorten van de Oost-Indiesche eylandē, ende van daer geladen weder te mogen keeren naer dese landen met speerijen, coopmanschappen en de andere waren daer gemeen, zonder in zeeckere reyzen gins ende weder gehouden te wezen, daervan eenich recht ofte licent te betalen, dat mede diezelve scheepen uyt het magazijn vant lant met zeeckere geschut ende andere ammunitien zyn versien ende geprovideerd geworden, diewelcke pertinentlycken geannoteerd ende getaxeert zyn geworden, omme by tyden van verlies oft ander inconvenient aent landt betaelt te worden, daertoe diesolve coopluysden gepasseert hebben acte met suffissante cautie.

Ende alsoo diversche coopluysden in de voors. steden ende quartierien van meeninghe zyn, die eylanden van Java, Sumatra Molluccos oft Philippinen (daer zy bequameliex tot haer neringo zullen cunnen geraecken) te frequenteeren metten eersten gelegenheyt, versoccken zeer reverentelyck, datt henluysden het voors. prerogatyf mede mach werden geimpertieert (aengesion hetzelve is dienende tot groote voordeel vant lant, eensdeels ten aensien van 't varende volck, ten andere van de proffijten die de landen daeruyt hebben te verwachten, want al ist, datt het gheen incomen en betaalt, zoo nochtans en wert het minste deel in deese landenniet geconsumeert, maer nootzakelijken moet worden vervoert ende alsdan 'slands gerechticheit is betaelende; te vreden zijnde te stellen zoodaenigo cautie ende voorts alles te presteren datt de coopluysden in dezelve saecke gedaen ende geprosteert hebben, henluysden daertoe verleende gelycke acto.

Dit doende etc.

VIII.

STUKKEN BETREKKELIJK DE UITRUSTINGEN OP OOST-INDIE, ONDER-
NOMEN IN ZEELAND DOOR BALTHAZAR DE MOUCHERON
EN ZIJNE COMP.

Er bestond tot hiertoe nog menige onzekerheid omtrent de uitrustingen naar Oost-Indie, welke in Zeeland zijn ondernomen; ik geloof dat de navolgende stukken die onzekerheid zoo niet geheel, dan toch voor een groot deel zullen wegnemen.

Op den 24 December 1597 verzocht en verkreeg Balthazar de Moucheron, van de Staten-Generaal hulp in geschut en vrijdom van Convooy; dit blijkt uit het stuk, gemerkt *a*. De expeditie bestond uit twee schepen, genaamd de Leeuw en de Leeuwin, onder het bevel van de Gebroeders Cornelis en Frederik de Houtman, en de commiesen Guyon le Fort en Thomas Coymans. De hoogst-belangrijke en voor de kennis dier expeditie leerzame stukken *b*, *c* en *d*, bevatten de instructien welke Moucheron aan die personen bij hun vertrek heeft uitgereikt. Eene dier instructien is voor Moucheron het schoonste gedenkteeken, dat hij zich had kunnen oprigten, want daarin lezen wij het, in dien tijd zoo zeldzame en daarom dubbel te waarden, voorschrift, dat het hem, de Moucheron, aangenaam zal wezen, «dat alle dese handel geschiet sonder »bloet te storten, noch sonder eenigen overlast aen de inwoonders »des lants te doen.» De brief gemerkt *e* met de daarbij behoorende geschriften, was in den aanvang niet zoo gemakkelijk te begrijpen. Op grond evenwel van dit stuk en van eenige andere gegevens, geloof ik echter als vrij zeker te mogen aannemen, dat er omstreeks de maand Mei 1600, door de Moucheron nogmaals 4 of meerdere schepen onder het bevel van Joris Spilbergh en Willem Lodewijcx zijn uitgezonden, met last om vooreerst in Brazilie handel te drijven, alsdan Monomotapa, Zofala en het eiland Vaccas, nabij Cambaya aan te doen, vervolgens Atjeh of Bantam, des noods Bali en Balambocang te bezoeken. Deze vloot schijnt,

om onbekende redenen, in Augustus van datzelfde jaar weder in Zeeland te zijn binnengevallen, want Spilbergh, die in deze stukken genoemd wordt, liep op den 5 Mei 1601, weder met drie andere schepen uit Zeeland naar zee en volvoerde toen zijn togt naar Ceylon. Zie verder blz. 115, 116 en 196 (in de noot).

(a) Verzoekschrift van de Zeeuwsche Compagnie van Balthazar de Moucheron c. s. 1597, met de Apostille, zie pag. 112.

Edele Mogende, erentfeste hooggeleerde, wyse, seer voersienighe heeren

Mynheeren de Staeten-Generael van de Vereenichde Nederlandsche Provincien.

De Staten Generael Verthoont met alder eerbiedinge, Baltasar de Moucheron, soo voor hem selven als syne compagnie, hoe sy heur voor genomen hebben, het aenstaende jaer naer de Oost-Indien te senden, dry scheepen met een jaechte tot de handeling van de specerie, ende alzoetot bevrydinge derselver scheepen ende goederen, oick om te beter weder te staen, de belotselen die haer soude mogen bejegenen vande Portugesche oorlogscheepen ofte anderen, de supplianten van doen hebben cenig metaelen geschut; Soo bidden de voornoemde seer roverentelyck, dat U. E. gelieven hem te leenen tot elck schip vier metalen stucken met het cruyt ende scherp daertoe dienende, met oick alsuleke andere ammonitie ende vrydom van convoye, in conformiteyt van tgene by Uwe E. M. vergunt is oft soude mogen worden aen de Compagnien soe

deselve Vereeniche Provincien brenghen. mits datter scerp regart vuytgaende sal werden genomen, datter egeen

frauden en werden ge-

pleegt, mitsgaders seeckerheyt gedaen dat de vuytgaende goederen elders niet en sullen werden gebrocht als in Oost-Indien, ende dat die goeden aldaer wederom te laeden, nievers als in de voirscreven vereeniche Provincien en sullen werden gebrocht ende gelost. Ordonnerende voirts die gecommiteerde Raden ter Admiraliteit residerende binnen Middelburch hen hierna te reguleren ende tselve alsoo te gedoogen ende daarenboven, die voorscr. supplianten te assisteren voor eene reyse by leeninge, met vier bequame stucken geschuts, sonder tselve te difficulteren.

Aldus gedaen ter vergaderinge van de voorscr. Staten-Generael, in 's Gravenhage den 24en December 1597.

C. VAN DER BURCH vt.

Ter ordonnantie van deselve

C. AERSEENS.

1597.

b) Instructie ende memorie voor (Cornelis Houtman).

Wij committeeren U voor generael over de twe schepen, genaemt de Leuwe ende Lewinne van Zelant, die wy gedestineert hebben te seynden naer de Oost-Indien, ende versoeke dat ghy sult over het generael volck gebieden, gedurende de gehele reyse, naer den artiquel-brief by Syne Excie. geordonneert, denwelcke why verstaen dat ghy onverbreeckelyck sult doen onderhouden tot rust van het volck ende welvaert van de reyse, in alles gebruikende sulke prudencie als wy u dat toebetrouwen. Ende alsoo alle twyst ende twedracht oorsaecke syn van quaede ende ongeluckige reysen, soo willen wy u vermaent hebben, dat ghy het volck soo regeert, dat sulcx ge-weert wordt, nemende in alles u voornemen ende resolutionen, goede raat van degene, die wy u gecomiteert hebben als Raet (als nae-

mentlyck Thomas Coymans, Guion le Fort, principale comisen, Pieter Stockman ende Fredryck Hautman, capitainen van de voor-
 noemde twe schepen) deselvo oock respecteerende int gene eenich-
 sints heure ampt soude mogen aengaen, om noch beter ende vaster
 te vereenige de vrientschap, daermede ghy te saem van hier
 vertreckt.

Wanneer nu Godt Almachtich u met voorspoedicheyt in Oost
 Indien gebracht sal hebben, soo willen wy u vermaent hebben
 met sulke prudencie de landen aen te doen, dat ghy moget ontcomen
 alle de listen ende laegen die de Portuguesen, Spaense ofte in-
 woonders der landen u soude mogen bereydt hebben, daertoe alle
 middel spendorende, om eenige van heure joncken ofte barquen te be-
 commen, om van hour te vernemen de gelegentheyt van dien ende de
 staet van het landt. Ende dat vernomen hebbende, doet alle naer-
 sticheyt die mogelyck ende eerlyck is, om uwe ladinge te becommen.
 Ende wat ghy naerby sult kunnen becommen daer en sult niet verre
 om reysen, want ons aengenaem soude wesen de reyse in corten
 tyt dedet; wy en limiteeren u geen oordt, plaets noch specie van
 laedinge, doet in alles soe dat ghy niet leedich te huys en compt,
 regardt nemende op de importancie van de saeke, ende in wat
 groot verlies wy soude vallen, indien sulcx gebeurde, insouderheyt
 op 'tgene ghy selven de meeste schaede sont leyden.

Ende vermits wy geerne dese traficque soude continueeren, soo
 is insouderheyt ons bevel dat ghy niet en gedoocht, dat de in-
 woonders des lants eenig schaede door ons en lyden, maer dat
 men met deselvo handelt soe, dat sy oorsaeke van contentement
 hebben, ende eenige joncken ofte prauwen becomen hebbende, al
 waert oeck soe dat ghy se met forse tot de traficque hadt moeten
 dwingen, soe, verstaen wy nochtans dat alle de goederen die sy
 in heur schepen soude mogen hebben heur betaelt worden tot de
 prijs van de plaets, daer sy het geweest haelen hebben, jae boven
 dien noch eenige aventaigo voer de oncosten die sy soude mogen
 gedaen hebben, sulx dat sy in geender manieren oorsaecke en
 soude mogen hebben heur van u te beclagen, jae wat meer is, soo
 ghy sulke eenige becommen hebbende, kunt verwilligen tot een
 redelycke pris u goederen aen boort te brengen weet, wilt sulke

handelinge aengaen, doch met sulke prudencie dat ghy eenichsints verseekert syt, dat sy v niet en sullen bedrigen, noch vwen tyt doen verlisen.

Ende soo ghy in de stad van ¹ . . . . ofte elders eenige vaste contract kunt maecken, daarmede men de traficque soude mogen continueeren, dat sult mogen in onse naeme aengaen ende sulx noodich wesende imanden van de comisen ende volk daer laeten, mits soe imanden van heur oock in vwe schepe nemende, die ghy saut mogen overbrengen in oostage van het voorseide volck, regulerende v daerinne naer dat de gelegentheyt des tyts medebrengen sal ende de saecke meriteeren.

Het sal ons aengenaem wesen dat alle desen handel geschiet sonder bloet te storten noch sonder eenige ouerlast aen de inwoonders des lants te doen, dus wilt dese saecke schauwen ende goet regardt nemen, dat het niet en geschiedt, straffende dengene die oorsaecke van sulx soude mogen wesen; dan betraut v op de innewoners des lants niet, noch laetende deselve met geen geweeere aen boort commen, opdat ghy in v schepe niet ouerweldicht en wordt. Eyndontlyck al wat ghy met vrintschap sult kunnen becommen, daer en sult geen rigeur noch geweld toe gebruiken.

Wij hebben in hande van 'Thomas Coymans ende Gion le Fort gestelt in contante penningen de somme van . . . . . met last dat sy daermee betaelen sullen alle de specerien ende andre goederen, die ghy sult mogen coopen ende voorts wat ghy voor provisie van de schepen noodich sult hebben. Wanneer dat geschiet soo sult heur van alles ordonencio geven, om naer vtwysens van dien, heur rekening, te stellen ende notisie daarvan te hauden, opdat sy alsoe pertinentte reekeninge daarvan op haere wedercoomst mogen overgeven, dat hetselve oock gedaen worde van de goederen die ghy met v voert.

Ghy sult ook pertinent journael hauden van dage tot dage van alles wat v hervaeren sal ende goede notisie nemen van alle de secrete van de landen ende manier van de negocio van dien, om op v wedercoomste deselve ons over te leeveren, daerby voegende

---

¹ Dit woord is in het handschrift opengelaten, doch is waarschijnlijk Bantam.

de figuren, situatien ende gelegenheit van de voors. landen, steden, rivieren ende haevenen, die ghy aendoen sult, doende die afbeelden by den schilder, die ghy met v nempt¹.

Soo het gebeurde, daer het Godt afbehoede, dat imande van uwen Raet, als namentlyck Thomas Coymans, Guyon le Fort, Pieter Stockman ofte Fredryck Hautman, ofte eenig andre bevelhebbers quaem aflyvich te worden, soo geven wy v volle macht, imand die ghy bequaem sult achten te kiezen in heure plaetse ende hen te authoriseren in heur ampt gelyck den overleeden, v vermaenende, dat niettegenstaende dese groote authorisatie ghy advis ende goeden raet volgt van de overgebleven principale comisen ende capitaynen, jae self het advis hoort van de subalterne comisen ende die eenichsints naercoompt, soe die goet valt; nochtans is ons meynen niet, dat imanden van alle de boven genoemde com̄. vois hebben om vwe goede intentien ofte meyningen te verminderen maer ter contrarie verstaen, dat ghy daer absolutelyck sult ordonneren, naer dat ghy het voor ons sult willen verantwoorden.

Wanneer het soude mogen gebeuren dat het noodich waer, eenich criminel te justiceeren, jae self wanneer ghy in ciuille saecken sult willen justice doen, soo sult vergaderen vw raet, daerby voegen Johan van den Eertbrug ende Jacques Sanders, subalterne comisen, met de schippers, stuurluden, hoogbootsl. ende voorts alle andere oficianten die ghy daertoe bequaem sult vinden, ende die vergadert synde, die partie in syne defencie aenhooren ende daerende justice exerceren naer het luyet des articquelbrief, daerby voegende, des noots wesende, ofte dat de saecke by den articquelbrief niet en coste gedesideert wesen, de meeste voisen van de voorgenoemde persoonen, houdende van alles tselve goede notitie, tot uwe defencie ende justificatie soo het noodich waere, v vermanende in dese saccke met goede consience ende prudence te handelen, opdat de justitie wel geadmenistreert wordt.

Ghy sult ook gedenken goede informacion te nemen van de middellen, dier saudo wesen int eylant van St. Laurent ofte Madegascar sucker ende gember te becommen, jae is het noodich ofte dat ghy

---

¹ Niets van dit alles is tot nu toe teruggevonden.

middel saegt dat in den tyt van twe jaeren, eenig quantiteit suicker saude mogen gemaect worden, soo sult v lyde daer imanden aen lant laeten om deselve te vergaderen ofte de inwoonders die te leeren planten, onderwyl wy verhoopen het naesteomende jaer derwaerts een schip te seynden, om die goeden te gaen haelen, isser oock middel van den Coninek ofte regent te verkrijgen, plaets van wooning voor een dosyn man, datselve versoect ende siet te krygen tot de voorn. eynde.

Naar de minuut berustende in het Archief te Veere.

(c) Instructie voor Guion le Fort, prinsipal comis ende trezorier op den schepe genaemt den Leuw van Zelant, nu gedestineert naar de Oost-Indien.

Wy committeeren v een van de vier principael commisen die wy neffens den Generael de Hautman gestelt hebben op de twee scheepen nu gedestineert naer de Oost-Indien en de oversulx sult v voegen op den schepe genaemt den Leeuwe, daer capiteyn op is Pieter Stockman, nochtans met sulcken verstaende, dat ghy sult voor v overhoofd kennen den voorn. Generael Cornelis de Hautman, den welcken eerst voor all, wy v vermaenen te respecteren ende obedieren ghelyck ghy sult vinden te behooren tot onderhout van zynne autoriteyt ende welvaert van de reyse ende all ist soo, dat wy v ghestelt hebben ende stellen v mids desen neffens Thomas Coymans, Jacques Boudens, Johan van den Eertbruggen, Pieter Stockman ende Frederik Hautman, voor raet van den voornoemden Generael, soo is nochtans onse meininge dat ghy gheen voys deliberatiff en sult hebben, dan eyghentl. naervolghen tghene den voornoemden Generael, naer voore communicatie ende deliberatie met v lieden ghehouden, ghoet vinden sal. Wy committeren v oock tresorier over de penningen die in 't schip den Leeuwe gelaeden syn, om deselve wt te gheven ende daer met te betaelen de ghoderen ende provisie die by den Generael gecocht sullen worden, doch is ons bevel dat alcer ghy yet sult betaelen, dat ghy sult hebben ordonmantie van den voornoemden Generael, ende daernaer nemen behoorycke quitancie van uwe betalinge, hetzy by forme

van ghetuyge oft met schrijven van den persoon, daer de goederen affgecocht sullen wesen, hetzy in ons taele ofte de heure, opdat alsoo op v wedercomste ghy met allen de voornoemde ordonnancies ende quitancien uwe rekeninge moget doen. Ende alsoo wij v de copie geven van de commissie ende instructie die wy den Generael gegeven hebben ende dat wy verstaen, dat ghy v daernaer oock reguleeren sult, soo hebben wy goet gevonden v met geen andere vermaninge dan met de dese te belasten.

Dan oft soo quame daer Godt affbehoede, dat den voornoemden Generael afflyvich wierde, soo sult den brieff n^o. A open doen in presentie van allen den raet, subalterne commisen ende andere officieren van den scheepe ende sult daerinne vinden den name van den ghenen, die wy gestelt hebben in synne plaetse, den welcken wy verstaen dat gerespecteert ende geobedieert sal worden, naer den inhoud des voornoemden gesloten brieffs, dus niemant en vervoordere hem den voornoemden brieff te openen dan in presentie van Thomas Coymans, Jacques Sanders, Jan van den Eertbrugge ende andre subalterne commisen, besonder in presentie van de twe capitaynen ende alle andre officieren der twe schepen, op pene van ons ghestraff te worden naer de gelegentheyte der saecken ende op hem te verhaelen alle costen, schaeden ende interesten, die daervan souden moghen comen ende oft het ongheluck soo groot viel, dat den voorn. generael, met dengheenen die in synne plaetse soude mogen gestelt wesen oock quame t overlyden, soo sult vervolgens de gesloten brieven openen naer de letteren van B, C, D, ende v naer d'inhaut des briefs reguleren. Ende om beter onse meeninge v te openbaeren soo verstaen wy, dat dese instructie niet alleen en dient voor v, Guion le Fort, dan oock voor alle deghene die, daer het Ghodt affbehoede, in uwo plaetse soude mogen succederen.

Hiermede wenschen v geluckige ende behaude reyse, gedaen in Middolb. den 6 dach Meert 1598

Naar het origineel of althans gelijktijdig geschreven stuk, berustende in het Archief te Veere.

(d.) Instructie ende memorie voor Thomas Coymans, principal comis ende tresorier op den schepe genaemt de Leuwinne van Zelant, gedestineert naer de Oost-Indien.

Wy committeren v een van de vier principale commisen die wy neffens den gene^l. de Hautman gestelt hebben op de twee schepen nu gedestineert naer de Oost-Indien, ende oversulx sult v voegen op het schip genaemt de Leeuwinne, daer capiteyn op is Fredrick Hautman, nochtans met sulcken verstande, dat ghy sult voor v overhoofd kennen, den voornoemden generael Cornelis de Hautman, denwelcken wy eerst voor all v vermanen te respecteren ende obedieeren, ghelyck ghy sult vinden te behooren, tot onderhoud van synne autoriteyt ende welvaert van de reyse. Ende al ist soo, dat wy v gestelt hebben ende stellen v midts desen, neffens Guion le Fort, Jacques Boudins, Johan van den Eertbrugge, Pieter Stocman ende Fredrick Hautman voor raet van den voorn. generael, soo is nochtans onse meyninge dat gylieden gheen voys deliberatif en sult hebben, dan eygentlyck naer volghen tgene den voorn. generael naer voore communicatie ende deliberatie met v lieden ghehouden, goet vinden sal.

Dan wanneer int tseylen ofte voorderen van uwe reyse eenige saecke sal voorvallen in v schip, daer justitie overgepleecht moet wesen, soo auhoriseeren wy v midts desen dat ghy sult vermogen met avis ende raedt van den capiteyn der voorn. scheepe ende van den Eertbrugge met de andere officieren, die men gewoon is te ontbieden, oversulx sult mogen justitie executeren naer luit des artikelbriefs, doch eenige saecke voorvallende van grooter importancie ofte daer het lyff aenhangt, soo sult d'executie van justitie ophouden tot datter gelegentheyt der tyts voorvalt, dat ghy de saecke mocht consulteren met den generael ende den geheelen raedt, ende om alsdan 'tsamenderhant, d'executie soo het gheraeden is t'executeeren, v vermanonde hierinne te dragen met goede consciencie ende ryphen verstande op datter niet onbehoorl. ghedaen en wort, daerdoor eenige oproer int schip soude mogen geschiede.

Wy comitteren v oock tresorier over de penningen die in het

schip de Leeuwinne geladen syn om deselve wt te gheven ende daer met te betaelen de goederen ende prouisie, die by den generael gecocht sullen worden; doch is ons bevel dat alleer ghy yet sult betaelen, dat ghy sult hebben ordonnantie van den voorn. generael ende daernaer nemen behoorlycke quitancie van uwe bet^e met specificatie van de quantiteyt van de ghoederen, gewichte ende prys, hetsy by forme van de ghetuyge ofte met schryven van den persoon daer de goederen affgecocht sullen weesen, hetsy in ons taele ofte de heure, opdat alsoo op u wedercompste ghy met alle de voorn. ordonnantien ende quitancien uwer reken. moghet doen.

Ende alsoo wy v de copie geuen van de commissie ende instructie die wy den generael gegeuen hebben, ende dat wy verstaen dat ghy v oock daernaer reghuleeren zult, soo hebben wy ghoet geuonden v met gheen ander vermaninghe dan met de voorseyde te belasten; dan oft soo quaeme, daer Ghodt affbehoede dat den voorn. gnael. afflyvich wierde, soo sult den brief n^o. A open doen in presentie van allen den raet, subalterne commisen ende andere officieren van den schepe, ende sult daerinne vinden den name van den gheenen, die wy gestelt hebben in synne plaetse denwelcken wy verstaen dat gherespecteert ende gheobedieert zal worden, naer den inhoud des voorn. gesloten briefs, dus niemant en veruoordeere hem den voorn. brief te openen dan in presentie van Gion le Fort, Jacques Sanders, Jn. van den Eertbrug, twee capitaynen, alle andere subalterne comisen ende de officieren van de schepen, op pene van ons gestraft te worden naer de gelegenheit der saecken, ende op hem te verhaelen alle costen, schaden ende interesten, die daervan soude moghen common.

Ende oft het ongeluc soo groot viel dat den voorn. generael met denghenen die in synne plaetse soude mogen gestelt weesen, oock quame te ouorlyden, soo sult veruolgens de gesloten brieuen openen, naor de letteren van B, C, D, onde v naer d'inhout des briefs regulcereen ende om beter onse meyninghe v te oponbaeren soo verstaen wy dat dese instructie niet alleen en dient voor v, Thomas Coymans, dan oock voor alle deghene, die, daer het Ghodt affbehoede, in uwe plaetse soude moghen succederen.

Hiermede wenschen v behoude geluckige reyse, vt Midolb. den 6 Meert 1598 1.

(geteekend) CORNELIS MUENICX.

Naar het origineel of althans gelijktijdig geschreven stuk, berustende in het archief te Veere.

(e) Instructien etc., gegeven door Balthazar de Moucheron, betrekking hebbende tot de niet voleindigde expeditie onder Joris Spilbergh, 1600.

In Canfere 2, Laus Deo semper, adi 25 April 1600.

Eersame ende vrome. Sedert v vertreck soo hebben wy alle neersticheyt gedaen, om deze schepen af te seynden ende eyndelyck hebben wy die heden afgeveerdicht ende daer innegeladen de goederen, in de memorie hier neffens gaende gespecificeert, meestendeel om op de custen van Brazil te vercoopen, anderdeel om met u op u gedestineerde reyse gevoert te worden, al dewelcke syn geteekent mette Lr. C., ende alsoo ick het cargason cleyn vinde ende nochtans geen meerder en heb connen maken, heb ick geraden gevonden, te ordonneeren aan Joris Spelberch, dat in plaetse van 4 mille Rl. van achten, hy u levere. 5. mille rialen, sult hem dan deselve afvorderen om daernede myn voorgaende ordre te volgen. Ende alsoo ick u genochsaem gerecommandeert hebbe, tgene noodich sal wesen gedaen in uwe reyse, soo en sal ick by desen daerof geen groote narratie maken, alleenelyck u seggen dat by aldien de negotie in Brasil niet gesuccedeert en hadde, wtwysende onse meyninge, dat gy alsdan van deselve waeren, die gedestineerd waeren om aldaer te vercoopen met u neemt, wtwysende de memorie aen Spelberg gegeven, om deselve te beneficieren ende te Bantam te vercoopen. Wy hebben aen Balten Stevens geor-

1 Uit eene aantekening, welke ik in een ander stuk, betrekkelijk deze uitrusting heb gevonden, is het mij gebleken, dat deze schepen op last van Moucheron aan boord hebben gehad, negen gebulte kaarten van Adriaan Veen.

2 Canfere = Kamp-Vere, de thans niet meer gebruikelijke naam voor Veere in Zeeland.

donneert hy u overlato 4 ofte vyff bootsgesellen, gy sult se hem aftheysschen soo wanneer hy gereet zal wesen, herwaerts aen te comen, ende wanneer Mel^{or} Prost gereet zal zyn om oock herwaerts te comen, soe sult hem alleenlyck laeten 30 mannen in alles, de reste sult oock by u houden. Alhier syn aengecommen 2 schepen van de Compie. van Amsterdam, comende van Bantam, dewelcke geladen hebben in Bali of Balmbam, alwaer wy verstaen de specerye, die sy brengen, wonderlyck goeden coop gecocht hebben, ende sonder gelt genegotieert hebbende, maer wat teeckensken ende ander beuselmart in betalinge gegeven. Duncket v geraden, soe gy eenige difficultyt in Bantam vindt, neemt ook uwen coers derwaerts aen, int aensien vant cleyn cargasoen dat gy met voert. Wy senden u Thobias Hesius ende Joos van Breen, de jonge ende den broeder van Joris Spelbergh, alle dewelcke gy sult gebruycken ende employeren naer de bequaemheyt, die gy sult vinden dat se hebben, Spelberg zal zeer wel dienen om by van den Eertbruggen in Bantam te wonen; d'ander 2 moecht laten by Evert van Lodensteyn in de riviere van Monamatapa, gevende yder heuren last, waerinne sy hun occuperen sullen, opdat zy niet, overhoop loopende, in misverstand commen, als wesende alle personen daer luttel discretie in steeckt. Ghy sult weten, dat in Portugael toegemaeckt worden 10 galloenen om naer Goa te zeylen met 5 mille mannen ende in intentie, die van Bantam te vernestelen; gy sult u op u hoede houden ende van dezelve wachten. Verders gedrage my aent gene u memorie inneloudt, laet die naer comen ende wilt in alles u vromelyckon quytten, u wachtende met Spelbergh in eenige questie oft querelle te comen, want sulx my niet aengenaem en sal wesen, ja oock den auteur van dien niet ongestraft laten; siet dan oock in alle lieffgetal met malkander te handelen ende in allos vredelyck overeen comen.

Wij hebben oock tydinge van Aschein in d'eylant van Sumatra, dat ons volck, als naementlyck Cornelis Hautman, daer met den Coninck een contract aengegaen heeft, sulx dat de ladinge van het poper alleen voor onse schepen moet wesen, dus syn wy van advis, dat ghy eerst vooral daer sult aangaen ende vernemen van de gelegenthoyt ende watter inne passeert ende syn van advis, dat

ghy u daer aen den Coninck van onsent wegen presenteert, seggende daer gesonden syt, om het contract te onderhouden. Oock dat ghy van hier geseylt syt met 4 schepen, dewelke ghy in de zee gemist ende verlooren hebbet, maer dat ghe hoopt deselvige sullen comen, gelyck oock wy verhoopen dat se comen sullen, want met dese tydingo soo zyn wy alsoo veel als geresolveert, binnen een maent ofte ses weken twe schepen af te synden om het voornomde contract te onderhouden, dewelcke schepen wy tot Soffala, ick seggs tot het eilant Vaccas sullen doen aenloopen om u daer te vinden ende informatie te nemen van tgene daer passeert, doch sult ter cause van dese resolutie geenen tyt verlisen, maer u reyse ende negocie in alles voorderen, want wy sullen op de selvige yemanden setten, die de negocie sullen waernemen. Wy verstaen oock dat het gout daer wel gewilt wort, zoo dat wy van advise syn, dat ghy voor vyff hondert ponden $\mathcal{L}$, ick segge voor vyf hondert vls. — gout met u nempt, ende die aldaer in Asschin besteet. Op u vertreck van het eylandt Vaccas sult memorie laten, in handen van Everart van Lodensteyn van de plaetse, daer naer ghy gezeylt sult wesen ende oock van uwe resolutie, opdat die u naervolgende, hen daernaer mogen regulieren. Hiermede weest Godt bevolen. Vuyt Canfer den 3 Mayo 1600. — Onderteeckent, Ul. dienst. vrient, Bal^r. de Moucheron.

Naer collatie gedaen jegens de originale missive, is dese daarmede bevonden accorderende.

In Middelh. den XXI Juny A^o. 1602. My toirconde.

(Get.) J. HENRICXZ. Nots. Publ. 1602.

Op de rugge stond:

Copie

van den Brieff van Baltasar de Moucheron, weder ghecommen met Hubrecht Janss. 't schip de Gouden Lelie.

Eedt ¹. Ick ondergeschreven, belove ende sweere Balthasar de

---

1) Uit deze formulieren van eed, blijkt nogmaals, dat Joris Spilbergh bevelhebber van deze vloot geweest is, dat onder hem Willem Lodewyckz gesteld was, en dat een der schepen genoemd was, de Moor, waarover het bevel gevoerd werd door Melchior Prost.

Moucheron, reeder ende eygenaer van desen schepe genaempt den Moor, goet ende getrouw te wesen, ende met het voors. schip daerop ik van hem als cappiteyn gestelt ben, met Godts hulpe te zeylen oost ende west, zuyden ende noorden, daer de Generaels Spelberch ende Lodewyck als voren gesecht is, my gebieden sullen, ende belove die oock te respecteren ende obedieren, als myn overhooffden gedurende dese reyse, ende insonderheyt naer te comen desen tegenwoordigen artikelbrieff by den voornoemden de Moucheron gestatueerd, ende wat noch naermaels by hem soude mogen gestatueert worden.

Soo moet my God helpen.

Wy ondergeschreven beloven ende sweeren Balthaser de Moucheron, reeder ende eygenaer van desen schepe, genaempt de Moor daer cappiteyn op is Melchior Prost goet ende getrouw te wesen ende de Generaels Joris Spelberch eerst ende daernaer Guillaume Lodewyck, yder op synen tyt ende cappiteyn voornoemt te obedieren ende respecteren ende alles te doen wat sy ons gebieden sullen, sonder eenich wederspreken. Ende insonderheyt beloven wy naer ons vermogen naer te commen desen tegenwoordigen artikelbrieff ende ordonnantie by den voornoemden de Moucheron gemaect ende noch alsuleke als tot ruste ende welvaert van de reyse by den Generael ende Overicheyt soude mogen gemaect worden.

Soo moet ons God helpen.

Naar het origineel, berustende in het
Archief te Veere.

Acte van surrogatic.

Alle den gonen die de tegenwoordighe sal sien oft hoiren losen salut: Alsoo den mensche de doot onderworpen is, ende dat het soude mogen wesen dat Godt de Almogonde den Generaal Wilhem Lodewyck van deser werelt soude verlossen, daer door het ampt van Generael ondo het gouverneren souden cesseren ende alle onse goede voernemen in confusie soude moghen common, begerende daerinne te versien, ende informatie hebbende van de goede discretie

ende ervarentheyt van don persoon Everaet van Lodesteyn onse cousin; Soo is, dat wy hem gecommittort hebben ende committeren mits desen om in de plaetse van den voorn. Willem Lodowich te surogeron ende het ofitie van Generael ende Gouverneur over de vlote ende het lant te commanderen, oversulx bevelen aen alle persoonen in onson dienste wesende, van wat qualiteit hy soude mogen wesen den voorn. Everaert van Lodesteyn te obedieren ende respecteren als Generael ende onse stehouder, alsoo ons daerinne eene aengenamen dienst geschieden sal. Actum in Canfer den tweeden dag April 1600.

(Get.) BAL^r. DE MOUCHERON.

Op de rug stond:

Aen alle Commissen, Capiteinen ende Generalycken alle degene gaende naer Oost-Indien met de schepen onder het gebiet van den Generael Willem Lodowycq, om open te doen naer syne overlydicheyt.

IX.

TWEDE MISLUKTE UITRUSTING NAAR HET EILAND DEL PRINCIPLE.

Terwijl de Moucheron nog onwetende was van het mislukken zijner onderneming op het eiland del Principe, was hij in 1598 er op bedacht versterking, ammunitie en andere behoeften aan de bezetting op dat eiland toe te zenden. Het hier volgende stuk bevat eene memorie voor Willem Lodewijkz. en Melchior Prost of Proost, waarnaar zij handelen moesten op hunne reis naar de Westkust van Afrika en naar het eiland del Principe. Menige bijzonderheid wordt uit deze memorie bekend, waardoor men zich een beter denkbeeld over den handel van het huis de Moucheron kan vormen. (Men vergelijke verder hierbij, wat omtrent deze onderneming gevonden wordt, op bladz. 114 hierboven.)

Memoire ende Instructie voor Willem Lodewyck, waernaer hy hem sal hebben te reguleren in dese aonstaende royse naer Cabo Verdo, coste de la Maniguette, coste do la Mina ende t'eylandt Principe, met het schip genaempt de Moorinne, daer Cappeteyn op is Melchior Proost.

Wij committeren v principal comis, om met het voornoemde schip te vaeren naer de boven geschreven plaetsen, ende aldaer de goederen in het cargesoen, dat v mede gegeven wordt, te verhandelen, te vermangelen in de beste forme ende maniere die mogelyck sal wesen ende naer de instructie ende ordre hiernaer volgende, v recommanderende van alle uwe handelingen particulier bouck te houden, oock journael van alles, dat v dageliex opcomen sal, ommet deselve soowel uwe rekeninge als bescheet mocht overleveren.

Ghy sult aendoen de reede van Cabo Verdo, bysonderlyck de plaetse van Zoalo ende Peurto dalo, alwaer ghy vinden sult onse comisen Tobias de Beaulieu ende Lodowyck van der Willighen, aen den welcken ghy leveren sult onse brieven ende heur afeyschen vyftich quintaelen rys, dewelck ontfangen hebbende sult met v voeren naer het oylandt Principe ende aldaer leveren in de handen van Franchois le Fort, sonder voor denselven rys yet te betaelen, noch sult overnemen twelf swarten van de clouckste mannen, die men sal connen becomen, deweleke oock sult leveren int eylandt Principe aen den voornoemden Franchois le Fort, acht nemende dat deselve swarten wel bowaert onde gegouverneert worden, tractorende deselve also wel als het mogelyck is, sonder te gedoogen dat men haer eenich schimp ofte overlast doe. Wat deso swerten sullen costen sult ooc by Beaulieu ofte Lodowyck doen betaelen, gelyck wy dat verordenneert hebbon, doch indien het soo waer, dat ghy verstonde in de voornoemde plaetsen van Zoalo onde Peurto dalo, dat ons volck het oylandt gemist hadde ende niet gheeffectuert, soo sult geen swarten met v nemon, dan desolve naer laeten.

Dit soo gedaen hebbonde sult uwe reyse vorderen naer de custo van de Maniguete, aendoende de riviero van Agua, alwaer ghy

sult sien to crygen do meeste olifantstanden, ende maniguette v mogelyck wosende, schenckende den Tabe oft Coninck van der rievier eeninghe cleynicheyt om te beter tot de traficque te comen. Van daer sult voortvaeren naer der riviere van Cestre, alwaer de meeste maniguette gevonden wordt; den Coninck van dier plaetse heet Tabe Framan; men sal hem oock wat moeten schencken om tot beter negocie te comen. Onse voornemen van dese reyse is meest ghefondeert op de maniguette, deshalven sult u debvoir doen te crygen omtrent twee hondert pypen ende meer is het mogelyck, loggende deselve in grenieringe ende welbewaert tegens het water, om alsoo te gheveughelycker over te comen; ende opdat wy weten mogen wat quantiteyt ghy ontfangen hebt, als ghy sult deselve maniguette van de swartten ontfangen hebben, aeler ghy deselve in't ruym steurt sult die doen met een quarteel ofte pype om soo de notice van de quantiteyt te beter te onthouden ende opdat gy desen handel te geveugherlycker mocht doen, soo sult wt het schip van Samuel Mooris nemen, den stuerman Pierre Metai, denwelcken alle de custen ende negocie seer wel kent ende naer synnen ract u gouverneren, overleverende den stuurman die in v schip is, aen den voorgenaemden Samuel Mooris.

Ghy sult hierneffens vinden de memoire ende forme van de negotie by ons voorgaende volck ghedaen, waernaer ghy v oock sult hebben te reguleren. (Hier volgt in het origineel eene korte opgave van eenige goederen, die niet goed te lezen en niet wel te verstaan is.)

Wordt v medegegeven 627 staven ysers, waervan de 425 gebrocken syn in 1569 stucken. Noch 1000 spykers heel cloyn, die ghy vinden sult in de vaetkens n°. 40, gemerckt als hier in margine.

616 pont thin in het vaetken n°. 37.

24 tinne potten in het vaetken n°. 38.

De catalonien syn der oock goede waere, die oock aldaer sullen moeten verhandelt worden, noch isser een cloyn paexken rooden ende blaauwen plets, die oock tot te maniguette dient ende eenige couterias millas, ¹ daer ghy de specificatie in de facture affvinden sult, ende conclusie is: Laet alle devoir doen in alle de havenen ende

---

¹ Wat zijn Couterias millas?

plaetsen daer de maniguette sal te becomen wesen, dat hoeft gecocht te worden. Alsoo op die costen genegotieert hebbende, soo sult vertrecken naer de goutcusten, alwaer ghy sult sien alle uwe restante goederen te goudt te vermangelen, met de meeste diligentie mogelyck wesende, doch en sult geenen wyn, oly, broot, meel noch diergelycke waere, die int schip syn ende ghehouden worden voor d'eylandt Principe vercoopen, maer sult deselven wel doen bewaeren ende leveren in handen van Le Fort. Indien ghy eenige van onze schepen op de goudcuste vindt, die gereet syn te vertrecken naer 't eylandt Principe, soo sult denselven overleveren sess pypen wyns, alle het meel, rys, de tonneckens n°. 42 ende 56, daer de hoefzyerz van de paerden inne syn, de seven vaetkens nagelen de casse n°. 51, het baeltken cannefas, de sacken met noppen, 30 thonnekens buscruyt, alle de scherpen soo groot als cleyn ende de duysent pondt lonten, die in het schip syn, mitsgaders oock de spiessen, hellebaerden, lanssen, morions, harnassen ende rondassen, nemende van den cappeteyn, die het wesen sal, behoorlycke bescheet van het overleveren ende opdat ghy v schip mogt bevryden van de soldaten ende swartten, sult deselve oock alle wech senden, houdende alleenlyck in u schip 25 ofte 26 mannen, doch soo gy bevindt dat degene die op de coste sal wesen meer goets te vercoopen heeft als ghy ende daer maer eerst aengecomen en is, soo sult hem overleveren alle uwe restante goederen om by den commis aldaer vercocht te hebben, van hem nemende alle het gout, dat hy ontvangen sal hebben, waermede gy stracx seylen sult naar het eylandt Principy, ten waere dat ghy verstondet dat de saecke van ons entreprise misluct waere; in dien gevalle sult uwe negotie op de custo doen, alcer ghy naer het vermelde eylandt seylen sult, doch alsoo wy achten, datter geen difficulteit sal wesen, soo sult v derwarts aenspoyen ende op de reede wesende, sult v groen vendel boven op de groote mast wtsteecken ende doen met de berque vernemen, hoe het op het eylandt ghestelt is, ende daernaer u reguleren; ghy sult eenige van ons schepen vinden op de reede, die oock stracx een groen vendel wt wysen sal, met een wit Bourgoensch cruys; van denselven sult connen verstaen van alle de ghelegtheydt.

Ghedenckt soo het schip van Anthoine le Clerck, noch aldaer is, soo sult hem overleveren vyfthien C pondt broots.

Het sy in d'een maniere oft in d'andere, wanneer ghy aen de goutcoste sult aencomen wesen, so sult alle middelen soucken om naer het eylandt Principe te seylen, het sy met dit schip oft met eenige andere van onse schepen, doch alles wel overpynst synde, sal beter wesen dat dit schip op de coste blyft ende dat degene die daer lanckst gheweest heeft, vertrecke, mits dat ghy de maniguette die ghy sult gelaeden hebben, mach overnemen ende berghen, ende in het eylandt aencomen wesende soo sult van d'inwoonders vernemen offer niemand en is, die op de coste van Zephala oft Oost-Indes bekend is, van de welke, indien daer imanden is, ghy sult goede informatie nemen van de gelegentheyte van uwe reyse ende oock middel soucken om deselve met v te nemen, opdat ghy te beter kennisse van uwe negocie mocht hebben.

Oock sult informatie nemen van de ghetyden des jaers ende insonderheyte wanneer dat het den bequaemste tyt is om de Capo de bonne Esperance voorby te seylen ende oft men int wederkeeren voorby de cap gheveuchlycker weder naer het eylandt cunt commen, oock oft men van het eylandt can seylen naer Capo Verdt, ende welke tyde des jaers daer beter toe syn ende van alles sult my met het eerste schip advys gheven. Hiermede wensche v geluckige reyse in Canfer, den 19 September, 1598.

(Get.) BAL^e. DE MOUCHERON.

„ PIERRE LE MOYNE.

X.

TWEE VERZOEKSCRIFTEN VAN JOHAN VAN DER VEKEN, WELKE MET
 PIETER VAN DER HAGEN C. S. UITGERUST HEEFT DE EXPEDITIE
 NAAR OOST-INDIE DOOR DE STRAAT VAN MAGELHAAN, ONDER
 BEVEL VAN MAHU EN DE CORDES 1.

Aen myne Ed. heeren myne heeren die Staeten 's lands
 van Hollandt.

De Staeten van Hollandt ende Westvries-landt gelet hebbende opt aengeven ende versoeck in desen ghedaen, hebben geresolveert, dat tot vorderinge van de navigatie in desen, de coopluyden supplianten alhier tot haero aenstaende reyse te doen met dry ofte vier groote scheepen ende een jachte ofte Pinasse geassisteert sullen worden met vier halve cartouwen van wegen tgemeen landt ende versterckinge mit crediet aen de steden ter somme toe van acht duysent ponden van 40 grooten tpoint. Ende dat men voorts denzelven coopluyden sal geven, vrydomme van de incomende ende uytgaende convoyen

Verthoonen reverentelyck Johan van der Veken ende Pieter van der Haegen woonende tot Rotterdamme, hoe dat zy supplianten ende haere Compagnie met sekere drye ofte vier groote scheepen ende een jachte ofte pinasse voorgenomen hebben te doen seeckere voyage uyt de Maze naer de Oost-Indien, soo omme van daer te haelen ende in dese landen van Hollandt te brengen alle soorten van speceryen ende andere costelicke waeren, waermede die ingesetenen van denzelven landen grootelyck zullen worden verryct ende verbeterd. Als oock omme derwaerts te voeren ende te vertieren alsulcke andere coopmanschappen, als waermede die republieke alhier niet alleen niet gezwackt nochte vercoert, maer ter contrarie de noringhe ende traffyke sal werden gemceerdert ende gevoordert. Midts welck alsooc de voorz. voyagie streckende is tot voordeel van Uwe Ed. als representerende den prince van den voorschreven lande. Ende dat ten respecte van dien U Ed. belieft heeft anderen coopluyden

1 Zie bladz. 123 en 124.

voor vyff eerste reysen.

Ende syn de gecommiteerden ter vergaderinge van de generaliteyt gelast daeraen de hant te houden, dat tselfde aldaer mede mach werden geconsenteert.

Gedaen in den Haeg den xxiiij December XV^c sevenentnegentich.

Ter ordonnantie van de Staten.

C. DE RECHTERE.
(1597).

diergelykevoyagie voorgenomen hebbende te vergunnen ende te doen seeckere vrydommen ende assistentie, gelyck de supplianten oock verstaen dat in Zeelandt geschiedt is ;

Soo syn zy supplianten mede veroorzaecht hen te te adresseren aen Uwe E., versoekende dat deselve gelieven hen supplianten int doen van de voerz. voyagie ende uytrustinge der voerz. scheepen te vergunnen al sulcke vrydommen ende te doen alsulcken assistentie, als den voerscreven anderen coopluyden tot gelycke voyage ende vuytrustinghe by Uwe Ed. gedaen ende gegunt is, ofte dat ten minsten hen supplianten bewesen werden alsulcken anderen faveur als U E. naer haere goedertieren discretie bevinden sullen te behoiren.

Twelck doende, etc.

Aen myne E. M. heeren de Staeten van Hollant ende Westvriesland ofte haer Ed. gecommiteerde Raeden.

Verthoont met behoorlicke reverentie Jan van de Veken, coopman tot Rotterdam, dat hy suppliant in den jare XV^c sevenentnegentich hem heeft laeten beweghen deur Pieter van der Haegen ende eenige andere coopluyden, om met deselve aen te vanghen soecker voyage met vier groote schepen ende een jacht, te gaenne naer de Oost Indien ende Moluccen, tot welcker voyage dese suppliant aen denselven van der Haegen heeft geprovideert, so van den synen als andere zyne vrinden tot de somme toe van twee hondert sevenentsstich duesent ponden van XL grooten 'tpont; Ende gemerckt de hoope was, int aenvanghen van deselve voyagie, dat deselve grootelycx soude hebben gestreckt tot voordeel ende advantagie van de gemeene lande, vuytrusters ende compagnie

derselver, soo heeft oock U E belieft tot vorderingh van deselve equipagie de voorschreven compagnie te verleenen vrydom van in en vuytgaende convoyen, met vyff scheepen voor vyfve d'eerste reyzen, ende tot monture van deselve scheepen, vier halve canons, ende credyt van acht duysent gulden, om onder benefice van dyen in de steden van Hollant mede geschut ten fyne voorschreven te leenen. Dyenvolgende heeft de voorschreven compagnie op hetselve credyt van den landen met eenighe steeden int particulier gehandelt, ende eenighe stucken geschuts becoomen, die Uwe Ed. oick hebben beloofd te restitueeren aen deselve steeden ter concurrentie van deselve acht duyzend gulden toe, soe verre die achter quaemen te blyven, ende mitsdien niet gerestitueert en conden geworden, als blyct by Uwe E. acte in date den 7 February en 13 Meert van den jaere XVc acht ende tnegentich, alhier mede geannexeert.

'T'is nu alsoo dat alle voorschreven scheepen op de royse geholpen synde ende aen de compagnie over de vijff mael hondert duesent gulden gecost hebbende, tzaemen zyn verongeluct, tot seer excessive schade van den suppliant ende syne vrinden. Ende alsoo denselven suppliant op de acte ende belooft van Uwe Ed. aen deselve compagnie vergunt, syne particuliere obligatie aen eenighe steden perticulierlyck voor de lichtinge van eenighe stucken geschuts gegeven heeft ende daerover wordt geinportuneert, om de restitutie van deselve, dwelek hy in zyn particulier niet en behoort te betaelen, dewijl voor de gemeene compagnie is gebruyckt geweest, ende dat Pieter van der Haeghen, auteur van deselve, mits 't verlies derzelver schepen geheelick is verarmt, ende dat denselven suppliant hem vertrouwende op U E. belofte, syn credit daerover heeft verstreckt, dat hy anders guenszins godaen en soude hebben, Soo versoekt den suppliant seer ootmoedelic, datt Uwe E. goede geliefte zy, hem suppliant t'ontlasten tot de concurrentie toe van de beloofde acht duesent gulden, nemende vooreerst aen, twee en dertig hondert gulden over acht duesent ponden buscruyt by Uwe E. aen dese compagnie geleent, ende betaelende oft contenterende mynheeren van Dordrecht, over een stuck geschuts van iij^mvij^cxciiij R , de somme van sestien hondert vyf en dertig ponden twee stvs., van XL grooten 't pont ende van de resterende xxxi^c LXIII pon-

den xviii stvs. hem suppliant te verleenen ordonnantie op eenige van Uwe E. contoiren, daermede hy voerders mochte betaelen anderen, die deselve compagnie hebben geaccommodeert. Uwe Ed. verseeckerende dat denselven suppliant noch by deselve acht duesent ponden, van de zyne zal moeten toelegghen by de drie duesent ponden, daermede een yegelicks weerde voldaan is, als blyckt by de specificatien hier mede annex ¹.

XI.

TWEE RESOLUTIEN VAN DE STATEN-GENERAAL OP HET VERZOEK-
SCHRIFT VAN OLIVIER VAN OORT OF VAN NOORT EN JACOB
CLAESSENS, VAN YLPENDAM, VOORGENOMEN HEBBENDE
EENE REIZE TE DOEN DOOR DE STRAAT VAN
MAGELIAEN ².

(a.) Resolutie der Staten-Generaal.

Martis, 23 December 1597.

Ople requeste van Olivier van Oort van Rotterdam ende Jacob Claessen, schipper van Ylpendam, vorgenomen hebbende met twee scepen te doen een reyse door het Estrecho van Magelanis, is den supplianten onder gelycke conditien ende restrictien geaccordeert den vrydom van convoy, gaens ende kerens vor twee reysen, ende dat men deselve oyck sal assisteren mit vier bequame ende van de grootste stucken geschuts, ende daermede het voors. collegie ter Admiraliteyt (van Rotterdam) belasten.

(b) Mercury, 24 December 1597.

Opte remonstrantie van Olivier van Oort, woonende tot Rotter-

---

¹ Tot slot van deze specificatie, die overigens voor ons onbelangrijk is, zegt van der Veken: „en wat meer te betalen staat, zal diezelve van der Veken „orde stellen, dat alles voorts betaald worden zal, waarmede deze kwade „ongelukkige reize maar vergeten en uit den zin worde gesteld.”

² Zie hierboven bladz. 124.

dam ende Jacob Claossens, schipper van Vlpendam voorgenomen hebbende met twee goede schepen te doen een reyse door de estrecho van Magellanis ende te besoecken het conninckrycke van Chili mette vordere westcusten van America ende vorts ist noot oyck d'eylanden van Molucen ende van d'andere landen daeromtrent gelegen; versoeckende tot dien eynde assistentie van twelff dusent ponden pulvers ende by leeninghe van thien metalen stucken geschuts vor twee reysen, te weten vier stucken schielende achtien pondt yzers ende sess van twelff tot veerthien ponden ende daerenboven voer de zes eerste reysen vrydom van het vuytgaende ende innecomende convoy, hebben de Staten-Generael van de Vereenichde Nederlanden die supplianten geconsenteert ende geaccordeert, consenteren ende accorderen hen mits desen tot assistentie -van de voorgenomen voyagie alsoe geruert, vor twee reysen, te weeten gaens ende keerens den vrydom van het versochte vuytgaende ende innekomende convoy der goederen, die sy vuyte geuniceerde provincien mette voors. twee schepen naer de voors. Coninckrycke ende landen sullen transporteren ende wederom van daer nae de vereenigde provincien brengen, mits datter scherp regart vuytgaende sal werden genomen datter egheen frauden en werden gepleecht, mitsgaeders sekerheyt gedaen, dat die vuytgaende goederen elders niet en sullen werden gekocht als in Indien ende dat die goeden aldaer wederom te laden nivers als in de voors. vereenichde provincien en sullen worden gebrocht ende gelost.

Ordonnerende voorts die Gecommitteerde raden van het collegie ter admiraliteyt residerende tot Rotterdam hen hierna te reguleren ende tselve alsoe te gedoogen, ende daerenboven die supplianten te assisteren voor eene reyse by leening, met vier bequame metalen stucken geschuts sonder 't selve te difficulteren.

Actum, den 24 December 1597 ¹.

---

¹ Deze tweede resolutie werd door de Staten-Generaal genomen, omdat de admiraliteit van Rotterdam zich weinig geneigd had betoond, om het eerste besluit ten uitvoer te leggen.

XII.

RESOLUTIE DER STATEN-GENERAAL OP HET VERZOEKSCHRIFT VAN
CLAESZ. JACOBSZ. COECKEBAKKER EN BANNINCK COECKEBACKER,
VOORGENOMEN HEBBENDE EENE REIS TE DOEN ONDERNEMEN
NAAR DE STRAAT VAN MAGELHAEN ¹.

Martis, 9 Junij 1598.

Opte requeste van Claes Jacobsz. Coeckebakker ende Jan Banninck Coeckebacker, cooplieden, residerende binnen Amstelredam, voorgenomen hebbende met twee schepen, by hun toegerust door de strate van Magelanis te varen na West Indien int geselschap van Olivier van Noort, versouckende tot dien eynde gelyck anderen ende voraamentlyck den voors. Olivier gegundt is, vrydom van convoy van de goederen die zy sullen vuytvoeren ende wederom vuyt West Indien innebrengen, ende daerenboven van wegen de generaliteyt geassisteert te werden met geschut ende munitie van oorloge.

Is geresolveert, gelyck dese resolutie sal overgesonden werden in Zeelant, ten eynde zy hun hierna reguleren voer soo vele aongaet het versochte geschut ende munitien, dat de staet van tlant jegenwoirdich niet en kan lyden, dat men daerinne trode, maer beroerende den versochten vrydom van tconvoy, dat men den supplianten den selven sal accorderen vor twee reyen gaens ende kerens mits datter regardt sal werden genomen vuytgaende, datter gheen frauden en werden gepleeght ende sekerheyt gedaen, dat die goederen die sullen werden vuytgevoert, elders niet en sullen werden gebrocht als in Indien, ende dat die goederen aldaer te laden, nivers als in de vereenichde provincien en sullen worden gebrocht, ende ontladen.

XIII.

RESOLUTIE VAN DE STATEN-GENERAAL, WAARBIJ AAN OLIVIER
VAN NOORT EENE VEREERING WORDT TOEGEKEND.

Veneris 23 Augusti 1602.

Is Olivier van Noort, raedt van den Heer van Opdam, commanderende als Generael over de scepen van orloge, gesonden op

¹ Zie hierboven bladz. 125.

te custe van Spaingien, overgecommen mette prinse by denselven Heer van Opdam opgesonden, provisionelyck geaccordeert voer de goede debvoiren by hem gedaen int opbrengen van de voors prinse, hondert ryesdaelders tot een gouden ketting ende voorts denselven vermaent in zyne goede debvoir te willen continueren ende tot dien eynde hem veerdich te houden om mette scepen die geordonneert zyn, na de custen van Spaignien wederom te keren, enz.

XIV.

RONDGAANDE MISSIVE VAN DEN STATEN-GENERAAL AAN DE COMPAGNIEN.

Toen in 1597, na de terugkomst van Houtman, zich aan alle kanten Compagnien voor den Oost-Indischen handel vornden, waren de Staten-Generaal er reeds dadelijk op bedacht om maatregelen te nemen « tot versekertheyt ende vorderinghe van de voors. voyagien. » Zij beschreven te dien einde eenige gecommiteerden uit elk der reeds bestaande Compagnien, om op die wijze zoo mogelijk die verschillende handelsgezelschappen te vereenigen, opdat zij « op enen eenparigen voet ende ordre die reize te zamen zouden » ondernemen. »

De goede bedoelingen van het Algemeen Bestuur stuitten evenwel af op den strijd der bijzondere belangen. Nu waren de Staten-Generaal genoodzaakt zich te bepalen tot het afzenden van vermaningen, welke vervat zijn in de hieronder staande *Rondgaande Missive*. Zie verder Hoofdstuk IV, blz. 151.

Die Staten-Generael etc.

Erentfeste, lieve besondere. Ghylieden hebt soe vuytto onse voergaende, als het rapport van Ulieder gedeputeerde genocchsuum kunnen verstaen de redenen, waerommo wy goetgevonden hadden ulieden alhier te bescreyven, daertoe voornemenlyc gestrect hebbende om doir goede eenichheit ende eene eenparigo ordre ende onderlingh verstant ende directie van saken, de voyage na Oost-

Indien te versekoren, soe wel tegen den vyant als inde traficque, dairvoeren wy, als eene oprechte overichheit toecompt, te meer Sorge dragen, omdat wy achten dat voir den Staet van de Vereenichde provincien en het goet succes van de voirscr. voyage ende traficque op Oost-Indien, zeer vele gelegen is, ten welken aensien wy deselve oyck geassisteert ende gefavorisoort hebben, in de jegenwoerdige gelegentheynt van der saecke van den lande. Ende is ons seer leet dat onse sententie ende goet beduncken daerinne niet volcomender en is moegen verstaen noch aengenomen werden, dan alsoe vuyte gevallen consideratien mette gedeputeerde die d'een na d'ander aengekomen wesende, by ons gehoort syn, gespeurt werdt, dat deselve inde gemeyne defensie ende de voirderinge van de voirscr. traficque eens zyn, soe hebben wy de tsamentlycke compagnien wel ernstelyk begeren te vermanen ende ernstelyck te versoucken dat sy haer saken wyselyck willen beleyden ende Sorge dragen dat na de gelegentheynt die zy sullen bevinden onder de vyant ende onder hen selve, zy malcanderen opte voyage ende doende hare traficque willen bejegenen in aller vruntschap, eenichheit ende correspon-dentie ende alle moegelycke assistentie ende behulp bewysen ende datelyk presteren, gelyck goede landsaten (eene gemeyne intentie hebbende) toecompt, om te eviteren het gemeyne pericle ende schade, sonder d'een den anderen de traficque te verhinderen oft de goeden te doen verdieren; maer vele meer malcanderen sulcx te vermyden ende toe te geven, dat daer sy deene compagnie int geheel ofte in deele in een quartier souden vinden traficquerende, zy deselve daerby laten ende voitrs vaeren in een ander quartier, belastende heure commisen expresselyck hen desen volgende te reguloren, voir seker houdende dat deselve compagnien dit doende, haer daermede groot voordeel ende proffyt sullen doen ende commen te genieten met Godes hulpe het volkommen effect van de vorgenomen voyage ende traficque, welcke insgelycks strecken sal tot eere ende repu-tatie van de Vereenigde Nederlanden ende affbreuck des Coninx van Spaignen. Ten welken wy ulieden dese sake wederom te meer recommanderen. Sullende ons daerop verlaten ende den Almagtigen bidden ende blyven etc. 19 January 1598.

XV en XVI.

INSTRUCTIE EN COMMISSIE VOOR DE COOPVAERDERS GEDESTINEERT
NAER OOST- EN WEST-INDIE.

De groote uitbreiding, welke de vaart op Oost- en West-Indie plotseling gekregen had, nadat de eerste pogingen om Indie te bezoeken waren gelukt, deed bij het algemeene Lands-bestuur de niet geheel ijdele vrees ontstaan voor wanorde niet alleen, maar ook voor onveiligheid op zee. De staatszorg eischte dus maatregelen. Men beraamde daartoe de navolgende ontwerpen van *Instructie en commissie voor de coopvaerders gedestineert naer Oost- en West-Indie*. Zie verder blz. 154.

Bewerp van de commissie voor degene, gaende naar Oost-ende West-Indien op coopvaerdyc.

Geresumcert ende gecorrigeert bij de Gecommitteerden van de respective collegien in Hollant, Zeelandt, Westvrioslant ende Vrieslant den X December 99, alles op correctie van de E. M. heeren Staten-Generael.

Mauritz, gebooren Prince van Orangien, Grave van Nassau, Catzenellonbogen etc., Marquis van der Vere ende Vlissingen, Gouverneur ende capiteyn-generael over Gelderlant, Hollant, Zeelant, Westvrioslant, Zutphen, Utrecht ende Overryssel, admirael-generael etc.

Allon dengheenen die desen zullen zien, Saluyt. Alsoo wy tot dienste ende welvaren van dese landen ende tot vermeerderinghe van de trafficque ende navigatie, goet ende ractzaem hebben geoordeelt cenighe scheepen te senden naer West-Indien, ende andero vreemde landen, omme van daer te brenghen allerhande goederen, waren ende coopmanschappen, tot proufyt ende commoditeyt van der Vereenichde Provincien ende ingezetenen van dezelve, ondo dat van noode zy dat cenige bequaeme persoonen werden gecommitteert omme over dezelve scheepen te commanderen, soo ist dat wy om 't goedt rapport ons gedaen van den persoon van N. ende van syno clouchoyt, bequaemheyt ende ervarentheyt ter zee, don-

selven gestelt ende gecommitteert hebben, stellen ende committeren by desen als capiteyn over den schepe genaemt N., groot . . . ., mit last ende commissie omme tvoerz. schip te voorsien met alsulke officieren ende bootsgesellen, als hem goetduncken zal ende dat hy voorts in de voerz. West-Indien ende alomme elders sal negotieren, trafficqueren ende handelen, gelyck hy ten meesten prouffyte ende volgende den last van syne roeders sal goet ende oirbaerlyck vinden, welverstaende dat hy in zyne voyage nyemant van wat natie, qualiteyt ofte conditie diezelve zoude mogen wezen, vyantlick zal mogen aantasten, maer de schepen van de vrunden ende geallieerde ende besunder van de innegesetenen van dese landen, in heure navigatie ende traffique zouden willen beletten ofte andersints berooven ofte beschaedigen, in welcken gevalle wy den voerz. capiteyn voer zoo veele des noot zy, geauthoriscert ende gecommitteert hebben, autoriseren ende committeren by desen, om hem te weere te stellen, ende met alle mogelycke middelen hem meester te maecken van deghene, die hem zouden willen, by wegen van feyte aantasten. Sullen mede alle negotierende vuytte rycken van Spanien, mitsgaeders die landen ende Conineckrycken den Conineck van Spanien toecommende, waer dezelve naturele innegesetenen ofte van daer traffiquerende zyn, mogen aantasten ende overweldigen, behoudelic dat zoe wanneer hy eenige goeden in der manieren ende vuyt voerz. zal commen te veroveren, deselve zal gehouden wezen te brenghen in deeze landen omme als goede prinse ende buyt by de raeden van der admiraliteyt van N. verlaert ofte daerinne anders gedisponcort te werden naer behooren, ende dat hy voorts alles zal doen tgeen een goet ende oprecht capiteyn ter zee schuldich ende gehouden is te doen. Ende dat hy daer beneffens behoerlicke instructie van myne hoeren de generaele Staten zal verzoecken. Des sal den voorsereven N. gehouden zyn dese syne commissie te presenteren, ende den eedt doen van getrouwelycken te zullen handelen volgende zyne commissie ende instructie in handen van de voerz. raeden ter admiraliteyt, daerover stellende souffisante cautie ter discretie van de voerz. raeden ter admiraliteyt. Bidden en verzoecken derhalven alle Coningen, Potentaten, Princeen ende Republieken, ende allen anderen persoonen van wat staet, digniteyt,

ampt ofte conditie deselvo zouden mogen wesen, eenen ygelyck naer zyne hooghey, standt ende qualiteyt, ende bevelen daer beneffens wel expresselyck allen oversten, collonellen, vice-admiralen, capiteynen ende bevelhebberen ende voorts allen anderen onder de gehoorsaemhey van dese landen wesende, den voerscr. N. voer onsen bestelden capiteyn te houden ende erkennen, ende oversulcx hem met syne officiers ende andere scheepsvolck ende goederen nyet alleen vry ende vranc te laeten vaeren ende keeren, stil leggen ende affzeylen, alomme daer hem dat van noode zal wesen, maer hem oock alle genade, faveur ende bevoorderingh te doen, welcke wy tegens eenen ygelyck ende gelyck dat naer eens ygelyck hooghey, standt, ampt ende conditie gebeurt, bereet zyn te verschuldigen ende geschiet ons (ten respecte van de ghene in deser landen dienst wesende) daerby een welgevallen ende onse ernstige meeninghe. Des oirconden hebben wy desen met onsen naeme geteekent, ende onsen seeghele hieraen doen hangen.

Instructie by de gecommitteerden van de respective collegien in Hollant, Zeelant, Westvrieslant ofte 't Noorderquartier mitsgaeders Vrieslant geconcipteert voer de coopvaerders gedistinct naer westen, zoe op Oost ende West-Indien, mitsgaeders die custen van Guinea ende andere plaetsen, alles op het welbehagen van de Ed.*M. heeren Staten-Generael.

1.

Eerst ende ulvoren sullen alle capiteynen ofte schippers die commissie van de Ed. Mog. heeren Staten-Generael ofte van zijne Exc. verzocht ende verkregen hebbende, omme te vareu op de voers. custen voer ende alleer zy afvaren, gehouden zyn hunno commissie te verthoonen aen de respective collegien daer dezelve vuytzoeylen, omme aldaer geregistreeert, het volck beëdicht ende onder den behoerlycken artyckelbrief gebracht te werden, als naer behooren.

2.

Sullen die capiteynen, schippers ofte reeders gehouden zyn aen de voerz. collegie borge te stellen voer het tractement ende handel gedaen by hostiliteyt, tzy int offonderen ofte verweren, ende van

getrouwelycken de voerz. prinsen te administreren, hemluyden desen aengaende onderwerpene die judicaturen ende executie van de voerz. collegien.

3.

Sullen mode de voerz. capiteynen mogen aentasten alle schepen ende goederen aencommende ende toebehoorende die ondersacten van den Coninck van Spanien, in welcken synen rycke ofte landen die eenigszins geseten ofte toebehoorende bevonden zullen zyn, van gelycken alle de persoonen, schepen ende goederen die zy in zee zullen vynden, van deghene die in de gedesuniceerde Nederlanden zyn gezeten.

4.

Welverstaende dat men egeen Indiaenen tzy in de Oost ofte West Indien en zal mogen beschadigen, dan hemluyden laten libre traffique met alle natiën zoe Spaingnaerts, Portuguesen als anderen, ende nyet cer die goederen mogen aentasten, voer ende alcer desolve zyn in de schepen van do ghene onder 't gebiet des Conings van Spagnien vallende.

5.

Sullen do voerz. capiteinen mede vermogen aen alle landen den Coning van Spanien subject zynde, invallen te doen, ende aldaer hostileydt te plegen zoe jegens persoonen, als dezelve gevangen nemende, rantzoenerende, de goederen binnen scheepsboot bren-gende ende alles te doen jegens de voernoemde vyandelyke plaetsen (vuitgesondert de Indiaenen, zoe voeren is verhaelt) wes die rechten van oorlogh eenigszins zyn toelatende, altyts goede respecten ende insichten nemende opte persoonen van de andere Coninckryken ende landen onder tgebiet des Coninghs van Spanien nyet toebehoorende, die men verstaet, dat zyluyden geenszins en zullen vermogen te beschadigen ofte in heure traffique eenich beletth te doen.

6.

Ende zullen mede becommen hebbende eenige scheepen dezelve nyet vermogen te plonderen, in den gront te booren, goederen versteken, ofte persoonen by maniere van torture aentasten ende qualycken tractoren, maer die brengen in de havenen daer zy

eedt gedaen ende cautie gesteld hebben, omme die goederen be-
hoirlyk geïnventoriseert by eenige specialyck by de collegien daertoe
te committeren ende getrouwelyck bewaert te zullen werden, ten
prouffyte van degheene die daertoe bevonden zullen worden gerech-
tigt te wesen, op pene van als piraeten ende zeeroovers gestraft te
zullen werden.

7.

Waernae de voerz. capiteynen ende officieren zullen geven be-
hoirlycke instructie aen de fiscaelen van de respective collegien,
omme heure zaeken voer de collegien geïnstituert, partye (indien
daer eenighe is) gehoort, recht daerop gedaen te werden, als naer
behooren, zonder nogtaps by de voerz. fiscaels eenige paert daer-
inne gepretendeert te mogen werden, dan zal by partyen daerover
worden gecontenteert tot discretie van 't collegie.

8.

Sententie tot voordeel van den voerz. volcke van oorloghe ver-
cregen ende de goederen by den vendumeester vercocht zynde, zullen
van de penningen geprocedeert van de voerz. vercochte goederen
voer den capiteynen, scheepsvolck ende reeders, die tvoerz. schip
ofte scheepen tot huunen costen toegerust hebben, laton aftrecken
over de gerechtigheit van den lande ofte gemeene zaccke (alvooren
afgetrocken zynde de costen zoo ter cause van de lossinge, inven-
torisatie, vercoopinge als int procederen gevallen) de schepen bly-
vonde aen dese zyde der linye den vierden penninck, die passerende
de linye tot Capo de bon Esperance boosten, ende Estrecho de
Magellanico bezuyden, den zesten penninck, ende voert passerende
de voerz. Estrecho Magellanico ende de voerz. Capo de bon Esperance,
in de respective Oostersche ende zuyderzoeën, den achtsten pen-
ninck, ende daernae voer de gerechtigheit van zijne Excellentie
ter discrete van de Ed. Mog. hoeren Staten Generael, blyvende
het surplus ten prouffyte van de voerz. reeders, capiteynon, offi-
cieren ende bootsgezollon, onder hen te verdeelen naer costume
ofte zoo anders nae de respective contracten behooren zal.

9.

Des wordt verstaen dat by gevalle de voerz. capiteynon rencon-
treerden eenige vlooten in dienste van den lande zynde, ende by

den commanderenden (officier) verzocht zynde op een exploit, den dienst van den lande raeckende, mede te trocken, gehouden zullen zyn voer den tyt van acht of thien dagen hem te laeten employeren ende dienst doen op al zulcke recompense van den lande, als nae gelegentheyf van den exploicte ende meriten van de zaecke zal bevonden worden te behooren.

10.

Die commissien van de voerz. capiteynen zullen hun cracht en effect hebben den tyt van een jaer voer de ghene nyet varende buyten Europa oude voer twee jaren voer deghene die naer Oost-ende West-Indien zullen willen varen, naer de expiratie van welcken tydt dezelve capiteynen gehouden zullen zyn, wederom te keeren ter plaetse daer zy wtgevaeren zyn, voer welck wederkeeren die borgen mede zullen verobligeert zyn, ten waere by de voernoomde Edele heeren Staeten raedzaam bevonden werde de commissien binnen denzelfden tydt te wederroepen.

11.

Ende zullen de capiteynen hen bootsvolck binnen scheepsboord in goede ordre houden ende hen voorts in alles reguleren ende naercommen die crygsdiscipline, inde artyckelbrief gementioneert.

12.

Ende sal yder capiteyn ofte schipper de raden van de collegiën, daer hy es afvarende hebben te verthoonen zynen artyckelbrief omme die gesien, vermeerdert ofte vermindert te werden naer gelegentheyf.

Dies dat de heeren Staten-Generael aen henluyden reservoren de interpretatien van de duysternis, dewelcke mede in de instructie zouden mogen worden bevonden.

Edt.

Dat sweeren wy myne E. Mo. heeren Staten-Generael der Vereenichte Nederlandsche Provincien gehouw ende getrouw, Syne Excellentie als admirael-general, mitsgaders de respectivo collegien gehoorsaem te zyn, ende ons te reguleren naer den artyckelbrief ende dese instructie, mitsgaders alles te doen dat goede vrome officieren, crygsluyden, soldaeten ende bootsgezellen schuldig

zyn ende behooren te doen, op poene van gestraft te worden als pyraten.

Soo waerlyck helpe ons, Godt Almagtich.

De Staten-Generaal namen op deze twee ontwerpen de hieronder volgende resolutie, waarover wij meer breedvoerig gesproken hebben op bladz. 134 en 135:

Mercury 22 December 1599.

Is voorts gelesen seker beworp van de commissie voer de schepen gaende naer Oost- ende West Indien op coopvaerdie, geconcipteert by de Gedeputeerden van de collegien ter admiraliteyt ende gearresteert in dien verstande, dat men dese commissie sal geven allen den ghenen, die deselve vrywillich sullen versoecken, sonder dat yemant geconstringeert sal moegen worden, commissie te neemen ofte te versoecken, die se niet en sal begeeren, gelyck oock d'heeren Staten hiermede niet en verstaen te abdiceren selver eenige commissie te geeven, soe wanneer als hun dat sal goetduncken, maer de dispositie daervan aen hen te houden.

Is noch gelesen seker beworp van instructie voer de coopvaarders, gedestineert hebbende op Oost- ende West-Indien, insgelycks geconcipteert by de voors. Gedeputeerden van de collegien ter Admiraliteyt; maer opte requisitie van de Gedeputeerde van Zeeland ter vergaderinge van de heeren Staten-Generael opgehouden voor den tyt van veerthien dagen, eyntelyck daerop te resolveren ende deselve te arrestoren.

XVII.

REMONSTRANTIEN DER AMSTERDAMSCHER COMPAGNIEN AAN DE STATEN VAN HOLLAND.

Omstreeks de maand Augustus of September 1601 leverden de bewindhebbers der beide eerste Amsterdamsche Compagnien eene remonstrantie bij de Staten van Holland in, om zich voorregten boven anderen te verzekeren bij eene eventuele vereeniging van den Oost-Indischen handel onder één bestuur. — Breeder

is van de strekking van dit stuk melding gemaakt op blz. 139 hierboven. Het geschrift is evenwel om eene andere reden nog meer belangrijk te achten. Er wordt namelijk in korte woorden in verhaald, op welke wijze de eerste onderneming op Oost-Indie langs de Kaap de Goede Hoop, in Amsterdam is tot stand gekomen. Zie hierover blz. 95.

Remonstrantie den Edele Mogende Heeren Staten van
Hollandt ende Westvrieslandt, by de bewinthebberen der
Oost-Indische Compagnie, binnen der stede van Amstel-
redam residerende, overgegeven.

Die remonstranten syn in den jare 1592 met seeckeren persoon versproocken ende overeengekomen, ten eynde hy hem tot Lisbona in Portugal soude transporteeren ende aldaer secreete informatie neemen op het stuck van den Oost-Indischen en Molukschen handel metten aeneleven van dyen, ende omme de voorscr. persoon te beter te bewilligen, (alsoo nyet sonder groote pericule en was omme lyf ende goedt te verliezen) hebben eenige der voorscr. bewinthebberen, denselven seeckere coopmanschappen medegegeven, omme deselve tot Lisbona te verhandelen, mitsgaders gecontinueert int toeseynden van coopmanschappen den tydt van omtrent twee jaeren, opdat haeren agent te williger, bedeckter ende versceckerder de voors. enqueste wel ende rypelyck soude mogen doen.

Welcke persoon hen nu den tyt van omtrent twee jaeren op het voors. stuck geïnformeert hebbende ende in den beginselc van den jaere 1594 tot Amstordam gecommen synde, is de saecke ten overstaen van den eersaemen Petrus Plantius, rypelyck ende met alle syne leden naerder geexamineert, sulcx dat naer verscheyden en veele communicatien eyndelyk resolutie is genomen, de navigatie ende handelinghe in den name des Heeren te beginnen.

Tot welcken eynde die remonstranten weder eenen expressen op Lisbona hebben gesonden, omme hem te versien van eenighe personen in de Malaysche spraecke ervaren ende andere saecken tot deselve negotie noodich te vorderen, dan hebben tot haer voor-

nemen nyct connen geraecken, daerover dispenderende ende verliesende eene goede somme, alsoe haeren commies nyct ter goeder trouw handelde.

Wat geduyrige ende groote moeyten die remonstranten int beginnen ende vervolgen van deze rauwe, nyeuwe ende vreemde saecke hebben gehad, wat peryculen sylieden meer als anderen hebben geloopen, alsoe diverse ende groote oncosten (sonder participanten te hebben) dagelicx worden gedaen, hebben Uwer M. E. vuyt die saecken selfs te considereren:

Behalven dat eyntelyk syluyden haer selven met groote sommen hebben moeten beswaeren, tot behouwe ende vuytrustinghe van de vyer schepen der eerster voyaige, alsoe een yegelic schreumende was (omme die nyewigheyt, onseekerheyt ende vreemdigheyt van 't stuck) veele penningen daerby te avonturen, ende nochtans die schepen met behoerlic cargasoen mosten wesen versien, wat periculen die eerste voyaige meer, als die volgende in alle deelen heeft geloopen, ende datter nyet on is gewonnen is notoir.

Dat syluyden daernaer in den jaere 1598 met een vloote van acht schepen, in den jaere 1599 met drye schepen, (sonder van de vorige acht schepen eenige tydinghe te hebben ende oversulex hen selven oock seer hebben moeten beswaren) in den jaere 1599 ende 1600 met thyen schepen ende in den jaere 1601 met derthien schepen, dese negotic naerstich hebben vervolgt, daertoe gebruyckende heerlycke schepen, deselve versierende met volck, ammunitie van oorloghe, vivres, gelt ende coopmanschappen, sulex dat uwer M. E. ende deser landen cero ende reputatie daerdeur, mitsgaders deur het succes verder ende wytluftiger wert vorbreyt.

Soe ist, dat die remonstranten ommo dese handelinge met vruchte voor dese landen ende d'ingesetenen van dyen te vervolgen, goet hebben geacht uwer M. E. te remonstreren, noodich te zyn, dat deselfve vuyt cone handt ende deur cone administratie werde gedreven omme veele ende diverse redenen, uwer M. E. ten deele bewust, daeraf die remonstranten (omme de prolixityt in desen te evitoren) mondelinge verclaeringhe presenteren te doen; soe met diverse compagnien op d'Oost Indiesche quartieren wordt ge-

handelt, dat die negotie daardoor sal werden bedorven, die participanten in plaetse van winst tot verlies sullen geraecken ende eyntelyck dese treffelycke negotie sal commen te vervallen.

Versoeckende daeromme de Remonstranten, dat uwer M. E. believe, hen Remonstranten te verleenen octrooy voor vyfen twintich jaeren eerstcommende, omme alleen vuyt den lande van Hollandt ende Westvrieslandt, beoosten de Capo de Bone Esperance te mogen navigeren ende handelen, ende d'equipage binnen der stede Amstelredamme doen; met verbodt van allen anderen, op alsuleke penen als uwer M. E. believen sal daertoe te statueren, mits dat die Remonstranten te vreden syn, alle ingesetenen van Hollandt ende Westvriesland, inde compagnie ende negotie voorby de voorser. Capo te laten participeren naer den eysch van de vloote. Dit doende etc.

XVIII.

MEMORIE OVER DE VEREENIGING DER OOST-INDISCHE COMPAGNIEN, OVERGELEVERD AAN DE GECOMMITTEERDEN DER STATEN-GENERAAL.

De regeling van de Oost Indische vaart was van 1597 tot 1602 het vraagstuk van den dag. Dat de handel, zooals zij gedreven werd door de verschillende afzonderlijke compagnien, niet op den duur kon blijven bestaan, was naar het schijnt, toen voor niemand meer twijfelachtig. Omtrent de wijze, waarop in deze zou worden voorzien, bestond verschil. De zienswijze der compagnien regelde zich natuurlijk, inzonderheid naar hun eigen belang; maar ook juist daarom ontstond er reeds toen, eene soort van koloniale oppositie, die een tiental jaren later, vooral bij monde van Isaïc Lemaire, zich luid deed hooren. De oppositie was inzonderheid gerigt tegen een te zeer uitsluitend monopolie. De hier onder staande «veradvertentie» is reeds een begin van tegenkanting tegen de Oost-Indische compagnie, zoo als men die aanvankelijk wilde oprigten. De opsteller of opstellers van dit

geschrift schijnen meer geneigd te zijn geweest, om het stelsel van Portugal te volgen en de voorkeur te hebben willen schenken aan eene « Casa de India » zoo als die te Lissabon bestond, welke wel het geheele beheer van den handel in handen zou hebben; maar die toch vrij zou laten om « in die vaarwateren te zeylen met expres consent ende verwillinghe der voerscr. camere. » Op die wijze zou er ongetwijfeld een monopolie zijn ingesteld; maar toch niet een zóó volstrekt uitsluitend, als de leden der bestaande compagnien verlangden, dat de op te rigten Algemeene Oost-Ind. Compagnie wezen zou en zoo als die ook werkelijk geworden is. Een tweede niet onbelangrijk punt van verschil met de eerste plannen der verschillende compagnien, merkt men nog in dit stuk op; namelijk dat men er in aandringt op het aanleggen van forten en het vestigen van volkplantingen in Indie. Deze gewigtige zaak kwam ook bij de eind-debatten over het algemeen octrooi ter sprake en toen is als beginsel aangenomen, dat men zich in Indie zou vestigen en aldaar sterkten en forten aanleggen. Het is niet onwaarschijnlijk, dat de hieronder volgende memorie, tot het aannemen van dat beginsel en dien ten gevolge tot de stichting van het Nederlandsch gezag in Indie heeft bijgedragen.

Veradvertentie aen de Gecommitteerden van wege de Ed.
Mogende heeren Staten-Generael tot de Vereeniging der
Oost-Indische compagnien ¹.

Alsoo men by experientie bevindt dat de Oost-Indische compagnien ende aller andere vremder vaerten reederyen, alreest te veel syn om goet te doen, ende de quantiteyt dorsolver nog daege-lyx meer ende meer in infinitum sullen commen te vermenichvuldigen ende vermeerden, ende dat door oorsaecke ende redene,

¹ Het blijkt nergens, door welke personen deze belangrijke memorie is ingediend. Het gebruik in dit stuk, van de *au* voor de *ou*, doet vermoeden dat het uit Zeeland of van een Brabander afkomstig is. In een geschrift van dezelfde strekking als het bovenstaande, noemen zich de opstellers: Liefhebbers van het Gemeenebeste en Zelateurs der Indische en andere vreemde vaarten.

dat vele der gemeyner participanten cleyn genuegen ende luttel satisfactie hebben int bewindt ende administratie der voorscreven compagnien, waer benefens oock (soo wel te dencken is) ondercruypt emulatie, afgunste ende misvertrauwen, waervuyt ongetwyfelt ten lesten volgen sal, dat de pluraliteyt derselver, malcanderen vuyt de voorscr. smerige ende proffytelycke vaerwateren zeylen zullen, dwelck niet alleenelyck tot groote schaede, naerdeel ende verdriet van de gemeynen participanten, die daerin reeden, maer oock tot grooten interesse ende achterdeel vant gemeyne besten sauden strecken.

Daer men ter contrarie opte voorscr. vaerwaeteren ten eeuwigen daege saude commen goede proffyte te doen, jae met half soo veel capitaels te risiqeren, ende over zee te periculiteeren ofte waegen, (daer men onnoodelick dese Vereenichde Nederlanden jaerlicx mede comt te blooten, ende de Indianen, Turcken ende Mooren te vergrooten ende ryck te maecken) als men jegenwoordelyck doet, saude men even soo veel ende meer proffyts comnen te doen, sooverre tgetal der scheepen weyniger ende de menichte der voorscr. compagnien in een borse, massa ende camere gereduceert ende versmolten waeren, daer anderszins door het vermenichvuldigen der voorscreven nieuwe compagnien, d'aude verswacken. De nieuwe zyn oock niet sterck, de macht ofte pylen worden verdeylt ende dat arger is, eygenbaet, heymelicken haet ende nydt die groeit; de Indische waeren worden tegen malcanderen in Indien opgejaecht omme hier commende verseurt ende verleurt te worden. Ende de Nederlandsche daerentegen oft overvuert ofte a garra tegen malcanderen ten vielen ende cleynen pryse verworpen ende vercocht, den eenen wilt voor den anderen geenen cost, nog mocite doen, kunnen oock niet 'tsaemen veraccorderen, om in de voorz. vromde vaerten eenighe plaetsen te verstercken oft te populeren, die haerlieden souden moegen dienen in alle vervallende noot, tot retreyte ende verversinge van haere schepen ende stabilisement van denselven handel. Den eenen is Pauli, den ander Apollos, Cephe ende Christi etc. In summa een cranck bestier, om dese soo treffelycke ende proffytelycke navigatie te stabilieren, ende tot dese Vereenigde Nederlanden t'annexeren ende vuegen, oft het

gebiet daerwaerts vuyt te vermeerden. Alles gaet (Godt betert) den kreefften ganck, ende went tegen den Heere, de liefde is vercaut, eendracht verflauwt, waerdoore grootelycx te beduchten staet, dat deselve vaert eerlange geheel infructueux ende bedorven sal worden, tensy dat daerinne promptelyck voorzien wordt.

Ende naer de Remonstranten goetduncken ende advys, isser (onder correctie) geen betere noch prompter remedie, noch raet om eenen gestaedigen, proffytelycken handel op te richten ende stabilieren in de voorz. vremde landen, noch oock om de voorz. vremde negotien aen dese vereenichde Nederlanden te brengen ende 't annexeren, dan dat men de menichte der voorscr. Oost-Indische, Guinesche, geconcipeerde Guianse¹ ende voorts alle andere Compagnien (soo daer nog eenige zyn) op vremde vuytheemsche vaerten, westwaert aen vaerende oft de voornemste van dien, vereenighe ende reducirere in een borse ende massa, ende een ceuwige ende gestaedige compagnie ende contractation oft Indische Caemere, op conditie ende met bespreck, dat alle deghenen die op alsulcke vaerten, eenich gelt sullen begeren te reden, haer oock sullen moeten verstaen, tot oprichtinge van eenighe sterckten ende landen te populieren, daer ende soo de majores ende bewinthebberen der voorscr. camere sullen bevinden te behooren.

Tot institutie ende directie van tgene voorscr. is, sal men in dese Vereenichde Nederlanden oprichten een generale Indische oft Contractation camere ende daer beneffens noch een oft meer subalterne collegien, op ende in alsulcke plaetsen ende steden als de gemeyne bewinthebberen ende voornaamste participanten sullen commen te verordineren.

Die oock al te saemen gehandhaeft ende gadministreert sullen worden, door eenen tresorier oft cassier, beneffens 10 en 12 ofte meer audermans (oft zoo zy andersints genaemt sullen mogen worden), tot de administratie van elcke caemere oft collegio voorscr.,

---

¹ Omtrent de oprigting ener Compagnie handelende op Guyana is mij niets met zekerheid gebleken; doch er berust op het Rijks-Archief eene zeer belangrijke en met bovenstaand geschrift gelijktijdige, Remonstrantie aan de Staten-Generaal: op 't stuek van de populatie van de costen van Guyana in America gelegen. Dit plan van kolonisatie is zeker het vroegste, dat hier te lande gemaakt is.

die al te saemen, door de gemeyne gequalificeerde participanten soo wel vuyt d'oude majores als andere bequame persoonen, inwoonderen deser Vereenigde Nederlanden gecooeren ende gecommitteert sullen worden.

Ende opdat dezer Compagnie middelen ende substantie, tot der gemeynen reederen genuegen ende satisfactie voortaan te beter gedirigeert ende geadministreert mach worden, waere goet ende is hooch noodich, dat tot d'institutie ende directie der voerscreven cameran, ten spoedelycste beraemt ende gemaect worden eenige goede ordinantien ende institutien.

Waer in naer der remonstranten beduncken (onder submissie van een beter advys) geenen bequaemeren raedt oft voet mach genoemen worden, dan dat men daertoe eenige ervaerne ende cloecke mannen, eenes deels vuyt de oude majores, de gemeynen participanten ende andere neutrale (soot doenelyck is) verwillige, die in alder diligentie sullen raemen alsulke capitulatiën ende ordinantien, als sylieden naer equiteit sullen bevinden te behooren, opdat dese voorsc. caemere, in alle sinceriteyt, trouwe, eendracht ende gerechtigheit, sonder yemants schade, achterdeel oft quaet vermoedens mach gefondert ende geadministreert werden.

Ende tot adressement ende stabilisement van alsulcke vaste caemere, die vuyt eender borse (toch met distincte collegien) alle de voorz. vremde vaerten sal bezeylen, forteressen ende populatiën becostigen ende deselve tot dese Vereenigde Nederlanden annexeren ende confedereren, sullen de E. E. M. heeren Staeten-Generael deselvege caemere believen te previligieren naer behooren, onder andere, dat niemant naer desen, vuyt de voorz. Nederlanden sullen moegen in de vaerwateren zeylen, zonder expres consent ende verwillinge der voorz. caemere.

Dan 't heeft sonderlinge bedenckens dat de voorsc. Vereenigde Oost-Indische Compagnie willende alleenlick op den coophandel tenderen) niet en behoort geprevilegeert te worden als voorsc., ten zy dat deselve, oock de populatie, zoo wel van Oost als West-Indien aenvierde, als hiervoren geconcepieert is.

Want soo verre de E. E. Mog. heeren Staeten de voorsc. Oost-Indische Compagnie nu octroye vorleenen, dat zy dertich jaeren

lanck tselve vaerwaeter alleen zullen vermogen te bezoylen om haerlieden vliegende coophandel te dryven, sonder dat sy gehauden ende verplicht souden syn, den handel zoo wel hier te lande als in Oost-Indien te stabiliceren, te weten mits alhier te landen oprichtende eene vaste compagnie ende contractation caemere als voorser. is, ende in Oost-Indien ende elders te besetten eenige landen oft plaetsen met sterckten, oft andersints te populeeren etc., soo sal tselve ongedaen blyven ende middelertyt moegelyken de goede occasie (die haer jegenwordelyck presentceert) voorbyslibberen, diewyle niemandt anders, vuyt dese landen tselve souden mogen doen, noch derven bestaen, alwaert datter eenige goede luyden lust ende moet hadden den voorser. handel te stabilieren ende eenige plaetsen vast te maecken oft populieren.

Ende saude alsoo lichtelyk moegen gebeuren, dat de voorse. Oost-Indische landen by eenige andere omliggende natie, 't sy vriendt off viandt souden moegen ontweldicht ende met haerlieder natie bezedt ende versterckt worden,¹ ende deze Vereenichde Nederlanden van alsulcke heerlycke en proffytelyke vaerwaeter totalycken berooft ende gefrustreert worden, dwelek voorwaer nyet te gedoogen is.

Daeromme sullen Uwe Ed. *ex officio* door haer voorsienichheden, weten te gebruycken alle goede ende bequaeme middelen van inductie, opdat de voorse. aude Compagnien haer vereenigen ende met eenen wege ook laeten verstaen, tot de voorser. Christelycke ende loffelycke geconcepiceerde Compagnie ende interpretise van de populatie. — Ingevalle van weygeringe (hoewel men verhoopt ncen) verhoopen de Remonstranten door assistentie van eenige andere gequalificeerde persoonen, hier te lande promptelyk op te richten eene eeuwige ende vaste Indische oft Contractation caemere, inde maniere ende forme als voorser. is, Soo verre Uwe E. E. haer believen te verseeckoren ende vergunnen de privilegie als voorser. is. Ende daer benefions te vergunnen den tyt van eene maendt, luttel min ofte meer tot haeren beract opdat de voorz. Remonstranten middeler tyt met haere vrinden ende assistenten moegen spreecken ende van de saecken communiceren.²

¹ Hier doelt men op Engeland, alwaar in 1600 de London East-India Company tot stand was gekomen.

² Kan Willem Usselinx ook de steller van dit stuk zijn geweest?

XIX.

VERBAAL VAN DE BESOGNES, GEHOUDEN TUSSCHEN DE GECOMMITTEERDEN DER VERSCHILLENDE COMPAGNIEN EN GEDEPUTEERDEN DER STATEN-GENERAAL OVER DE OPRIGTING EENER ALGEMEENE GEOTROYEERDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

De gecommiteerden van de onderscheidene compagnien kwamen in December 1601 en in Januarij 1602, met eenige Gedeputeerden der Staten-Generaal te 'sHage te zamen, om over de oprigting eener algemeene geotroyeerde compagnie te onderhandelen. Het is mij mogen gelukken, om uit het archief van de stad Vere het hierna volgende stuk te bekomen, hetwelk een verbaal bevat van de verschillende punten, welke in die besognes zijn besproken en vastgesteld. Men zie verder bladz. 142 en volggg., tot beter verstand van den zamenhang van dit stuk, met den geheelen loop der beraadslagingen.

Articulen die by de respective compagnien van Oost-Indien by prouisie geraempt syn in de maent van December A^o 1601.

1.

In den eersten dat in de equipagie die compaignien van Amsterdam sullen hebben de helft, Middelburgh een vierde part, de Maze ende Noorthollandt elck een achtste part.

2.

Item datter sal wesen een Collegie van Oost-Indischen handel, bestaende in achtien persoonen, daerin die van Amsterdam preterderen negen persoonen, die van Middelburgh viere, de Maze drie ende Noorthollandt twee; dan men wilde die van Amsterdam maer acht persoonen int voors. Collegie toestaen ende die van 't Noortquartier pretendeerden er drie in te hebben, gelyck als die van de Maze.

Op dit articul is den 15 January A^o. 1602 resolutie gevallen, dat het collegie sal bestaen van seventhien persoonen, daerin

die van Amsterdam acht sullen hebben, Middelb. viere, Mase twee ende Noortholland twee, welverstaende dat de seventhiende persoon per vices by die van Middelb., Mase en Noorthollandt sal worden in de vergaderinge gevoecht by de meeste stemmen, van welke personen alle saecken dese comp. angaende sullen afgehandelt worden.

3.

Welck voors. collegie alst bescreuen sal worden, te samen comen sal om te resoluieren; wanneer men sal equiperen, met hoeveel schepen, wanneer men se sal seynden ende andere dingen den handel betreffende.

4.

De resolutien van 't voors. collegie sullen by de respective cameran, zoo van Amsterdam, Middelburch, de Mase en Noorthollandt geffectueert ende int werck gestelt worden.

5.

In het voorseyde collegie sal men seynden van de bewinthebboren vuyt elcke respectiue camer, die ter plaetse van deselve haer residentie syn hebbende, ende niet eenige andere committeren off stellen, die elders hare wooninge hebben.

Op dit articul is naerder verstaen, dat die van Middelburgh int collegie vermogen te seynden personen in deselve provincie woonende, die van Noorthollandt personen int selue quartier woonende, die van Zuythollandt personen in haer quartier, Amsterdam exclus woonende. Ad^e 17 January 1602 hebben die van Enchuysen versocht dat dit point niet weder on soude werden gemouoert, met presentatie dat sylieden d'andere cameran ende die van Amsterdam diesangaende contentement sullen geuen.

6.

De schepen van Oost-Indien keerende, sullen wederom incommon ter plaetse daer se van daen geseylt syn, ende off door fortuyne van weder off wint de schepen van Hollandt quaemen in Zeelandt, Mase, off die van Middelb. in Hollandt, dat nyottemin elcke camer het bewint ende administratio van syne vuytgesondene schepen ende coopmanschappen sal behouden, mits dat van de bewinthebbers van

desolve camer gehouden sullen syn , haer selfs in persoone ter plaetse te laten vinden ende geen factoors dacroveren sullen vermogen to stellen ; maer in gevalle haer selfs nyet gelegen en waere te roysen , dat se alsdan de bewinthebbers van de Camer daer de schepen gearriueert syn tot de administratie sullen committeren.

7.

Oft gebeurde dat wy nyet en hopen dat onder d'een ofte d'andere Camere yemant van de bewinthebbers in sulcken staet geraeckte dat hy niet en conde voldoen tgene hem van wegen d'administratie vertrouwt waere ende daerdoor eenige schade mochte commen , dat sulcx sal wesen tot laste van de penningen onder deselue Camer sorterende ende niet tot schade van de generaele massa.

Sullen van gelycken de respective cameran ende de penningen daeronder sorterende responderen voor haere cassiers.

8.

Ingevalle eenige partisipanten van dese anstaende reyse geen genougen hebbende aen dese verecuinge , haer geld wilden naer hem nemen off de belooffde somme opseggen , sullen tselve mogen doen mits voor interest genietende $7\frac{1}{2}$ ten hondert off meer naer hem toegeseyt is.

Dit naervolgende den 15 January 1602 geresolveert. ¹

9.

Dat men sal hebben voor provisie van de vuytreyse een ten hondert ende oock sooveel van de retouren , welke provisie sal verdeelt wordden , de camer van Amsterdam de helft , van Middelb. een vierde part en de cameran van de Mase ende Noorthollandt elck een achste part , zonder regart te nemen off d'een off d'ander meer penningen off min inbringt off meer speceryen als syn contingent vercocht.

10.

Als d'een off d'ander camer specerien off ander coopmanschappen van Indien angecregen hebbende ende andere cameran geen en

---

¹ Behalve dit punt en de volgende is in deze zitting in de eerste plaats de zamenstelling van den Raad van XVII vastgesteld. zoo als dan ook uit de aantekening op art. 2 blijkt.

hebben te vercoopen, tsy dat sy vuytvercocht hebben off noch geene en hebben ingecregen, dat in sulcken gevalle de camer die geprovideert is, de anderen cameren op haer versouck naer gelegentheyte van de saecke sullen provideren ende goet seynden ende elcke mael meer seynden als sy wederom vuytvercocht sullen hebben.

11.

Nopende de quaede schulden, die int vercoopen van coopmanschappen by d'een off d'ander camer mochte gemaect wordden, wort in state gestelt ter tijt ende wijlen toe, dat het Collegie Generaal daerop sal disponeren ingevalle de vereeninge voortgaet.

12.

Dat den bouckhouwer, cassier en deur- off camerbode sal gesalarieert wordden van de bewinthebberen van elcke respective camer, sonder sulcx te mogen brengen tot laste van de generaele masse.

13.

Dese Compaignie sal beginnen ende avanck nemen van dese tegenwoordige equippage ende sal gedueren den tyt van t'octroy, dat de Heeren Staten gelieven sullen te verleenen, mits dat men over thien jaeren een generael slot van rekeninge sal maecken, ende sal elckoen dan vry staen daeruyt te mogen scheyden ende syn gelt naer hem nemen, ende alsdan sal men wederomme voor een nyuwe rekeninge beginnen.

Dit naervolgende den 16 January geresolveert.

14.

De bewinthebbers die van wegen dese Comp^e van huys sullen reysen, daertoo gecommiteert synde, tsy om int collegie te vergaderen off in eenige andere besoignen, sullen voor haar dachgelt hebben tot toecosten vier guldens, de schuyt ende wagonvrachten daerinne niet begrepen; welverstaende hierinne niet begrepen syn degene, die van d'eene stadt in d'ander reysen om de respective cameren te frequenteren als regierders derselver, dewelcke geen dachgelden off reysgelden en sullen genieten.

15.

Off het gebeurde dat int collegie eenige wichtige swaere saecke voorviele, daerin de collegianten niet wel en conden verdragen off accorderen, off daerin sy haer selfs souden mogen beswaert vinden

om malcanderen te overstemmen, dat hetzelfde gebleven sal worden aen de Heeren Staten-Generael ende tgene by deselve affgehandelt sal worden, sal achtervolcht ende naergecommen worden.

16.

Dat men de rekeninge van de equippage ende vuytrustinge van de schepen met de dependentien van dien sal doen, drye maenden naer het vertreck van de schepen, ende eene maent daernaer copie aen de respectieve cameran seynden; ende van de retouren sal men soo dickwils alst versocht wort, staet aan malcanderen seynden ende de rekeninge daarvan sal men zoo haest sluyten als doenlyck sal syn, ende de generale rekeninge naer de thien jaeren sal geschieden int openbaer, mits alvoiren billetten aen te slaen om elcken een te waerschouwen, die daerover sal begeren te commen.

17.

Alsser van de retouren thien ten hondert in casse sal wesen ende men geen gelt tot vuytrustinge van doene en heeft, sal men aen de participanten vuytdeelinge doen.

Dit naervolgenden den 17 Januarij 1602 geresolveert.

18

Dat die van Hoorn het schip van Amsterdam dat tot Hoorn leyt voorts sullen vuytmaecken vant bier te brouwen ende andere dingen, die nyet gereet gemaeckt en syn, maer tselve schip sal int wederkeeren tot Amsterdam commen ende de twee schepen die tot Enchuysen dese mael toegemaeckt worden sullen wederom tot Enchuysen ancommen, mits dat in de naeste equippage die van Hoorn alloen een schip van ontrent zoo veel lasten als de voors. twee syn, 20 off 30 lasten onbegrepen, sullen equiperen off twee schepen van ontrent de groote als die van Enchuysen nu syn, welck schip off schepen, alsdan oock tot Hoorn sullen arriveren, ende soo desen angaende d'een ofte d'ander mochte sustineren geprejudicert te syn, sulcx sal by het collegie gedeceideert worden, mits dat men de gelyckheyt zoo nae alst mogelyck is sal volgen.

19.

Ende alsoo die van Enchuysen sustineren, soo men in de derde equippage maer één schip int Noorder quartier en soude equiperen, dat sylieden die beurte behoorden te hebben, ende ter

contrarien soo willen die van Hoorn d'eerste wosen, soo ist geacordeert dat de decisie daervan sal staen aen 't collegie.

Ad. 22 Januarij geresolveert.

20.

De gemeene bewinthebbers syn verdragen ende geacordeert met Monsieur Baltazar de Moucheron, dat hij hem sal verclaren binnen een tyt van drye off vier maenden naer d'octroy van de Heeren Staten-Generaal en sal vuyt drucken met wat capitaale somme hy in den gemeenen handel sal begeren te common, mits dat hy nyet precys gehouden en sal syn d'eerste $\frac{1}{3}$ pet. contant te betalen, maer sal mogen volstaen mits opbrengende de dryo vyffdeparten van tselue derdepart, sulcx dat de resterende twee vyffdeparten, synder laste op interest sullen loopen voor een tyt van een jaer ¹.

21.

Is mede goedgevonden dat het Collegie Generael ter eerster byeencompste sal ramen een seker getal van bewinthebbers, daerop elke bysonder camer sal commen te blyuen, opdat by versteruinge de cameran mogen blyuen in behoorycker forme.

22.

Alsmede ordinieren een tamelyck capitaale somme, voor het minste die yder particulier bewinthebber soude gehouden syn te risiqueren.

23.

Is mede verstaen dat van alle de articulen in dese vergaderinge gearresteert, geene veranderinge tot eenigen tyden sal mogen worden gedaen ofte deselve gecontraventeert, niottegenstaende het tweede ende 15de ar^{le}. medebringt, dat alle saecken dese comp^e. angaonde by de meeste stemmen der seventhien persoonen, representorende het collegie sullen werdden afgehandelt ende dat by de E. M. heeren Staten-Generaal sal worden gedecideert de poincten van gewichte daer het collegie niet sal connen in verdragen ofte swaericheynt maecken, maeckender daerinne te ouerstemmen.

24.

Int poinct van de provisie nae gedane ommevrage ende verhael

---

¹ Zie over dit artikel ook nog het stuk n°. XXI.

of't int regart van de contante penningen $\frac{1}{4}$ oft $\frac{1}{2}$ ten hondert van deselfde penningen niet soude genouch syn, is verstaen dat men by één ten hondert voor het vuytgaen ende één ten hondert voor het retour soude blyven, gemerct voor deselve provisie penningen op interest genomen, op wissel getrokken ende gegeven, mitsgaders de spetien ingewisselt sullen worden.

Den 23ste January A°. 1602.

25.

Is geaccordeert ende geresolveert dat het gemeene collegie van den Oost-Indischen handel bestaende in de 17 personen, als voren syne byeencompste ende vergaderinge sal houden ende hebben, d'eerste zesse jaeren binnen de stadt van Amsterdam ende twee volgende jaeren binnen Middelh. ende zoo voorts van zesse ende twee jaeren, omme gaende geduerende den tyt van 't oetroy.

26.

Is geaccordeert dat alle alsulcke restanten, als de comp^e. van Amsterdam off oock de comp^e. van Middelh. sullen hebben, tsy in Tarenata, Amboyna, Banda, Bantam off eenige andere plaetse van Oost-Indyen in de schepen van dese vereenichde compaignien geladen sullen worden, voor ende alcer dat deselve comp^e. haer eygen speceryen ende andere Indiaensche coopmanschappen sullen hebben geladen, oock met die voorwaerde ende conditie, dat de voorseyde vereenichde comp^e. gehouden sullen wesen schepen naer Tarenata, Amboyna ende Banda te destineren, die daer oock sullen vaeren ten waere den admirael, commys ende Raden van de schepen tot Bantam mochten commen te verstaen (dat Godt voorsye) de Portugesen ende andere vyanden mochten hebben overvallen ende overweldicht tvolck van de Compaignie van Amsterdam, in de voorseyde eylanden van Tarenata, Amboyna ende Bandam gelaten. In sulcken gevalle sullen den voors. admirael, commys ende Raden mogen doen ende ordineren, naer dat sy in haeren goeden raet sullen bevinden te behooren, en voor elck last peper, nagelen, noten macys ende langen peper van drye duysent ponden Amsterdams gewichte, in dese landen wel geconditioneert vuytgeleuert aan d'een ofte d'andere Comp^e. sal men voor vracht betalen duysent guldens

corrent, ende belangende de coopmanschap van dese landen, die in Indien noch mogen wesen onverhandelt, sullen de Comp^e. die deselve angaen, vermogen volck daartoe in de plaetse daer se syn te laten, om deselve te verhandelen, ende in speceryen te converteren, ende tot sulcker tyt alsser schepen van de Vereenichde Comp^e. sullen commen ter plaetsen, daer se syn, sullen daerin geladen ende vracht daervoren betaelt worden zoo voren verhaelt is.

27.

Is oock geaccordeert dat tvolk dat voor de Comp^e. van Amsterdam ofte andere Comp^e. in de Indien gelaten is, haere maentgelden niet langer tot haeren laste en sullen wesen, als tot dier tyt toe, dat de schepen van de Vereenichde Comp^e. aldaer sullen arriveren ende alsdan sullen gaen tot laste van de Vereenichde Compagnie voerseyt, ten waere eenige die voor de oude Comp^e. daer moesten blyven om schulden te innen off eenige coopmanschappen van dese landen te verhandelen, die in sulcken gevalle sullen blyven tot laste van hare meesters, die souden mogen ordineren aldaer tot dien eynde te blyven; doch ingevalle de Vereenigde Comp^e. geen volck in de landen en begeren te laten ende oversulx geen dienst, van degene die daar syn, off anderen in haer plaetse te laten, en souden weten te trekken, zoo sullen deselve overcommen met de schepen van de Vereenichde Comp^e. ende op haere costen, mits dat de hueren oft maentgelden sullen wesen tot laste van degene, voor wiens rekening deselve in Indien waeren gelaten.

Den 24 Januarij dit naarvolgende geresolveert.

28.

Soo eenige Comp^e. voor desen op Oost-Indien genegotieert hebbende aldaer yets schuldich waeren gebleven, sullen gehouden wesen by d'eerste gaende vlote tot haerl. poryckel te seynden soo veel realen als de schult bedraecht, om daermede betalinge te doen onde soo de schult niet conde betaelt worden, sullen de penningen commen in dese vereenichde Comp^e. als ingeleyt gelt.

29.

Adt. 24^e January 1602 syn de Gedeputeerde van de respectivo zes cameran, als Amsterdam, Middelb., Delft, Rotterdam, Hoorn

ende Einhuysen gecompareert in de vergaderinge der E. M. Heeren Staten-Generael ende hebben aldaer beloofd vast te staen zoo voor haer self als voor de respective medebewinthebberen, dat de vereenige op de voors. geraempde articelen voortganck sal hebben, sonder veranderinge derselver art^{len}. Welverstaende dat de Gedeputeerden der voors. Cameren haer op den elfsten Februarij ts'auonts in de herberge in den Hage, sullen laten vinden om by de E. M. heeren Staten-Generael het octroy te beuorderen ende dese geraempde art^{len} onderteekenen, mits conditie, zoo het octroy nyet vercregen en conde werdden, dat de Camers alsdan in haer geheel staen om te vereenigen ofte niet, ende sullen de periclen van de 15 schepen met alle haer ancleuen, tegenwoordich op Oost-Indien gedestineert, soo lange gemeen ende tot laste van de voors. zes Cameren loopen, tot dat d'aenstaende besoigne, die den elfsten February sal beginnen ten eenen ofte anderen fyne geeyndicht is.

30.

Is mede by de gemeene bewinthebberen van de respectiue camereren goetgeuonden, dat eenen yegelyck op de naeste byeencompste die vallen sal den elfsten February toecommende, sal commen met volcommen last omme te decideren alle poincten ende articulen, die by de voorgaende art^{len}. tot d'eerste vergaderinge van de seuenthiene gereserueert syn geworden, omme deselve alsdan aff te handelen ende voornamelyck, omme alsdan te helpen resoluieren ende ordonneren waer ende op wat plaetsen de gereede schepen van Middellburch ende die van de Mase gedestineert sullen wordden, met wat contanten ende coopmanschappen geproudieert, ende wes de gelegenthey van den handel meer sal commen te vereysschen.

Om te volbrengen ende voldoen 'tgenec aen d'andere syde gescreuen is, hebben de Gedeputeerden van de respectiue camereren, den 24 January 1602 dit onderteekent: Reynier Adriaenss. Pauw, Jan Janss. Caerel, Geurt Diericks., Pieter Lenaertss Busch, Dierick van Os, Adriaen ten Haeff, Cornelis Muenicx, Laurens Baex, Bathr. de Moucheron, Jacob de Weerdt, Adriaen Bommenee, J. Janss. Lodesteyn, F. Boogaert, D. G. Meerman, Fop. van der Myden, Claes Jacobss. Symen, Cornelis Veen, Heyndriex Gruyter, Bartholt Steenhuysen.

De Gedeputeerden der stede van der Vere, gaende vp de vergaderinge van de Staten van Zeelandt worden geautoriseert, beneffens de Gedeputeerden van de andere steden, de voorschreuen articulen te ouersien ende finalyk te besluyten, gelyck zy ten meesten dienste van den lande zullen bevinden te behooren. Actum vpten 8 February XVIc twee.

Naar eene gelijktijdige kopie, berustende in het
Archief te Veere.

Buiten op stond:

Rakende de negotianten op Oist-Indien, 1602.

XX.

DE ONTWERPEN VAN HET OCTROOY.

De besognes van December 1601, hadden, gelijk wij gezien hebben, aanvankelijk ten gevolge gehad, dat eenige voorloopige artikelen waren ontworpen, die evenwel door de tweedragt tusschen de Hollandsche en Zeeuwsche compagnien bij de resuütie onbeslist bleven.

Deze provisionele artikelen hebben wij reeds op bladz. 262 medegegeeld. De besognes der gecommiteerden van de compagnien, welke daarop van 15—24 Januarij met de Gedeputeerden uit de Staten-Generaal gehouden zijn, en van welke het verbaal hier onmiddellijk voorafgaat, hadden eindelijk tot uitslag, dat de drie navolgende stukken, in goede logische volgorde opgesteld, aan de Staten-Generaal werden aangeboden.

Deze drie geschriften hielden in:

- (a) Een ontwerp van vereeniging der verschillende compagnien.
- (b) Regeling der verhouding van dat vereenigde ligchaam tegenover den Staat en de ingezetenen; voorwaarden waarop het octrooi aan de algemeene compagnie wordt aangevraagd.
- (c) Overgangs-bepalingen. — Zie verder bladz. 146 en 147.

(a) Acte van Unie der verschillende Compagnien.

1.

In den eersten, dat in de equipage, die Compagnien van Amstelredam zullen hebben de helft, Zeelandt een vierde part, de Maze ende NoortHollant eick een achste part.

2.

Dat het collegie sal bestaen van zeventhien persoonen, daarin die van Amstelredam acht zullen hebben, Zeelant vier, Maze twee ende Noorthollant twee, welverstaende dat de zeventhiende persoon per vices by die van Zeelant, Maze ende Noort Hollant zal worden in de vergaderinge gebraght, by de meeste stemmen, van welke persoonen alle zaeken (dese Compagnie aengaende) zullen afgehandelt worden ¹.

3.

Welck voorz. collegie alst bescreven zal werden te zamen comen zal om te resolveren, wanneer men zal equiperen, met hoeveele schepen, waer men se zal senden ende andere dingen, den handel betreffende.

4.

De resolutien van tvoers. collegien zullen by de respective camerren, zoe van Amstelredam, Zeelandt, de Maze ende Noort-Hollant geffectueert ende int werck gestelt worden ².

5.

De schepen van Oost-Indien keerende, zullen wederom incomen ter plaetze daer se van daen geseylt zyn. Ende oft door fortune van weder oft windt, de schepen van Hollandt quamen in Zeelandt, Maze etc., of die van Zeelant in Hollant, dat niettemin eicke camer het bewindt ende administratie van syn uitgesondene schepen ende coopmanschappen zal behouden, midts dat van de bewindhebbers van deselve camers gehouden zullen zyn, haerzelfs in persooone ter plaetzen te laten vynden, ende egeen facteurs daerover en zullen vermogen te stellen; maer in gevalle haerzelfs niet gelegen en waer te reyzen, dat se aldan de bewinthebberren van

---

¹ De artt. 1 en 2 werden aldus overgenomen in het octrooi.

² De artt. 3 en 4 werden te zamen gesmolten, in art. 3 van het octrooi.

de camer daer de schepen gearriveert zyn, tot de administratie zullen committeren ¹.

6.

Als d'een oft d'andere camer specerien off andere coopmanschappen van Indien aengecregen hebben ende andere camerene geene en hebben te vercoopen, 'tsy dat se vuyt vercocht hebben oft noch egeen en hebben ingecregen, dat in sulcken gevalle de camer die geprovideert is, de andere camerene op haer versoeck naer gelegentheyte van de zaeken zullen provideren ende tgoet seynden, ende elcke mael meer senden, als zy wederom vuyt vercocht zullen hebben ².

7.

Dat men de reeckeninge van de equipage ende wtrustinge van de schepen met de dependentien van dien zal doen, drye maenden naer het vertreck van de schepen, ende een maendt daernaec copie aen de respective camerene senden; ende van de retouren sal men zoe dikwils als verzocht wordt staet aen malcanderen senden ende de reeckeninge daarvan, zal men zoe haest sluyten als doenlyck zal zyn, ende de generale reeckeninge naer de thien jaren, zal geschieden int openbaer mits alvooren billieten aen te slaen om elcken een te waerschouwen, die daerover zal begeren te commen ³.

8.

Alsser van de retouren thien ten hondert in casse sal wesen, ende men geen gelt tot wtrustinge van doen en heeft, zal men aen de participanten vuytdeelinge doen ⁴.

9.

Oft gebeurde (dat wy nyet hopen) dat onder d'een oft d'andere camer yemant van de bewinthebberen in zulcken staet geraeckt, dat hy nyet en conde voldoen, tgene hem van wegen d'administratie vertrouwt waere en daerdoer eenige schade mochte commen, dat zulx zal wesen tot last van de penningen onder deselve camere sortorende ende nyet tot schade van de generale masse. Sullen

¹ Art. 12 van het octrooi.

² Art. 13 van het octrooi.

³ Art. 14 van 't octrooi.

⁴ Art. 17 van 't octrooi; doch is aldaar de 10 pct. veranderd in 5 pct.

van gelycken, de respectiven cameren ende de penningen daeronder sorterende, responderen over haere cassiers ¹.

10.

De bewinthebberen, die van wegen deze compagnie van huys zullen reyzen daertoe gecommitteert zynde, tzy oft int collegie te vergaderen, oft in eenige andere besoignen, sullen voer haer daggelt hebben tot teercosten vier gulden, die schuyt ende wagenvrachten hierinne nyet begrepen, wel verstaende hierinne nyet begrepen te syn deghene, die van de eene stadt in d'ander reysen om de respective cameren te frequenteren als regeerders derzelver, dewelcke geen dachgelden of reysgelden sullen genieten ².

11.

Of het gebeurde dat int collegie eenige wichtige zwaere zaecke overviele daer in de collegianten nyet wel in conden verdragen oft accorderen, oft daer zy haer zelffs in zouden mogen bezwaert vinden om malcanderen te overstemmen, dat hetzelfde gebleven zal worden aan de heeren Staeten Generael ende tgene by dezelve affgehandelt zal worden, zal achtervolght ende naergecomen worden ³.

12.

Dat men zal hebben voer provisie van de vuytreyse een ten hondert, ende oock zoe veel van de retouren, welcke provisie zal verdeylt worden, de camer van Amsterdam de helft, de camer van Zeelant een vierde part ende de camer van de Maze ende Noordhollant, elck een achtste part, sonder regart te nemen oft d'een of d'ander meer penningen oft min inbrengh, of meer speceryen, als zyn contingent verkochte ⁴.

13.

Dat den boekhouder, cassier ende dienaer oft camerbode zal gesalarieert worden van de bewinthebberen van elcke respective camer ende overzulcx te mogen brengen tot last van de generale masse ⁵.

¹ Art. 32 en 33 van het octrooi, doch gewijzigd.

² Art. 5 van 't octrooi.

³ Art. 6 van het octrooi.

⁴ Art. 29 van het octrooi.

⁵ Art. 31 van het octrooi.

14.

Dese compagnie zal beginnen ende aenvanck nemen van dese tegenwoordige equipage ende zal geduren den tyt vant octroy, dat de heeren Staten sullen gelieven te verleenen, mits dat men over thien jaeren een general slot van reekeninge zal maecken, ende zal elck een dan vry staen daer vuyt te mogen scheyden, ende zyn geldt naer hem te nemen, ende alsdan zal men wederom voer eene nyeuwe reekeninge beginnen ¹.

15.

Ingevalle eenige van de participanten van dese aenstaende reyse, egeen genoeggen hebbende aen dese vereeninge, haer gelt wilden naer hen nemen oft de beloofde somme opseggen, sullen tselve mogen doen, mits voer interest genietende $7\frac{1}{2}$ ten hondert oft meer naer hen toegeseit is ².

(b) Ontwerp regelende de verhouding der algemeene compagnie tegenover den Staat. Voorwaarden waarop het octrooi wordt aangevraagd.

1.

Vrydom van alle de tollén, soo voor de goederen int gaen als int innecomen, alsmede voor alle de scheepsbehouften als victualie, ende alle andere ammunitien, in deze provincien te mogen vervoeren van de eene stadt ofte provincie in de andere.

2.

Vrydom van alle uytgaende convoyen voer de goederen, die men op Oost-Indien sall seynden ³.

3.

Dat de goederen comende van Oost-Indien, int innecomen noch wtgaen niet meer en sullen werden belast, als die nu belast zyn ⁴.

4.

Vrydom van sleyschat ende des lants recht op de munte, omme

¹ Art. 7 van het octrooi; doch aldaar is in art. 34 omtrent den tijd van het octrooi beslist en gesteld op 21 jaar.

² Art. 9 van het octrooi.

³ Artt. 1 en 2 geweigerd op aandrang van Zeeland.

⁴ Art. 38 van het octrooi, doch gewijzigd.

off men tot dienste van de negotie enige penningen moste doen slaen, dat de compagnie hetselve zal mogen doen, mits den meester betaelende syn arbeyt ende brassagie ¹.

5.

Dat de prevoosten van de compagnien zullen mogen apprehenderen aen lant, het scheepvolck dat hem in dienste heeft begeven ende de geapprehendeerde tscheep te mogen brengen, tzy in wat steden ofte jurisdictie van dien, deselve mochten geapprehendeert syn ².

6.

Dat men egeen scheepen noch geschut noch ammunitie van dese compagnie sal mogen nemen tot dienst van tlandt, dan met consent van deselve compagnien ³.

7.

Oft gebeurde dat de schepen van Spaignen, Portugal oft andere vyanden, onse schepen vyantlycken aentasten ende int vechten de onse enige van den vyandt quamen te veroveren, dat deselve scheepen ende goederen sullen comen tot profyt van de compagnien, ende dat deselve scheepen ende goederen sullen worden aenvaert by de compagnien, zonder gehouden te zyn eenige ammiraliteyten subject te syn oft eenige collegien van justitie, hooge ofte lage vier-scharen ⁴.

8.

Dat het verbeuren van alle civile saecken ende boeten op reysen, sullen staen tot judicature van de 17 personen, sonder dat men daervan sal mogen apelleren noch reformeren, dan voor den hoogen raet ⁵.

---

¹ Niet uitdrukkelijk vermeld in het octrooi.

² Art. 43 van het octrooi, doch onder bijvoeging dat de officiers en burgemeesters daarin moeten gekend worden.

³ Art. 39 van het octrooi.

⁴ Deze aangelegenheid geregeld in art. 37 van het octrooi; doch op zoodanige wijze, dat 'slands en des admiraals geregtigheid gewaarborgd bleven.

⁵ Is in het octrooi niet opgenomen. De civiele zaken werden geregeld in den artikelbrief.

9.

Dat de speceryen van de compagnien sullen werden vercocht op eenderley gewichte in swaerte, als dat van Amstelredam ¹.

10.

Dat die van de respective comptoiren zullen vermogen haer speceryen te overslaen, hetzy binnen schipsboort ofte inde pac-huysen, ende dat zonder daer van enigen excys, impost ofte waechgelt te betalen ².

11.

Om in Oost-Indien ende deur de strate van Magellanis metten princen ende potentaten verbintenissen ende contracten te mogen maecken, mitsgaders aldaer eenige fortressen ende versekertheyden te bouwen, gouverneurs ende volck te stellen, ende so men op enige plaetsen bedrogen ende qualyc gehandelt wierde, ofte dat int vertrouwen van eenige penningen ofte coopmanschappen deselve (zonder restitutie ofte betaeling daervoren te genieten) gehouden wierden, dat men de schade na gelegentheyd der saecken ende naer men best sal vermogen zal doen repareren, door al zulke middelen als men gevoechlixt sal connen, zonder dat enige rechters, fiscalen ofte collegien van de Verenichde Provincien hem dies sullen be-moeyen, ofte daerof enige judicature hebben, dan alleene de heeren Staten-Generael ³.

12.

Item dat niemandt wye hy zy, de persoonen ofte goederen, die met de respective scheepen zullen varen, zal vermogen te arresteren oft te apprehenderen, om enige verteerde costen oft andere civile schulden, mits dat de bewinthebbers op het wedercomen van de schepen, ogeen betalinge en sullen doen, dan nadat men drye dagen met openbaren trommelslach en de utroep, een yder sal verwitticht hebben, om hem te vynden ter plaetsen, daer men de betalinge sal doen, om aldaer zyn achterheyd te mogen ontfangen ofte arrest doen, ende to procederen naer behoren ⁴.

¹ Art. 40 van het octrooi.

² Art. 41 van het octrooi, doch is aldaar eenigzins gewijzigd.

³ Art. 35 en 36 octr. alwaar het aangaan van verbindtenissen met Prin-cen en Potentaten, op den naam der Staten-Gener. is voorgeschreven.

⁴ Art. 42 van het octrooi; doch aldaar gewijzigd.

Item dat men geen bewinthebberen hare personen, ofte goederen en zal mogen belasten oft becommen, ter cause van hare administratie, maer dat men deselve zal moeten aanspreken ter plaetse van haer woonstede.

Dat de E. M. heeren Staten-Generael believe, het octroy te geven voor vyftich jaren, op conditie datter niemandt, beoosten de Capo de Buena Esperance zal mogen varen, noch ooc door de Strecho de Magellanis, op de verbeurte van de schepen ende goederen, ende gedurende hetselve octroy, sullen de artikelbrieven nu gearresteert, blyven in haer vigueur ¹.

(c) Transitoire bepalingen.

Edele Erentfeste Heere, ik sonde Uwe Ed. d'articulen, die geraemt syn by de bewinthebberen van de Oost-Indiesche Compagnien, nae date, dat ick Uwe Ed. die eerste geconcipieerde overgelevert hebbe; die Almachtige zij met Uwe Ed. Geschreven in den Haag desen 24 Januarij, A^o.1602.

UE. dienstwillige

REINIER PAUW.

Is mede verstaen, dat van alle d'artyckelen in deze vergaderinge gearresteert, geene veranderinge tot eenigen tyden sal moghen werden gedaen, ofte deselfde gecontroverteert. Niettegenstaende het 2^e en 11^e artyckel mede brenghet, dat alle saecken (dese compagnie aengaende) by de meeste stemmen der 17 personen, representerende het collegie sullen werden affgehandelt, ende dat by de E. M. heeren Staten-Generael sal werden gedeceideert, de poincten van gewichte daer het collegie niet in sal connen verdragen ofte swarichyt maecken malcaanderen in deselve te overstemmen ².

Is geaccordeert en geresolveert dat het gemeene collegie van den Oost-Indischen handel, bestaande in de 17 personen als vooren,

¹ Bij art. 34 van het octrooi, is het monopolie beperkt tot 21 jaren en op de klagten daartoe ingebragt door de Magelhaenvaerders, bleef de vroegere concessie aan die compagnie verleend, van kracht. Zie bladz. 127 hierboven.

² Dit punt is geregeld bij art. 6 van het octr.

zijne bijeencomste ende vergaderinge sal houden ende hebben, d'eerste sesse jaren binnen de stadt van Amsterdam ende de twee volgende jaren binnen Middelborch ende soo voorts van sesse ende twee jaren omme gaende, gedurende den tyd vant octrooy ¹.

Is geaccordeert, dat alsulcke restanten als de Compagnie van Amsterdam, oft oock de Compagnie van Zeelandt, in Oost Indien sullen hebben, tsy in Tarenata, Amboyna, Banda, Bantam off in eenige andere plaetsen van Oost Indien, in de scheepen van dese vereenichde Compagnie geladen sullen worden, voor ende alear dat deselve Compagnie haer eygen specerijen ende andere Indiasche coopmanschappen sal hebben geladen, oock met die voorwaerde ende conditie, dat de voors. vereenichde Compagnien gehouden sullen wesen, schepen naer Tarenata, Amboyna ende Banda te destineren, die daer oock sullen vaeren, ten ware den admirael, comisen ende raden van de schepen, tot Bantam mochten comen te verstaen, dat (daer Godt voor sy) de Portugesen ende andere vyanden mochten hebben overvallen ende overweldicht t'volck van de Compagnie van Amsterdam, inde voors. cylanden van Tarenata, Amboyna ende Banda gelaten, in sulcken geval sullen de voors. admirael, comisen ende raden mogen doen ende ordineren, naer dat sy in haren goeden raedt sullen bevinden te behooren, ende voor elck last peper, nagelen, noten, macys ende lange peper van dry dusent ponden Amsterdams gewicht, in dese landen wel gecondicioneert wtgelevert aen d'een ofte d'ander compagnie, sal men voor vracht betalen dusent gulden corrent ende belangende de coopmanschappen van dese landen, die in Indien noch mogen wesen onverhandelt, sullen de compagnien die deselve aengaen vermogen volck daertoe inde plaetse daerse syn to laten, om deselve te verhandelen ende in speceryen te converteren ende tot sulcker tyt alser schepen van de Vereenichde compagnie sullen comen ter plaetse daorse syn, sullen daerin gelaeden ende vracht daervan betaelt worden, als vooren verhaelt is.

Is oock geaccordeert dat t'volck dat voor de compagnie van Amsterdam off andere compagnien in Indien gelaten is, hare maent-

---

¹ Art. 4 octr.

gelden niet langer tot haren laste en sullen wesen, als tot den tyt toe, dat dese schepen van de Vereenichde compagnie daar sullen arriveren, ende alsdan sullen gaen tot laste van de Vereenichde compagnie voorsz., ten ware eenige, die voor de oude compagnien toch moeten blyven om schulden te innen off eenige coopmanschappen van dese landen te verhandelen, die in sulcken gevallen sullen blyven tot laste van hare meesters, die haer aldaer soudén moghen ordineren tot dienende te blyven, doch in gevalle de Vereenichde Compagnien geen volck in die landen en begeerde te laeten ende oversulks geen dienst van degene die daer syn, off andere in haer plaetse te laeten, en soudén weten te trecken soo sullen deselve overcommen met de scheepen van de Vereenichde Compagnie ende op haere costen, midts dat de huren oft maendgelden sullen wesen tot laste van de geenen, voor wiens reeckening deselve in Indien waren gelaten.

Soo eenige compagnien voor desen in Indien genegocieert hebbende, aldaer schuldich waeren gebleven, sullen gehouden wesen by d'eerstgaende vloote tot haerlieder peryckel te seinden, soo veel realen als de schult bedracht, om daarmede betalinge te doen, ende soo de schult niet conde betaelt worden sullen de penninghen comen in dese Vereenichde Compagnie als ingeleyt gelt.

Adij 24 January 1602, syn de gedeputeerden van de respectieve 6 camerén, als Amsterdam, Middelborch, Delft, Rotterdamme, Hoorn ende Enckhuisen gecompareert, in de vergaedinghe der E. M. heeren Staten-Generael ende hebben aldaer beloft vast te staen, soo voor haer selfs als voor haer mede respectieve bewindt-hebberen, dat de vereeninge op de voors. geraemde artyckelen voortganck sal hebben, sonder veranderinghe derselver artyckelen. Welverstaende dat de gedeputeerde der voors. camerén hier op den 11 Februarij s'avons in der herberghe in den Haech sullen laeten vinden, om by de E. M. heeren Staten-Generael het octrooy te bevorderen ende dese geraemde artickelen onderteeckenen, midts conditie, soo het octroy niet vercreghen en conde werden, dat de Camers alsdan in haer geheel staen, om te vereenighen ofte niet, en sullen de peryckelen van de 14 scheepen mit al haer aenlevén, tegenwoordich op Oost Indien gedestineert, soo lange gemeen ende

tot laste van de voors. 6 cameran loopen tot d'aenstaende be-
soigne, die den 11 February sal beginnen, ten een ofte ander fyne
geeindicht is.

Is mede bij de gemeene bewinthebberan van de respective
cameran goet gevonden, dat een ygelyck op de naeste bijeencomste,
die vallen sal den 11 February toecomende, sal comen met vol-
comen last, om te decideren alle poincten ende articulen, die bij
de voorgaende articulen totte eerste vergaderinge van de seventhieno
gereserveert syn geworden, omme deselve alsdan aff te handelen
ende voornemelyk om alsdan te helpen resolveren ende ordineren,
waer ende op wat plaetsen, de gereede schepen van Zeelandt ende
die van de Maze gedestineert sullen werden, met wat contanten
ende coopmanschappen geprovideert ende wes de gologentheynt van
den handel meer sal comen te vereyschen.

Om te volbrengben ende voldoen tgeen aen d'ander zijde ge-
schreven is, hebben de gedeputoerden van de respective cameran,
den 24 January anno 1602 dit onderteckent, ende was onderteckent.

REYNIER ADRIAENSS PAUW.

JAN JANSSEN KAEREL.

GEURT DIERCKS.

PIETER LENARTS BUSCH.

DIERCK VAN OS.

ADRIAEN TEN HAEFF.

LAURENS BACK.

PIETER DE WAERT.

BALTHAZAR DE MOUCHERON.

ADRIAEN BOMMENE.

JAN JANSSEN LODESTEYN.

F. BOGAERT.

D. G. MEERMAN.

FOP PIETERS VAN DER MYDE.

CLAES JACOBSEN SYNEN.

CORNELYS VEEN.

HENDRICK GRUYTTER.

BARTOLT STEENHUYSEN ¹.

¹ De bovenstaande ontwerpen had ik reeds vroeger medegedeeld aan den
heer M. L. van Deventer, voor zijne uitgave van stukken betreffende
Oldenbarnevelt. Door die reden vindt men de geraamde artikelen van Decem-
ber 1601 en het ontwerp b, ook in het werk van den heer van Deventer.

XXI.

BRIEF EN VERKLARING VAN BALTHAZAR DE MOUCHERON, BETREFFENDE DE VOORWAARDEN, WAAROP HIJ GEZIND IS IN DE ALGEMEENE OOST-INDISCHE COMPAGNIE TE TREDEN¹.

(a.) Eersaeme, voorsinnige, seer discrete heeren. Alsoo het gelyft heeft aen de heeren Staten van Zeelandt my te verwittigen, datter tegenwoordig in 's Gravenhage eene versaemeling is van alle de compagnien, wt deese landen trafiqueerende in Oost-Indien, ook versouck hebbende my daerby te vougen, om zoo het mogelyk waere oock myne particuliere handeling te verlaeten ende soo mette eersten te vereenigen. Soo ist, dat ick my seer gaerne daertoe soude verlegen hebben, ten hadde geweest eenige nootelycke occupatie, die my tselve beleth hebben, nogtans alsoo ik de eenicheyt dier voorhanden is voor zeer goet, nootelyck ende proffytelyck voor deese landen en voor de traffiquanten van dien vinde, hebbende in voorige tyden daertoe altyt getracht, soo hebbe nyet willen naerlaeten U E. myne resolutie diesaengaende met den brenger deses, myn swaeger den auditeur Cromslyt te verwittigen, opdat U E. daerop mogen resolveren naer hunne welbehaegen ende die den voornoemden auditeur schriftelyken over leeveren, om my dat over te senden ende daernaer mach reguleren.

Hiermede, Eersaeme Voorsienige, Seer discrete Heeren, U E. in de genade des almogenden bevelende

Uw Ed. dienstw. dienaar,
BALTH. DE MOUCHERON.

(b.) Verclaert Balthasar de Moucheron, dat hy tegenwoordig in Oost-Indien gesonden heeft, ses soo cleyne als groote scheepen meest hem particulier aengaende, ende dat ter cause van dien hom presentelyck nyet te passe en comt eenige compagnies noch wtreedingen aen te gaen. Dan is te vreedden alle particulier handeling op dier

¹ Zie bladz. 143 en 267.

plaetse te verlaeten ende hem te voegen in eenigheyt met alle de andere compagnien van Hollandt ende Zeelant, op conditie dat presentelyck de compagnie van Middelborch hem zullen ontfangen met alsulcke penningen als het (hun of hem) te passe zal comen te forneren ende bovendien hem kennen voor bewindthebber derzelve, met alsulcke autoriteyt ende preminentie als de gene, die nu presentelyc daerinne zyn, ende dat op de wedercomste van de voornoemde syne scheepen hy vermogen sal in de generale compagnie van Hollandt ende Zeelandt te forneren ende commen voor de somme van hondert dusent guldens ofte meer, ende dat de compagnie voornoemt hem daervoor sullen ontfangen ende bovendien kennen voor bewindthebber van alle voorgenoemde Compagnien met sulcke autoriteyt ende preminencie, als de andere nu present daerinne synde, sonder soubject te weesen in eenige van de vergaderinghe te compareren dan als het hem te passe sal coomen.

Dat op het arrivement van de scheepen wte Oost-Indien in deese landen, hetsy in Hollant ofte Zeeland hy vermogen sall naer hem te nemen syn contingent van de goederen, dier souden mogen wedercommen, mits dat hy sal verbonden syn op de wtredinge van de scheepen, syn contingent van de penningen weder te forneren.

Dat de voornoemde de Moucheron oock sal vermogen zyn particuliere handelinge doen op de cost van Cefala ende Melinda tot de Roodde Zee toe, sonder aen eenige andere compagnie daertoe verbonden te zyn.

BALTH. DE MOUCHERON.

XXII.

REDENEN VOOR ONSEN TRAFIEK IN INDIEN.

Het hieronder volgende geschrift in Engeland opgesteld en hier te lande onder bovenstaanden titel in de Nederduitsche taal overgebracht, kwam mij in de archieven der Oost-Indische Compagnie in handen. Het vereischt vooraf eenige toelichting.

Niet alleen in Nederland, alwaar nu, door de stichting van de algemeene geotroyeerde Oost-Indische Compagnie, de Indi-

sche handel voor goed scheen gevestigd te zullen worden, ook in Engeland had men sedert eenigen tijd de vaart en den handel op Oost-Indie ondernomen, terwijl in Frankrijk, Hendrik IV aanhoudend pogingen aanwendde, om een soortgelijk handelsligchaam als het Nederlandsche, in het leven te roepen. Naarmate eenige mogendheden van Europa het groote belang van den Indischen handel meer en meer op prijs begonnen te stellen, naar die mate vermeerderde ook de vrees van Spanje, voor de geheel nieuwe en revolutionaire rigting, welke de Europeesche handel aannam. Tot hiertoe beschouwden Portugal en Spanje zich, als bezitters van het uitsluitende regt op de gewesten der beide Indien. Sedert de ondergang van Portugal, vermeende Spanje al die regten in zich te vereenigen. De kroon van Spanje grondde zijne aanspraken op de bekende bul van paus Alexander VI, waarbij alle landen, welke Westwaarts van den Meridiaan over Flores en Corvo, ontdekt werden, geschonken waren aan den Koning van Spanje en alle landen Oostwaarts van die lijn gelegen in eigendom vervielen aan den Koning van Portugal.

Deze pauselijke bul had intusschen bij de ontwikkeling van de groote vaart niet kunnen beletten, dat Katholieke zoo wel, als niet Katholieke Staten, feitelijk tegen dat vermeende regt gezondigd hadden; maar daarom bleef Spanje niet minder op zijne regten staan en volhouden dat die heilig waren.

Sedert de ondernemingen der Nederlanders op Oost-Indie waren geslaagd, had men in Engeland besloten, om in navolging der onzen, ook in dat Rijk eene Oost-Indische Compagnie tot stand te brengen. Aan kennis ontbrak het daartoe den Britschen koopman niet, want hij was met de wegen naar Indie, nog vóór de Nederlanders bekend geweest, door de togten van Drake, Cavendish en Lancaster. In 1599 begon men in Engeland de eerste Oost-Indische Compagnie op te rigten. Maar juist op datzelfde tijdstip werden er door Koningin Elizabeth onderhandelingen gevoerd over een vredesverdrag met Spanje. Gelijktijdig den vrede te willen bereiken en de vaart op Oost-Indie te stichten, scheen niet veel kans tot wel-

slagen aan te bieden, want Spanje zou op dat belangrijk punt van geen toegeven willen hooren.

De privy-council gaf dan ook om die reden aan de ondernemers der eerste Engelsche Compagnie te kennen, dat het vooralsnog voor den handel beter zou zijn, indien er vrede wierd gesloten, dan indien, door het voortzetten van ondernemingen op Oost-Indien, alle uitzigt op vrede wierd weggenomen. Dit antwoord, in plaats van den ijver der Britsche handelaars uit te dooven, lokte van hunne zijde tegenspraak uit en leidde hen tot een onderzoek naar de gronden, waarop de Spanjaarden dan toch wel hunne vermeende aanspraken vestigden. De kooplieden van Londen leverden dien ten gevolge een geschrift in bij de Lords of the council, hetwelk getiteld was: *Certayne reasons, why the English merchants may trade into the East-Indias, etc.*

Zoo als bekend is, zijn de onderhandelingen door Elisabeth met Spanje aangeknoopt, kort daarop weder verbroken en is in 1600 het eerste Charter aan de Oost-Indische Compagnie van Londen verleend.

Nadat echter in 1605 Queen Bess was overleden en Koning Jacobus den Troon beklommen had, werd de naauwelijks opgerigte Compagnie op nieuw bedreigd; want in hetzelfde jaar, waarin Jacobus aan de regering kwam, opende hij nieuwe onderhandelingen met Spanje, welke ditmaal eindigden met het sluiten van een vredesverdrag, op den 24 Augustus 1604. Gedurende die onderhandelingen had de Engelsche Compagnie intusschen niet stil gezeten; maar in eene belangrijke memorie aan de Engelsche regering de redenen en de noodzakelijkheid van den Britschen handel op Oost-Indie, uitéén gezet. De bemoeijingen der Engelsche bewindhebbers bleven niet zonder vrucht en ondanks den aandrang der Spaansche gevolmagtigden, werd in het traktaat van vrede geen woord gesproken over de vaart op Indie, omdat aan de ééne zijde Jacobus niet wilde, dat zijne onderdanen van die vaart zouden ziju uitgesloten en aan de andere zijde Philips zijne vermeende regten niet wilde prijs geven.

De bewindhebbers van de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, hadden inmiddels, naar het schijnt, den geheelen gang van deze zaak met aandacht gade geslagen, en zij kregen al zeer spoedig kennis van de memorie door de Engelsche Compagnie opgesteld. Het geschrift werd nu ook in de Nederduitsche taal overgebracht en toen omstreeks 1607 ook hier te lande onderhandelingen over het sluiten van een verdrag of bestand met Spanje werden aangeknoopt, werd het een wapen in de handen der Nederlandsche bewindhebbers, om de aanspraken van Spanje te bestrijden, door op het voorbeeld van Engeland te wijzen.

Met dat doel werd dit stuk met meer andere memorien, door de Oost-Indische Compagnie bij de Staten-Generaal overgeleverd. Zoo bestond er eene zekere solidariteit, ook zelfs tusschen twee najverige handelsligchamen, wanneer het gold zich te verzetten tegen den « aartsviant » den Koning van Spanje.

Zoodanig is de oorsprong van het hieronderstaande stuk, hetwelk wij, niettegenstaande zijne herkomst uit den vreemde, gemeend hebben te mogen mededeelen, omdat het hier te lande burgerregt verkregen heeft, door het gebruik, hetwelk de bewindhebbers der Nederlandsche Compagnie er van hebben gemaakt. Bovendien is het waardig gekend te worden, zoowel om de hoogst belangrijke historische bijzonderheden welke er in vermeld worden, als omdat het eene bijdrage is, tot de kennis van de toen heerschende begrippen over een algemeen regt op den Indischen handel.

Het wekt eenige bevreemding als men in dit stuk de kooplieden van het vaderland van Selden, de leer van het *mare liberum* ziet verdedigen, en als men door de bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie zonder schroomen het *monopolie-stelsel* ziet bestrijden. Voor het geval dat daartoe nog een bewijs noodig ware, zou dit geschrift tot bewijs kunnen strekken dat te allen tijde het volkenregt slechts als regt geldig is geweest, zoolang men het niet noodig oordeelde om het te verdraaijen, naar de behoefte van het oogenblik.

Welke dat de macht hebben te consenteren oft te verbieden traffique ende intreccours van nation.

Elke monarch en absolute prince binnen syne eyghene jurisdictie heeft de macht, toe te sluyten ende open te setten de poorten van traffique, maer het is teghens het recht van natien, die Godt door onderlinghe ghemeynschap heeft gheordonneert, d'een den anderen van doen te hebben, dat eenighen Pause oft potentaat soude vergeten de macht van syne gheestelycke sleutels, ende op hem nemen eene generale authoriteyt, te binden ende ontbinden in wereldlyke dingen, te distribuieren de coninckrycken van den aertbodem, als syne aelmoesen oft gaven, te verbieden alle intreccours ende handelinghe, niet alleenlycken aen alle Christelycke Coningen; maer aen de heydensche princen oock, die hem niet en bekennen noch syn oneyndelyk vermogen, wiens subsistut ende stadthouder hy falschelycken pretendeert hem selven te wesen.

Wat interest coningen hebben in hune inlande oft oeffen ende inghe zeeën

Het staet alle Coningen toe, hunne zeecusten te suyveren ende defenderen van zeeroovers, alsoo de magistraten te lande van de dieven, tot voorderinghe van den coophandel ende traffique. Ende ten aensien van de enge zeeën en inlaeten ofte golfen, sy pretenderen privilegie te hebben daarvan, ende de zeeën voeren hare namen, als de Brittanische, Arabische, Perziaensche etc. Maer aengaende de Oceanische zee, daer en mag niemanden interest inne pretenderen. Het ligchaem ende uitbreydinghe daarvan, is zoo groot, wyt ende onmetelyck, dat gheen prince, ghoenen monarche, Griek ofte Romeyn, conde oyt eenighe eygenschap daervan ghecryghen. Het en bekent geen Coninck, dan den Coninck der Coningen, in wiens handen zyn alle de hoecken des aerdbodems ende de zee is also zyne, by de regelen van alle rechten civill ende ghemeyne.

Wat interest eenen yegelyken heeft in de Oceanische zee.

De oceanus is vry van prescriptie oft particulieren interest als de locht is. *Mare commune omnium est, et littora sicut aer, Maris communis usus omnibus hominibus ut aeris.* Ende onse rechtsgeleerde Bracton seyt, tot denselven effecte; *jure naturali et jure gentium haec communia sunt: aqua profluens, aer, mare, littora maris.* Eenen anderen seyt, dat al ist by een tweede wet van nation, Vrankryk, Italien, Spaignen ende andere Coninckryken, syn inghebonden en ghelimitteert by de zee, nochtans seyt hy: *Immensa natura oceani prescribi non potest nec sejungi.* Ende daeromme noch Paus, noch Koninck van Spaignen connen voorstellen eygho-

naers te zyn van de Oceansche zee, noch verbieden Christelijke Coningen, te seylen voorby de linie, soo sy presumeren te doen.

Dat Spaen-
gien niet
verbieden
en can de
vrijheid van
handel in
den
Oceanus.

Den Coningh van Spaignen in zyn regt van Portugal, preten-
deert een interest tot het Ooste ende in zyn recht van Spaignen,
eenen interest tot de West-Indien, ende dat door een donatie van
den paus Alexander, die van gheboorte was een Spaignaert en
partiael, ende by condicie den ongoddelycsten monster van zynen
tyd, die all ist, hy vonde dat zynen meester, wiens stadhouder
hy gheerne woude geweest zyn, predikte dat syn Coninckryck
van deze werelt niet en was, maer onderwierp hem zelve tot
Caesar ende syn leven tot den civilen magistraet; nochtans desen
synen stadhouder vergetende en syne professie, geeft zoo liberaelycken
wech, de Coninckrycken van de werelt, als den duivel die offereerde
tot Christum, en gheeft tot Ferdinando bykans de geheele werelt,
die Godt lange te voren ghegheven hadde *filii hominum*, wanneer
hy het beter met zynen meester mocht ghezeyt hebben: wie maeckt
my eenen rechter over u? achtervolgende het zeggen in het
François, *quand Dieu ne veult, le saint ne peult*.

Eerst deze donatie was tot voorderinghe van religie, waerinne
de paus eenen vremden cours hielt, alle Christelyke Coninghen
te verbieden, die Godt noemt voetstervaders ende voetstermoeders
van zyne kercke, dat niemanden van die, aen de heydenen ende
ongelovigen verbreyden mogten de glorieuse kennisse van salicheit,
maer dien aermen koningh Ferdinando, wiens huysvrouwe hare
juweelen vercochte tot behoef van de eerste ontdekkinghe, alleen
moet blazen die trompette tot den eynde des werelts.

Hoe esti-
meerden
andere Ca-
tholieke
princken van
dese bulle.

Alle andere catholycke princken stoud deze donatie niet aen;
want naer 2 jaeren, Koningh Hendrick 7 in Enggelandt, gaf
patente aen Jean Cabott den vader, ende zyne dry sonen, omme met
5 schepen (te zeylen), met dese autoriteit: *plenam potestatem navigandi
ad omnes partes, regiones et sinus maris orientalis, occidentalis et septen-
trionalis, sub insignis et vexillis nostris, etc.* Ende deze ontdekten
van de latitudine van 58 noordewaert tot den suyden en de suyt-
westen van Florida, bykans een duyzent mylen ofte leguen, waertoe
onzen staet zoo goeden interest heeft als den Spaignaert tot het-
geene hy ontdekt heeft.

Coninck Henricus 8 sondt Sebastiaen Cabot ende Sir Thomas Perte, ridder en sondt de tweede reyze eenen Jan Rutt ende Albert de Prato, met twee van syne eygen schepen, de Ascention ende Mary Guilford, om te ontdecken noordwestwaert, ende dit was 10 jaeren daernaer.

Coninck François van Vranckryck, sondt Jehan de Verasava, die ontdeckte 900 mylen ofte leguen van die coste westwaert, hy sondt de tweede reyse, Jacques Cartier, die ontdeckte S. Laurens ende 300 leguen aldaer ende in de riviere van Canada ende inhateerde daer één jaer.

Hy sondt Robberval lest, die winterde ende ontdeckte dat deel, genaempt Nova Francia op den dach van heden.

Henricus de 2, syn zoon, sondt Villegaigne, die maeckte sterckten in de rivieren van Genero in Brasilie.

Carel 9 sondt Ribaut, tweemaal, ende Landenier eens, die sterckten maecten in twee verscheydene plaetsen van Florida.

De Portuguesen oock, contrarie tot dese bulle, sonden Gaspar Corterealis, die ontdeckte het noorden van het nieuw ghevonden landt.

Ende Gemma Frisius schryft, dat de Coningh van Denemarcken, Jan Scolme sondt in het jaer 1500, omme te ontdecken de noortweste passagie.

Daerenboven de menichvuldige ontdeckingen, gedaen by Henricus 4, nu Coninck van Vranckryck, ende van wyle Haere Majesteit, wier ondersaten tweemaal rontomme de werelt ginghen, wanneer Drako in de achterzyde van America ontdeckte een plaisant landt, lat. 43 en hetselve noemde Nova-Albion, eene plaetse de Spaig-naerden noyt te voren bekent.

Alle desen waeren gesonden om te ontdecken contrarie des Pausens bulle ende noch dozelve paus, noch nooyt eenige van syne successeurs hebben gesogt desolve te straffen.

Wat forten ofte factorien hebben de Portugezen, oostwaerts voorby de Cape.

Op de custe van Africa, sy hebben Sofalla, Mozambique en Sena. Inde Porziaensche golf, Ormus.

Op de custe van India ende Malabar zyn meest alle hunne steden ghelegen als: Diu, Damaon, Bazaym, Mannora, Chaule, Goa,

Onor, Barcelor, Mangalor, Cananor, Cranganor, Cochin, Coulaum, ende op Narsinga, St. Thomè ofte Melleapor, Negapatnam, Albanor, ende Columbo in het eylandt van Zelan ende Malacca op 't punt vant landt, van ouds genoemt Aurea Chersonnesus ende op de Moluccos, Malucco ende Amboyna ende het eylandt van Macchao, in de Latitudine van 22, ende Manilla, een van de Lusones oft Philippines.

Wat andere landen ende Coninckryken voorby de cape B. Speranza waersy niet en hebben noch fort noch factorye.

Het groot eylandt van Madagascar, andersints St. Lorenzo.

Op de golfe van Bengalen, Orixa, Bengala ende Aracan.

Het ryck en machtig coninckryk van Pegu.

Het koninckryck van Sinchalaon. (?)

Het koninckryck van Siam.

Het koninckryck van Camboya.

Het koninckryck van Cauchinchinay.

Het machtig ende weerdich keizerryk van China.

Het ryck en gouden eylandt van Sumatra. De eilanden van Java maior, ende Java minor ende Baaly.

Wat privilegien tot en Spaen-gaerdendan voor hunne langhe ontdekkinge en groote onkosten.

In alle plaetsen, die zy bezitten, als conquesteurs, waar zy ingeplant hebben religie, civiliteit ofte handel, zy traffiqueren aldaer noch alleen zonder letsel ofte interruptie.

Maer waer het zy, dat zylieden getraffiqueert hebben met eenige Heydensche Coninghen, alwaer zy ghevonden hebben lanck te voren hun compste, een civilon ende wel geordonneerden staet, ten is geen redene, dat hun traffique aldaer, andere Christelycke Coningen soude uytsluyten daer oock te handelen, niet meer dan syne Majesteit verbieden mach handelinghe op Muscovy, overmits wy hetselve eerst ontdeekt hebben. Godt heeft geordonneert voor onderlinghe gemeynschap van menschen dat de superfluiteyten van een coninckryk het ghebreck van andere coninckrycken souden vervullen oft suppleeren, Ily heeft geordonneert, dat over de groote Oceansche zee als eenen gemeynen hooghen weg rontomme de werelt, alle coninghen van den eerdtbodem d'een den anderen visiteren mogen ende met den anderen traffiqueeren in liberteyt ende vryheid.

Redenen van nootsaekelykheid.

In den eersten het en is niet behoorlyck voor alle Christelyke

Coningen stille te zitten en den Spaagnaert toe te laten in deze mercenaire werelt, wanneer alle lieden draegen *venales manus, et ibi fas, ubi maxima merces*, om op te hoopen de ryckdommen van 't oosten ende westen, om onder henluyden te zitten als een monarche van de werelt ende deselve gooderen vuytte deylen onder de reste, tot zynen eygenen pryse ende beliefto.

Indien zy allegeren willen, dat wy die redelycken geratheert van hun hebben sullen, dat is een saecke onmogelyc, want zy zelve onweerdichlyck in Indien betalen, 30 ten hondert, waer wy niet betaelen, en zy betaelen tweemaal sooveel thuyt aan hunnen Coningh voor costuym en exactien als sy doen in Indien. Nu tot wat rate wy godiend zullen worden, ter derde of vierde handt, *quaere*; ende indien zy die thuyt brengen mochten met meer gemackelycker conditien, nochtans hoe sy ons souden tracteren, wanneer sy in hurlioder winckels zyn, het Italiaonsch vors verclaert ons:

Quando il frumento è nell campi

È de dio, e di santi,

Quando il è nel sui solari

Nonsi haver senze denari.

De Coningh van Engellant, synde heden Coningh van meer eylanden ende meer ondersaten in Engellant, Schotlandt ende Ierlandt, dan eenigen prince in Europa, moet nootsaekelyken ter zee en speciaelyken by lange reyzen soeken, zyne arme ondersaton te imployeron tot oeffeninge van zyne navigatie ende vorderinghe dorzolver, vindonde garnisoenen in allen landon ghelaten, by Hare Majesteit, die vergaen mosten, tonsy gheimployeert te werden.

Daerenboven do onsen hebben alreede in Bantam ondo Sumatra onen handel ingestelt, een verbondt aongegaen met de Coninghen, die al ist Mahumetanes zyn, nochtans sommige syn zoo absolute gouverneurs als den Coningh van Spaignen in Spaigne selve is, vorachtende dat eenig Christelyk Coninck soude dorfven reclameren hunne coninckrycken, deel te wesen van hun Oost-Indien, achtende de Portuguesen de verachtelykste natie van de werelt en hun tracterende naer advenant. Hier hebben d'onse den handel-

oft factorie ingestelt, groote quantiteit van coopmanschappen gelaten ende omtrent 30 facteurs om de coopmanschappen geroet te maecten, tegens de naeste wederomcompste van de scheepen, waerdoor zy hoopen hunne reyze te volbrengen in 17 maenden, ende indien wy door eenighe peyze souden vuytgeslooten werden van deze reyze, de Portuguesen souden ons opt lyf vallen, als ofte onse natie heel overwonnen ware ende den handel te niet gedaen.

Daerenboven dat wy ghedient sullen worden van alle de Oost Indiesche ryckdommen ende vermaeckelykheden, ter eerster hand, onse scheepen te werck gestelt, ons volck geemployeert, (en) Syne Majesteits costuymen zullen hiervan, oock apparent in corten tyd grooter worden.

Daerenboven door desen handel in Oost-Indien, hebben wy bycans onsen Turkschen handel onder de voet gheworpen, dewelcke een van de rykste reyze was, die wy deden, ende dit is verloren sonder recouvreren, want indien wy niet meer en souden seynden oostwaerts, nochtans souden de Nederlanders continueren dese landen te dienen met die coopmanschappen, tot redelyker rate, dan wy die brengen van de strate. Ende indien wy de reyse ganschelyck zouden abandonneren, zonder twyfel de Nederlanders souden hunnen number verdubbelen, dwelek sy nu naerlaeten in respecte van ons. Ende dan souden wy onder schuylen en voorderen hun zeevaert, en hun en hun vianden ryck maken, en verarmen ons zelve, hun vrienden.

Voorder indien onse ontdeckinge van de Noordweste passage zoude gelucken, door dezen peys souden wy vuyt gesloten werden van de Indien, ende van die possibilitie van ontallycke ryckdommen ghemackelyker voor ons thuyt te brengen dan voor Vranckryck, Spagnien ofte Italie.

Alle deze 'tsamen gevoecht, ware het beter ende bequaemer voor ons, tot de vryheid te staen van traffique in alle plaetsen van Indien, alwaer hy (de Spanjaard en Portugees) noch religie noch traffiquo ingeplant heeft, noch clameert te houden by conqueste, oft zullen wy om hem te plaisieren verliezen de glorieuse ryckdomme van de Oost-Indische zee, waerop Tertullian, seyt: ambitie voot haerzelve.

Hebben wy den Paus uit de kercke ende ghemeynte geworpen en sullen wy toelaeten, zyne bulle also door de werelt te loopen, om de Oceanische See te sluyten, by natuure ghemeyn, ende wetten te stellen alle Coninghen, heydeuen ende Christenen; sullen wy hem toelaeten weder vuyt te trecken, St. Peeters wereldlyk sweert om daermede den eerbodem te verdeylon, die niet toegelaten viert Malchus oore aff te snyden? Inder waerheit, neen! alle Coninghen van Europa behooren wakker te zyn en hun vryheid gade te slaen.

Het slot van alles is int corte aldus, gheenem particulieren Coning oft Prince en can verbieden den intreccours van natien, dan binnen zyn eigen Coninckryck.

De Oceansche zee is alsoo ghemeyn als de locht is, ende gheenem Coning kan vereyschen meer, dan eenen alghemeynen interost daerinne.

Des Pausens donatie is idel, ende teghens de leeringe Christi en teghens religie.

Desse deelen van Oost-Indien waeren ontdeckt lange voor de bulle, vuytgenomen omtrent de Cape.

Alle andere Catholique Coningen wederstaen des Pausens donatie, seynden om te ontdecken diverse plaetsen, contrarie het verbod van dien.

Den Koning van Spaignien te hebben privilegie van traffique, alleen in alle plaetsen, waer hy dat gheconquesteert heeft by den sweerde, oft tsy waer hy civiliteyt, religie ende handel inne geplant heeft.

In wat deel van de Ooste, de Portuguesen fortien oft factoren hebben op den dagh van hedon.

In wat machtige Coninckrycken zy gheen ghebiedt met allen en hebben, ende redenen van noodtsaekelykheid:

Dat het gheen verseeckertheid en is voor andore Christelycke Coninghen stille te zitten ende hom toe te laeten als monarche van de werelt, conen monopolist van alle coopmanschappen te wesen.

Dat de Portuguesen alle sulcke exactien thuys betaolen en in Indien, dat het onmogelyck is dat zy ons dienen connen met Indiesche waeren, tot eenighen redelycken pryze.

Dat de Coningh van Engelandt hebbende meer volcks ende scheepen, dan een ander, synde een eylander, die hy noot-saeckelyken moet imployeren ende desgelycken syne affgedancte garnisoenen, gelaten by haere Majesteit.

Dat wy factoren ingestelt hebben en verbondt gemaect ende coopmanschappen in Sumatra en Bantam ghelaten hebben, ende en connen met gheen eere ofte proffyt, die te niette doen.

Dat het syne Majesteit zeer schadelyc wezen zal in zyne costuymen; dat dit alreede ghedaen heeft ende zal bederven onsen Turkschen handel en syne Majesteit en mach niet beyde verliezen ende d'welck niet te verantwoorden en is. Indien wy afstand doen soudon, den Spaignaert soude niet verbeterd wezen, want de Nederlanders sullen alsdan meer schepen seynden ende onse coopliden sullen onder haer schuylen. En wy sullen verarmt wesen, die hun vrienden zyn en zylieden en hun schipvaert ryck worden, die hun vianden zyn.

Echhalven dit 't is tegens natuere van verbintnisse eonen generalen peys te sluyten ende liberteyt van handel te weygeren.

Dat wy de Nederlanden sullen afvallen met dewelcke wy eenon wel gesetten handel hebben, om met hen in verbondt te treden, met dewelcke wy geen benefitie van handel ghenicten connen, indien wy vuyt gesloten syn van de traffique in syn Indien, want sodert desen twist, sy maken selfs lakenen, dewelcke was onze gestapelde coopmanschap en principaelst benefitie in Spagnien.